

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΙΓ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ – ΣΥΝΟΔΟΣ Γ΄

ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΔΙΑΡΚΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2012
ΑΙΘΟΥΣΑ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΒΟΥΛΗΣ

ΝΕΑ ΦΤΩΧΕΙΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ & ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ
ΕΝΟΣ ΕΛΑΧΙΣΤΟΥ ΕΓΓΥΗΜΕΝΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΣ, ΜΑΡΙΑ ΠΕΤΡΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 2012

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΙΓ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ – ΣΥΝΟΔΟΣ Γ΄

ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΔΙΑΡΚΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2012

ΑΙΘΟΥΣΑ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΒΟΥΛΗΣ

ΝΕΑ ΦΤΩΧΕΙΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

**ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ & ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ
ΕΝΟΣ ΕΛΑΧΙΣΤΟΥ ΕΓΓΥΗΜΕΝΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΣ

Διευθυντής Ερευνών Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών

ΜΑΡΙΑ ΠΕΤΡΑΚΗ

Υποψήφια Διδάκτωρ Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ – ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Λ/ΝΣΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ & ΕΚΤΥΠΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

COPYRIGHT© 2012

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ISBN

978-960-560-113-3

Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα	5
Ευχαριστίες	7
ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ	
Δημήτριος Κρεμαστινός (Πρόεδρος Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων)	11
Φίλιππος Πετσάλνικος (Πρόεδρος Βουλής των Ελλήνων)	13
Παναγιώτης Κουρουμπλής (Ανεξάρτητος Βουλευτής)	15
ΜΕΡΟΣ 1^ο: Επιστημονικό πάνελ	
Η φτώχεια στην Ελλάδα: τάσεις, προκλήσεις και πολιτικές	21
Διονύσης Μπαλούρδος (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών)	
Ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης: η απάντηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος	55
Σταύρος Ζωγραφάκης (Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών) και Θεόδωρος Μητράκος (Τράπεζα της Ελλάδος)	
Οι διαστάσεις της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική νεολαία: πολιτικές για τη μετάβαση από την εκπαίδευση στην απασχόληση και την επαγγελματική ζωή	85
Σωτήρης Χτούρης (Πανεπιστήμιο Αιγαίου)	
Κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα εν μέσω κρίσης: παλαιά και νέα διακυβεύματα	99
Ιωάννα Τσίγκανου (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών)	
Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα	111
Μάνος Μатσαγγάνης (Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών)	
Το διακύβευμα της κοινωνικής αλληλεγγύης στην Ελλάδα της ύφεσης – Η θέσπιση ενός γενικού συστήματος ελάχιστου εισοδήματος ως βασική πρόκληση μεταρρύθμισης	123
Γαβριήλ Αμίτσης (Α.Τ.Ε.Ι. Αθήνας)	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	153
Διονύσης Μπαλούρδος (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών)	
Μαρία Πετράκη (Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών)	

ΜΕΡΟΣ 2^ο: Πολιτικό πάνελ

Οικονομική κρίση και παραβίαση των δικαιωμάτων του παιδιού	165
Παναγιώτης Αντωνακόπουλος (Βουλευτής ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	

Ενισχύοντας το δίκτυο κοινωνικής προστασίας την εποχή της ύφεσης	166
Ευγενία Τσουμάνη-Σπέντζα (Βουλευτής Ν.Δ.)	

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός σε περίοδο κρίσης	168
Νικόλαος Παπακωνσταντίνου (Βουλευτής Κ.Κ.Ε.)	

Παιδική φτώχεια: Ένα σύγχρονο, άλυτο και διαχρονικό κοινωνικό πρόβλημα	170
Ουρανία Παπανδρέου-Παπαδάκη (Βουλευτής ΛΑ.Ο.Σ.)	

Η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, πηγή νέας φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού	171
Μιχάλης Κριτσωτάκης (Βουλευτής ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	

Η ανάγκη ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε περίοδο κρίσης	176
Νικόλαος Τσούκαλης (Βουλευτής ΔΗΜ.ΑΡ.)	

Ο ρόλος της Πολιτείας στην αντιμετώπιση της φτώχειας	178
Γεώργιος Κοντογιάννης (Βουλευτής ΔΗ.ΣΥ.)	

ΜΕΡΟΣ 3^ο: Παρεμβάσεις φορέων	185
--	-----

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο τόμος αυτός αποτελεί τα πρακτικά της Ειδικής Συνεδρίας της Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων που πραγματοποιήθηκε στην Αίθουσα της Γερουσίας της Βουλής των Ελλήνων στις 15 Φεβρουαρίου 2012 με θέμα «Νέα φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός: Πολιτικές καταπολέμησης και καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος».

Η Ειδική Συνεδρία διοργανώθηκε σε συνεργασία με την Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Ισότητας, Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατόπιν πρωτοβουλίας 27 Βουλευτών¹.

Είναι η πρώτη φορά που το ελληνικό Κοινοβούλιο αποφάσισε να ασχοληθεί με το συγκεκριμένο θέμα, καλώντας σε δημόσια συζήτηση επιστήμονες, εκπροσώπους φορέων καθώς και εκπροσώπους της πολιτικής ζωής, προκειμένου να τεθούν επί τάπητος τα εμπόδια και οι αγκυλώσεις που ακόμα υπάρχουν στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας.

Στις σημερινές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, η φτώχεια αποτελεί ξεκάθαρα ένα φαινόμενο απειλητικών διαστάσεων και η Πολιτεία οφείλει να μεριμνήσει για τις πληθυσμιακές ομάδες υψηλού κινδύνου, έχοντας χρέος να αναπτύξει κοινωνικές δομές πρόνοιας και υποστήριξης. Από την άλλη πλευρά, οι πολιτικοί ταγοί οφείλουν να υιοθετήσουν και να προωθήσουν μέτρα που θα δημιουργούν μια νέα κοινωνική συνείδηση, μια νέα κοινωνική αλληλεγγύη, μια νέα κοινωνική δικαιοσύνη.

Με την Ειδική Συνεδρία της Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων της 15^{ης} Φεβρουαρίου 2012 δόθηκε η ευκαιρία να αναπτυχθεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο με έμφαση στην έννοια της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και στην αναγκαιότητα λήψης πολιτικών για την αντιμετώπισή του.

Ο παρών τόμος αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος συγκεντρώνονται εμπεριστατωμένα άρθρα επιστημόνων που ανατροφοδοτούν με σύγχρονα δεδομένα τη συζήτηση για την καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Τα άρθρα αυτά απηχούν τις απόψεις των συγγραφέων και μόνο.

Στο δεύτερο μέρος περιλαμβάνονται οι εισηγήσεις βουλευτών όλων των κομμάτων και αναδεικνύεται μία πρωτοβουλία που εμπεδώνει την αποστολή του Κοινοβουλίου, ως θεματοφύλακα των δημοκρατικών και κοινωνικών αξιών.

¹ Κουρουμπλής Παναγιώτης, Βούρος Γιάννης, Γιαννακά Σοφία, Γιαννακοπούλου Νάντια, Εμινίδης Σάββας, Ζωίδης Νικόλαος, Θεοδορίδης Ηλίας, Θεοχάρη Μαρία, Καϊλή Εύα, Κεδίκογλου Συμεών, Μαγκούφης Χρήστος, Μαργέλης Σπυροπάνος, Μερεντίτη Αθανασία, Μίχου Μαρία, Μόσιαλος Ηλίας, Παντούλας Μιχάλης, Παπαγεωργίου Θανάσης, Παπαδόπουλος Θανάσης, Παπαθανάση Αφροδίτη, Παπουτσής Δημήτρης, Σκραφνάκη Μαρία, Στασινός Παύλος, Τσιρώνης Δημήτριος, Τσόνογλου-Βυλλιώτη Βασιλική, Τσώνης Νίκος, Χαντάβας Αθανάσιος και Χατζηροσμάν Αχμέτ.

Στο τρίτο μέρος παρατίθενται οι τοποθετήσεις των εκπροσώπων των φορέων της κοινωνίας των πολιτών (ΜΚΟ) που συμμετείχαν στην Ειδική Συνεδρία.

Ελπίζουμε αυτή η Ειδική Συνεδρία να αποτελέσει ένα σταθερό θεσμό του ελληνικού Κοινοβουλίου, που θα επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο και θα πραγματοποιείται η αξιολόγηση της προόδου των δράσεων της Πολιτείας και της κοινωνίας στα θέματα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Διονύσης Μπαλούρδος

Μαρία Πετράκη

Ευχαριστίες

Η Ειδική Συνεδρία δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την αποφασιστική στήριξη του π. Προέδρου της Βουλής κ. Φίλιππου Πετσάλνικου.

Επίσης, η έκδοση του τόμου αυτού δε θα ήταν εφικτή χωρίς τη θετική συμβολή του Προέδρου της Βουλής κ. Ευάγγελου-Βασίλειου Μεϊμαράκη.

Ευχαριστούμε θερμά το Γενικό Γραμματέα της Βουλής κ. Θάνο Παπαϊωάννου, τον Πρόεδρο της Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων κ. Δημήτριο Κρεμαστινό καθώς και τους συνεργάτες τους, που συνέβαλαν καθοριστικά στην επιτυχή διοργάνωση της συνεδρίας.

Ειδική μνεία, πρέπει να γίνει στην Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Διαρκών Επιτροπών κα Κατερίνα Γεώργα, που βοήθησε σε κάθε κρίσιμη στιγμή της διοργάνωσης.

Αναφορά πρέπει να γίνει και στο Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων της Βουλής που συνέβαλε στην επιτυχή περάτωση της Ειδικής Συνεδρίας.

Αξιοσημείωτη ήταν η προσφορά της κας Τίνας Βεκρή, Προϊσταμένης του Τμήματος Σχεδιασμού & Εργασιών Προεκτύπωσης, του κ. Δημήτρη Πραντίκου, Προϊστάμενου του Τμήματος Παραγωγής της Διεύθυνσης Εκδόσεων και Εκτυπώσεων της Βουλής, του κ. Πάνου Ζευγώλη και των λοιπών συνεργατών της Διεύθυνσης που ανέλαβαν το σχεδιασμό, την καλλιτεχνική επιμέλεια και την παραγωγή της παρούσας έκδοσης.

Τέλος, ευχαριστούμε την κα Μαργαρίτα Παπαθανασίου, Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Στενογραφίας και Πρακτικών της Βουλής, τον κ. Γιώργο Σπανό από το Τμήμα Εκδόσεως Πρακτικών και την κα Γιούλη Παπαπέτρου, Ερευνήτρια του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών για τη συμβολή τους στην παρούσα έκδοση.

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΡΕΜΑΣΤΙΝΟΣ (Πρόεδρος Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων): Καλημέρα σας.

Η σημερινή ειδική συνεδρία της Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων γίνεται ύστερα από αίτημα Βουλευτών, με επικεφαλής το Βουλευτή κ. Παναγιώτη Κουρουμπλή και βεβαίως είναι αφιερωμένη στο κοινωνικό θέμα που λέγεται «Νέα φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός: πολιτικές καταπολέμησης και καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος».

Ως Πρόεδρος της Επιτροπής θα κάνω την εισαγωγή.

Από τα πανεπιστημιακά βιβλία σχετικά με τη φτώχεια, αναφέρονται τα ακόλουθα.

Η φτώχεια δεν προσμετράται μόνο με δείκτες χαμηλού εισοδήματος, αλλά υπονομεύει ένα ολόκληρο φάσμα ανθρωπινων δυνατοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της Υγείας, δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο.

Τα προβλήματα υγείας πλήττουν περισσότερο τους φτωχούς, οι οποίοι, για να τα αντιμετωπίσουν, περιέρχονται σε συνθήκες ακόμη μεγαλύτερης φτώχειας. Είναι το φαινόμενο “medical poverty trap”. Εγκλωβίζονται δηλαδή μέσα στη φτώχεια.

Η φτώχεια χαρακτηρίζεται από την Παγκόσμια Τράπεζα ως κατάσταση ζωής τόσο περιορισμένη από υποσιτισμό, αναλφαβητισμό, ασθένειες, φτωχικό περιβάλλον, υψηλή βρεφική θνησιμότητα και χαμηλό προσδόκιμο επιβίωσης, που απέχει από οποιοδήποτε αξιοπρεπή ορισμό της ανθρώπινης ευπρέπειας.

Ως απόλυτη φτώχεια ορίζεται όταν το κατά κεφαλήν ετήσιο εισόδημα είναι περίπου 450 δολάρια το έτος. Δηλαδή περίπου 1 με 1,50 δολάριο την ημέρα. Περίπου το $\frac{1}{5}$ του παγκόσμιου πληθυσμού, δηλαδή 1,2 δισεκατομμύρια άτομα, υπολογίζεται ότι ζουν σε απόλυτη φτώχεια, με λιγότερο από 1 δολάριο την ημέρα. Περίπου 3 δισεκατομμύρια, το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού, υπολογίζεται ότι ζουν με λιγότερα από 2 δολάρια την ημέρα.

Όμως, το μεγάλο πρόβλημα είναι αυτό που αφορά τη χώρα μας. Διότι η χώρα μας, μετά από μία περίοδο «παχέων αγελάδων», αντιμετωπίζει την περίοδο των «ισχνών αγελάδων», όπου πραγματικά το φάσμα της χρεοκοπίας από τη μία πλευρά έχει άμεση επίπτωση στο φαινόμενο, το κοινωνικό φαινόμενο της φτώχειας. Η κακή, η κάκιστη οικονομική κατάσταση της χώρας κάθε μέρα αυξάνει τους φτωχούς, τους αδύναμους, τους υποσιτισμένους και οδηγεί ανθρώπους στο αδιέξοδο.

Μοναδικός δρόμος για να ανακοπεί αυτή η ιστορία είναι η ανάπτυξη και η ταχεία ανάπτυξη σε τέτοιο βαθμό που πολλοί ισχυρίζονται ότι το πρόβλημα της Ελλάδας δεν ξεπερνιέται, εάν παράλληλα αυτή τη στιγμή δεν αναπτυχθεί ή δοθεί ένα αν θέλετε οικονομικό πρόγραμμα, τύπου σχεδίου Marshall ή Delors, ούτως ώστε παράλληλα με τις οικονομικές επιπτώσεις ή τις κοινωνικές επιβαρύνσεις, να υπάρ-

ξει ανάπτυξη εδώ και τώρα. Χωρίς αυτό πολλοί φοβούνται ότι τα πράγματα θα είναι δύσκολα για τη χώρα μας στο άμεσο προσεχές διάστημα.

Ειδικότερα μάλιστα, σήμερα, όπου η ύφεση καλπάζει από 6 έως 7% και για τον επόμενο χρόνο θα χειροτερεύσει, ειδικότερα σήμερα που ο Πρωθυπουργός είπε προχθές ότι «ανάπτυξη αναμένουμε το 2014 στις καλύτερες περιπτώσεις με 2,5%». Αντιλαμβάνεστε λοιπόν, με μία ύφεση η οποία καλπάζει, τα έσοδα του Κράτους αναμένεται να μειωθούν. Δηλαδή οι φόροι, ο Φ.Π.Α., οι εισφορές στα Ταμεία, όταν υπάρχουν αυτά τα δεδομένα, δεν περιμένει κανένας να βελτιωθούν στο άμεσο προσεχές διάστημα. Γι' αυτό το πρόβλημα γίνεται αν θέλετε, ακόμα σοβαρότερο.

Βέβαια, πολλοί καταλογίζουν ευθύνες, και ασφαλώς υπάρχουν, αλλά εκείνο που πρέπει να δούμε είναι ότι, ανεξάρτητα από τις δικές μας ευθύνες που υπάρχουν, δηλαδή όσων χειρίστηκαν το οικονομικό πρόβλημα της χώρας τα τελευταία χρόνια, οι ευθύνες που υπάρχουν είναι ευθύνες γενικότερες. Διότι η Ιρλανδία π.χ. δεν είχε το ίδιο πρόβλημα, είχε άλλο πρόβλημα απ' ό,τι έχει η Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά βρίσκεται στο ίδιο περίπου επίπεδο. Η Πορτογαλία το ίδιο. Αλλά και η Ιταλία τελευταία και η Γαλλία ακόμα, η οποία θεωρείται ένας από τους δύο οικονομικά ισχυρούς της Ευρώπης, ήδη έχει υποβαθμιστεί και αυτή.

Αρα λοιπόν εδώ αντιμετωπίζουμε ένα γενικότερο ευρωπαϊκό πρόβλημα που έχει αν θέλετε τη μεγαλύτερη επίπτωση, την επικέντρωσή του στην Ελλάδα, η οποία είναι ο ασθενής κρίκος και η οποία έχει κάνει και τα λάθη της στην ανάπτυξη της οικονομικής της πολιτικής των τελευταίων ετών. Αλλά δεν είναι ελληνικό πρόβλημα. Είναι ευρωπαϊκό πρόβλημα, όπου η Ελλάδα είναι ο πρώτος ασθενής κρίκος.

Το μεγάλο ζήτημα είναι, και όλοι το γνωρίζουμε –και οι Βουλευτές, οι οποίοι για διάφορους λόγους ο καθένας, ιδεολογικούς, προσωπικούς ή οτιδήποτε, προχθές πήραν τη μεγάλη ευθύνη να ψηφίσουν είτε ναι, είτε όχι και αυτοί που ψήφισαν ναι και αυτοί που ψήφισαν όχι– ότι δεν απέφυγε η χώρα τη χρεοκοπία. Το θέμα είναι αν πήρε αναβολή της χρεοκοπίας ή πήρε αναστολή της χρεοκοπίας. Το αν πήρε αναβολή ή αναστολή θα το δούμε τους προσεχείς μήνες. Και η ευθύνη αν θέλετε όλων μας είναι τεράστια. Διότι, εάν μπορούμε να ξεφύγουμε από τη χρεοκοπία, αυτό θα είναι μια τιμή για όλους. Εάν πάλι δεν καταφέρουμε να ξεφύγουμε από το θέμα της χρεοκοπίας, θα είναι ένα όνειδος για όλους. Σ' αυτό το θέμα δεν υπάρχουν καλοί και κακοί.

Ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ο Πρόεδρος της Βουλής, ο κ. Πετσάλνικος έχει τον λόγο.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ (Πρόεδρος Βουλής των Ελλήνων): Καλημέρα σας.

Θα ήθελα καταρχάς να επαινέσω την πρωτοβουλία όλων των συναδέλφων Βουλευτών για τη διοργάνωση αυτής της ειδικής συνεδρίας της Επιτροπής. Η ανταπόκριση και από πλευράς συμμετοχής των συναδέλφων Βουλευτών, αλλά κυρίως από εσάς, τους διάφορους φορείς, από μόνη της θα έλεγα καταδεικνύει τη μεγάλη σοβαρότητα του θέματος το οποίο συζητάμε σήμερα εδώ.

Το πρόβλημα της επαρκούς ή μη κοινωνικής πολιτικής και της στήριξης των ομάδων εκείνων που έχουν τις μεγαλύτερες ανάγκες είναι ένα θέμα και ένα πρόβλημα διαχρονικό. Ακόμη και όταν είναι σε κρίση κάποια οικονομία, εξακολουθούν και υπάρχουν αυτά τα προβλήματα. Σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά πολύ περισσότερο στη χώρα μας, το θέμα της στήριξης των κοινωνικών ομάδων που διατρέχουν τον κίνδυνο να βρεθούν στο περιθώριο και να βρεθούν κάτω από τα όρια της φτώχειας είναι διαχρονικό.

Ακόμα και στην περίοδο των «παχέων αγελάδων», όπως είπε ο κ. Κρεμαστινός, δηλαδή στην περίοδο προηγούμενων δεκαετιών και δη των προηγούμενων δυο-τριών δεκαετιών, η κοινωνική πολιτική που ασκήσαμε στη χώρα μας εκτιμώ ότι δεν ήταν η πλέον αποδοτική. Και κατ' επέκταση σε πολλές περιπτώσεις δεν ήταν και η πλέον κοινωνικά δίκαιη.

Γιατί; Διότι η κοινωνική πολιτική συνήθως εφαρμοζόταν με οριζόντια μέτρα. Τα οριζόντια μέτρα δεν δίνουν όμως τη δυνατότητα αξιοποίησης των διατιθέμενων κονδυλίων, κυρίως για εκείνους που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη στήριξης. Εδώ στο διάγραμμα² φαίνονται οι διάφορες κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες που διαχρονικά έχουν τα περισσότερα προβλήματα και διατρέχουν τους περισσότερους κινδύνους.

Τώρα, σε περίοδο οικονομικής κρίσης και δημοσιονομικής στενότητας, όπως αυτή που διατρέχει το τελευταίο διάστημα η χώρα μας, η αναγκαιότητα για μια ριζική αλλαγή των εφαρμοζόμενων κοινωνικών πολιτικών είναι πολύ μεγαλύτερη. Αφού και όταν έχουμε περισσότερα χρήματα, επαναλαμβάνουμε οριζόντια προγράμματα, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν εσωτερικές αδικίες και αναποτελεσματικότητα των εφαρμοζόμενων πολιτικών, πόσο μάλλον τώρα.

Άρα, κατά την άποψή μου, πρέπει πάνω απ' όλα να συζητήσουμε και να αποφασίσουμε για μια ριζική αλλαγή με πολύ στοχευμένες πολιτικές, που θα στηρίζουν και θα αγκαλιάζουν κάθε μια απ' αυτές τις κοινωνικές ομάδες. Και βέβαια, το πιο σημαντικό απ' όλα είναι να προλαμβάνει κανείς την εκδήλωση προβλημάτων. Αλλά γι' αυτό χρειάζεται ανάπτυξη, και αυτό είναι κατά την άποψή μου το μεγάλο ζητούμενο. Δεν είναι δυνατό μόνο με περιοριστικές πολιτικές, όπως αυτές που εφαρμόζονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη χώρα μας λόγω της κατάστασης στην οποία βρισκόμαστε, να επιλυθούν γενικότερα τα προβλήματα.

² Διάγραμμα 3. Παραδοσιακές ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας στην Ελλάδα, 2008-2011, Η φτώχεια στην Ελλάδα: Τάσεις, προκλήσεις και πολιτικές, Δ. Μπαλουρδός, σελ. 36

Και την προηγούμενη εβδομάδα που ήμουν στο Βερολίνο και μου ζήτησαν να κάνω ενημέρωση, 50 Βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος και 50 Βουλευτές της αντιπολίτευσης, στην Ομοσπονδιακή Βουλή της Γερμανίας, αυτό ακριβώς υπογράμμισα. Αφού ανέφερα τις τεράστιες θυσίες στις οποίες υποβάλλεται ο Ελληνικός λαός, ανέφερα ότι αν η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν συζητήσει σοβαρά και δεν αποφασίσει γρήγορα, –γιατί τώρα ούτε συζητά εν πολλοίς αλλά πολύ περισσότερο δεν παίρνει αποφάσεις–, στην κατεύθυνση της ανάπτυξης, τότε δεν θα μπορούμε να επιλύσουμε προβλήματα όπως και αυτό που συζητάμε σήμερα.

Αλλά δε θα πρέπει να περιμένουμε, βέβαια, μέχρις ότου έρθει η ανάπτυξη. Θα πρέπει από τώρα να υπάρξουν πρωτοβουλίες αξιοποίησης των όποιων έστω κονδυλίων έχουμε στη διάθεσή μας ή μπορούμε να έχουμε για την εφαρμογή στοχευμένων πολιτικών.

Ο προβληματισμός αυτός και η αναγκαιότητα γι' αυτού του είδους τις πολιτικές διαπερνά όλα τα πολιτικά κόμματα. Θα ήθελα να διαβεβαιώσω όσους συμμετέχετε εδώ που δεν είστε Βουλευτές, και πιστεύω ότι εκφράζω όλους τους συναδέλφους όλων των κομμάτων, ότι αυτή η αγωνία, μεταξύ των Βουλευτών εννοώ, δεν έχει ιδεολογικά ή πολιτικά σύνορα. Δηλαδή, δεν είναι ότι κάποιος έχει περισσότερες ευαισθησίες ή κάποιος άλλος από τα μέλη του Εθνικού Κοινοβουλίου έχει λιγότερες ευαισθησίες ή εν πάση περιπτώσει έχει μεγάλες διαφορές και αποκλίσεις από τις απόψεις των άλλων. Όλοι μας, μα όλοι μας, και σας το διαβεβαιώνω αυτό εκφράζοντας επαναλαμβάνω το σύνολο των Ελλήνων Βουλευτών, προβληματιζόμαστε έντονα σε ό,τι αφορά αυτά τα θέματα.

Και θα κάνω και μία μικρή κατάθεση ψυχής. Πήραμε αποφάσεις, συμμετείχαμε σε αποφάσεις οι οποίες είναι πάρα πολύ οδυνηρές, δύσκολες και σκληρές. Και ορισμένες φορές είναι και άδικες. Γιατί έπρεπε να ληφθούν κάτω από φοβερή πίεση χρόνου. Αποφάσεις που δεν συμβαδίζουν με αυτά που ο καθένας μας, ανεξαρτήτως πολιτικού χώρου, πιστεύει, οραματίστηκε, ονειρεύτηκε, ονειρεύεται, ελπίζει. Αλλά ήταν πάντα οι αποφάσεις αυτές υπό τη δαμόκλεια σπάθη του «εάν δεν ληφθούν, τότε μπορεί να επέλθει η ολική καταστροφή», γεγονός που θα σήμαινε ολική απώλεια. Δεν θα είχαμε τότε τη δυνατότητα να συζητάμε για πιο ουσιαστικές και αποδοτικές κοινωνικές πολιτικές. Ολική απώλεια που θα έθετε στο περιθώριο τη χώρα μας και τότε βέβαια θα μιλούσαμε για καταστάσεις τραγικές. Και αυτό θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας όταν συζητάμε για το πώς αποφασίζουν στο Ελληνικό Κοινοβούλιο οι Έλληνες Βουλευτές.

Αλλά επανέρχομαι για να ολοκληρώσω αυτό που ανέφερα στην αρχή. Είναι μία καλή ευκαιρία, λόγω των τεράστιων προβλημάτων που προκαλούνται από την κρίση, και μάλιστα σε πολύ μεγάλες αριθμητικά πλέον κατηγορίες του ελληνικού πληθυσμού, να συζητήσουμε, να συμφωνήσουμε και μετά, να υπάρξει πρωτοβουλία της Κυβέρνησης (γιατί πάντα τη νομοθετική πρωτοβουλία την έχει η εκάστοτε Κυβέρνηση). Εμείς οφείλουμε να στηρίζουμε ως μέλη του Κοινοβουλίου τέτοιες ειδικές και στοχευμένες πολιτικές.

Και θα κλείσω με το εξής: Υπάρχουν κοινωνικές ομάδες, όπως η τρίτη ηλικία, τα νέα παιδιά, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι μετανάστες, τα άτομα με αναπηρία, οι εργαζόμενοι, οι έχοντες χαμηλά ει-

σοδήματα, που αντιμετωπίζουν προβλήματα. Το μεγαλύτερο όμως, το σπουδαιότερο πρόβλημα, το αντιμετωπίζουν οι άνεργοι. Γιατί η ανεργία σημαίνει για τον άνεργο ολική ανατροπή της ζωής του. Και για τα νέα παιδιά που είναι άνεργα και δεν μπορούν να μπουν στην αγορά εργασίας, σημαίνει επίσης μια τεράστια απογοήτευση.

Αυτό θα πρέπει να έχουμε, πρωτίστως υπόψη μας, όταν συζητάμε για τις κοινωνικές πολιτικές. Αυτή είναι η άποψη και η πρότασή μου. Εξειδικευμένες πολιτικές, εφαρμόσιμες και αποδοτικές για όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, αλλά πάνω απ' όλα, πολιτικές που θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το τεράστιο πρόβλημα της ανεργίας και ιδιαίτερα των νέων ανθρώπων.

Η συζήτηση αυτή εδώ είμαι σίγουρος ότι θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, επειδή ακριβώς δεν περιορίζεται σε γενικές και θεωρητικές διαπιστώσεις.

Διατρέχουμε τον κίνδυνο πολλές φορές στην Ελλάδα, να συζητάμε για το πρόβλημα, να περιγράφουμε το πρόβλημα και όλα να σταματούν εκεί. Δεν πρέπει να επαναληφθεί αυτό. Οι αναλύσεις και οι διαπιστώσεις είναι πάρα πολύ χρήσιμες, αλλά η κατάληξη σε συγκεκριμένες προτάσεις, ρεαλιστικές και εφαρμόσιμες είναι ακόμη πιο χρήσιμη.

Είμαι σίγουρος ότι αυτή η ειδική συνεδρία θα συμβάλλει σημαντικά προς την κατεύθυνση αυτή. Σας ευχαριστώ πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ τον Πρόεδρο της Βουλής, τον κ. Πετσάλνικο, που πραγματικά με μία ουσιαστική παρέμβασή του έθεσε τα θέματα επί της ουσίας, πώς δηλαδή αντιμετωπίζεται ρεαλιστικά το πρόβλημα αυτό της σύγχρονης φτώχειας, σε μια χώρα που έχει πραγματικά οικονομικό πρόβλημα. Το λόγο έχει ο κ. Κουρουμπλής.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΟΥΜΠΛΗΣ (Ανεξάρτητος Βουλευτής): Κύριε Πρόεδρε, αξιότιμοι κύριοι Βουλευτές, αγαπητοί συνάδελφοι, αξιότιμοι κύριοι καθηγητές, φίλες και φίλοι, εκπρόσωποι δικτύων, φορέων, που καθημερινά βιώνετε αυτή τη δεινή και οδυνηρή κοινωνική πραγματικότητα που συντελείται στον τόπο και υπονομεύει την κοινωνική του συνοχή: Σήμερα ο ναός της δημοκρατίας, έπειτα από έγκριση πρότασης είκοσι επτά Βουλευτών του Ελληνικού Κοινοβουλίου από τον Πρόεδρο και το Προεδρείο της Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων και τον Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων, διοργανώνει αυτή την ανοιχτή δημοκρατική συζήτηση, ακριβώς γιατί θέλουμε, μέσα από μία διεργασία πραγματικής διαβούλευσης να αποτυπωθούν οι σκέψεις, οι ιδέες και οι προτάσεις όλων εκείνων που σήμερα συναποτελούν ένα κοινωνικό ανάχωμα προ του οδοστρωτήρα της ισοπέδωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που αντιμετωπίζει η πατρίδα και που πραγματικά μας προσβάλλει όλους, αρκεί να σκεφτεί κανείς την εικόνα ενός ανθρώπου που κατευθύνεται σε ένα σκουπιδοτενεκέ για να αναζητήσει έστω κάποια στοιχία τροφής.

Τα συσσίτια, που αυξάνονται με γεωμετρική πρόοδο, τα φαινόμενα υποσιτισμού των μικρών παιδιών στα σχολεία, η αύξηση των αιτήσεων στα παιδικά χωριά SOS είναι δείκτες που καταγράφουν μία σκληρή πραγματικότητα.

Η νέα φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός αλλά και το φαινόμενο της ακραίας πλέον φτώχειας, απειλούν και θα απειλούν πολύ περισσότερες κοινωνικές ομάδες που αποτελούν ομάδες υψηλού κινδύνου, όπως είναι οι ανάπηροι πολίτες, οι άστεγοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι ανασφάλιστοι, οι άποροι, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι ηλικιωμένοι, τα απροστάτευτα παιδιά και άλλες ομάδες πληθυσμού που, δυστυχώς, όχι κάθε μήνα, όχι κάθε χρόνο, αλλά καθημερινά διευρύνουν το πεδίο των ανθρώπων που απειλούνται απ' αυτό το αποτρόπαιο φαινόμενο που εξευτελίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Κυρίες και κύριοι, φίλες και φίλοι,

Μια κοινωνία είναι τόσο ισχυρή, όσο ισχυρό είναι το πιο αδύναμο μέλος της. Και σ' αυτόν τον τόπο, που πέρασε πολύ δύσκολες στιγμές αλλά δεν έλειψε ποτέ το απόθεμα αλληλεγγύης, σήμερα βλέπουμε φαινόμενα που μας βάζουν πραγματικά σε μεγάλη αγωνία. Γιατί, πραγματικά, νέοι άνθρωποι δεν μπορούν καν να μπουν στην αγορά εργασίας, σε ένα καθεστώς κοινωνικού κανιβαλισμού που επιχειρείται να επιβληθεί, που μετατρέπει ακόμα και τις εργασιακές σχέσεις σε καθεστώς εργασιακής γαλέρας. Αυτό είναι το περιβάλλον που επιφυλάσσουμε στα νέα παιδιά, παρά την προσπάθεια που έχουν κάνει στη ζωή τους να αποκτήσουν και να συσσωρεύσουν μεγάλο απόθεμα γνώσεων.

Η ελληνική πολιτεία, παρά τις όποιες προσπάθειες, φαίνεται πως δεν μπόρεσε ακόμα να απαντήσει με αποτελεσματικό τρόπο στο φαινόμενο αυτό. Δυστυχώς ούτε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε μεγάλο βαθμό, σε μια περίοδο που η κοινωνική δημοκρατία στην Ευρώπη, κάτω από την πίεση της δικτατορίας της αγοράς, της οικονομίας της αγοράς και ενός χρηματοπιστωτικού συστήματος που με ασύδοτο, άπληστο και λαίμαργο τρόπο επιχειρεί να υπερσυγκεντρώσει τον πλούτο στους λίγους και να διασκορπίσει απλόχερα τη φτώχεια στους πολλούς, δεν αντιμετωπίζεται το φαινόμενο με την αποφασιστικότητα που όφειλε να αντιμετωπιστεί και μάλιστα στη Γηραιά Ήπειρο των κοινωνικών κατακτήσεων, ιδιαίτερα των τελευταίων δύο αιώνων.

Ωστόσο, εμείς, εκείνο που οφείλουμε να πράξουμε είναι να δούμε τι πρέπει να κάνουμε στον τόπο μας.

Κυρίες και κύριοι, για μένα η εθνική άμυνα αυτής της κοινωνίας, αυτού του τόπου, περνάει μέσα από την κοινωνική άμυνα. Έλεγε κάποτε ο Τιβέριος Γράκχος, μιλώντας στο Δήμο της Ρώμης και απευθυνόμενος στους πλουσίους: «Αν χρειαστεί κάποια στιγμή να υπερασπιστούμε αυτήν την πατρίδα, ποιος θα την υπερασπιστεί, όταν εσείς, μέσα από την τοκογλυφία πήρατε από τον απλό κόσμο τις περιουσίες του, πήρατε τα χωράφια και τα σπίτια του; Και τίθεται το ερώτημα: αυτοί οι άνθρωποι τι θα υπερασπιστούν αν χρειαστεί να υπερασπιστούν την πατρίδα, τη φτώχεια τους και την κακομοιριά τους;»

Αυτή είναι και η σημερινή πραγματικότητα που βιώνει ο ελληνικός λαός. Ένα ασύδοτο και άπληστο τραπεζικό σύστημα, που αγνοεί την κρισιμότητα των στιγμών και προσπαθεί με κάθε τρόπο να στραγγαλίσει και την τελευταία δυνατότητα του ελληνικού νοικοκυριού, και την τελευταία επιχειρηματική ικμάδα, ιδιαίτερα σε μια περίοδο περικοπής μισθών και συντάξεων. Αλλά και από την άλλη μεριά δεν βλέπουμε να υπάρχει η δυνατότητα περιορισμού της συμπεριφοράς αυτού του τραπεζικού συστήματος, ώστε να μην υπάρχει αυτή η πίεση στα ελληνικά νοικοκυριά.

Λέγεται, κυρίες και κύριοι, φίλες και φίλοι, ότι για να είναι μία οικονομία ανταγωνιστική, πρέπει να είναι και η κοινωνία δημιουργική ή ανταγωνιστική. Κάτω από ποια συνθήκη μπορεί να προκύψει αυτό, αν οι δείκτες προάσπισης των ζητημάτων που έχουν να κάνουν ακριβώς με την αξιοπρέπεια του πολίτη δεν είναι ικανοί να αναχαιτίσουν αυτά τα φαινόμενα;

Το ερώτημα, λοιπόν, που τίθεται είναι: Υπάρχει δυνατότητα αναχαίτισης αυτών των φαινομένων; Προσωπικά εκτιμώ ότι πάντα υπάρχουν δυνατότητες. Εξαρτάται από την εκάστοτε πολιτική βούληση, πώς ιεραρχεί τα ζητήματα για τα οποία καλείται να δώσει απαντήσεις. Ποια είναι η ιεράρχηση των αξιών της; Είναι το ζήτημα της νέας φτώχειας, της ακραίας φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού προτεραιότητα πολιτική, είναι πρόταγμα αντιμετώπισης από την πολιτική εξουσία;

Δεύτερο ερώτημα: Υπάρχει πλούτος; Πώς παράγεται αυτή η φτώχεια αν υπάρχει πλούτος; Παρά τις όποιες δυσκολίες, κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι σ' αυτόν τον τόπο δεν υπάρχει πλούτος. Όταν ενδημεί μονίμως η κοινωνική αδικία της φοροδιαφυγής και της φοροκλοπής, όταν όλοι ομολογούν ότι δεκάδες δισεκατομμύρια δεν εισπράττονται, επειδή δεν υπάρχει είτε ο μηχανισμός είτε η πολιτική βούληση, λόγω της εξάρτησης του πολιτικού συστήματος από τη διαπλοκή, τότε έρχεται κάποιος να διερωτηθεί ποια θα είναι η απάντηση της κοινωνίας απέναντι σ' αυτά τα ζητήματα. Διότι ο σημερινός πολίτης που δεν απειλείται απ' αυτό το φαινόμενο, είναι βέβαιο ότι μπορεί να απειληθεί αύριο.

Αρα, λοιπόν, βρισκόμαστε σε μία συνεχή κοινωνική αποσταθεροποίηση, που πραγματικά βυθίζει την κοινωνία στην απόγνωση, την κοινωνική ανασφάλεια και την κοινωνική αβεβαιότητα.

Από το 1997, νέος τότε Βουλευτής, θεώρησα ότι θα έπρεπε η ελληνική πολιτεία να τοποθετηθεί απέναντι σ' αυτό το ζήτημα. Και στο πλαίσιο της προκαταρκτικής συζήτησης στη Βουλή για την Αναθεώρηση του Συντάγματος τότε, με τους συνεργάτες μου, εκ των οποίων ένας θα είναι από τους αξιόλογους καθηγητές που θα μιλήσουν, καταθέσαμε μία πρόταση για το περίφημο ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα.

Ο κ. Κικίλιας, που μας τιμά με την παρουσία του, ο Διοικητής του ΟΑΕΔ, και ο οποίος είναι ένας άνθρωπος που γνωρίζει τα ζητήματα καλά, μου έλεγε «το ζήτημα είναι εάν έχουμε τις δομές εκείνες που, εφόσον εφαρμοστεί ένα τέτοιο πρόγραμμα, θα μπορεί πραγματικά να φτάνει σε εκείνους που έχουν ανάγκη».

Προσωπικά πιστεύω ότι εάν υπάρξει η πολιτική βούληση –κλείνω, κύριε Πρόεδρε– ώστε να μπορέσουμε πραγματικά να ιεραρχήσουμε τα ζητήματα αυτά, να προτάξουμε το ζήτημα της νέας φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού ως πρώτιστο ζήτημα, ζήτημα επιβίωσης του τόπου και του έθνους, θα πρέπει να εξαντλήσουμε όλα τα περιθώρια. Και πιστεύω ακόμα και σήμερα, κύριε Πρόεδρε, υπάρχουν περιθώρια. Διότι δεν έχουμε τολμήσει ακόμα να εξισώσουμε το ασφαλιστικό φάρμακο με το νοσοκομειακό και προχθές στην επιτροπή που προεδρεύατε, ο Διοικητής του ΕΟΠΥΥ δήλωσε ότι έχει απώλειες το κράτος 400 εκατομμυρίων ευρώ μόνο από αυτήν τη μη εξίσωση.

Αντιλαμβάνεστε, λοιπόν, ότι υπάρχουν πάντοτε δυνατότητες ακόμα και από τους διαθέσιμους πόρους και από σπατάλες που, δυστυχώς, ενδημούν στο σύστημα, με μια καλύτερη αξιοποίησή τους, να φτάνουν τα χρήματα σε εκείνους που πραγματικά τα έχουν ανάγκη. Υπάρχουν για τη λειτουργία αυτού

του κράτους πόροι, αλλά πρέπει και να βρεθούν νέοι πόροι.

Προσωπικά, κύριε Πρόεδρε, κάνω δύο προτάσεις.

Η πρώτη πρόταση είναι η εξής: Ο Δήμος Αθηναίων έχει αγοράσει το παλιό λυσσιατρείο. Υπάρχει, λοιπόν, η εκτίμηση και η ανάγκη να μετατραπεί αυτός ο χώρος σε ένα σύγχρονο κέντρο λουτρών και πλυντηρίων ρούχων. Υπάρχουν χιλιάδες άνθρωποι που ζουν στους δρόμους. Οι άνθρωποι αυτοί, ενδεχομένως, χωρίς να τους ενοχοποιώ, κάτω από τις συνθήκες που ζουν, μπορεί να είναι φορείς ασθενειών (ηπατίτιδας, AIDS, φυματίωσης), άλλωστε τα στοιχεία το καταγράφουν. Να συμβάλει και η Βουλή από τη μεριά της και αν χρειαστεί, κύριε Πρόεδρε, και οι Βουλευτές, από τις αμοιβές που παίρνουμε από τις επιτροπές, ώστε να ανακατασκευαστεί αυτό το κτίριο και να δοθεί σε χρήση. Θα είναι πραγματικά ένας χώρος που θα συμβάλει στην προστασία και της ίδιας της κοινωνίας.

Η δεύτερη πρόταση και κλείνω: Ένα σχέδιο νόμου, το οποίο έχω ετοιμάσει, θα το θέσω υπ' όψιν όλων των Βουλευτών, και των τριακοσίων, να το συνυπογράψουμε και επιτέλους η Βουλή των Ελλήνων να σπάσει το έθιμο που λέει ότι όταν έρχεται σχέδιο νόμου από τους Βουλευτές, η εκάστοτε Κυβέρνηση αρνείται να το εγκρίνει. Να πάρουμε επάνω μας την πρωτοβουλία και να καθιερώσουμε το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα για να υπερασπιστούμε την αξιοπρέπεια αυτού του τόπου.

Σας ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Και εγώ σας ευχαριστώ κ. Κουρουμπλή.

Θα σας παρακαλέσω, την πρόταση που κάνει ο καθένας, την περίληψη, να την καταθέτει στο Προεδρείο με ένα μικρό σημείωμα.

Κύριε Κουρουμπλή, τις τελευταίες σας προτάσεις να τις καταθέσετε.

ΜΕΡΟΣ 1^ο

Η φτώχεια στην Ελλάδα: Τάσεις, προκλήσεις και πολιτικές

Διονύσης Μπαλούρδος

Διευθυντής Ερευνών

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε)

Περίληψη

Η μελέτη εξετάζει πως έχει επηρεαστεί ο κίνδυνος της φτώχειας, κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Η βασική ιδέα είναι ότι η φτώχεια είναι ένα σχετικό φαινόμενο και οι διαφοροποιήσεις θα είναι περισσότερο ποιοτικές παρά ποσοτικές. Θα υπάρξει αύξηση της ακραίας και της απόλυτης φτώχειας, περισσότεροι μη-φτωχοί θα έλθουν κοντά στο όριο φτώχειας ενώ παραδοσιακά μεσαία στρώματα (νέοι φτωχοί) θα περάσουν το κατώφλι και θα παγιδευτούν στη φτώχεια. Καθώς οι μισθοί και οι συντάξεις περικόπτονται, η εργασία γίνεται επισφαλής, η υπερχρέωση οδηγεί σε αδιέξοδο και το υποτυπώδες κοινωνικό κράτος αποδομείται, τα άτυπα δίκτυα στήριξης εξασθενούν και δεν μπορούν να έχουν τον υποστηρικτικό τους ρόλο στα αδύναμα μέλη τους. Πολλοί ηλικιωμένοι που ζουν μόνοι τους, σε συνθήκες εξαθλίωσης, αντιμετωπίζουν φτώχεια για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Το 2010, ένας στους δύο ανέργους ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ το ίδιο ισχύει για έναν στους τρεις νέους ηλικίας 16 έως 24 ετών (27,8%), για έναν στους τρεις μερικώς απασχολούμενους (29,4%) και για έναν στους τέσσερις απασχολούμενους –εκτός των μισθωτών (25,9%). Οικογένειες με ένα παιδί και οικογένειες με δύο παιδιά αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες και στις υποχρεώσεις τους καταγράφοντας επίπεδα φτώχειας κοντά στον εθνικό μέσο όρο. Είναι απαραίτητο η οικονομική πολιτική, να έχει και έναν πυλώνα κοινωνικής πολιτικής, ο οποίος να βασίζεται σε ένα «ενεργό κράτος πρόνοιας» με την παροχή εξατομικευμένων προσεγγίσεων προώθησης στην απασχόληση, εξασφαλίζοντας για εκείνους που δεν μπορούν να εργαστούν, τη δυνατότητα να ζήσουν αξιοπρεπώς και να συμβάλλουν όσο το δυνατόν περισσότερο στην κοινωνία.

1. Προλεγόμενα

Αρκετά χρόνια, πριν τη σημερινή κρίση, κάποιοι ειδικοί αναλυτές όπως ο Peter Townsend και ο David Gordon (2000, σ.9) είχαν επισημάνει ότι στην Ευρώπη, τις τελευταίες δύο δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, «η κοινωνική πόλωση φαίνεται να έχει επιταχυνθεί επειδή οι αποδοχές και η αγορά εργασίας απορυθμίζονται, η προοδευτική φορολογία μειώνεται, οι κοινωνικές παροχές με έλεγχο του εισοδήματος διευρύνεται, ενώ ταυτόχρονα η κοινωνική ασφάλιση αποδυναμώνεται και οι δημόσιες επιχειρήσεις, οργανισμοί και υπηρεσίες ουσιαστικά ιδιωτικοποιούνται».

Σήμερα αυτό αποτελεί ένα πραγματικό γεγονός σε εξέλιξη, το οποίο διαχρονικά εντείνεται και επιδεινώνεται. Είναι επίσης δεδομένο ότι η χρηματοπιστωτική κρίση έχει επηρεάσει σημαντικά τη χώρα μας και οι επιπτώσεις της δεν περιορίζονται μόνον σε αυτούς που αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στην κάλυψη των βασικών τους αναγκών ή στους ανθρώπους που έχασαν τη δουλειά τους αλλά και σε πολλές οικογένειες που αντιμετωπίζουν πλέον το μέλλον τους με αβεβαιότητα. Αν η ελληνική οικονομία δεν περάσει άμεσα σε φάση οικονομικής ανάκαμψης και σταθερότητας και συνεχίσει να βαδίζει στο άνισο περιβάλλον που είχε διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια, οι τάσεις για διεύρυνση και εξάπλωση της φτώχειας θα είναι ακόμα εντονότερες.

Σε μερικές περιπτώσεις οι πολιτικές παρεμβάσεις και οι αυτόματοι σταθεροποιητικοί μηχανισμοί των συστημάτων πρόνοιας περιόρισαν κάπως τις οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της ύφεσης. Ωστόσο, είναι δύσκολο, να αξιολογήσουμε πλήρως το ανθρώπινο κόστος αυτής της κρίσης στη χώρα μας καθώς ο αντίκτυπος στις αγορές εργασίας και στον ευρύτερο πληθυσμό, ιδίως όσον αφορά τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, συνεχίζει να επεκτείνεται. Ταυτόχρονα, η ανάγκη να περιοριστεί η αύξηση των δημόσιων δαπανών επιτάσσει τη βελτίωση της ποιότητας των παρεμβάσεων και, σε μερικές περιπτώσεις, το σαφή καθορισμό στόχων και προτεραιοτήτων με αποτελεσματικότερα και ουσιαστικότερα μέτρα κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής ένταξης.

Άλλωστε ο κατάλογος των κοινωνικών προκλήσεων, είναι μακρύς, διευρύνεται συνεχώς και περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τον κίνδυνο για αύξηση των ποσοστών της φτώχειας, των μακροχρόνια ανέργων, των επισφαλώς εργαζόμενων οι οποίοι εκτίθενται στον κίνδυνο της απόλυσης και στη δυσχέρεια εξεύρεσης μιας νέας θέσης εργασίας, των χαμηλοσυνταξιούχων, των νέων και της παραδοσιακής οικογένειας με ένα ή δύο παιδιά.

Κάθε νέα πρόβλεψη των επιπτώσεων της κρίσης και κάθε νέα εκτίμηση των δεικτών φτώχειας εκλαμβάνεται ως μέγιστη και σύντομα απορρίπτεται ως ξεπερασμένη και περιορισμένης εμβέλειας, πράγμα που ενισχύει την αβεβαιότητα και δυσχεραίνει τη χαρτογράφηση ολόκληρου του φάσματος της νέας πολυμορφικής και πολύπλοκης πραγματικότητας. Η παραδοσιακή φτώχεια, η οποία μεταφέρεται από γενιά σε γενιά και συνδέεται με οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, περιπλέκεται με τις νέες αστικές μορφές φτώχειας που καθορίζονται από μια αλληλουχία αρνητικών παραγόντων,¹ οι οποίοι αλληλοεπηρεάζονται και αλληλοενισχύονται δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο ή μία παγίδα της φτώχειας.

¹ Όπως για παράδειγμα η απώλεια εργασίας, η απώλεια εισοδήματος ή κατοικίας, η υπερχρέωση, η κρίση της οικογένειας, κ.λπ.

Τα ερωτήματα στα οποία θα επιχειρήσει να απαντήσει η παρούσα εργασία είναι τα εξής: Η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται στη χώρα μας, οδηγεί σε αυξημένα επίπεδα σχετικής φτώχειας; Ποιά είναι η σύνθεση των ομάδων υψηλού κινδύνου και πώς έχουν επηρεαστεί; Ποιά η θέση της χώρας μας συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε-27 και κυρίως με άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου ή χώρες που ακολούθησαν πολιτική αυστηρής λιτότητας; Ποιές πολιτικές θα μπορούσαν να προσφέρουν ανακούφιση στους φτωχούς;

Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, θα αναζητηθούν μέσα από κατάλληλες αναλύσεις και συμπεράσματα τα οποία θα προκύψουν κυρίως από συγκριτική περιγραφή στοιχείων και σχετικών δεικτών φτώχειας για την Ελλάδα και τις χώρες της Ε.Ε-27, τα οποία έχουν ως πηγή την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) και δημοσιεύονται από τη Eurostat και την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.).² Θεωρούμε ότι, εξετάζοντας προσεκτικότερα κάποιους δείκτες, οι οποίοι στο παρελθόν ήταν δευτερεύουσας σημασίας μπορεί να προκύψουν συμπεράσματα, τα οποία είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για το σχεδιασμό πολιτικής.³

Κατά την άποψή μας η σχετική φτώχεια θα κινηθεί σε οριακές αυξήσεις. Όμως αυτό δεν είναι το ζητούμενο. Είναι σχεδόν σίγουρο, ότι η φτώχεια στο εσωτερικό της θα σημειώσει απρόσμενες ανακατατάξεις. Οι παραδοσιακές ομάδες υψηλού κινδύνου θα φτάσουν στον πάτο της εισοδηματικής κλίμακας. Θα δημιουργηθούν νέες ομάδες φτωχών, με την απασχόληση να μην αποτελεί ασφαλές δίκτυ προστασίας ενάντια στη φτώχεια, με τα παιδιά και τους ηλικιωμένους να είναι τα βασικότερα θύματα σημειώνοντας τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας μακράς διάρκειας.

Η εργασία, εξετάζει αρχικά το εννοιολογικό πλαίσιο «φτώχειας» και τους δείκτες μέτρησής της. Ακολουθώντας μεθοδολογικές προσεγγίσεις που προτείνονται από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, αναγνωρίζεται ότι η φτώχεια συνιστά μία από τις πολλές διαστάσεις στέρησης. Στη συνέχεια εξετάζονται η τάση της φτώχειας στην Ελλάδα και ο εντοπισμός των ομάδων υψηλού κινδύνου, διερευνώντας παράλληλα τις ομάδες «νέας φτώχειας» και υλικής στέρησης. Ακολουθεί η περιγραφή που εξετάζει τη διασπορά της φτώχειας γύρω από τη διαχωριστική γραμμή (40%, 50%, 60% και 70% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος), το βάθος του κινδύνου της φτώχειας, τη φτώχεια με όριο σε σταθερές τιμές ενός έτους και την εμμονή της φτώχειας. Στόχος είναι να διαφανεί αν υπάρχει αύξηση της «ακραίας φτώχειας»,⁴ πόσοι βρίσκονται κάτω από τη διαχωριστική γραμμή και πόσοι μη-φτωχοί έρχονται πλησιέστερα προς αυτή. Οι δύο τελευταίες ενότητες αφορούν τις φωνές των φτωχών (στοιχεία ποιοτικής έρευνας) και τα τελικά συμπεράσματα με σύντομη αναφορά σε πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας.

² Υπό τον περιορισμό της διαθεσιμότητας των στοιχείων. Το τελευταίο έτος που καλύπτουν είναι το 2011 και με εισοδήματα αναφοράς του προηγούμενου έτους. Καθώς όμως τα στοιχεία που είχαμε αρχικά στη διάθεσή μας ήταν μέχρι το 2010, η ανάλυση για το 2011 δεν είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη.

³ Περιοριζόμαστε να παρουσιάσουμε μόνον ορισμένες πτυχές του προβλήματος καθώς δεν είναι, βέβαια, δυνατόν να εντοπίσουμε όλες τις επιπτώσεις, ούτε κατά μείζονα λόγο να μπορούμε στο βάθος τους.

⁴ Στην ενότητα 3, υπάρχουν οι σχετικοί ορισμοί.

2. Προβληματισμοί και διαφορετικές προσεγγίσεις της φτώχειας

Η φτώχεια είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο που επηρεάζεται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων που μπορούν να μελετηθούν από πολλές διαφορετικές προοπτικές και διαφορετικά γνωστικά πεδία. Έτσι, στο ερώτημα «τι είναι φτώχεια» δεν έχει τόσο σημασία ένας ακριβής και ενδεδειγμένος ορισμός, όσο να δημιουργήσουμε μια συναίνεση γύρω από τις διαφορετικές προσεγγίσεις που μπορεί να λάβει το φαινόμενο.

Για τον Αριστοτέλη, η φτώχεια είναι γονέας της επανάστασης και του εγκλήματος και **φτώχεια** χωρίς χρέη είναι μεγάλος πλούτος.

Ο Galbraith (1958) στο γνωστό του έργο «Η κοινωνία της αφθονίας», αναφέρει ότι οι άνθρωποι πλήττονται από φτώχεια όταν το εισόδημά τους, αν και τους εξασφαλίζει τα αναγκαία προς επιβίωση, είναι σημαντικά χαμηλότερο της κοινότητας. Ουσιαστικά αδυνατούν να έχουν ό,τι θεωρείται ως ελάχιστα αξιοπρεπές και δεν μπορούν να ξεφύγουν από την κατάσταση αυτή, έτσι θεωρούνται από την υπόλοιπη κοινότητα ως αναξιοπρεπείς (όπ.π. σ. 323–4).

Ο Sen (1999) στο βιβλίο του “Development as Freedom” υποστηρίζει πως η πραγματική ανάπτυξη μιας κοινωνίας ταυτίζεται με τη διαδικασία αύξησης των ελευθεριών και ευκαιριών που απολαμβάνουν τα άτομα της κοινωνίας αυτής. Επομένως με την ανάπτυξη θα πρέπει να περιορίζεται η φτώχεια, η διαφθορά, η έλλειψη δικαιοσύνης, η κακή διακυβέρνηση, ο αναλφαβητισμός και η σχολική διαρροή, η έλλειψη ενημέρωσης, η έλλειψη υποδομών, υπηρεσιών κ.λπ. Αναφέρεται σε παράγοντες στέρησης δυνατοτήτων τους οποίους θεωρεί ως πιο καθοριστικούς για την πραγματικότητα της φτώχειας, συγκριτικά με το εισόδημα.

Το 1995, στη διάσκεψη της Κοπεγχάγης για την κοινωνική ανάπτυξη που διοργανώθηκε από τον ΟΗΕ υιοθετήθηκε ο εξής ορισμός: «φτώχεια είναι μία κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από οξεία στέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών όπως φαγητό, πόσιμο νερό, βασικές παροχές υγιεινής, υγείας, στέγης, μόρφωσης και πληροφόρησης. Εξαρτάται δε τόσο από το εισόδημα⁵ όσο και από την πρόσβαση στις υπηρεσίες».⁶

Για την Παγκόσμια Τράπεζα (2001), φτώχεια είναι η έλλειψη ή η μη-ικανότητα επίτευξης ενός κοινωνικά αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης, ενώ το κέντρο έρευνας Innocenti της UNICEF (2005) αναφέρει ότι, ένας επιχειρησιακός ορισμός της φτώχειας θα πρέπει πάντα να συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1975, χαρακτηρίζει ως φτωχούς: «άτομα ή οικογένειες, των οποίων οι πόροι είναι τόσο περιορισμένοι ώστε να αποκλείονται από τον ελάχιστο αποδεκτό τρόπο ζωής στο κράτος μέλος στο οποίο ζουν». (EEC, 1981). Η έννοια των «πόρων» ορίζεται περαιτέρω ως: «αγαθά, χρηματικό εισόδημα και υπηρεσίες από άλλους ιδιωτικούς πόρους». Το 1984, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

⁵ Η Παγκόσμια Τράπεζα, για τη μέτρηση της φτώχειας, χρησιμοποιεί τη λεγόμενη γραμμή φτώχειας του ενός δολαρίου την ημέρα (μετρούμενη σε αγοραστική δύναμη του 1985).

⁶ Βλέπε: United Nations, 1995, “The Copenhagen declaration and program of action, World Summit for Social Development, 6-12 March 1995”, New York, 1995.

υιοθέτησε τον εξής ορισμό: «φτωχοί είναι τα άτομα ή οι οικογένειες των οποίων οι πόροι (υλικοί, πολιτισμικοί και κοινωνικοί) είναι τόσο περιορισμένοι ώστε να αποκλείονται από τον ελάχιστο αποδεκτό τρόπο ζωής στο κράτος-μέλος στο οποίο ζουν» (EEC, 1985).

Για τον Townsend (1979, σ. 31), η φτώχεια ορίζεται σε όρους *σχετικής στέρησης* ως «ανεπάρκεια πόρων που έχει αποτέλεσμα τον ουσιαστικό αποκλεισμό του ατόμου ή της οικογένειάς του από το συνηθισμένο επίπεδο διαβίωσης, καθώς και από τη συμμετοχή του στις συνήθειες και δραστηριότητες της κοινωνίας που ζει». Έτσι, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα η διαχωριστική γραμμή μεταξύ φτωχών και μη φτωχών θα έπρεπε να αναζητηθεί στη στέρηση ή τη μη στέρηση ενός ατόμου / νοικοκυριού από τον κυρίαρχο σε μια δεδομένη κοινωνία «τρόπο ζωής».⁷

Αντίστοιχα ο Hagenaars (1986, σ. 37) καθόρισε τη φτώχεια με τρία χαρακτηριστικά:

- Στέρηση βασικών αγαθών,
- Να έχει κανείς λιγότερα από άλλους σε μία κοινωνία,
- Να αισθάνεται κανείς ότι δεν έχει επαρκείς πόρους να τα βγάλει πέρα μόνος του.

Οι τρεις τελευταίοι ορισμοί υπογραμμίζουν τη σχετική φύση της σύγχρονης φτώχειας. Ένας ελάχιστος αποδεκτός τρόπος ζωής εξαρτάται κατά ένα μεγάλο μέρος από τον επικρατούντα τρόπο ζωής στην κοινωνία και στο επίπεδο κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξής της. Επομένως, η φτώχεια είναι στενά συνδεδεμένη με το χρόνο και τόπο παρατήρησής της.

Ο Sarpellon (1984 σ. 48), θεωρεί ότι η «η φτώχεια αποτελεί συνθετική έκφραση ευρύτερων αιτιακών διεργασιών και παραγόντων που δρουν σωρευτικά προκαλώντας τη γένεση αλλά και τη συντήρηση του πολύπλοκου αυτού κοινωνικού φαινομένου».

Για τον Ringen (1987 και 1995), ένα άτομο / νοικοκυριό είναι πραγματικά φτωχό αν στερείται πόρων (κυρίως εισοδήματος) ή έχει φτωχές εκβάσεις σε όρους συνθηκών διαβίωσης και δραστηριοτήτων. Στην πρώτη περίπτωση, η φτώχεια προσεγγίζεται *έμμεσα* μέσω παραγόντων που προσδιορίζουν τον τρόπο ζωής, στη δεύτερη περίπτωση, η φτώχεια ορίζεται *άμεσα* ανάλογα με το βαθμό στέρησης σε συνιστώσες του τρόπου ζωής. Οι Gordon κ.ά. (2000), θεωρούν ότι οι δύο αυτές προσεγγίσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται ως συμπληρωματικές: Κάποιος είναι φτωχός αν έχει χαμηλό επίπεδο διαβίωσης ή / και χαμηλό εισόδημα.

Για τον Chambers (2006), η απάντηση στο τι είναι φτώχεια εξαρτάται από το ποιος ρωτάει και το ποιος απαντάει. Στο πλαίσιο αυτό, μεταξύ άλλων διακρίνει:

- α)** Τη φτώχεια λόγω έλλειψης εισοδηματικών πόρων (εισοδηματική φτώχεια).
- β)** Τη φτώχεια λόγω στέρησης άλλων –εκτός του εισοδήματος– υλικών πόρων⁸ όπως είναι π.χ. η

⁷ Ο ορισμός αυτός του Townsend για τη σχετική φτώχεια και η σύνδεσή της με την έννοια της σχετικής στέρησης, αμφισβήτησαν τον μέχρι τότε προτεινόμενο ως αντικειμενικό προσδιορισμό των ορίων φτώχειας με βάση τα σχετικά επίπεδα εισοδήματος.

⁸ Όταν οι άνθρωποι δεν μπορούν να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες – τρόφιμα, στέγη, ιατρισμό κ.λπ. που οδηγούν σε μια λογική ζωή, ζουν σε απόλυτη φτώχεια.

αξιοπρεπής κατοικία, η αδυναμία απόκτησης συνηθισμένων ή / και διαρκών καταναλωτικών αγαθών (αυτοκίνητο, τηλεόραση, κ.λπ.) καθώς και η ανεπαρκής πρόσβαση σε υπηρεσίες.

γ) Τη πολυδιάστατη στέρηση, με την υλική έλλειψη να συνιστά μία μεταξύ πολλών αμοιβαία ενισχυόμενων διαστάσεων, σε διάφορες πτυχές της ανθρώπινης ζωής.

δ) Τη φτώχεια ως έλλειψη ικανοτήτων.⁹

Ο Narayan (2009), θεωρεί ότι η φτώχεια, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, εξετάζεται μέσα από διεπιστημονικές προσεγγίσεις ως δυναμικό και πολυδιάστατο φαινόμενο, ενώ οι Duclos, Sahn και Younger (2005), θεωρούν ότι για την εξέλιξη αυτή καταλυτική ήταν η συμβολή του Sen (1979, 1985, 1987).

Ο Osmani (2005) και ο Ringen (1988, σ. 355), θεωρούν ότι οι οποιεσδήποτε διαφορές που προκύπτουν είναι καθαρά ιδεολογικές. Κυρίως αμφισβητείται ότι στην πράξη, δεν μπορεί η φτώχεια να είναι απλά «μειωμένο πορτοφόλι». Θα πρέπει να αναφέρεται και να υπονοείται ένας «πολύπλευρος συνδυασμός στερήσεων και μη ικανοποιηθεισών αναγκών που αποτρέπουν ορισμένα άτομα από τη συμμετοχή στην κοινωνία με τους ίδιους τρόπους που μπορεί και το κάνουν άλλοι» (Alcock, 1997, σ.85).

Η φτώχεια δεν είναι εύκολο να οριστεί, λόγω του δυναμικού και πολυδιάστατου χαρακτήρα της. Οι υφιστάμενες εννοιολογικές και οι μεθοδολογικές διαφοροποιήσεις μπορεί να οδηγήσουν στον προσδιορισμό διαφορετικών ατόμων ή ομάδων υψηλού κινδύνου και κατά συνέπεια σε διαφορετικές πολιτικές αντιμετώπισης του προβλήματος.

⁹ Δεν εξετάζεται στην παρούσα εργασία.

3. Ορισμός και μέτρηση της φτώχειας

Ο προβληματισμός σχετικά με τον εννοιολογικό και ποσοτικό προσδιορισμό της φτώχειας έχει αποτελέσει και εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο εκτεταμένων ερευνητικών αναζητήσεων και προβληματισμών. Η καταγραφή του επιπέδου, της δομής και της διαχρονικής εξέλιξής της συνιστά κεντρικό σημείο αναφοράς για το σχεδιασμό κατάλληλης κοινωνικής πολιτικής και ταυτόχρονα αποτελεί σημαντικό δείκτη αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς της. Εξαιρετικά επιγραμματικά, θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως φτωχό ένα άτομο με βιοτικό επίπεδο κάτω από το ελάχιστο όριο διαβίωσης ή κάτω από το μέσο βιοτικό επίπεδο. Από τον ορισμό αυτό εξάγεται ότι η φτώχεια μπορεί να είναι φυσική ή κοινωνική, απόλυτη¹⁰ ή σχετική ή συνδυασμός και των δύο.

Για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (*Joint Report on Social Inclusion*, 2004): «Οι άνθρωποι θεωρούνται ότι διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας, εάν το εισόδημα και οι πόροι τους είναι τόσο ανεπαρκείς ώστε να αποκλειστούν από ένα βιοτικό επίπεδο, αποδεκτό στην κοινωνία που ζουν. Μπορούν να εμφανίζουν πολλαπλά μειονεκτήματα λόγω ανεργίας, χαμηλού εισοδήματος, φτωχών συνθηκών στέγασης, ανεπαρκούς υγειονομικής περίθαλψης και εμποδίων στη δια βίου μάθηση, στον πολιτισμό, στον αθλητισμό και στην αναψυχή. Είναι συχνά αποκλεισμένοι και περιθωριοποιημένοι από τη συμμετοχή σε δραστηριότητες (οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές) που είναι ο κανόνας για άλλους ανθρώπους και η πρόσβασή τους στα θεμελιώδη δικαιώματα μπορεί να είναι περιορισμένη». Ο ορισμός αυτός, αδρά υπογραμμίζει τη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης στην ΕΕ. Από αυτό το σημείο εκκίνησης, η φτώχεια έχει δύο βασικά στοιχεία: τη φτώχεια που οφείλεται σε ανεπαρκείς πόρους και την αδυναμία πρόσβασης και συμμετοχής σε αγαθά, υπηρεσίες και δραστηριότητες. Στις περισσότερες εμπειρικές έρευνες έμφαση δίνεται στην ανεπάρκεια πόρων η οποία αποτιμάται με εισοδηματικούς πόρους¹¹ και τον καθορισμό ενός ad hoc ορίου για τη διάκριση των φτωχών από τους μη φτωχούς (relative income method). Σύμφωνα με τη Eurostat, το όριο αυτό τίθεται στο 60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού.¹²

Αυτή η έννοια του κινδύνου *σχετικής φτώχειας* (φτωχός σε σχέση με τους άλλους)¹³ διαφοροποιείται από την έννοια του κινδύνου *απόλυτης ή ακραίας φτώχειας* (στερούμενος βασικών μέσων επι-

¹⁰ Για φυσική ή απόλυτη φτώχεια (*absolute poverty*), μιλάμε όταν ο βαθμός ικανοποίησης σε είδη βασικών αναγκών διατροφής, καθαρού πόσιμου νερού, ενδυμασίας, κατοικίας, φαρμάκων, παιδείας, πολιτισμού κ.λπ. είναι κάτω από το βιολογικά αναγκαίο όριο διαβίωσης. Η εστίαση στην ΕΕ είναι στο σχετικό και όχι στον απόλυτο κίνδυνο φτώχειας: μια έννοια απόλυτη έχει μικρότερη σημασία για την ΕΕ για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, η βασική πρόκληση για την Ευρώπη είναι να μοιράζονται τα οφέλη της υψηλής ευημερίας σε ολόκληρο τον πληθυσμό και όχι να εξασφαλίσει ο πληθυσμός ένα βασικό βιοτικό επίπεδο, όπως στις οικονομικά λιγότερο αναπτυγμένες χώρες του κόσμου. Δεύτερον, τι θεωρείται ως το ελάχιστο αποδεκτό βιοτικό επίπεδο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το γενικό επίπεδο της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο τείνει να ποικίλλει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Στην παρούσα εργασία, η απόλυτη προσέγγιση εξετάζεται περιορισμένα.

¹¹ Κυρίως του διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού (έμμεση προσέγγιση) που επαρκεί ή δεν επαρκεί για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών (Alcock, 1997).

¹² Το διαθέσιμο εισόδημα ορίζεται ως το συνολικό εισόδημα που έλαβε το νοικοκυριό και τα μέλη του την προηγούμενη χρονιά (πριν τη διεξαγωγή της έρευνας). Ως εισοδήματα θεωρούνται τα εισοδήματα από εργασία, επενδύσεις και περιουσία, κοινωνικές παροχές και συντάξεις. Στο πλαίσιο αυτό, ο κίνδυνος φτώχειας μπορεί να υπολογιστεί πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (στις οποίες περιλαμβάνονται οι συντάξεις γήρατος και χηρείας), κατά φύλο, ηλικία, μέγεθος και σύνθεση νοικοκυριού κ.λπ. Η στάθμιση γίνεται ανάλογα με τη σύνθεση που έχει κάθε νοικοκυριό, χρησιμοποιώντας την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ: Συντελεστής στάθμισης 1 για τον πρώτο ενήλικα, 0,5 για άτομα άνω των 13 και 0,3 για παιδιά 13 ετών και κάτω.

¹³ Παραδείγματος χάριν, ένα άτομο που είναι σχετικά φτωχό σε μια σκανδιναβική χώρα, υφίσταται συνήθως λιγότερη στέρηση από κάποιο άτομο που ζει σε μια χώρα με πολύ πιο χαμηλό γενικό βιοτικό επίπεδο, όπου η φτώχεια εκεί μπορεί να είναι πιο υψηλή και ακραία. Η φτώχεια σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS), δείχνει τις διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης στα κράτη μέλη της Ε.Ε-27.

βίωσης), η οποία εκτιμάται και αναφέρεται σε σχέση με άλλες λιγότερο οικονομικά αναπτυγμένες χώρες (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2003).¹⁴

Η αδυναμία πρόσβασης και συμμετοχής σε αγαθά, υπηρεσίες και δραστηριότητες προσεγγίζεται με την ανάπτυξη δεικτών στέρησης. Πρόκειται για μία μεθοδολογία η οποία βασίζεται στον κλασικό ορισμό και στην προσέγγιση του Townsend (1979), με βάση την οποία προσδιορίζεται ένας ad hoc κατάλογος στοιχείων¹⁵ με σκοπό να δημιουργηθεί μία κλίμακα ή ένας δείκτης στέρησης και ένα όριο φτώχειας.

Οι Mack και Lansley (1985), στα πλαίσια του κλασικού ορισμού του Townsend (1979), όρισαν τη στέρηση ως την επιβεβλημένη έλλειψη κοινωνικά καθορισμένων αναγκών, δηλαδή, αγαθών που η πλειοψηφία του πληθυσμού θεωρεί ως αναγκαία / απαραίτητα να έχει και δεν μπορούν να αποκτηθούν από ένα μέρος του πληθυσμού (φτωχοί / στερημένοι). Ουσιαστικά, η επιβεβλημένη απουσία αγαθών εκλαμβάνεται ως απεικόνιση της υλικής στέρησης: όσο μεγαλύτερος ο αριθμός ελλειπόντων αγαθών, τόσο μεγαλύτερος ο βαθμός υλικής στέρησης. Τα μέτρα στέρησης βασισμένα σε αυτό το είδος πληροφόρησης είναι γνωστά και ως συναινετικά μέτρα στέρησης (Mack και Lansley, 1985. Nolan και Whelan, 1996. Goodman και Myck, 2005).

Η προσέγγιση αυτή, αναπτύχθηκε περαιτέρω από τους Halleröd (1994) και τους Nolan και Whelan (1996), με αποτέλεσμα να υπάρχουν και να αποτυπώνονται αντίστοιχα ερωτήματα σε μεγάλες Ευρωπαϊκές Έρευνες όπως η έρευνα EU-SILC. Οι ερωτώμενοι καλούνται να διευκρινίσουν εάν δεν έχουν ή δεν καταναλώνουν ένα στοιχείο / αγαθό επειδή: α) «δεν το έχουν ανάγκη» ή β) «δεν μπορούν να το αντέξουν οικονομικά». Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατή η διάκριση μεταξύ «μη-επιβεβλημένης» και «επιβεβλημένης δυσκολίας / στέρησης».¹⁶

Πάνω στους προβληματισμούς αυτούς, η Eurostat έχει αναπτύξει το δείκτη ή το ποσοστό υλικής στέρησης, ο οποίος αναφέρεται στον πληθυσμό που αντιμετωπίζει οικονομικές δυσκολίες σε, τουλάχιστον, τέσσερις από τις κάτωθι εννέα (9), διαστάσεις στέρησης:¹⁷

- i) Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών, όπως ενοίκιο ή δόση δανείου, πάγιοι λογαριασμοί (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου, κ.λπ.), δόσεις πιστωτικών καρτών ή δόσεις δανείου για οικοσκευή, διακοπές κ.ά., ή αγορές με δόσεις κύριας κατοικίας,
- ii) οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση,
- iii) οικονομική αδυναμία για αντιμετώπιση έκτακτων, αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας περίπου 500 ευρώ,
- iv) οικονομική αδυναμία να τρώνε κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή ισοδύναμο πρωτεΐνης κάθε δεύτερη μέρα,
- v) οικονομική αδυναμία να απολαύσουν μία εβδομάδα διακοπών μακριά από το σπίτι, μία φορά το χρόνο,
- vi) οικονομική αδυναμία να έχουν ΙΧ επιβατηγό αυτοκίνητο,

¹⁴ Αν και η απόλυτη ή ακραία φτώχεια, είναι πιο συχνή στις αναπτυσσόμενες χώρες, υπάρχουν περιπτώσεις ατόμων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), όπως για παράδειγμα οι άστεγοι ή οι Ρομά σε μερικές περιπτώσεις, που δοκιμάζουν ακόμα αυτόν τον τύπο ακραίας φτώχειας.

¹⁵ Ο Townsend (1979) για παράδειγμα, ξεχώρισε έναν κατάλογο με εξήντα δείκτες τους οποίους κατηγοριοποίησε σε δώδεκα διαστάσεις στέρησης / φτώχειας: διατροφή, ένδυση, καύσιμα και φως, ανέσεις νοικοκυριού, συνθήκες κατοικίας, συνθήκες και ασφάλεια εργασίας, υγεία, εκπαίδευση, περιβάλλον στον τόπο διαμονής, οικογενειακές δραστηριότητες, ψυχαγωγία, κοινωνικές σχέσεις.

¹⁶ Η διάκριση αυτή είναι ιδιαίτερα χρήσιμη καθώς με την επιβεβλημένη έλλειψη / στέρηση μπορεί κανείς να ξεχωρίσει τα άτομα που δεν επιλέγουν την απόκτηση αγαθών από τα άτομα που αναγκαστικά τα στερούνται λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων (Halleröd, 1995).

¹⁷ Συνήθως χρησιμοποιείται ο όρος «υλική στέρηση», με τον οποίο η έμφαση δίδεται στη στέρηση συγκεκριμένων απτών υλικών αγαθών.

- vii) οικονομική αδυναμία να έχουν πλυντήριο ρούχων,
- viii) οικονομική αδυναμία να έχουν έγχρωμη τηλεόραση,
- ix) οικονομική αδυναμία να έχουν τηλέφωνο.

Οι πρώτες πέντε χαρακτηρίζουν τη διάσταση της οικονομικής πίεσης ενώ οι υπόλοιπες χαρακτηρίζουν τη στέρηση στην ιδιοκτησία διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Πρόκειται για ένα ημι-απόλυτο δείκτη φτώχειας, διότι μετρά την πρόσβαση σε εννέα βασικά είδη με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα κράτη μέλη,¹⁸ ενώ είναι στενά συνδεδεμένος με το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας.¹⁹

4. Νέα φτώχεια, κρυφή φτώχεια, ακραία φτώχεια

Στην οικονομική κρίση υπάρχουν ομάδες πληθυσμού που είναι ιδιαίτερα ευάλωτες και *υπάρχει ένας ιδιαίτερα αυξημένος κίνδυνος ανάπτυξης μιας προσωπικής διαδρομής στη φτώχεια*. Μεσοπρόθεσμα, τα φτωχά νοικοκυριά τα οποία διαθέτουν λιγότερα περιουσιακά στοιχεία, περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης, και λιγότερη πρόσβαση σε τραπεζικές υπηρεσίες και προϊόντα ενδεχομένως να βιώσουν βαθύτερη, πιο ακραία ίσως και απόλυτη φτώχεια.²⁰ Βραχυχρόνια ωστόσο πλήττονται όσοι βρίσκονται «κοντά στη φτώχεια», ενώ επηρεάζονται και νέες ομάδες που διαφορετικά δε θα είχαν επηρεαστεί. Ο απροσδόκητος αποκλεισμός τους από την προστασία του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, η αναπάντεχη μετάβασή τους –λόγω της οικονομικής κρίσης και ιδιαίτερα της αναδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας– μεταξύ των φτωχών και η αντιμετώπιση άλλων πιθανών προβλημάτων (π.χ. κρίση της οικογένειας, υπερχρέωση και αδυναμία χρήσης υπηρεσιών που παραδοσιακά απευθύνονται οι φτωχοί), ενδεχομένως να τους παγιδεύσει στη φτώχεια.

Αν και ο πλήρης αριθμός των νέων φτωχών θα μπορούσε να είναι μεγαλύτερος, στην παρούσα εργασία περιοριζόμαστε να εξετάσουμε τις εξής ομάδες: *εργαζόμενοι φτωχοί, νοικοκυριά με έναν ή δύο εργαζόμενους με παιδιά με μέση ένταση εργασίας,²¹ παιδιά και νέοι, μονοπρόσωπα νοικοκυριά, άτομα με*

¹⁸ Η Eurostat (2009) συγκρίνοντας την υλική στέρηση με τη σχετική φτώχεια στην Ευρώπη, διαπιστώνει ότι δεν συγκεντρώνονται στους ίδιους υποπληθυσμούς και ότι η σχέση μεταξύ εισοδηματικής φτώχειας και στέρησης είναι ασθενέστερη από ό,τι αναμενόταν.

¹⁹ Ο σύνθετος δείκτης φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού που έχει προταθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011) και τη Eurostat (2012), στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», ορίζεται με βάση το συνδυασμό τριών επιμέρους δεικτών: τη σχετική εισοδηματική φτώχεια, τη σοβαρή ή ακραία υλική στέρηση (στέρηση τουλάχιστον τεσσάρων από τις συνολικά εννέα στερήσεις) και το ποσοστό των ανθρώπων που ζει σε νοικοκυριά με ελάχιστη απασχόληση. Στην παρούσα εργασία έμφαση δίδεται στους δύο πρώτους δείκτες.

²⁰ Η απειλή της φτώχειας είναι πολύ σοβαρότερη για ορισμένες ομάδες, όπως οι μακροχρόνια άνεργοι, οι μετανάστες, οι μόνοι γονείς (κυρίως μητέρες), οι πολύτεκνες οικογένειες κ.λπ.

²¹ Η ένταση εργασίας αναφέρεται στον αριθμό μηνών που έχουν εργαστεί όλα τα μέλη του νοικοκυριού σε εργασιακά ενεργή ηλικία, κατά τη διάρκεια του έτους αναφοράς του εισοδήματος, ως ποσοστό του συνολικού αριθμού μηνών που θα μπορούσαν θεωρητικά να έχουν εργαστεί μέσα στην οικογένεια. Τα άτομα είναι ταξινομημένα στις κατηγορίες έντασης εργασίας που κυμαίνονται από WI = 0 (άνεργη οικογένεια) ως WI = 1 (πλήρης ένταση εργασίας). Έχουμε την εξής κλίμακα:

- Πολύ χαμηλή: 0% έως 20% της συνολικής εργασιακής δυνατότητας
- Χαμηλή: 20% έως 45% της συνολικής εργασιακής δυνατότητας
- Μέση: 45% έως 55% της συνολικής εργασιακής δυνατότητας
- Υψηλή: 55% έως 85% της συνολικής εργασιακής δυνατότητας
- Πολύ υψηλή: 85% έως 100% της συνολικής εργασιακής δυνατότητας

ιδιόκτητη κατοικία²² και υπερχρεωμένα άτομα / νοικοκυριά.

Οι διαρθρωτικές αλλαγές στην απασχόληση, φαίνεται να δημιουργούν μία ομάδα εργαζομένων «σκληρών πυρήνων», η οποία εμφανίζεται εντελώς διαφορετική από τους «παραδοσιακούς» εργαζόμενους στο μέτρο που αυτή η νέα ομάδα δεν μπορεί να απορροφηθεί και να ενσωματωθεί πλήρως από την αγορά εργασίας, ιδιαίτερα σε περιόδους έντονης οικονομικής ύφεσης.

Πρόκειται για άτομα που απασχολούνται σε αβέβαιες και κακής ποιότητας θέσεις της δευτερεύουσας αγοράς εργασίας (*εργαζόμενοι φτωχοί*). Η ένταξή τους στην αγορά εργασίας είναι συμβιβαστική και υποβαθμισμένη σε θέσεις που πληρώνονται τόσο άσχημα ώστε να μην έχουν ποτέ τη δυνατότητα να ξεφύγουν από το φαύλο κύκλο της φτώχειας.

Οι σχέσεις με τους εργοδότες τους ενισχύουν απλά την κοινωνικά κατώτερη θέση τους και το ότι μπορούν να ψηφίζουν και να είναι τυπικά μέλη ενός δημοκρατικού κράτους, δεν αναιρεί το γεγονός ότι κανένας δεν αντιπροσωπεύει πραγματικά τα ενδιαφέροντα και τα συμφέροντά τους. Συνιστούν μέρος της κοινωνίας που αισθάνονται ότι είναι αποδεκτοί και ενταγμένοι και ταυτόχρονα έχουν απορριφθεί. Η δυσκολία πρόσβασης ή η μη-επιλεξιμότητα σε μέτρα τα οποία θα μπορούσαν να σταθεροποιήσουν την κατάστασή τους, αποτρέπει την αποφυγή ή τον περιορισμό της φτώχειας που αντιμετωπίζουν, η οποία είναι περισσότερο ακραία όταν πρόκειται για νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά.²³

Λόγω της κρίσης, μία άλλη ομάδα η οποία πλήττεται ιδιαίτερα αφορά τα ζευγάρια με έναν εργαζόμενο (one-breadwinner model). Πρόκειται για το κυρίαρχο μοντέλο στη χώρα μας, καθώς οι γυναίκες πολύ συχνά διακόπτουν την εργασία τους για τη στήριξη της οικογένειας, γεννούν λιγότερα παιδιά, δεν αποκτούν παιδιά εκτός γάμου, ενώ το ποσοστό διαζυγίων αν και έχει αυξηθεί, παραμένει χαμηλό σε σύγκριση με άλλες χώρες. Όπως αναφέρεται, η γυναίκα εξαναγκάζεται σε έναν «υποχρεωτικό αλτρουισμό», καθώς οι εναλλακτικές λύσεις για απασχόληση, κοινωνική ασφάλιση κ.λπ. είτε απουσιάζουν, είτε είναι ανεπαρκείς (Συμεωνίδου, 1998). Η άνοδος της ανεργίας και της χαμηλόμισθης εργασίας αφήνει ολοένα και περισσότερες οικογένειες χωρίς το μισθό του άνδρα / συζύγου ο οποίος βασικά συντηρούσε και κάλυπτε τις ανάγκες της οικογένειας. Έτσι, με ένα ελάχιστο αποτελεσματικό κοινωνικό κράτος, με κρίση και κατάρρευση των άτυπων δικτύων στήριξης, δηλαδή του μοντέλου πρόνοιας του ευρωπαϊκού νότου, ο κίνδυνος φτώχειας για τα ζευγάρια «με έναν εργαζόμενο» μεγαλώνει και μόνο τα ζευγάρια «διπλής σταδιοδρομίας», δηλαδή με δύο εργαζόμενους (two-breadwinner model) φαίνονται ικανά να προστατεύουν καλύτερα τα παιδιά από τη φτώχεια, αν και αυτό μπορεί να αμφισβητηθεί σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.

²² Αν και παραδοσιακά οι ενοικιαστές παρουσιάζουν υψηλότερη φτώχεια από ό,τι οι ιδιοκτήτες κατοικίας, εντούτοις με την κρίση και τα μέτρα φορολόγησης των κατοικιών φαίνεται να έχει μειωθεί η «ψαλίδα» ανάμεσα στις δύο ομάδες. Η παράμετρος αυτή εξετάζεται περιορισμένα στην παρούσα εργασία.

²³ Όπως θα δούμε παρακάτω από την ανάλυση των στοιχείων, ακόμη και τα νοικοκυριά με παιδιά και μέση ένταση εργασίας αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο φτώχειας.

Ακόμη, φαίνεται ότι η φτώχεια σχετίζεται με ευρύτερες αλλαγές οι οποίες προκαλούνται από τη δημογραφική δομή της ελληνικής κοινωνίας²⁴ καθιστώντας ιδιαίτερα ανησυχητική την περίπτωση των νοικοκυριών ενός ατόμου. Η κατάσταση είναι ιδιαίτερα ανησυχητική για τους μόνους ηλικιωμένους, καθώς πρόκειται για μία ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα με αυξημένες ανάγκες και πολλά προβλήματα. Όπως μάλιστα θα διαφανεί στην εμπειρική ανάλυση, οι περισσότεροι ηλικιωμένοι είναι μακροχρόνια φτωχοί και δοκιμάζονται έντονα από την έλλειψη εισοδήματος και από την ταυτόχρονη σωρευτική δράση πολλών στερήσεων.

Τα παιδιά πλήττονται επίσης από την εισοδηματική φτώχεια σε υψηλότερο βαθμό απ' ό,τι οι ενήλικες και η στέρηση υλικών αγαθών στα πρώτα χρόνια της ζωής τους είναι πιθανό να επηρεάσει αρνητικά την ανάπτυξή τους και τις μελλοντικές τους ευκαιρίες. Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλούν οι περιπτώσεις παιδιών²⁵ που ζουν με γονείς που είναι μακροχρόνια άνεργοι ή μακροχρόνια φτωχοί χωρίς καμία επαφή με τον κόσμο της εργασίας ή με γονείς που έχουν ασταθή απασχόληση και χαμηλές αμοιβές. Η απουσία εργαζόμενου ενήλικα, ο οποίος θα αποτελούσε πρότυπο ενδέχεται να επηρεάσει τις επιδόσεις των παιδιών στην εκπαίδευση και στη μελλοντική αγορά εργασίας. Παράλληλα, αναγνωρίζεται ολόένα και περισσότερο ότι παιδιά που μεγαλώνουν μέσα στη φτώχεια κινδυνεύουν να αποτελέσουν την επόμενη γενιά φτωχών και ανέργων.

Σε γενικές γραμμές τα παιδιά είναι φτωχά επειδή ζουν σε μια φτωχή οικογένεια. Είτε το οικογενειακό εισόδημα είναι ιδιαίτερα χαμηλό (χαμηλοί μισθοί, ανεργία, αστάθεια εργασίας, μειωμένο ωράριο), ή υπάρχουν πάρα πολλά οικογενειακά μέλη που μοιράζονται ένα (στην περίπτωση ενός γονέα) ή δύο εισοδήματα.

Μαζί με τα παιδιά, πολλοί νέοι αντιμετωπίζουν πρόβλημα στην εξεύρεση εργασίας με καλές προοπτικές σταδιοδρομίας. Διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο να έχουν μία αβέβαιη, ευκαιριακή απασχόληση, με σύμβαση περιορισμένου χρόνου και χαμηλά αμειβόμενη, ενώ είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στην ανεργία. Ωστόσο, καθώς τα τελευταία χρόνια οι αβέβαιες θέσεις εργασίας έχουν αυξηθεί σημαντικά, η απειλή μη εξασφάλισης σταθερής εργασίας και η ανεργία των νέων στη χώρα έχει ανέβει σε ανησυχητικά επίπεδα.

Καθώς η κρίση περιορίζει το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, αυτόματα περιορίζεται η ικανότητα των νοικοκυριών να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις.

Οι Frazer και Marlier (2011), αναφέρουν ότι σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, λόγω της οικονομικής ύφεσης έχει παρατηρηθεί α) υπερχρέωση κυρίως όσον αφορά την πληρωμή στεγαστικών δανείων και β) αύξηση των δυσκολιών για την πληρωμή πάγιων λογαριασμών. Δεδομένου ότι η πληρωμή χρεών θεωρείται για πολλούς προτεραιότητα, θέμα σεβασμού και αξιοπρέπειας, περιορίζουν το τμήμα του εισο-

²⁴ Η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από παράγοντες όπως: χρονική αναβολή του γάμου, αύξηση της ελεύθερης -εκτός γάμου- συμβίωσης, παρατεταμένη διαμονή παιδιών στο πατρικό σπίτι, αύξηση της αναλογίας των ατόμων που ζουν μόνοι τους, καθίζηση των γεννήσεων, αύξηση των συναινετικών συμβίψεων, ευκολότερες αποφάσεις για διαζύγιο, κ.λπ.

²⁵ Παράλληλα με τις περιπτώσεις παιδιών σε μονογονεϊκές οικογένειες ή σε οικογένειες με πολλά μέλη.

δήματος που χρησιμοποιούν για την καθημερινή τους διαβίωση για να πληρώσουν τα χρέη τους. Εξάλλου, φοβούνται ότι εάν δεν πληρώσουν τις δόσεις έγκαιρα, στη συνέχεια το χρέος τους θα μπορούσε να αυξηθεί γρήγορα, να μην είναι βιώσιμο και, αν πρόκειται για στεγαστικό δάνειο, να μείνουν άστεγοι. Όταν έρχονται αντιμέτωποι με τέτοιες απρόσμενες καταστάσεις, πρέπει να λάβουν δύσκολες αποφάσεις, οι οποίες μπορεί να τους παγιδεύσουν σε μία κατάσταση «κρυφής φτώχειας». Για παράδειγμα, ηλικιωμένα άτομα που έρχονται αντιμέτωπα με την απόφαση να αγοράσουν τα φάρμακά τους ή να πληρώσουν το ενοίκιο ή τη δόση στεγαστικού δανείου, γονείς οι οποίοι δεν σιτίζονται επαρκώς για να σιτίζονται καλύτερα τα παιδιά τους.

Όπως αναφέρεται (Ματσαγγάνης, Λεβέντη 2012, σ. 66): «*Η μείωση του εισοδήματος πιέζει όσες οικογένειες έχουν συσσωρεύσει χρέη (π.χ. στεγαστικά ή καταναλωτικά δάνεια). Η πτώση της αξίας της ιδιόκτητης κατοικίας και άλλων περιουσιακών στοιχείων επηρεάζει την κατανάλωση και την αποταμίευση. Η συνδυασμένη μείωση του εισοδήματος και της αξίας των περιουσιακών στοιχείων προκαλεί μια γενικότερη αίσθηση οικονομικής στενότητας και υλικής στέρησης, ιδίως σε ορισμένες κατηγορίες (π.χ. ηλικιωμένοι). Η αύξηση του ειδικού βάρους των δαπανών κατοικίας (δόση στεγαστικού δανείου, έξοδα θέρμανσης) στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς επιτείνει αυτήν την αίσθηση. Τέλος, η αύξηση των τιμών ενισχύει τη γενική αίσθηση δυσπραγίας*».

Οι νέοι φτωχοί μαζί με την ομάδα των κρυφά φτωχών, συνεισφέρουν στην αύξηση της συχνότητας των φτωχών και μάλλον αμφισβητούν το ισχύον προνοιακό σύστημα της χώρας, το οποίο αδυνατεί να τους καλύψει, προβάλλοντας την ανάγκη εξορθολογισμού και αναπροσαρμογής του.

5. Ο κίνδυνος φτώχειας στην Ελλάδα: τάσεις και ομάδες που πλήττονται²⁶

5.1. Ο κίνδυνος και το όριο φτώχειας 2008-2011

Η ελληνική οικονομία, έχοντας σημειώσει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης έως το 2008, έδειξε σημεία ύφεσης το 2009, ως αποτέλεσμα της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης.²⁷ Η αυστηρή εισοδηματική πολιτική και ο δραστικός περιορισμός των δημοσίων δαπανών, φαίνεται να επηρέασαν οριακά²⁸ την εξέλιξη του σχετικού κινδύνου της φτώχειας: από 20,1% το 2008, μειώθηκε σε 19,7% το 2009 για να επανέλθει στο 20,1% το 2010 (Διάγραμμα 1). Παρά ταύτα, το 2011 η άνοδος στη τιμή του δείκτη είναι εντυπωσιακή (21,4%).

Καθώς η οικονομική κρίση πλήττει πρώτα τον εργαζόμενο πληθυσμό, δύο άμεσες επιπτώσεις είναι η αύξηση της ανεργίας και η μείωση των μισθών. Ως αποτέλεσμα, το διάμεσο εισόδημα μειώνεται και σε περίπτωση που οι κοινωνικές παροχές παραμένουν σταθερές, αυτό μετατοπίζει τη σχετική θέση των εργαζομένων σε σχέση με το όριο φτώχειας (το οποίο έχει επηρεαστεί από την εισοδηματική μείωση).

²⁶ Όλα τα στοιχεία προέρχονται από τη Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/>).

²⁷ Η ανάγκη εξυγίανσης οδήγησε στην ένταξη της χώρας στον τριμερή μηχανισμό οικονομικής στήριξης, αποτελούμενο από την ΕΕ, το ΔΝΤ και την ΕΚΤ.

²⁸ Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για το σχετικό κίνδυνο φτώχειας, ο οποίος υπολογίζεται με βάση τα εισοδήματα του προηγούμενου έτους.

Άτομα με εισόδημα ελαφρώς κάτω από το εισοδηματικό όριο φτώχειας μπορεί να έχουν μετακινηθεί πάνω από αυτό, παρ' ό,τι η οικονομική τους κατάσταση δεν έχει αλλάξει ή ακόμη έχει γίνει και χειρότερη. Επομένως η οποιαδήποτε βελτίωση του σχετικού δείκτη μπορεί να είναι παραπλανητική. Για παράδειγμα, το 2010 στην Ισπανία και στη Σλοβενία το ποσοστό φτώχειας έχει αυξηθεί, παρά τη μείωση του ορίου φτώχειας, φανερώνοντας έτσι την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης στις εν λόγω χώρες. Παρόμοια τάση καταγράφεται και για τη χώρα μας καθώς το όριο φτώχειας από 7.178€ (το 2010) μειώθηκε σε 6.591€ (το 2011), ενώ ο κίνδυνος φτώχειας σημείωσε αύξηση κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες (πμ).

Στις χώρες της Ε.Ε-27, παρατηρούνται οι εξής τάσεις (Διάγραμμα 1 και Διάγραμμα 2):

- α) Την περίοδο 2008-2010, έντονη μείωση στο ποσοστό του κινδύνου φτώχειας παρουσιάζουν η Εσθονία (από 19,5% μειώνεται σε 15,8%), η Πορτογαλία (από 18,5% μειώνεται σε 17,9%), το Ηνωμένο Βασίλειο (από 18,7% μειώνεται σε 17,1%) και η Λετονία (από 25,6% περιορίζεται σε 21,3%).²⁹
- β) Αλλάζει ριζικά ο χάρτης της φτώχειας, σύμφωνα με τον οποίο οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία) ήταν πλησιέστερα με το Η. Βασίλειο, την Ιρλανδία και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ή της Βαλτικής (Λετονία, Λιθουανία, Εσθονία, Ρουμανία, Βουλγαρία), που προσχώρησαν σχετικά πρόσφατα στην ΕΕ. Σε αντίθεση με το παρελθόν,³⁰ η Ιρλανδία (16,1%), η Εσθονία (15,8%), η Πορτογαλία (17,9%), η Ιταλία (18,2%) και το Ηνωμένο Βασίλειο (17,1%), καταγράφουν σημαντικά χαμηλότερο κίνδυνο απ' ό,τι η Ελλάδα (20,1%). Η Λετονία καταγράφει τη μέγιστη τιμή (21,3%), ενώ ο κίνδυνος φτώχειας της Λιθουανίας (20,2%) και της Ισπανίας (20,7%) είναι παρόμοιος με της Ελλάδας.
- γ) Καθώς η Ευρώπη δείχνει να βαδίζει σε τροχιά ύφεσης, σε πολλές χώρες το όριο φτώχειας μειώνεται, φανερώνοντας επιδείνωση στις συνθήκες διαβίωσης: συνολικά το 2009-2010 παρουσιάζεται μείωση σε 12 χώρες. Ενδεικτικά αναφέρονται η Ιρλανδία όπου το όριο φτώχειας μειώνεται κατά -11,4% και η Εσθονία με μείωση κατά -7,8%.³¹ Την περίοδο 2008-2009, η μείωση αφορούσε μόνον το Ηνωμένο Βασίλειο (-14,1%) και την Ιρλανδία (-2,4%).
- δ) Μειώνεται το εύρος στις τιμές του δείκτη κινδύνου φτώχειας: το 2008 το εύρος κυμαινόταν μεταξύ 9% και 25,6%, το 2008 κυμαινόταν μεταξύ 8,6% και 25,7%, ενώ το 2010 είχε τιμές μεταξύ 9% και 21,3%.
- ε) Η εξέλιξη είναι δυσμενέστερη για τις χώρες όπου η αύξηση του ποσοστού κινδύνου φτώχειας συνοδεύεται με μείωση του ορίου φτώχειας: Σλοβενία, Ιρλανδία, Ισπανία, Τσεχία, Πολωνία, Μάλτα.³²
- στ) Το 2011 η κατάσταση επιδεινώνεται για τις περισσότερες χώρες. Αν και υψηλότερα ποσοστά καταγράφουν η Βουλγαρία (22,3%), η Ρουμανία (22,2%), η Ισπανία (21,8%) και η Ελλάδα, εντούτοις σε σύγκριση με το 2010 η αύξηση είναι υψηλότερη στην Εσθονία (1,7 πμ), στη Βουλγαρία (1,6 πμ), στην Ουγγαρία (1,6 πμ) και στην Ελλάδα.

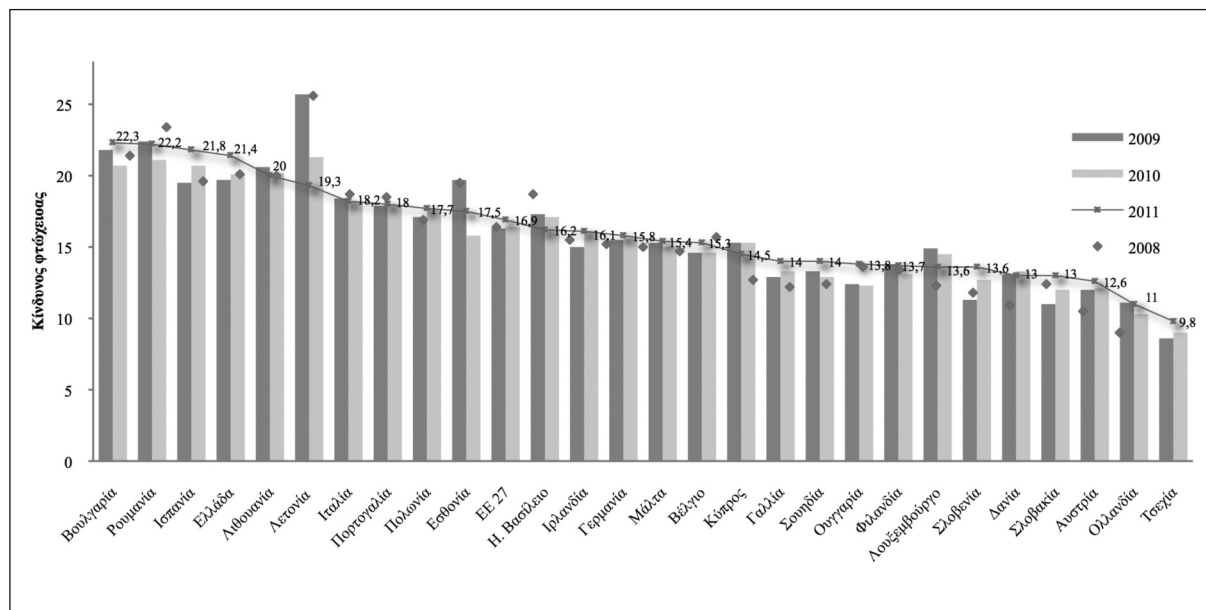
²⁹ Χώρες που, όπως και η Ελλάδα ακολούθησαν πολιτική αυστηρής λιτότητας.

³⁰ Για παράδειγμα το 2005 ο κίνδυνος φτώχειας ήταν: Ελλάδα (19,5%), Ιρλανδία (19,7%), Εσθονία (19,7%), Πορτογαλία (19,4%) και Ηνωμένο Βασίλειο (19%).

³¹ Στην Ελλάδα παρατηρείται αύξηση του ορίου (4,1%) και του επιπέδου του κινδύνου φτώχειας (2%).

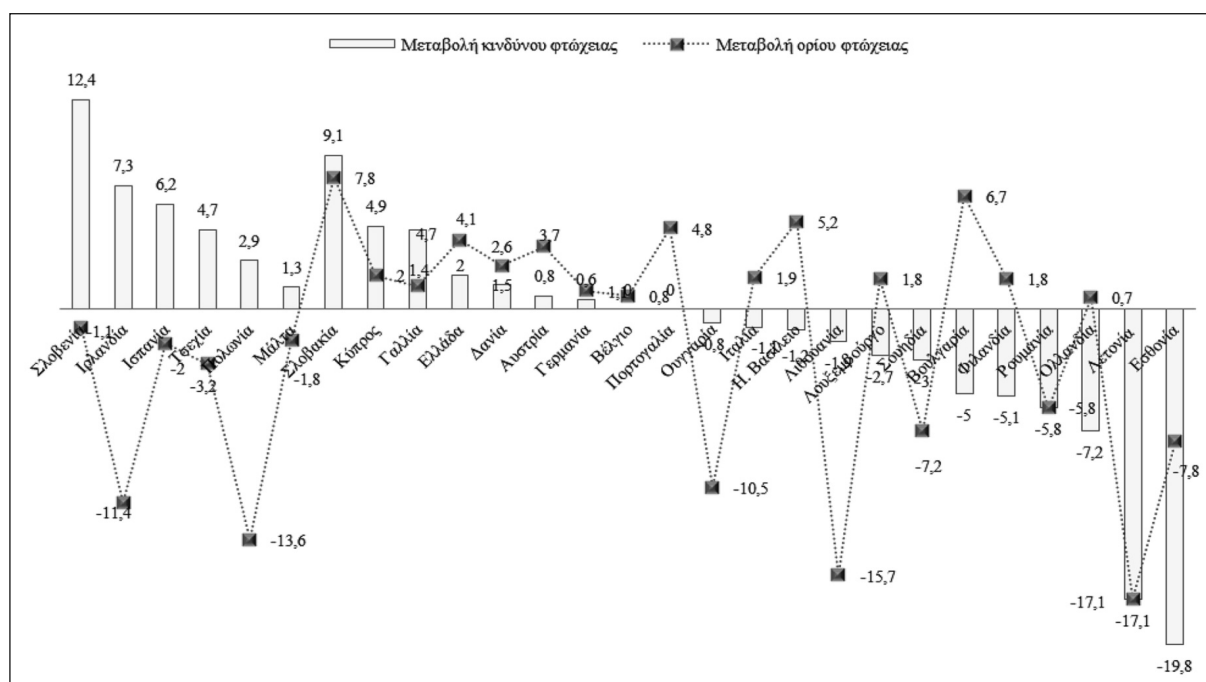
³² Έχουν τοποθετηθεί στην αρχή του Διαγράμματος 2.

Διάγραμμα 1. Κίνδυνος φτώχειας στις χώρες της Ε.Ε-27, 2008-2011*

*Στο σχήμα αναγράφονται οι τιμές του 2011

Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία μεταβολή του σχετικού δείκτη κινδύνου φτώχειας και του ορίου φτώχειας,³³ 2009-2010

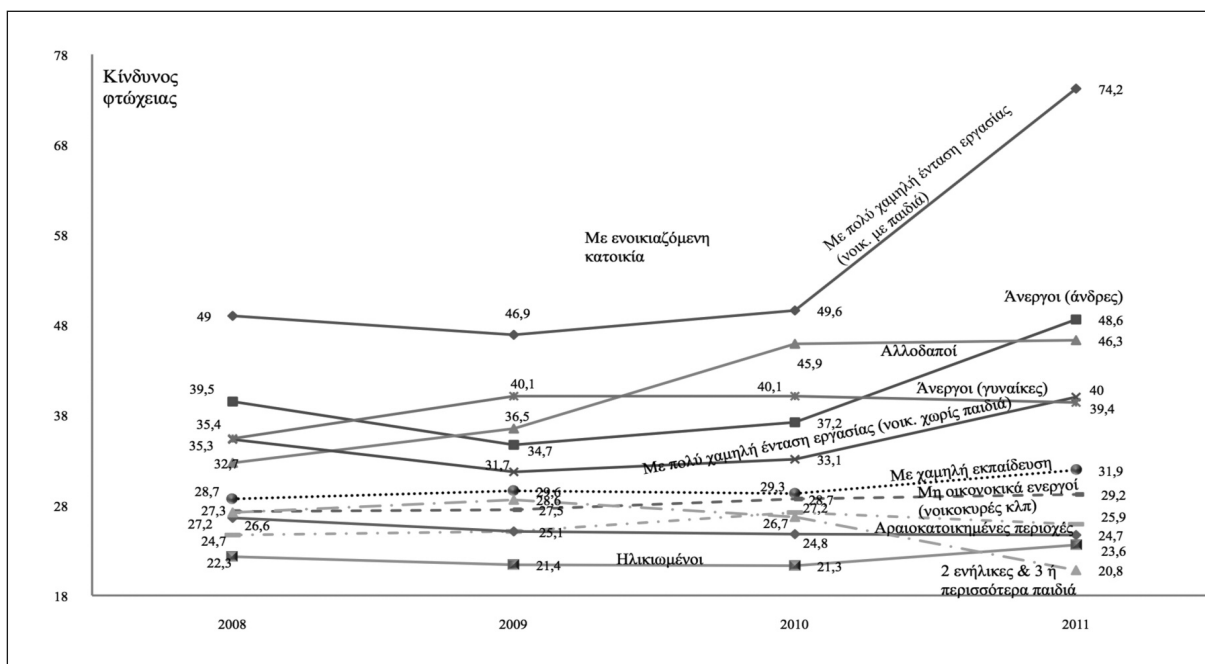

5.2. Ομάδες υψηλού κινδύνου

Σύμφωνα με πρόσφατα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη φτώχεια, στη χώρα μας καθώς, λόγω της κρίσης, οι κοινωνικές δαπάνες περιορίζονται δραστικά, οι ομάδες που παραδοσιακά είναι περισσότερο εκτεθειμένες στη φτώχεια πλαισιώνονται συνεχώς από νέες ομάδες οι οποίες στο παρελθόν δε συνιστούσαν ομάδα υψηλού κινδύνου.

³³ Σε €.

Διάγραμμα 3. Παραδοσιακές ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας στην Ελλάδα, 2008-2011

Αναλυτικότερα, την περίοδο 2008-2011, ο κίνδυνος φτώχειας καταγράφεται υψηλός για (Διάγραμμα 3):

- Τους υπηκόους τρίτων χωρών (με υπηκοότητα χώρας εκτός της ΕΕ): από 32,7% το 2008 ο κίνδυνος φτώχειας το 2010 αυξάνεται σε 45,9%, ενώ το 2011 ανέρχεται σε 46,3%.
- Τις άνεργες γυναίκες, για τις οποίες ο κίνδυνος φτώχειας το 2010 ανέρχεται σε 40,1%. Αν και δε σημειώθηκε αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος, όμως η αύξηση είναι σημαντική σε σύγκριση με το 2008 (35,4%).
- Τους άνεργους άνδρες (37,2% το 2010, ενώ σημειώθηκε αύξηση κατά 2,5 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το προηγούμενο έτος).
- Το 2011 η ομάδα των ανέργων ανδρών καταγράφει τον μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας (48,6%).
- Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο παιδί (33,4% το 2010 και αύξηση κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το 2009). Όμως το 2011 η ομάδα αυτή σημειώνει σημαντική αύξηση (43,2%).
- Τα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (από 28,7% το 2008 αυξάνει σε 29,3% το 2010 και σε 31,9% το 2011).
- Τα νοικοκυριά που διαμένουν σε ενοικιαζόμενη κατοικία (25,9% το 2011 και 27,2% το 2010 έναντι 24,7% το 2008).
- Τα νοικοκυριά δύο ενηλίκων με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας 26,7% το 2010 και είναι μειωμένος κατά 1,9 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, ενώ το 2011, παρατηρείται περαιτέρω μείωση (20,8%).
- Τα μέλη των νοικοκυριών το 2010, που διαμένουν σε αραιοκατοικημένες περιοχές (24,8%), απειλούνται από τη φτώχεια περισσότερο από αυτά που διαμένουν σε πυκνοκατοικημένες (16%) και σε περιοχές ενδιάμεσης πυκνότητας (17%). Ωστόσο, στην περίοδο 2008-2010, αυξητική είναι η

τάση μόνο στις πυκνοκατοικημένες και ενδιάμεσης πυκνότητας περιοχές.³⁴

- Τις γυναίκες (από 20,7% το 2008, αυξάνει οριακά το 2009 σε 20,9%). Για το 2010 διαπιστώνεται ότι το ποσοστό κινδύνου φτώχειας είναι υψηλότερο στις γυναίκες (20,2%) σε σχέση με τους άνδρες (19,1%). Το 2011 οι γυναίκες καταγράφουν κίνδυνο φτώχειας 21,9% έναντι 20,9% των ανδρών.

Στα άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω, ο κίνδυνος φτώχειας από 22,3% το 2008 μειώνεται σε 21,3% το 2010. Φαίνεται ότι η καθιέρωση της σύνταξης των ανασφάλιστων, οι κατώτερες συντάξεις και το ΕΚΑΣ, έχουν συμβάλει σημαντικά στη μείωση του κινδύνου φτώχειας που καταγράφεται για την ομάδα των ηλικιωμένων στη χώρα μας τα τελευταία έτη. Παρά ταύτα, καθώς οι συντάξεις περικόπτονται, το 2011 ο κίνδυνος φτώχειας για τους ηλικιωμένους αυξάνεται σε 23,6%.

Στις προαναφερθείσες ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας, προστίθενται και νέες ομάδες, όπως (Διάγραμμα 4):³⁵

- Τα «άτομα με επισφαλή εργασία», δηλαδή οι εργαζόμενοι φτωχοί (13,8%)³⁶ με ιδιαίτερα ευάλωτη την ομάδα των απασχολούμενων –εκτός των μισθωτών– δηλαδή τους ελεύθερους επαγγελματίες και κυρίως τα συμβοηθούμενα μέλη (25,9% το 2010 και 22,6% το 2011) και τα άτομα με μερική απασχόληση (29,4% το 2010 και 21,4% το 2011) γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο να ικανοποιήσουν ακόμη και τις στοιχειώδεις ανάγκες τους.
- Νοικοκυριά με παιδιά με μεσαία ένταση εργασίας (34% το 2010 και 29,4% το 2011).
- Τα νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας (χωρίς κανένα εργαζόμενο) και εξαρτώμενα παιδιά: περίπου 1 στα 2 είναι φτωχά.
- Τα νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας χωρίς εξαρτώμενα παιδιά: ο κίνδυνος φτώχειας κυμαίνεται πάνω από το 30% στην περίοδο αναφοράς 2008-2011.
- Τα παραδοσιακά νοικοκυριά όπου το ένα μέλος εργάζεται (συνήθως ο σύζυγος), ενώ το εισόδημα της συζύγου είναι συμπληρωματικό ή / και ευκαιριακό (τα νοικοκυριά με μέση ένταση εργασίας και παιδιά καταγράφουν το 2010 κίνδυνο φτώχειας 33,9% ενώ το 2011 μειώνεται σε 29,5%).
- Οι νέοι ηλικίας 18-24 ετών (27,6% το 2010 και 26,9% το 2011).
- Τα παιδιά ηλικίας μέχρι 18 ετών (23% το 2010 και 23,7% το 2011).
- Τα νοικοκυριά με έναν ενήλικα ηλικίας 65 ετών και άνω (30,2%).
- Τα νοικοκυριά με μόνες γυναίκες (27,7% το 2010 και 25,8% το 2011) ή μόνους άνδρες (26,3% το 2010 και 24,3% το 2011).
- Τα νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 1 εξαρτώμενο παιδί (21,6% το 2010 και 17,7% το 2011).
- Νοικοκυριό με 2 ενήλικες και 2 εξαρτώμενα παιδιά (20,3% το 2010 και 24,2% το 2011).

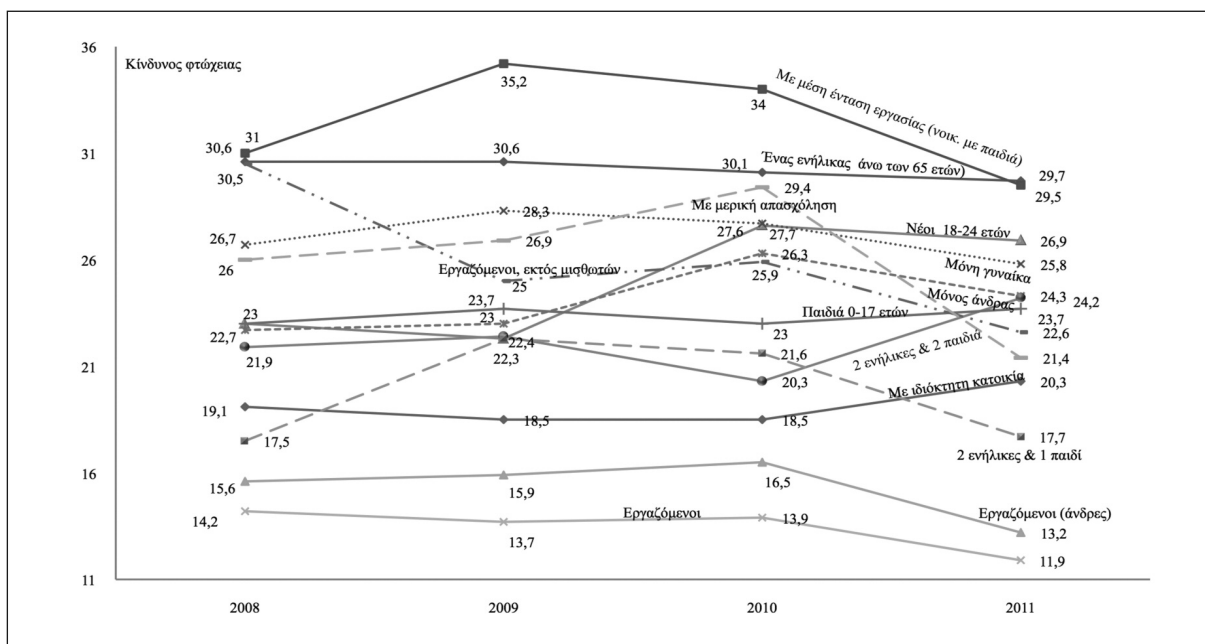
³⁴ Σύμφωνα με την ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2010, σ. 5), έχουμε την εξής κατηγοριοποίηση:

α. Πυκνοκατοικημένη περιοχή: η περιοχή με πυκνότητα άνω των 500 κατοίκων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο και πληθυσμό, τουλάχιστον, 50.000 κατοίκους.
β. Περιοχή ενδιάμεσης πυκνότητας: η περιοχή με πυκνότητα άνω των 100 κατοίκων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, η οποία είτε έχει συνολικό πληθυσμό, τουλάχιστον, 50.000 κατοίκους είτε γειτνιάζει με πυκνοκατοικημένη περιοχή.
γ. Αραιοκατοικημένη περιοχή: η περιοχή που δεν ανήκει σε καμία από τις προηγούμενες δύο κατηγορίες.

³⁵ Τα στοιχεία αφορούν το έτος 2010 και 2011 (στοιχεία από ΕΛ.ΣΤΑΤ και Eurostat).

³⁶ Το 2011 οι εργαζόμενοι φτωχοί άνδρες (13,2%) καταγράφουν κίνδυνο φτώχειας υψηλότερο των γυναικών (10,1%).

Διάγραμμα 4. Νέες ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας στην Ελλάδα, 2008-2011

Υπογραμμίζεται ότι για τις νέες αυτές ομάδες των φτωχών στην περίοδο 2008-2010, ο κίνδυνος φτώχειας ακολουθεί αυξητική τάση για τους μόνους άνδρες,³⁷ τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες και ένα εξαρτώμενο παιδί, τα άτομα με μερική απασχόληση,³⁸ τα νοικοκυριά με παιδιά με μέση ένταση εργασίας³⁹ και τα νεαρά άτομα ηλικίας 18-24 ετών.⁴⁰ Κυμαίνεται σε ένα περίπου σταθερό επίπεδο για τα παιδιά (23%), το σύνολο των εργαζομένων (περίπου 14%), τα νοικοκυριά με έναν ηλικιωμένο (περίπου 30%) και τα άτομα με ιδιόκτητη κατοικία (περίπου 19%).

Επίσης μεγάλα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας, τα οποία έχουν δυσκολίες ακόμη και να εξασφαλίσουν ένα πλήρες γεύμα, άτομα με ή χωρίς οικογενειακές ευθύνες, τα οποία αδυνατούν να πληρώσουν τις δόσεις ενός στεγαστικού δανείου ή ακόμη και να αντεπεξέλθουν σε άλλες πιο άμεσες τρέχουσες υποχρεώσεις του νοικοκυριού συνιστούν την ομάδα των «νέων φτωχών». Με βάση τα πλέον πρόσφατα δεδομένα προκύπτει ότι το 2010 στη χώρα μας το ποσοστό υλικής στέρησης καθώς και το ποσοστό σοβαρής υλικής στέρησης κυμαίνονται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, ενώ στο διάστημα 2008-2010 η τάση είναι αυξητική: το ποσοστό υλικής στέρησης από 21,8% το 2008, αυξάνει σε 24,1% το 2010, ενώ το ποσοστό σοβαρής υλικής στέρησης από 11,2% αυξάνει σε 11,6%. Ανησυχητική είναι η αύξηση ατόμων / νοικοκυριών που δηλώνουν δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου κ.λπ.),⁴¹ στην αποπληρωμή δανείων ή αγορών με δόσεις,⁴² στην πληρωμή ενοικίου για την κατοικία ή δόση δανείου κύριας κατοικίας⁴³ και οικονομική αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας, περίπου, 540 ευρώ: από 26,6% το 2008 αυξάνει σε 28,2% το 2010 (Πίνακας 1).

³⁷ Από 22,3% το 2008 αυξάνει σε 26,3% το 2010.

³⁸ Από 26% το 2008, αυξάνει σε 29,4% το 2010.

³⁹ Από 31% το 2008 αυξάνει σε 34% το 2010.

⁴⁰ Από 23% το 2008 αυξάνεται σε 27,6% το 2010.

⁴¹ 38% για τους φτωχούς το 2010, έναντι 14% για τους μη φτωχούς.

⁴² 17,3% για τους φτωχούς το 2010, έναντι 12,3% για τους μη φτωχούς.

⁴³ 15,2% για τους φτωχούς το 2010, έναντι 8,9% για τους μη φτωχούς.

Πίνακας 1

Ποσοστό υλικής στέρησης, σοβαρής υλικής στέρησης, δυσκολίες πληρωμής ενοικίου για την κατοικία ή δόση δανείου κύριας κατοικίας, δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών, δυσκολία αποπληρωμής δανείων ή αγορών με δόσεις, οικονομική αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών (φτωχοί - μη φτωχοί), 2008-2010

	2008	2009	2010
Δυσκολίες πληρωμής ενοικίου για την κατοικία ή δόση δανείου κύριας κατοικίας (Φτωχοί)	12,6	13,8	15,2
Δυσκολίες πληρωμής ενοικίου για την κατοικία ή δόση δανείου κύριας κατοικίας (Μη φτωχοί)	3,7	7,3	8,9
Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου κλπ) (Φτωχοί)	29,5	37,1	38
Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου κλπ) (Μη φτωχοί)	12,4	14,4	14
Δυσκολία αποπληρωμής δανείων ή αγορών με δόσεις (Φτωχοί)	17,2	15,7	17,3
Δυσκολία αποπληρωμής δανείων ή αγορών με δόσεις (Μη φτωχοί)	10,7	12,6	12,3
Οικονομική αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας, περίπου, 540€ (Φτωχοί)	54,3	57,1	63,4
Στέρηση σε 3+ αγαθά και υπηρεσίες (σύνολο πληθυσμού)	21,8	23	24,1
Στέρηση σε 4+ αγαθά και υπηρεσίες (σύνολο πληθυσμού)	11,2	11	11,6

Επομένως για την περίοδο 2008-2011, διαπιστώνεται στη χώρα μας:

- Ο κίνδυνος φτώχειας καταγράφει οριακή αύξηση μέχρι το 2010, αλλά το 2011 η αύξηση είναι σημαντική.
- Οι παραδοσιακές ομάδες φτώχειας πλήττονται ιδιαίτερα, καταγράφοντας τα υψηλότερα ποσοστά και ακραία φτώχεια (υπήκοοι τρίτων χωρών, άνεργοι, άτομα με χαμηλή εκπαίδευση, άτομα με ενοικιαζόμενη κατοικία, νοικοκυριά με πάνω από τρία εξαρτώμενα παιδιά στη σύνθεσή τους (μέχρι το 2010), νοικοκυριά που διαμένουν σε αραιοκατοικημένες περιοχές, κ.λπ.).
- Για ορισμένες μεγάλες ομάδες (ηλικιωμένοι, γυναίκες, άνδρες) ο κίνδυνος φτώχειας παραμένει σε επίπεδα που κυμαίνονται κοντά στον εθνικό μέσο όρο και σημαντικά χαμηλότερα σε σχέση με κάποια χρόνια πριν.
- Παρουσιάζονται νέες ομάδες φτωχών, οι οποίες, αν δεν υπήρχε η κρίση θα έμεναν ανεπηρέαστες: εργαζόμενοι φτωχοί (κυρίως άνδρες και με μερική απασχόληση), παιδιά (μέχρι 18 ετών), νέοι (18-24 ετών), μονοπρόσωπα νοικοκυριά, άτομα με ιδιόκτητη κατοικία.
- Αισθητή διαγράφεται η φτώχεια για τα τυπικά νοικοκυριά με ένα ή δύο εξαρτώμενα παιδιά (οριακά πάνω από τον εθνικό μέσο όρο).
- Οι δείκτες υλικής στέρησης που κατά κάποιο τρόπο είναι πλησιέστερα προς μία απόλυτη παρά προς μία σχετική προσέγγιση της φτώχειας, είναι περισσότερο «ευαίσθητοι» στην οικονομική

κρίση καθώς παρουσιάζουν αυξητική τάση συνολικά (ποσοστό υλικής στέρησης), ενώ σε ορισμένες επιμέρους κατηγορίες η αύξηση είναι ανησυχητική (οικονομική αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας, και αδυναμία πληρωμής πάγιων λογαριασμών ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου κ.λπ.).

5.3. Κίνδυνος φτώχειας με εναλλακτικές διαχωριστικές γραμμές, χάσμα του κινδύνου φτώχειας, κίνδυνος φτώχειας υπολογιζόμενος με το κατώφλι του έτους 2005 και 2009 και εμμονή της φτώχειας

Η διακύμανση των επιπέδων φτώχειας με διαφορετικές διαχωριστικές γραμμές (40%, 50%, 60% και 70% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος), παρέχει μια ένδειξη για την κατανομή των χαμηλών εισοδημάτων καθώς και για την ευαισθησία του φτωχού πληθυσμού στο όριο που επιλέγεται. Ο κίνδυνος φτώχειας με όριο το 40% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος χαρακτηρίζει τα άτομα σε ακραία φτώχεια, ενώ το όριο 70% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος χαρακτηρίζει τα άτομα που οριακά βρίσκονται πάνω από το συμβατικό όριο φτώχειας (60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος).

Εξετάζοντας τα στοιχεία του Διαγράμματος 5, διαπιστώνεται ότι το ποσοστό ατόμων στη χώρα μας που ζουν με λιγότερο από το 40% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος⁴⁴ αυξήθηκε ελαφρώς από το 2008 μέχρι το 2010 (από 6,7% σε 7,3%). Αντίστοιχη αύξηση των ατόμων πάνω, αλλά κοντά στο συμβατικό όριο φτώχειας (70% της διαχωριστικής γραμμής)⁴⁵ σημειώνεται την περίοδο 2009-2010 (από 5,4% σε 7,1%). Αυτό φανερώνει ότι από την αρχή της κρίσης μεταξύ των φτωχών, περισσότεροι άνθρωποι έπεσαν στο κατώτατο μέρος της κατανομής του εισοδήματος και δοκιμάζονται από ακραία φτώχεια, ενώ ταυτόχρονα περισσότεροι μη-φτωχοί ήρθαν πλησιέστερα στη φτώχεια. Επίσης το 2010, ποσοστό 61,7% αυτών που είναι φτωχοί με βάση το 60% της διαχωριστικής γραμμής είναι επίσης φτωχοί με βάση το όριο στο 50% της διαχωριστικής γραμμής.⁴⁶ Αυτό σημαίνει ότι περίπου το 38% των φτωχών σύμφωνα με τον συμβατικό ορισμό έχουν ισοδύναμο εισόδημα μεταξύ 50% και 60% του συνολικού διάμεσου εισοδήματος (11.963€) (Διάγραμμα 6).⁴⁷

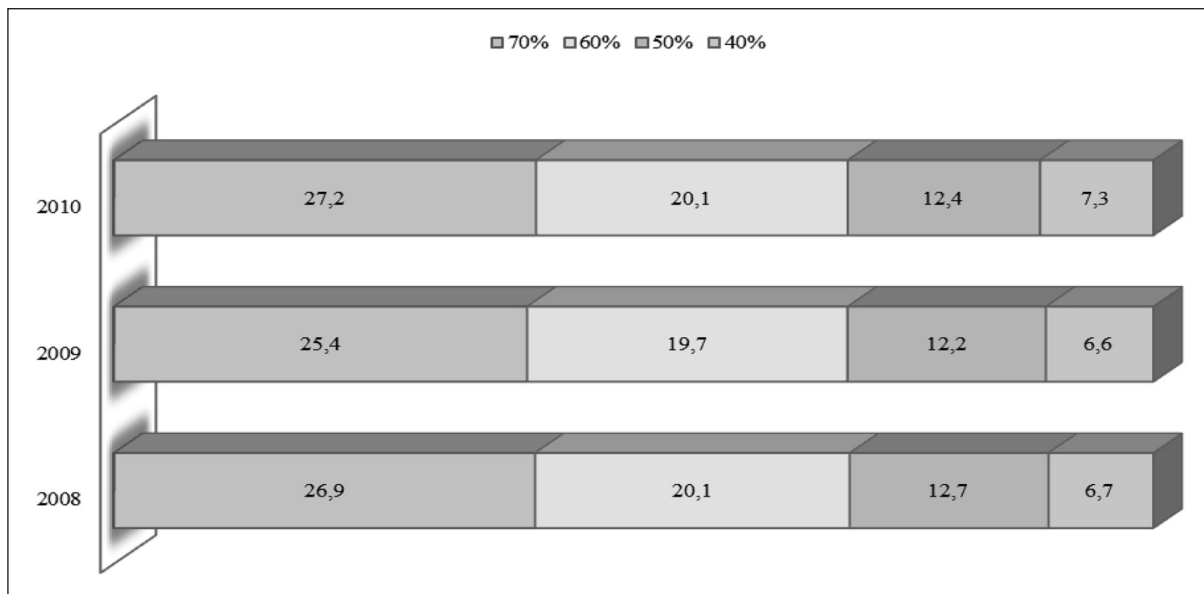
⁴⁴ Το οποίο ήταν 4.320€ το 2008, 4.598€ το 2009 και 4.785€ το 2010 (για ένα άτομο). Αντιπροσωπεύει περίπου το 67% του ποσού που αντιστοιχεί στη συμβατική γραμμή φτώχειας.

⁴⁵ Αφορά άτομα με εισόδημα που κυμαίνεται μεταξύ του 60% και του 70% της διαχωριστικής γραμμής. Το όριο φτώχειας στο 70% της διαχωριστικής γραμμής ήταν: 7.560€ το 2008, 8.047€ το 2009 και 8.374€ το 2010 (για ένα άτομο). Αντιπροσωπεύει περίπου 17% περισσότερο εισόδημα απ' ό,τι το συμβατικό όριο φτώχειας. Έχουμε επομένως περιπτώσεις που βρίσκονται οριακά έξω από τη συμβατική γραμμή φτώχειας.

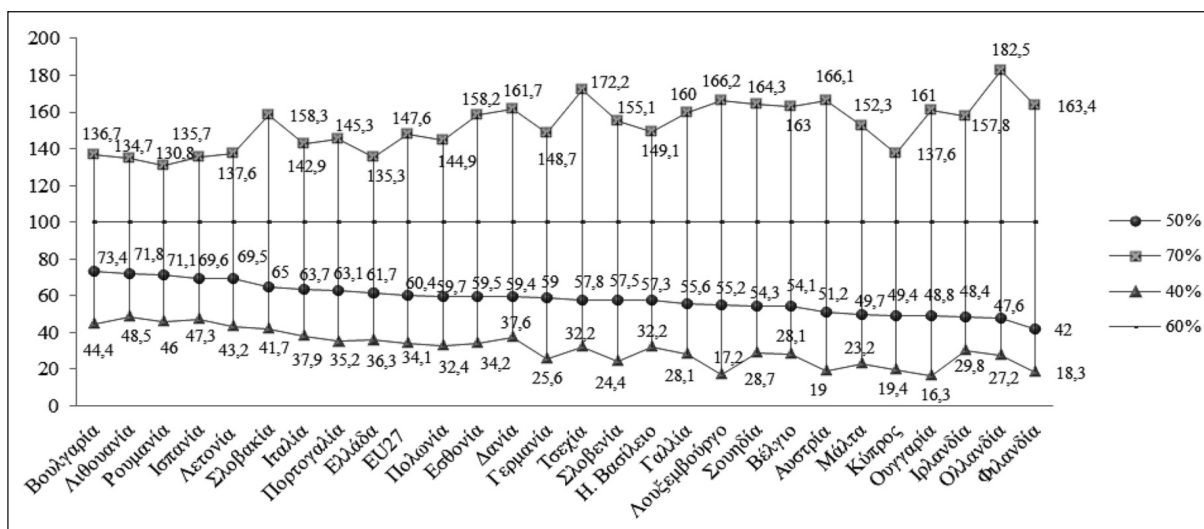
⁴⁶ Στην Ισπανία (69,6%), στην Ιταλία (63,7%) και στην Πορτογαλία (63,1%) ένα μεγαλύτερο ποσοστό των φτωχών βρίσκεται κάτω από το όριο του 50% σε σύγκριση με την Ελλάδα.

⁴⁷ Σε αντίθεση στη Φιλανδία ποσοστό 42% που είναι φτωχοί στο 60% της διαχωριστικής γραμμής είναι επίσης φτωχοί με βάση το όριο στο 50% της διαχωριστικής γραμμής. Δηλαδή ποσοστό 58% του πληθυσμού των φτωχών με βάση τον συμβατικό ορισμό έχουν ισοδύναμο εισόδημα που κυμαίνεται μεταξύ 50% και 60% του ισοδύναμου εισοδήματος.

Διάγραμμα 5. Βάθος φτώχειας με διαφορετικές διαχωριστικές γραμμές (40%, 50%, 60%, και 70% του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος), Ελλάδα, 2008-2010

Διάγραμμα 6. Διασπορά γύρω από το όριο φτώχειας 40%, 50%, 70% για το 2010 (σε αναλογία του κινδύνου φτώχειας στο 60% =100)

Το σχετικό χάσμα διάμεσου εισοδήματος ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας, είναι η διαφορά μεταξύ του ορίου φτώχειας και της διαμέσου του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος του φτωχού πληθυσμού και εκφράζεται ως ποσοστό επί του ορίου φτώχειας. Υπολογίζει δηλαδή, την αύξηση του εισοδήματος που φτωχοί άνθρωποι θα πρέπει να λάβουν προκειμένου να φτάσουν το όριο της φτώχειας. Το 2010, το διάμεσο εισόδημα των φτωχών στην Ελλάδα αντιστοιχούσε σε 76,6% του ορίου φτώχειας. Δηλαδή το χάσμα της φτώχειας ήταν 23,4%. Αυτό σημαίνει ότι τα μισά άτομα (50%) τα οποία εκτίθενται στη φτώχεια ζουν με εισόδημα μικρότερο από το 76,6% του ορίου φτώχειας (δηλαδή χαμηλότερο από το $76,6\% \times 60\% = 46\%$ του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος).⁴⁸

⁴⁸ Περίπου 5.498€ / ετησίως.

Το χαμηλότερο χάσμα μεταξύ των κρατών μελών παρατηρήθηκε στη Φιλανδία (13,8%), ακολουθούμενο από εκείνο της Ιρλανδίας (15,2%). Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας στις χώρες αυτές κατά ένα μεγάλο βαθμό συγκεντρώνονται ακριβώς κάτω από το όριο φτώχειας. Ως εκ τούτου, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλων των φτωχών στην Ιρλανδία, ακριβώς στο επίπεδο της γραμμής φτώχειας θα απαιτούσε λιγότερους πόρους ανά άτομο από ό, τι στην Ελλάδα, όπου σχετικά μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού είναι σε πιο επισφαλή θέση εισοδήματος.⁴⁹

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, την περίοδο 2009-2010, ενώ στη χώρα μας το σχετικό βάθος του κινδύνου φτώχειας παρουσιάζει μικρή μείωση, στις περισσότερες χώρες επιδεινώθηκε: Λιθουανία (αύξηση κατά 9,5 ποσοστιαίες μονάδες), Εσθονία (αύξηση κατά 6,2 ποσοστιαίες μονάδες), Δανία (αύξηση κατά 3,2 ποσοστιαίες μονάδες), Ισπανία (αύξηση κατά 2,9 ποσοστιαίες μονάδες) και Σλοβακία (αύξηση κατά 2,5 ποσοστιαίες μονάδες).⁵⁰

Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας για το έτος 2010 υπολογιζόμενο με το κατώφλι φτώχειας του έτους 2005 (60% του διάμεσου εισοδήματος του 2005 εκφρασμένου σε τιμές του 2010 με βάση τον εναρμονισμένο δείκτη τιμών καταναλωτή), εκτιμάται σε 16,0%.⁵¹ Παρουσιάζει, δηλαδή, διαφορά 4,1 ποσοστιαίων μονάδων σε σχέση με το συμβατικό ποσοστό κινδύνου φτώχειας του έτους 2010. Ο σκοπός αυτής της σύγκρισης είναι να καταγράψει πως μεταβάλλεται ο κίνδυνος φτώχειας σε απόλυτους παρά σε σχετικούς όρους, δηλαδή όταν το κατώφλι φτώχειας παραμένει διαχρονικά σταθερό σε όρους πραγματικής αγοραστικής δύναμης.⁵² Με άλλα λόγια, 16% του πληθυσμού του 2010 θα κατατασσόταν ως εκτεθειμένο στον κίνδυνο φτώχειας στις συνθήκες του 2005. Το 2011 ωστόσο λόγω της οικονομικής ύφεσης και των μέτρων λιτότητας σημειώνεται θεαματική άνοδος στην Ελλάδα (22,9%) και σχεδόν στο σύνολο των χωρών της ΕΕ.

Αν και στις περισσότερες χώρες την περίοδο 2008-2010 παρατηρείται αύξηση στις τιμές του δείκτη, στη χώρα μας η τάση είναι πτωτική: 18,6%, 16,4% και 16,3%. Παρά ταύτα, το 2010 οι τιμές καταγράφονται μέγιστες σε χώρες του ευρωπαϊκού νότου που πλήττονται από την οικονομική ύφεση και χώρες που ακολουθούσαν πολιτική αυστηρής λιτότητας: Ιταλία 18%, Ισπανία 16,8%, Η. Βασίλειο 16,8%, Πορτογαλία 14,1%.⁵³

Σύμφωνα με νεότερες εκτιμήσεις, η φτώχεια υπολογιζόμενη με το κατώφλι φτώχειας του έτους 2009 (60% του διάμεσου εισοδήματος του 2005 εκφρασμένου σε τιμές του 2010 με βάση τον εναρμονισμένο δείκτη τιμών καταναλωτή) παρουσιάζει σημαντική αύξηση καθώς το 2010 ανέρχεται σε 25,8% και το 2011 σε 30,5%.⁵⁴ Αυτό φαίνεται να αποτελεί μία ακόμη ένδειξη για το βάθος της επίπτωσης της κρίσης.

Θεωρούμε ότι οι εκτιμήσεις αυτές είναι περισσότερο ρεαλιστικές καθώς διανύουμε μία περίοδο έντονων αλλαγών, με το βιοτικό επίπεδο να μεταβάλλεται ραγδαία και να επηρεάζει το φτωχό πληθυσμό,

⁴⁹ Βλ. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li11&lang=en.

⁵⁰ Ο.π.

⁵¹ Βλ. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li22&lang=en

⁵² Πρόκειται για ένα ημι-απόλυτο μέτρο φτώχειας, το οποίο προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τη βελτιωμένη διαβίωση που προκύπτει από την οικονομική ανάπτυξη.

⁵³ Ο.π.

⁵⁴ Υπό την προϋπόθεση ότι το 2011 εφαρμόζονται περικοπές των δημοσίων δαπανών και των συντάξεων και αύξηση της φορολογίας, δίχως να υπάρχουν αντίστοιχα μέτρα στον ιδιωτικό τομέα.

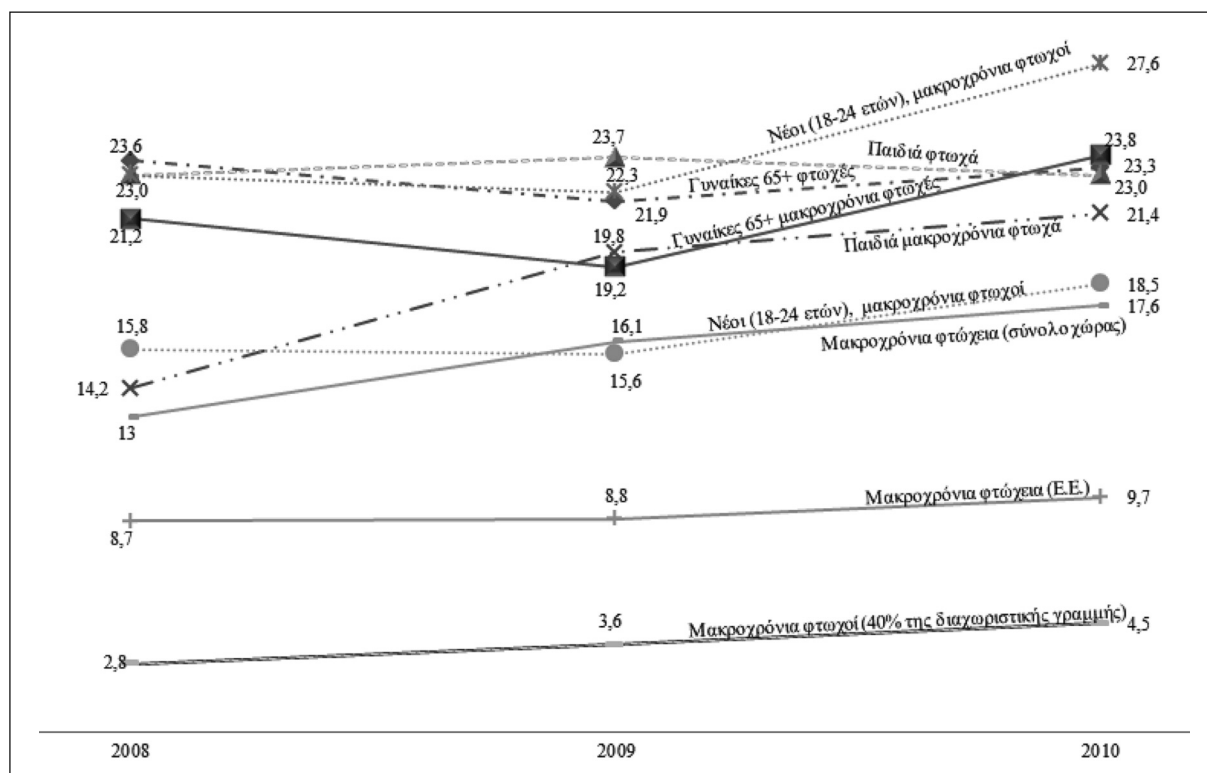
τα ονομαστικά εισοδήματα να μειώνονται και τις τιμές των αγαθών να σημειώνουν άνοδο.

Στην τρέχουσα οικονομική ύφεση, η θεώρηση της φτώχειας που βασίζεται στη διάρκεια παρά στη συχνότητα εμφάνισής της ανάμεσα στις πληθυσμιακές υποομάδες, έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα. Η κατάσταση είναι σοβαρότερη ή θα πρέπει να εξεταστεί με έναν διαφορετικό τρόπο, εάν σε μια χώρα από χρόνο σε χρόνο οι φτωχοί άνθρωποι παραμένουν οι ίδιοι, σε σύγκριση με μια χώρα όπου τουλάχιστον ένα ορισμένο ποσοστό φτωχών ανθρώπων δεν παραμένει ίδιο καθώς υπάρχει εισοδηματική κινητικότητα.⁵⁵

Η Eurostat, υπολογίζει τον δείκτη επίμονης ή χρόνιας φτώχειας⁵⁶ (*persistent poverty*) όπου ένα άτομο, με βάση το εισόδημά του, είναι φτωχό τώρα και τουλάχιστον για δύο από τα τρία προηγούμενα έτη. Λόγω του τρόπου που ορίζεται το ποσοστό επίμονης φτώχειας πρέπει να είναι μικρότερο από το σχετικό συμβατικό ποσοστό φτώχειας. Το ποσοστό επίμονης φτώχειας, αν και είναι ένας από τους κύριους δείκτες της ΕΕ για την κοινωνική ένταξη, έχει τύχει λιγότερης προσοχής. Η πληροφόρηση που παρέχει είναι σημαντική και συμπληρωματική της πληροφόρησης σχετικά με την εγκάρσια-στιγμιαία φτώχεια (σε μία χρονική στιγμή). Είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η φτώχεια είναι χειρότερη για ένα μεμονωμένο άτομο το οποίο είναι φτωχό για μια παρατεταμένη περίοδο.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία αναφορικά με τη χώρα μας καταγράφονται οι εξής αξιοσημείωτες τάσεις (Διάγραμμα 7):

Διάγραμμα 7. Κίνδυνος φτώχειας και επίμονης φτώχειας στην Ελλάδα και στην Ε.Ε-27 και επιλεγμένες ομάδες υψηλού κινδύνου για την Ελλάδα, 2008-2010

⁵⁵ Βέβαια, η εισοδηματική κινητικότητα αφορά μία σχετικά μικρή απόσταση: αν και πολλοί άνθρωποι διαχρονικά μετακινούνται μεταξύ των διαφόρων κλιμακίων εισοδήματος, η μετακίνηση αυτή συνήθως γίνεται σε κάποιο όμορο κλιμάκιο δηλαδή όχι ιδιαίτερα μακριά από το κλιμάκιο αναφοράς.

⁵⁶ Η μακροχρόνιας / έμμονης φτώχειας.

- α) Την περίοδο 2008-2010, το επίπεδο του δείκτη εξελίσσεται ανοδικά: από 13% το 2008, αυξάνει σε 16,1% το 2009 και προσεγγίζει το 17,6% το 2010.
- β) Συγκρίνοντας τον δείκτη επίμονης φτώχειας με το συμβατικό δείκτη φτώχειας, παρατηρούμε ότι π.χ. το 2010 στο σύνολο των φτωχών, περίπου το 88% ήταν φτωχοί μακράς διάρκειας (από τους 100 φτωχούς το 2010, οι 88 ήταν φτωχοί και για τουλάχιστον δύο από τα προηγούμενα τρία έτη 2009, 2008 και 2007: επτά στους οκτώ).
- γ) Μεγάλο ποσοστό των μακροχρόνια φτωχών ταυτόχρονα είναι και φτωχό στο 40% της διαχωριστικής γραμμής: το 2010 ένας στους τέσσερις μακροχρόνια φτωχούς ταυτόχρονα ήταν και με πολύ χαμηλά εισοδήματα κάτω από 4.785€ σε ετήσια βάση (όριο 40% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος). Πρόκειται για την ομάδα η οποία συνιστά το σκληρό πυρήνα της φτώχειας.
- δ) Το επίπεδο που παρατηρείται στη χώρα μας υπολείπεται σημαντικά του μέσου όρου της Ε.Ε-27 (8,7% το 2008, 8,8% το 2009 και 9,7% το 2010).
- ε) Τα παιδιά μαζί με τους ηλικιωμένους⁵⁷ (κυρίως γυναίκες)⁵⁸ είναι οι κατ' εξοχήν ομάδες υψηλού κινδύνου επίμονης φτώχειας. Όμως υψηλά ποσοστά καταγράφουν και οι νέοι 18-24 ετών.
- στ) Το 2010, είμαστε στην δεύτερη θέση από την κορυφή με τα υψηλότερα ποσοστά. Υψηλότερος κίνδυνος καταγράφεται στη Ρουμανία (18,2%), ενώ μετά την Ελλάδα ακολουθεί η Βουλγαρία με ποσοστό 16,3%.

Από τα μέχρι στιγμής στοιχεία, διαπιστώνονται τα εξής:

- Ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας καταγράφει μόνο οριακές διακυμάνσεις, καθώς μεταβάλλονται οι συνθήκες διαβίωσης, τα διάμεσα εισοδήματα και το όριο της φτώχειας.
- Η φτώχεια υπολογιζόμενη με όριο σε σταθερές τιμές του έτους 2009, δείχνει μία σημαντική άνοδο για το 2010.
- Οι παραδοσιακές ομάδες υψηλού κινδύνου «κατρακυλάνε» σε συνθήκες ακραίας φτώχειας – με πολύ χαμηλά εισοδήματα.
- Εμφανίζονται νέες ομάδες φτωχών: παιδιά, νέοι, εργαζόμενοι, μόνα νοικοκυριά και τυπικά νοικοκυριά δύο ενηλίκων με ένα ή δύο παιδιά, άτομα με ιδιόκτητη κατοικία.
- Αυξάνεται σε μεγάλο βαθμό η μακροχρόνια φτώχεια, η οποία σε γενικές γραμμές πλήττει τις ηλικιωμένες γυναίκες και τα παιδιά
- Παράλληλα, το ποσοστό υλικής στέρησης κυμαίνεται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, ενώ στο διάστημα 2008-2010 η τάση είναι αυξητική: το ποσοστό υλικής στέρησης από 21,8% το 2008, αυξάνει σε 24,1% το 2010, ενώ το ποσοστό σοβαρής υλικής στέρησης από 11,2% αυξάνει σε 11,6% αντίστοιχα. Ανησυχητική είναι η αύξηση περιπτώσεων που δηλώνουν οικονομική αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων

⁵⁷ Το συμπέρασμα αυτό συνάδει με τα συμπεράσματα άλλων αντίστοιχων μελετών (Βλ. Damioli, 2009).

⁵⁸ Κανονικά θα έπρεπε οι δύο δείκτες να έχουν ίδια τιμή αν π.χ. όλες οι γυναίκες άνω των 65 ετών είναι ταυτόχρονα φτωχές και μακροχρόνια φτωχές. Το γεγονός ότι το ποσοστό για τις μακροχρόνια φτωχές ηλικιωμένες γυναίκες (23,6%) υπερβαίνει του ποσοστού για τις φτωχές γυναίκες (23,3%) προφανώς οφείλεται σε στατιστικό λάθος.

αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας, περίπου, 540 ευρώ: το ποσοστό αυτό από 26,6% το 2008 αυξάνει σε 28,2% το 2010.

Ούτως ή άλλως οι δείκτες αδυνατούν να καταγράψουν την πραγματικότητα της καθημερινότητας των φτωχών. Είναι ζωτικής σημασίας να ερωτηθούν τα άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας τι σημαίνει αυτό και αν είναι δυνατόν να δραστηριοποιηθούν άμεσα για τον εντοπισμό λύσεων.

6. Οι φωνές των φτωχών στην Ελλάδα⁵⁹

Την περίοδο μεταξύ Νοεμβρίου 2011 και Φεβρουαρίου 2012, εκπονήθηκε έρευνα ποιοτικού τύπου – καταγραφή βιωματικών περιπτώσεων φτωχών. Στόχος ήταν να καταγραφούν και να διατυπωθούν προβληματισμοί και απόψεις φτωχών-κοινωνικά αποκλεισμένων σε σχέση με την οικονομική κρίση. Επιλέχθηκαν ad hoc άτομα που έχουν ως μοναδική πηγή εισοδήματος το προνοιακό επίδομα, είναι άνεργα ή άτομα με αναπηρία.

Τα βασικότερα αποτελέσματα της έρευνας έχουν ως εξής:

Περίπτωση αδυναμίας κάλυψης βασικών αναγκών και πρόσβαση στις Υπηρεσίες Κοινής Ωφέλειας:

«Όταν δεν έχω λεφτά, περιμένω να κλείσει η Λαϊκή Αγορά και πάω εκεί που τα σουπέρ μάρκετ πετούν τα σκουπίδια τους και μαζεύω ό,τι είναι φαγώσιμο γρήγορα-γρήγορα για να μη με δει πολύς κόσμος. Δεν αγοράζω ποτέ ρούχα. Βρίσκω παλιά ή αφημένα δίπλα στα σκουπίδια».

Περίπτωση ατόμου με παλιό σπίτι:

«Εδώ δεν έχουμε να ζήσουμε εμείς. Θα έχουμε να συντηρήσουμε το σπίτι; Το σπίτι είναι παλιό. Έχουν σαπίσει τα κάγκελα, τα έξω παντζούρια. Οι τοίχοι έχουν υγρασία και το χειμώνα κάνει πολύ κρύο. Μου έχουν κόψει το ρεύμα και είμαι τυχερός που έχω ακόμη νερό».

Περίπτωση νεοαστέγου:

«Ξυπνάς ένα πρωί και δεν ξέρεις που βρίσκεσαι. Δεν υπάρχει νιπτήρας να πλύνεις το πρόσωπό σου, ένα φλιτζάνι να πεις καφέ και είσαι παγωμένος. Δεν έχεις να κάνεις τίποτα, είσαι στο δρόμο, δεν σου ανήκει τίποτα, είσαι ένα τίποτα. Έχω συνεχή πόνο και πρόβλημα με τα δόντια μου και δεν ξέρω τι να κάνω».

Περίπτωση επισφαλούς εργασίας:

«Δουλειά είναι ό,τι μου ζητούν να κάνω οι γείτονες. Το χειρότερο είναι ότι οι ξένοι κάνουν δουλειές που εμείς δεν μπορούμε να κάνουμε. Οι τροϊκανοί ζητάγανε μείωση του κράτους και

⁵⁹ Βασισμένο στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Συναντήσεων των Ατόμων που Βιώνουν τη Φτώχεια. Εγκαινιάστηκε από το Βέλγιο το 2001 και από το 2003 αποτελούν μόνιμο θέμα στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

της διαφθοράς και ελεύθερη αγορά. Εμείς τα ανταλλάξαμε με μείωση μισθών, συντάξεων, φορολόγηση των πάντων, ανασφάλεια και ανεργία».

Περίπτωση υποστήριξης από άτυπα δίκτυα στήριξης:

«Είμαι μόνη και έχω τον γιό μου με ψυχικά προβλήματα, στο κρεβάτι. Καλά που έχουμε τους γείτονες και φέρνουν κάτι, αλλιώς δεν ξέρω πώς θα τα βγάζαμε πέρα. Τα πάντα είναι ακριβά. Η ίδια η ζωή είναι ακριβή πια. Αυτό που ζω τώρα, δεν το έχω ζήσει ποτέ. Πριν δίνανε επιδόματα, δίνανε ανθρώπινες συντάξεις. Δεν υπήρχε τόση ακρίβεια. Έκαναν αναπροσαρμογή των συντάξεων του ΙΚΑ με βάση τον πληθωρισμό. Μένανε λεφτά. Τώρα δέκα μισθοί στο σπίτι, δε φτάνουν για να τα βγάλεις πέρα».

Περίπτωση ατόμου με αναπηρία:

«Περνάμε δύσκολα, και όσο πάει δυσκολότερα. Και σα να μην έφτανε αυτό, αισθάνομαι ότι υπάρχει ένας ρατσισμός και μια προκατάληψη».

Η πραγματικότητα της φτώχειας στην Ελλάδα είναι κάτι πολύ περισσότερο από έναν καθημερινό αγώνα για επιβίωση. Το να ζει κανείς στη φτώχεια, την περίοδο της οικονομικής ύφεσης μπορεί να σημαίνει:

- Απομόνωση και εγκατάλειψη από τις υπηρεσίες του κοινωνικού κράτους, έλλειψη πληροφόρησης και στήριξης από άτυπα δίκτυα (συγγενείς, φίλους γείτονες).
- Έλλειψη ελπίδας, να αισθάνεται κανείς ανήμπορος και μόνος, ανίσχυρος να επηρεάσει διαφορετικά τα θέματα που τον αφορούν.
- Προβλήματα εξασφάλισης μιας αξιοπρεπούς στέγης.
- Προβλήματα πρόσβασης σε πολύ βασικές ανάγκες. Ενδέχεται να μην είναι κάποιος σε θέση να εξασφαλίσει ζωτικά αγαθά όπως νερό, θέρμανση και ηλεκτρισμό ή να αγοράσει νέα ενδύματα και τα καθημερινά για τη διαβίωση απαραίτητα τρόφιμα.
- Αδυναμία εξασφάλισης φαρμάκων και επίσκεψης σε οδοντογιατρό.
- Να ζεις από μέρα σε μέρα, χωρίς οικονομίες ή αποταμίευση για την περίοδο της κρίσης, να είσαι χωρίς δουλειά, πιθανά άρρωστος και έτσι να «ρίχνεσαι» στα χρέη, στην ανασφάλεια, να χάνεις το σπίτι σου και να είσαι μόνος.
- Να είσαι πρόθυμος να κάνεις οτιδήποτε, αλλά να μην έχεις σταθερή δουλειά. Να τα βάζεις με τους μετανάστες, οι οποίοι έχουν δουλειά αλλά «δύσκολη» που δεν θα μπορούσες ποτέ να κάνεις.
- Να θεωρείς ότι η πολιτική της χώρας είναι χωρίς σχεδιασμό και προοπτική. Αιτήματα των τροϊκανών, όπως μείωση του κράτους, της διαφθοράς και ελεύθερη αγορά, μεταφράζονται σε μέτρα αυστηρής λιτότητας (μείωση μισθών και συντάξεων, αύξηση της φορολογίας) τα οποία δεν έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα και μάλλον οδηγούν σε ανασφάλεια και μεγαλύτερη ανεργία.

Η πραγματικότητα της φτώχειας στην Ελλάδα φαίνεται να επηρεάζει πολλές πτυχές της ζωής των ανθρώπων και να περιορίζει την πρόσβαση στα θεμελιώδη δικαιώματά τους. Τα άτομα που πλήττονται συχνά αντιμετωπίζουν ένα φάσμα διαφορετικών μειονεκτημάτων, τα οποία συνδυάζονται και αλληλοενισχύονται με αποτέλεσμα πολλοί να παγιδεύονται στη φτώχεια.

Ο κύριος μηχανισμός αντιμετώπισης της κρίσης είναι η αναβολή ή η περικοπή των δαπανών. Αφορούν κυρίως είδη όπως ρούχα και φαγητό, το οποίο εξοικονομείται με επιλογή προϊόντων δεύτερης ποιότητας τα οποία πολλές φορές μαζεύονται και απ' ό,τι έχει πεταχτεί στα σκουπίδια. Άλλοι μηχανισμοί αντιμετώπισης προβλημάτων περιλαμβάνουν την αναβολή της κάλυψης δαπανών υγείας, τη βοήθεια από φίλο, συγγενή ή γείτονα, αναβολή επισκευών στο σπίτι.

7. Συμπεράσματα και σύντομη αναφορά σε πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας

Από τη μέχρι στιγμής ανάλυση για την περίοδο 2008-2010, φαίνεται ότι η κρίση έχει έντονη επίπτωση στη φτώχεια η οποία εξετάζεται με απλούς και περισσότερο σύνθετους δείκτες. Παρ' όλες τις ενδείξεις ότι η αύξηση της σχετικής φτώχειας είναι οριακή, τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι αποκαλυπτικά και πολύ ενδιαφέροντα.

Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι το μάλλον διαχρονικά σταθερό ποσοστό της φτώχειας, είναι πλασματικό. Αυτό διότι έχουμε να κάνουμε πλέον με ένα πολυδιάστατο και πιο ακραίο φαινόμενο το οποίο δεν χαρακτηρίζεται απλά από την έλλειψη χρηματικού εισοδήματος. Κατ' αρχάς επισημαίνουμε τις αξιοσημείωτες διεργασίες εισοδηματικής κινητικότητας. Συγκρίνοντας τα διαθέσιμα δεδομένα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι περισσότεροι άνθρωποι αντιμετωπίζουν φτώχεια σε μεγαλύτερη χρονική περίοδο από ό,τι στη συγχρονική βάση. Το 2010, ποσοστό 17,6% ήταν μακροχρόνια φτωχοί που αντιστοιχεί στο 88% της συγχρονικής – ετήσιας φτώχειας. Εννέα στα δέκα παιδιά είναι μακροχρόνια φτωχά, ενώ όλες οι γυναίκες άνω των 65 ετών που είναι φτωχές ταυτόχρονα είναι και μακροχρόνια φτωχές.

Εκτός αυτού, η τάση μακροχρόνιας φτώχειας στο διάστημα 2008-2010 είναι ξεκάθαρα ανοδική: 13%, 16,1% και 17,6% (14,2%, 19,8% και 21,4% των παιδιών αντίστοιχα).

Στον πάτο της κρίσης έχουμε τους μακροχρόνια φτωχούς με εισόδημα κάτω από το 40% της διαχωριστικής γραμμής, που χαρακτηρίζει τους εισοδηματικά ακραία φτωχούς. Το 2010 το 4,8% του πληθυσμού της χώρας είναι μακροχρόνια φτωχό και ταυτόχρονα με εισόδημα κάτω από το 40% της διαχωριστικής γραμμής (4.785€ ετησίως): περίπου ένας στους πέντε φτωχούς είναι «πολύ ακραία φτωχός».

Το δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι η κρίση κάνει τους φτωχούς φτωχότερους, δημιουργώντας ταυτόχρονα «νέες ομάδες υψηλού κινδύνου». Έτσι, διαπιστώνεται ότι οι παραδοσιακές ομάδες⁶⁰ καταγράφουν κίνδυνο φτώχειας που είναι ιδιαίτερα υψηλός (άνεργες γυναίκες, μονογονεϊκές οικογένειες και οικογένειες με πολλά παιδιά, άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, νοικοκυριά σε αραιοκατοικημένες

⁶⁰ Στις ομάδες αυτές φαίνεται ότι η φτώχεια περνά και μεταφέρεται από γενιά σε γενιά και συνδέεται με κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες.

περιοχές, νοικοκυριά με παιδιά χωρίς κανένα εργαζόμενο, κ.λπ.).

Επίσης, φαίνεται ότι η εργασία δεν συνιστά πλέον ένα αποτελεσματικό δίκτυ προστασίας ενάντια στη φτώχεια. Η φτώχεια των εργαζόμενων φτωχών ανέρχεται το 2010 σε 13,8%, των μισθωτών σε 25,4% και των εργαζόμενων με μερική απασχόληση σε 29,4%, ενώ η φτώχεια για τους άνεργους προσεγγίζει το 38,6%. Πλήττονται και τα νοικοκυριά με παιδιά με μέση ένταση εργασίας (34% το 2010), ενώ το κυρίαρχο μοντέλο ζευγαριού με ένα ή δύο παιδιά, αντιμετωπίζει κίνδυνο φτώχειας ο οποίος είναι κοντά στον εθνικό μέσο όρο.

Ένας στους δύο νέους είναι άνεργος ή / και φτωχός, ενώ τα παιδιά «γενεά της οικονομικής ύφεσης» μεγαλώνουν στην ανέχεια. Δυσμενέστερη είναι η περίπτωση των παιδιών με ένα γονέα (φτώχεια 26,7%), είτε με κανέναν εργαζόμενο στο σπίτι (φτώχεια 49,6%). Πλήττονται όμως και τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά ηλικιωμένων τα οποία σε μεγάλο βαθμό είναι φτωχά (30,1%), οι μόνες γυναίκες (27% το 2010) και οι μόνοι άνδρες (26,3%).

Το τρίτο συμπέρασμα είναι ότι δευτερεύοντες δείκτες που μέχρι στιγμής δεν είχαν τύχει ιδιαίτερης προσοχής, φαίνεται να «γράφουν» καλύτερα την περίοδο της κρίσης.

Εκτός από το δείκτη *επίμονης ή μακροχρόνιας φτώχειας*, αντίστοιχα ανοδική είναι η τάση του δείκτη φτώχειας με το όριο φτώχειας του έτους 2005. Το 2010, ποσοστό 16,3% του φτωχού πληθυσμού (20,1%) θα ήταν φτωχό ακόμη και αν επικρατούσαν οι συνθήκες του 2005. Μάλιστα, εκτιμήσεις του δείκτη με βάση την τιμή του ορίου στο 2009, φανερώνουν θεαματική άνοδο της φτώχειας για το 2010 (25,8%).

Οι δείκτες φτώχειας με εναλλακτικές διαχωριστικές γραμμές δείχνουν επίσης στοιχεία τα οποία είναι αποκαλυπτικά. Το όριο 40% δείχνει κατ' αρχάς ότι το 2011, περισσότερα άτομα πέρασαν το κατώφλι της ακραίας φτώχειας (8,2%), σε σύγκριση με το 2010 (7,3%), με το 2008 (6,7%) και το 2009 (6,6%). Επίσης το όριο στο 70% φανερώνει ότι περισσότεροι μη φτωχοί ήλθαν κοντά στη φτώχεια σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη (6,8% το 2008, 5,7% το 2009, 7,1% το 2010 και 7,2% το 2011).

Το τέταρτο συμπέρασμα είναι ότι ενώ αναγνωρίζεται πλέον, η πολυπλοκότητα και η πολυμορφία του κοινωνικού φαινομένου της φτώχειας, η πολιτική πρακτική την αντιμετωπίζει μονοδιάστατα. Εθελουφλεί, διότι δεν αναγνωρίζει ότι πρόκειται για μία διάσταση η οποία μπορεί να απειλήσει την κοινωνική συνοχή. Είναι πλέον ολοφάνερο ότι για τον προσδιορισμό της φτώχειας δεν είναι επαρκής η εξέταση του ύψους του εισοδήματος ενός ατόμου (ή ενός νοικοκυριού), αλλά είναι αναγκαίο να εξεταστεί συγχρόνως το κατά πόσο το συγκεκριμένο άτομο (ή νοικοκυριό) ικανοποιεί ορισμένες συγκεκριμένες ανάγκες, όπως η πραγματοποίηση μιας εβδομάδας διακοπών σε ετήσια βάση (το 2010 ποσοστό 83,4% των φτωχών δηλώνει αδυναμία), η επαρκής θέρμανση της κατοικίας του (το 2010 ποσοστό 38,4% των φτωχών δηλώνει αδυναμία) ή η διαβίωση σε κατοικία χωρίς υγρασία ή σάπια πατώματα (το 2010 ποσοστό 26,1% των φτωχών αντιμετώπιζε τέτοια προβλήματα).

Ο ορισμός του Townsend (1979, σ. 31), ότι η φτώχεια καθορίζεται από έλλειψη πόρων, αγαθών, δραστηριοτήτων και υπηρεσιών που εμποδίζουν τη συμμετοχή σε συνήθεις κοινωνικές δραστηριότητες

ή στο σύνηθες βιοτικό επίπεδο της κοινότητας, είναι περισσότερο επίκαιρος από ποτέ.

Το 2010, έχουμε πολλές περιπτώσεις ατόμων που είναι φτωχά και αντιμετωπίζουν έντονη υλική στέρηση και υπερχρέωση. Ποσοστό 38% των φτωχών έχει δυσκολίες στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου, κ.λπ.), ποσοστό 15,2% αντιμετωπίζει δυσκολίες πληρωμής ενοικίου για την κατοικία ή δόση δανείου κύριας κατοικίας και ποσοστό 17,3% αντιμετωπίζει δυσκολίες να πληρώσει τις δόσεις πιστωτικών καρτών, δανείων για οικοσκευή κ.λπ. ή αγορών με δόσεις.

Χαρακτηριστικό είναι άλλωστε το γεγονός ότι έχει ξεχαστεί για τη χώρα μας το Εθνικό Μεταρρυθμιστικό Σχέδιο και οι στόχοι για μείωση της φτώχειας. Δεν υπάρχει απαίτηση για ανάπτυξη του Εθνικού Μεταρρυθμιστικού Προγράμματος, παρά μόνον επιστολές με πιθανές αναπροσαρμογές (ΕΑΡΝ 2012), ούτε και φαίνεται να υπάρχει απαίτηση από κάποιο πολιτικό κόμμα να αξιολογηθούν σε βάθος οι επιπτώσεις των μέτρων του προγράμματος της τρόικας στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Το πέμπτο συμπέρασμα είναι ότι αποδυναμώνεται το προνοιακό μοντέλο του ευρωπαϊκού νότου. Καθώς κάθε νοικοκυριό έχει πλέον έναν και δυο ανέργους, η διευρυμένη οικογένεια και τα κυκλώματα αυτοβοήθειας, που λειτουργούσαν πριν την κρίση ως ισχυρό υποκατάστατο των ελλειμματικών κρατικών κοινωνικών παροχών, χάνουν τη δυναμική τους. Όταν όλες οι εναλλακτικές λύσεις για απασχόληση έχουν εξαντληθεί, οι συντάξεις και τα επιδόματα περικόπτονται, το δίκτυο αυτοβοήθειας είναι διάτρητο. Η κοινωνική πραγματικότητα που διαγράφεται είναι σκληρή και αβέβαιη.

Το έκτο συμπέρασμα είναι ότι η εισοδηματική φτώχεια, η στέρηση και η χαμηλή ένταση εργασίας προκύπτουν σε μία εποχή όπου επικρίνεται η απόδοση του κράτους πρόνοιας σε δύο σημαντικά μέτωπα. Αφ' ενός επικρίνεται για την αποτυχία του να αντιμετωπίσει τον αυξανόμενο κίνδυνο εισοδηματικής φτώχειας. Αφ' ετέρου, οι κοινωνικές δαπάνες⁶¹ στα πλαίσια της φιλελεύθερης πολιτικής «ενοχοποιούνται» για την πίεση της οικονομικής ανάπτυξης. Τα ανεπαρκή επιδόματα ανεργίας βυθίζουν τους μακροχρόνια ανέργους στη φτώχεια, ενώ τα επιδόματα κοινωνικής βοήθειας εμφανίζονται ανίκανα να μειώσουν τη φτώχεια. Στη χώρα μας φαίνεται ότι οι παροχές κοινωνικής πρόνοιας καταβάλλονται σε ανθρώπους που δεν έχουν ανάγκη, επειδή δεν υπήρχε σωστή στοχοθέτηση. Η απάτη και η κατάχρηση προκαλούν πρόσθετες σοβαρές ανησυχίες και δικαιολογούν την απόδοση μεγαλύτερης προσοχής στους μηχανισμούς πρόληψης, επαλήθευσης, ανίχνευσης, παρακολούθησης και ελέγχου.

Το έβδομο συμπέρασμα / παρατήρηση είναι ότι η Ελλάδα είναι από τις ελάχιστες χώρες που δεν έχει εφαρμόσει το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα. Είκοσι τρία κράτη-μέλη της ΕΕ το έχουν θεσμοθετήσει, ακόμη και οι γειτονικές μας Βουλγαρία και Ρουμανία. Είναι μία πολιτική η οποία μπορεί να αντιμετωπίσει και την ακραία φτώχεια. Όμως για να αποδώσει πρέπει να βασίζεται σε ένα «ενεργό κοινωνικό κράτος», με την παροχή εξατομικευμένων προσεγγίσεων προώθησης στην απασχόληση, εξασφαλίζοντας

⁶¹ Με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο δαπανών κοινωνικής προστασίας 29,5% του ΑΕΠ, η Ελλάδα καταθέτει για κοινωνική πολιτική το 28% του ΑΕΠ (το 2009). Όμως με τις κοινωνικές παρεμβάσεις, η φτώχεια μειώνεται κατά μέσο όρο περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες στην Ευρώπη – από 25,7% σε 16,4%, ενώ στην Ελλάδα μειώνεται ελάχιστα – από 23,8% σε 20,1%. Η σύγκριση με χώρες που διαθέτουν στοχευμένη κοινωνική πολιτική – χωρίς να δαπανούν πολύ περισσότερα – είναι απογοητευτική για το δικό μας κοινωνικό κράτος. Η Σουηδία διαθέτει το 32,1 % του ΑΕΠ για κοινωνική πολιτική (τέσσερις μονάδες παραπάνω από την Ελλάδα) αλλά μειώνει κατά το ήμισυ τους φτωχούς της – από 26,7% στο 12,9% του πληθυσμού.

για εκείνους που δεν μπορούν να εργαστούν, τη δυνατότητα να ζήσουν αξιοπρεπώς με στήριξη του εισοδήματος και καλύτερη πρόσβαση στις υπηρεσίες. Στη σημερινή περίοδο της κρίσης, χρειάζεται ανα-σχεδιασμός και νέες πολιτικές. Η ανάπτυξη που θα ακολουθήσει πρέπει να έχει έναν άξονα κοινωνικής πολιτικής, σε νέες βάσεις και νέες προοπτικές. Για το σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η θεσμοθέτηση ενός Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, το οποίο αρχικά θα μπορούσε να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί πιλοτικά σε έναν Δήμο.

Όπως αναφέρεται ειδικότερα (Βλ. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0044:FIN:EL:HTML>): «Στην πραγματικότητα οι δημοσιονομικές εκτιμήσεις θα είναι πάντα κρίσιμες στην απόφαση εφαρμογής ή ενίσχυσης ενός συστήματος κοινωνικής πρόνοιας· ωστόσο, πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη ότι η απουσία ή η ανεπάρκεια συστημάτων στήριξης του εισοδήματος και συστημάτων ελάχιστου εισοδήματος πρέπει να αντιπαραβάλλεται με την πιθανή αύξηση των αιτήσεων για άλλα κοινωνικά προγράμματα (όπως τα οικογενειακά επιδόματα) που θα κληθούν να συμβάλλουν μερικώς στην ανακούφιση από τη φτώχεια, καθώς επίσης με τις κοινωνικές και οικονομικές δαπάνες για την αντιμετώπιση των ασθενειών και της εγκληματικότητας».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2012α, *Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών 2010, Κίνδυνος φτώχειας*.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2012β, *Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών 2010, Δείκτες συνθηκών διαβίωσης*.

Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χ., 2012, «Οι διανεμητικές επιπτώσεις της κρίσης στην κατανομή του εισοδήματος». Στο Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες κρίσης*. Αθήνα, Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος. Συμεωνίδου Χ., 1998, Κράτος Πρόνοιας και οικογένεια στις χώρες της νότιας Ευρώπης. Η περίπτωση της Ελλάδας. στο *Οικογένεια, Ευρώπη, 21^{ος} αιώνας. Όραμα και θεσμοί*, Αθήνα, Ίδρυμα για το παιδί και την οικογένεια.

Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες κρίσης*. Αθήνα, Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος.

Ξενόγλωσση

Alcock, P., 1997, *Understanding Poverty*, 2nd edn., Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Atkinson, A., 1998, 'Social Exclusion, Poverty and unemployment' in Atkinson, A and Hills, J (eds.) *Exclusion, Employment and Opportunity*, STICERD, London School of Economics Discussion Papers Series CASE/4.

Atkinson κ.ά, 2002 και 2005). Βλέπε αναλυτικότερα: http://europa.eu.int/estatref/info/sdds/en/ilc/ilc_sm.htm.

Atkinson, A., et. al., 2002, *Social indicators: the EU and social inclusion*. Oxford University Press, Oxford.

Chambers, R., 2006, *Poverty Unperceived: Traps, Biases and Agenda*, IDS Working Paper 270. Brighton, Institute of Development Studies. EAPN 2012.

Damioli G., 2010, "How and Why the Dynamics of Poverty Differ across European Countries", paper presented at the *31st General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth*, St. Gallen, Switzerland, August 22-28.

- Dickes, P., 1989, *Pauvreté et Conditions d'Existence. Théories, modèles et mesures*. Document PSELL No. 8, Walferdange, CEPS/INSTEAD.
- Duclos, J.-Y., Sahn D. E. and Younger, S. D., 2005, *Robust Multidimensional Poverty Comparisons. International Conference: The many dimensions of poverty in Brasilia*. Brazil – 29-31 August 2005.
- EEC, 1981, *Final Report from the Commission to the Council on the First Programme of Pilot Schemes and Studies to Combat Poverty*, Commission of the European Communities, Brussels.
- EEC, 1985, *On Specific Community Action to Combat Poverty* (Council Decision of 19 December 1984) 85/8/EEC, Official Journal of the EEC, 2/24.
- European Commission, 2004, *Joint Report on Social Inclusion*, 2004. Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit E.2
- European Commission, 2012, *Employment and Social Developments in Europe 2011*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.
- Council of the European Union, Social Protection Committee, 2012, *Third Report on the Social Impact of the Economic Crisis and Ongoing Fiscal Consolidation 2011*.
- Eurostat, 2000, *European Social Statistics: Income poverty and Social Exclusion (1st Report)*, KS-29-00-181-EN-C.
- Eurostat, 2003, *European Social Statistics: Income poverty and Social Exclusion (2nd Report)*, KS-BP-02-008-EN-C.
- Fouarge, D., 2003, *The costs of non-social policy*. ΓΔ EMPL, 2003.
- Frazer, H. and Marlier, E., 2011, *Promoting the Social Inclusion of Roma: Synthesis Report of the EU Network of Independent Experts on Social Inclusion*. On Behalf of the European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, Brussels.
- Galbraith, J., 1958, *The affluent society*. Boston, Mass. Houghton Mifflin,
- Gordon, D. et al., 2000, *Poverty and Social Exclusion in Britain*, York: Joseph Rowntree Foundation.
- Gordon, D., 2006, 'The concept and measurement of poverty'. In Pantazis, C., Gordon, D. and Levitas, R., 2006, *Poverty and Social Exclusion in Britain*. Bristol, The Policy Press.
- Guio A-C, 2005, "Material Deprivation in the EU", European Statistics in Focus, 21/05
- Halleröd, B., 1994, *A New Approach to the Direct Consensual Measurement of Poverty*. New South Wales, Social Policy Research Centre.
- Halleröd, B., 1995, The Truly Poor: Indirect and Direct Measurement of Consensual Poverty in Sweden, *Journal of European Social Policy* 5(2): 111-29.
- Layte, R., Nolan B., and Whelan C., 2000, "Targeting poverty: Lessons from monitoring Ireland's anti-poverty strategy", *Journal of Social Policy*, vol. 29, No. 4.
- Mack, J. and Lansley, S., 1985, *Poor Britain*. London, Allen and Unwin.
- Narayan, 2009, *Moving Out of Poverty: Success from the bottom up*. World Bank Publications
- Nolan, B. and Whelan, C.T., 1996, *Resources, Deprivation and Poverty*, Oxford, Clarendon Press.

- Nolan, B. and Whelan, C.T., 2007, "Multidimensionality of poverty and social exclusion". In Jenkins, S.P. and Micklewright, J. *Resources, Deprivation and Poverty*, Oxford, Clarendon Press.
- Nolan, B. et. al., 2002, *Monitoring Poverty Trends in Ireland: Results from the 2000 Living in Ireland Survey*. Dublin, Economic and Social Research Institute (ESRI).
- Nolan, B. and Whelan, C., 1996, *Resources, Deprivation and Poverty*, Oxford: Clarendon Press.
- Osmani, S., 2005, Defining pro-poor growth. One Pager Number 9, International Poverty Center, Brasil.
- Paugam, S., 1996, Poverty and Social Disqualification: A Comparative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe. *Journal of European Social Policy*, 6 (4):287-303.
- Ringen, S., 1988, 'Direct and indirect measures of poverty', *Journal of Social Policy*, 17(3): 351-365No. 3.
- Piachaud, D., 1987, 'Problems in the definition and measurement of poverty', *Journal of Social Policy*, 16: 147-64.
- Sarpellon, 1984, Understanding poverty. F. Angeli (Milano, Italy)
- Scharpf, F. 2000, "The viability of advanced welfare states in the international economy", *Journal of European Public Policy* 7, 2.
- Sen, A. 1979, "Issues in the measurement of poverty". *Scandinavian Journal of Economics*, 81(2), 285-307.
- Sen, A., 1981, *Poverty and famines: An essay on entitlement and deprivation*. Oxford, England: Clarendon Press.
- Sen, A., 1984, *Poor, Relatively Speaking. Resources, Values and Development*, Cambridge, Mass, Harvard University Press.
- Sen, A., 1985, *Commodities and capabilities*. Amsterdam: North-Holland Publishing Co. 20.
- Sen, A., 1987, "The standard of living: Lecture II, Lives and capabilities". In G. Hawthorn (Ed.), *The standard of living*. New York: Cambridge University Press, pp. 20-38.
- Sen, A., 1999, *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Social Protection Committee, 2012, Third Report on the Social Impact of the Economic Crisis and Ongoing Fiscal Consolidation 2011. Council of the European Union.
- Townsend, P., 1979, *Poverty in the United Kingdom*, London, Allen Lane and Penguin Books.
- Townsend P. and Gordon D., 2000, *Breadline Europe, the measurement of poverty*. The Policy Press, UK.
- UNICEF, 2005, *Child Poverty in Rich Countries 2005*. Report Card No.6. Innocenti Research Centre. <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/repcard6e.pdf>
- United Nations, 1995, *The Copenhagen declaration and program of action, World Summit for Social Development*, 6-12 March 1995", New York, 1995.
- World Bank (2001), *Poverty Manual*, Washington DC, USA
- World Bank Institute, 2005, *Introduction to poverty analysis*. <http://siteresources.worldbank.org/PGLP/Resources/PovertyManual.pdf>

Ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης: η απάντηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος*

Σταύρος Ζωγραφάκης**

Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Θεόδωρος Μητράκος***

Τράπεζα της Ελλάδος

Περίληψη

Η μελέτη ορίζει και εκτιμά τον κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος για τα νοικοκυριά των μισθωτών και ανέργων κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Η βασική ιδέα για την εκτίμηση αυτή είναι ο συνδυασμός τόσο της κατάστασης απασχόλησης και ανεργίας των μελών των νοικοκυριών όσο και του ύψους της αμοιβής της εργασίας τους. Η ανάλυση βασίζεται στην αξιοποίηση των πρωτογενών δεδομένων των τριμηνιαίων Ερευνών Εργατικού Δυναμικού που υλοποιήθηκαν στην περίοδο 2009-2011. Τα εμπειρικά ευρήματα της μελέτης τεκμηριώνουν την εντονότατη διαχρονική αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών και των μελών τους που βρίσκονται στον υψηλότερο κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος, στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Στην περίοδο 2009-2011 η μέση τιμή του δείκτη κινδύνου χαμηλού εισοδήματος αυξήθηκε κατά 60,4%, ενώ ήταν υψηλότερος για τους λιγότερο εκπαιδευμένους, τους οικονομικούς μετανάστες, τις νεότερες ηλικιακές ομάδες, τους ανειδίκευτους εργάτες και τα λοιπά άτομα με χαμηλή εξειδίκευση. Ως μία ρεαλιστική και ταυτόχρονα αποτελεσματική πρόταση για την αντιμετώπιση του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος και της ακραίας φτώχειας στην περίοδο της κρίσης προτείνεται από τη μελέτη η καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.

* Το άρθρο απηχεί τις απόψεις των συγγραφέων και μόνο.

** Ο Σταύρος Ζωγραφάκης είναι Επ. Καθηγητής στο Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

*** Ο Θεόδωρος Μητράκος είναι Οικονομολόγος στη Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών στην Τράπεζα της Ελλάδος.

1. Εισαγωγή

Η τρέχουσα οικονομική κρίση και βαθιά ύφεση έχουν κάνει επιτακτική την ανάγκη για συστηματική καταγραφή και ανάλυση των δεδομένων της αγοράς εργασίας. Η σύνδεση των εξελίξεων στην αγορά εργασίας με τους κοινωνικούς δείκτες της ανισότητας και της φτώχειας έχει πλέον τεκμηριωθεί, καθώς, όπως προκύπτει από πολλές μελέτες, η ένταξη στην αγορά εργασίας, και μάλιστα σε θέσεις εργασίας υψηλής ποιότητας, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα αποτροπής καταστάσεων φτώχειας, ανέχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Στους μηχανισμούς σύνδεσης περιλαμβάνονται τόσο η κατάσταση ως προς την απασχόληση και η ανεργία όσο και το ύψος της αμοιβής της εργασίας, δηλαδή ο μισθός. Από την πλευρά της ανεργίας, η συνεχιζόμενη σημαντική αύξηση του αριθμού των ανέργων στην Ελλάδα κατά την τελευταία τριετία δεν αποτελεί απλώς αρνητική εξέλιξη του συγκεκριμένου μεγέθους, αλλά συνδυάζεται και με άλλες ακόμα πιο ανησυχητικές παραμέτρους στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Για παράδειγμα, η ανεργία έχει πλέον πλήξει τον πιο σκληρό πυρήνα του κοινωνικού ιστού, καθώς το μερίδιο των ανέργων που δηλώνουν «αρχηγοί ή υπεύθυνοι νοικοκυριού» και είναι μεγαλύτερης ηλικίας έχει αυξηθεί σημαντικά κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Μια τέτοια εξέλιξη πρέπει ασφαλώς να αξιολογηθεί προσεκτικά με στόχο τη λήψη μέτρων πολιτικής για τη διασφάλιση της σταθερότητας και της κοινωνικής συνοχής. Ένα από τα μέτρα αυτά που θα πρέπει πλέον να συζητηθεί σοβαρά στον κοινωνικό διάλογο είναι και η καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος για όλους.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η μέτρηση του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος στα νοικοκυριά των μισθωτών και ανέργων κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Η βασική ιδέα είναι ο συνδυασμός τόσο της κατάστασης απασχόλησης και ανεργίας των μελών των νοικοκυριών όσο και του ύψους της αμοιβής της εργασίας τους (μισθός) με στόχο την εκτίμηση του κινδύνου που αυτά αντιμετωπίζουν στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης να βρεθούν σε δυσμενείς καταστάσεις οικονομικής επισφάλειας, φτώχειας ή και κοινωνικού αποκλεισμού. Η εμπειρική ανάλυση της μελέτης βασίζεται στην αξιοποίηση των πρωτογενών δεδομένων των τριμηνιαίων Ερευνών Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) που διενεργούνται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.). Οι έρευνες αυτές έχουν το πλεονέκτημα ότι είναι τριμηνιαίες, αποτυπώνουν την τρέχουσα κατάσταση της αγοράς εργασίας, καλύπτουν το σύνολο της χώρας, άρα είναι αντιπροσωπευτικές του πληθυσμού και παρέχουν πλήθος χρήσιμων πληροφοριών τόσο για το ίδιο το νοικοκυριό όσο και για όλα τα μέλη του ηλικίας 15 ετών και άνω.

Η δομή της μελέτης έχει ως εξής. Μετά την εισαγωγή (πρώτη ενότητα), ακολουθεί η δεύτερη ενότητα, στην οποία παρουσιάζονται συνοπτικά τα βασικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας με έμφαση στις πρόσφατες εξελίξεις στη διάρκεια της κρίσης και γίνεται περιγραφή των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού που αποτελούν τη βάση δεδομένων της παρούσας μελέτης. Στην τρίτη ενότητα ορίζεται ο δείκτης κινδύνου χαμηλού εισοδήματος και παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του και οι διαστάσεις του ως προς τις βασικές μεταβλητές της αγοράς εργασίας. Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζεται ένα σχέδιο ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ως μία πρόταση αντιμετώπισης του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος και της ακραίας φτώχειας για το σύνολο του πληθυσμού, ενώ στην τελευταία ενότητα συνοψίζονται τα συμπεράσματα της ανάλυσης που προηγήθηκε.

2. Στατιστικά δεδομένα και πρόσφατες εξελίξεις στην αγορά εργασίας

Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τα μικροδεδομένα των τριμηνιαίων Ερευνών Εργατικού Δυναμικού που διενήργησε η ΕΛ.ΣΤΑΤ. (α' τρίμηνο του 2009 έως και το δ' τρίμηνο του 2011). Η περίοδος αυτή επιλέχθηκε διότι καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του χρονικού διαστήματος κατά το οποίο η τρέχουσα κρίση βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη. Επίσης, για λόγους σύγκρισης των αποτελεσμάτων εμπειρικών εκτιμήσεων, σε ορισμένες περιπτώσεις αξιοποιήθηκαν και τα δεδομένα της προηγούμενης περιόδου, 2007-2008.

Η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) διενεργείται από το 1981. Μέχρι το 1997 τα αποτελέσματα εξάγονταν σε ετήσια βάση, με περίοδο αναφοράς το β' τρίμηνο του έτους. Από το 1998 η έρευνα παράγει τριμηνιαία αποτελέσματα με βασικό σκοπό την κατανομή του πληθυσμού σε εργάσιμη ηλικία (15 ετών και άνω) σε απασχολούμενους, ανέργους και οικονομικά μη ενεργούς. Επιπλέον, συλλέγει πρόσθετες πληροφορίες που αφορούν χαρακτηριστικά της κύριας εργασίας, ύπαρξη και χαρακτηριστικά τυχόν δεύτερης εργασίας, επίπεδο εκπαίδευσης το οποίο έχει ολοκληρώσει ο ερωτώμενος, συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, προηγούμενη εργασιακή εμπειρία και πληροφορίες σχετικά με την αναζήτηση εργασίας.

Η μεθοδολογία συλλογής πληροφοριών για την ΕΕΔ στηρίζεται στην τεχνική του κυλιόμενου (rotating) πάνελ, κατά την οποία κάθε μέλος του δείγματος συμμετέχει στην έρευνα για έξι συνεχόμενα τρίμηνα «κύματα». Καλύπτει τον πληθυσμό των ιδιωτικών νοικοκυριών που διαμένει ή προτίθεται να διαμείνει τουλάχιστον ένα χρόνο στην Ελλάδα.¹ Το μέγεθος του τριμηνιαίου δείγματος της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού ανέρχεται σε 30.000 νοικοκυριά περίπου (μέσο κλάσμα δειγματοληψίας 0,85%) και αντικαθίσταται κατά το 1/6 του σε κάθε επόμενο τρίμηνο, επιλογή η οποία συνεπάγεται τη διενέργεια τουλάχιστον 120.000 συνεντεύξεων ετησίως. Το δείγμα της έρευνας ισοκατανέμεται μέσα στις 4 ή 5 εβδομάδες κάθε μήνα.

Ο ορισμός του ανέργου στην ΕΕΔ, ο οποίος χρησιμοποιείται και στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, στηρίζεται στον ορισμό του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών (ILO). Συγκεκριμένα, ο ερωτώμενος χαρακτηρίζεται ως άνεργος εφόσον είναι ηλικίας 15–74 ετών και δεν είναι απασχολούμενος (σύμφωνα με τον πιο κάτω ορισμό), ήταν άμεσα διαθέσιμος για εργασία και είτε αναζητούσε ενεργά εργασία τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες (αναφέρει τις συγκεκριμένες ενέργειες που έκανε για το σκοπό αυτό) είτε έχει βρει εργασία, την οποία θα αναλάβει μέσα στους επόμενους τρεις μήνες. Απασχολούμενα θεωρούνται τα άτομα ηλικίας 15 ετών και άνω τα οποία την εβδομάδα αναφοράς είτε εργάστηκαν έστω και μία ώρα με σκοπό την αμοιβή ή το κέρδος είτε εργάστηκαν στην οικογενειακή επιχείρηση είτε δεν εργάστηκαν αλλά είχαν μια εργασία ή επιχείρηση από την οποία απουσίαζαν προσωρινά.

Το τελευταίο ερώτημα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού υποβάλλεται μόνο προς τα εργαζόμενα με την ιδιότητα του μισθωτού μέλη του νοικοκυριού και αφορά τις μηνιαίες αποδοχές τους. Ειδικότερα,

¹ Όπως σε όλες τις έρευνες για τα νοικοκυριά, τα άτομα που διαμένουν μόνιμα σε συλλογικές κατοικίες (δηλαδή νοσοκομεία, ξενοδοχεία, στρατόπεδα, άσυλα, οίκους ευγηρίας, ορφανοτροφεία κ.λπ.) καθώς και οι άστεγοι, δεν καλύπτονται από την έρευνα.

το σχετικό ερώτημα διατυπώνεται ως εξής: «Ποιές είναι συνολικά οι καθαρές μηνιαίες αποδοχές σας από την κύρια εργασία, συμπεριλαμβανομένων των πρόσθετων αμοιβών; (αφορά αποδοχές του τελευταίου μήνα)». Οι απαντήσεις στο ερώτημα αυτό από την έρευνα του α' τριμήνου του 2009 κατατάσσονται σε ένα από τα παρακάτω δέκα κλιμάκια αμοιβών: μέχρι 499 ευρώ, 500-699 ευρώ, 700-799 ευρώ, 800-899 ευρώ, 900-999 ευρώ, 1.000-1.099 ευρώ, 1.100-1.299 ευρώ, 1.300-1.599 ευρώ, 1.600-1.749 ευρώ, 1.750 ευρώ και άνω. Αυτές οι πληροφορίες αξιοποιούνται για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης.

Στην ανάλυσή μας χρησιμοποιήθηκαν διαστρωματικά στοιχεία των εννέα πιο πρόσφατων ΕΕΔ της περιόδου από το 2009 έως το δ' τρίμηνο του 2011. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν τα άτομα όλων των τριμήνων της έρευνας της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ συγκρίσεις των αποτελεσμάτων αυτών έγιναν και με τα β' τρίμηνα των ερευνών που προηγήθηκαν της τρέχουσας κρίσης (2007 και 2008). Λόγω του ότι η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στους ανέργους και τους μισθωτούς για την εκτίμηση του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος, από την ανάλυση εξαιρέθηκαν τα νοικοκυριά στα οποία συνυπήρχαν μέλη με κάποια άλλη ιδιότητα εκτός των ανέργων, των μισθωτών και των μη οικονομικά ενεργών.

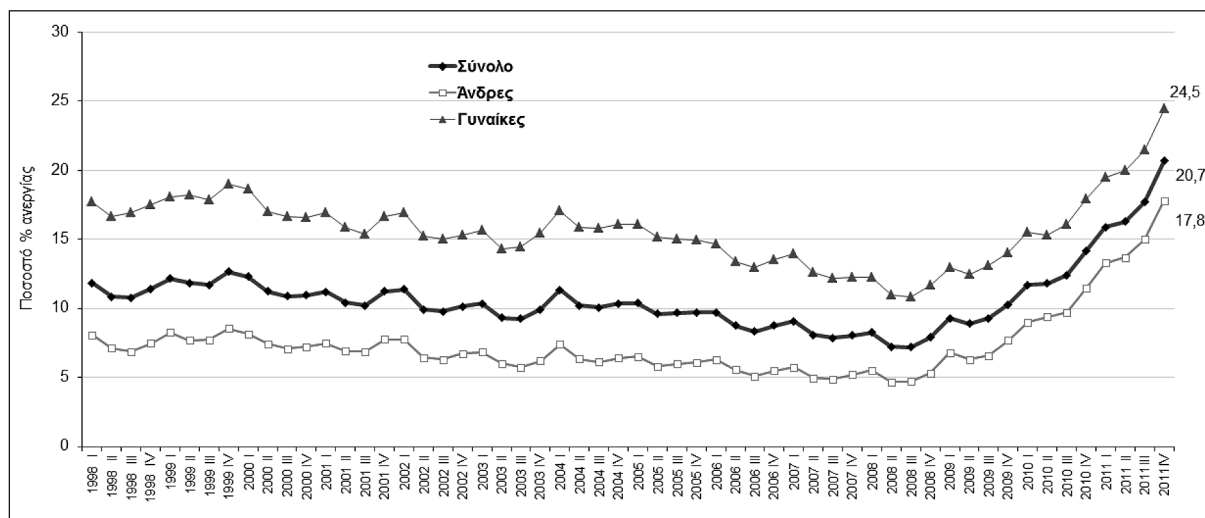
Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΕΔ για το δ' τρίμηνο του 2011, ο αριθμός των απασχολούμενων ανήλθε σε 3.932,8 χιλιάδες άτομα και των ανέργων σε 1.025,9 χιλιάδες. Το ποσοστό ανεργίας ήταν 20,7% το δ' τρίμηνο του 2011, έναντι 17,7% του προηγούμενου τριμήνου και 14,2%, 10,3% και 7,9% του δ' τριμήνου του 2010, του 2009 και του 2008 αντίστοιχα. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην αρχή της τρέχουσας κρίσης το ποσοστό ανεργίας έλαβε τη χαμηλότερη τιμή της τελευταίας εικοσαετίας (7,2% το β' και γ' τρίμηνο του 2008), αφού προηγουμένως είχε αποκλιμακωθεί σταδιακά από τη μέγιστη τιμή του, την οποία είχε λάβει το 1999 (μέσος έτους: 12,1%, δ' τρίμηνο 1999: 12,7%).²

Ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε το δ' τρίμηνο του 2011 κατά 16,8% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και κατά 44,1% σε σχέση με το δ' τρίμηνο του 2010. Οι αντίστοιχες αυξήσεις μεταξύ του δ' τριμήνου του 2010 και των δ' τριμήνων των ετών 2009 και 2008 ήταν 38,4% και 31,0%. Από την άλλη πλευρά, η απασχόληση μειώθηκε το δ' τρίμηνο του 2011 κατά 3,6% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και κατά 8,5% σε σχέση με το δ' τρίμηνο του 2010. Κατά 4,0% και 1,7% μειώθηκε η απασχόληση σε ετήσια βάση το δ' τρίμηνο του 2010 και του 2009.

Το Διάγραμμα 1 παρουσιάζει την εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας κατά την περίοδο 1998-2011 (δ' τρίμηνο) τόσο για το σύνολο του εργατικού δυναμικού της Ελλάδος όσο και για τους άνδρες και τις γυναίκες χωριστά. Η τάση έχει μεν διακυμάνσεις, αλλά είναι σαφώς πτωτική από το τελευταίο τρίμηνο του 1999 έως τις απαρχές της τρέχουσας κρίσης, ενώ είναι εμφανείς οι δραματικές επιπτώσεις της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στην ανεργία. Πράγματι, από τα μέσα του 2008 έως τις αρχές του 2011 καταγράφεται εντονότατη αύξηση του ποσοστού ανεργίας κατά 8,7 εκατοστιαίες μονάδες (από 7,2% το β' και το γ' τρίμηνο του 2008 σε 24,5% το δ' τρίμηνο του 2011).

² Το σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων στο μητρώο του ΟΑΕΔ για το Φεβρουάριο του 2012 ανήλθε σε 770.369 άτομα. Από αυτά, το 57,4% είναι γυναίκες, το 40,02% είναι εγγεγραμμένα για χρονικό διάστημα ίσο ή και περισσότερο των 12 μηνών, το 35,07% διαμένουν στην Περιφέρεια Αττικής, το 27,1% είναι κάτω των 30 ετών, το 46,9% είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ το 91,5% είναι Έλληνες πολίτες. Το σύνολο των επιδοτούμενων ανέργων κατά τον Φεβρουάριο του 2012 ανέρχεται σε 283.027 άτομα ή 36,74% του συνόλου. Βλ. Δελτίο Τύπου, Στατιστικά στοιχεία ΟΑΕΔ, Φεβρουάριος 2012, Αθήνα, 16.3.2012.

Διάγραμμα 1. Ποσοστό % ανεργίας κατά φύλο: 1998-2011

Πηγή: Στοιχεία ΕΕΔ, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

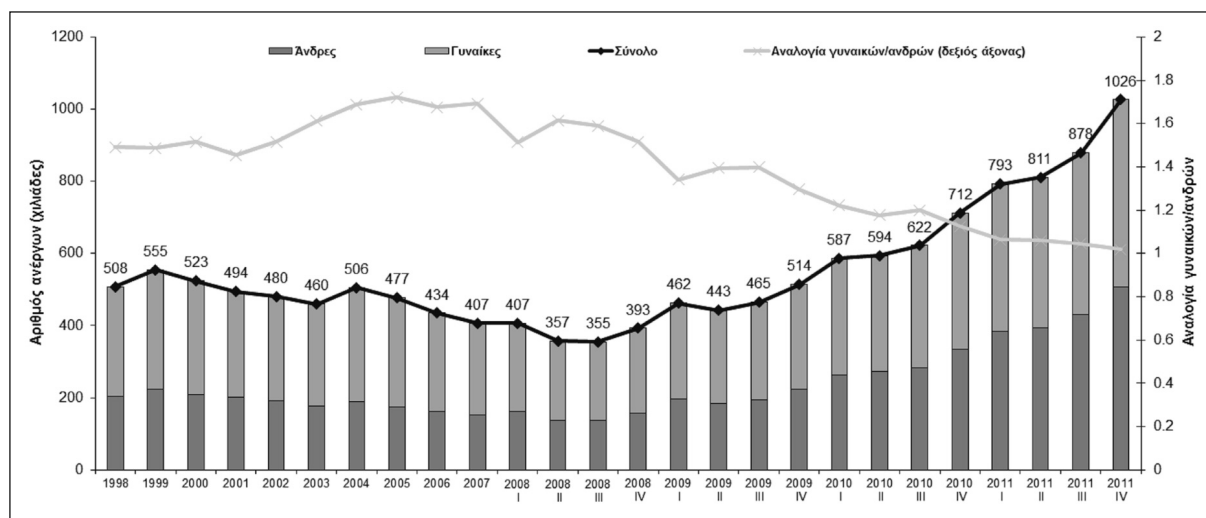
Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών στην Ελλάδα ήταν συστηματικά υπερδιπλάσιο του ποσοστού ανεργίας των ανδρών. Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών έφθασε το 24,5% (517,8 χιλιάδες άτομα) το δ' τρίμηνο του 2011 έναντι 17,8% (508,1 χιλιάδες άτομα) των ανδρών, διατηρώντας σε όλη την περίοδο της κρίσης μια διαφορά έξι και πλέον εκατοστιαίων μονάδων έναντι των ανδρών. Διαχρονικά ωστόσο, τόσο το ποσοστό ανεργίας των γυναικών όσο και εκείνο των ανδρών ακολούθησαν ανάλογη πορεία με αυτήν για το σύνολο του πληθυσμού, που παρουσιάστηκε στην προηγούμενη παράγραφο.³

Σε απόλυτους όρους η εξέλιξη του αριθμού των ανέργων κατά φύλο για την περίοδο 1998-2011 παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 2. Στο ίδιο διάγραμμα απεικονίζεται και ο λόγος του αριθμού των ανέργων γυναικών προς τον αριθμό των ανέργων ανδρών. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει η σημαντική μείωση της αναλογίας αυτής κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Ειδικότερα, ο αριθμός των ανέργων γυναικών το β' τρίμηνο του 2008 ήταν 1,61 φορές μεγαλύτερος (220,5 χιλιάδες) από τον αριθμό των ανέργων ανδρών (136,6 χιλιάδες). Ωστόσο, η αναλογία αυτή μειώθηκε σταδιακά σε όλη την περίοδο της κρίσης και έφθασε το 1,02 στο δ' τρίμηνο του 2011, οπότε ο αριθμός των ανέργων γυναικών υπερέχει κατά 9,7 χιλιάδες του αντίστοιχου αριθμού των ανδρών. Το στοιχείο αυτό αποτελεί ένδειξη ότι στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης, η ανεργία έχει πλέον πλήξει τον πιο σκληρό πυρήνα του κοινωνικού ιστού, όπως είναι οι άνδρες αρχηγοί ή υπεύθυνοι του νοικοκυριού.⁴

³ Τον Ιανουάριο του 2012 για το σύνολο των χωρών της ΕΕ το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ήταν 10,1% (ΕΑ17: 10,9%), έναντι 10,1% για τους άνδρες (ΕΑ17: 10,5%). Τα αντίστοιχα ποσοστά το Ιανουάριο του 2011 ήταν 9,6% για τις γυναίκες και 9,4% για τους άνδρες.

⁴ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, σε όλες τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες, οι εργαζόμενες γυναίκες εκτιμάται ότι αντιμετωπίζουν σχετικά χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας συγκριτικά με τους εργαζόμενους άνδρες. Ωστόσο, ο κίνδυνος αυτός είναι μεγαλύτερος στην Ελλάδα από τον αντίστοιχο των γυναικών σε άλλες χώρες της ΕΕ (Bardone and Guio, 2005).

Διάγραμμα 2. Αριθμός ανέργων κατά φύλο και αναλογία γυναικών / ανδρών: 1998-2011

Πηγή: Στοιχεία ΕΕΔ, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα το δ' τρίμηνο του 2011 παρατηρείται στους νέους ηλικίας 15-29 ετών (39,5%), το οποίο μάλιστα για τις νέες γυναίκες έφθασε στο 44,9% έναντι 35,0% στους άνδρες. Τα αντίστοιχα ποσοστά είναι σημαντικώς μικρότερα στο δ' τρίμηνο του 2010 (28% για το σύνολο, 33% για τις γυναίκες και 23,9% για τους άνδρες). Τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες παρατηρείται μια αντίστροφη σχέση μεταξύ ηλικίας και ποσοστού ανεργίας, καθώς τα ποσοστά ανεργίας στις ηλικιακές ομάδες 15-19, 20-24 και 25-29 είναι χαρακτηριστικώς υψηλότερα από αυτά των μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων. Στα πιο πρόσφατα τρίμηνα της υπό εξέταση περιόδου, 1998-2011, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ηλικίας 15-19 ετών ξεπέρασε ακόμα και το 70%, ενώ των γυναικών ηλικίας 20-24 ετών ήταν συνήθως υψηλότερο του 50%. Τα ποσοστά για τους άνδρες των αντίστοιχων ηλικιακών ομάδων είναι επίσης υψηλά, όχι όμως τόσο όσο αυτά των γυναικών, και στην εξεταζόμενη περίοδο κυμαίνονται μεταξύ 14% και 52% για την ομάδα 15-19 ετών και μεταξύ 14% και 43% για την ομάδα 20-24 ετών.

Η ανεργία των νέων κυμάνθηκε σε πολύ υψηλά επίπεδα σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού και για το σύνολο των χωρών της ΕΕ. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat για το γ' τρίμηνο 2011 με βάση τον εναρμονισμένο ορισμό της ανεργίας, η χώρα μας βρισκόταν στη δεύτερη θέση (μετά την Ισπανία) αναφορικά με το ποσοστό ανεργίας των νέων μέχρι 24 ετών σε σύγκριση με όλες τις χώρες της ΕΕ-27 (45,7%, έναντι κοινοτικού μέσου όρου 21,5% και ευρωζώνης 20,8%). Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται κυρίως στα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας των νέων γυναικών, τα οποία στην περίπτωση της Ελλάδος το δ' τρίμηνο του 2011 έφθασαν το 70,3% και 54,9% για τις ηλικιακές ομάδες 15-19 και 20-24 ετών, αντίστοιχα (67,4% και 49,7% αντίστοιχα για το γ' τρίμηνο του 2011).⁵

Το ποσοστό των «νέων ανέργων», δηλαδή όσων εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας αναζητώντας απασχόληση, ανέρχεται το δ' τρίμηνο του 2011 στο 24% του συνόλου των ανέργων,

⁵ Σύμφωνα με την Eurostat, το γ' τρίμηνο του 2011 το ποσοστό ανεργίας των νέων γυναικών έως 25 ετών ήταν 20,8% για την ευρωζώνη και 20,9% για την ΕΕ-27, έναντι 20,4% και 20,3% το αντίστοιχο τρίμηνο του 2010. Τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφηκαν στην Ισπανία (45%), την Ελλάδα (52,3%) και τη Σλοβακία (34,5%).

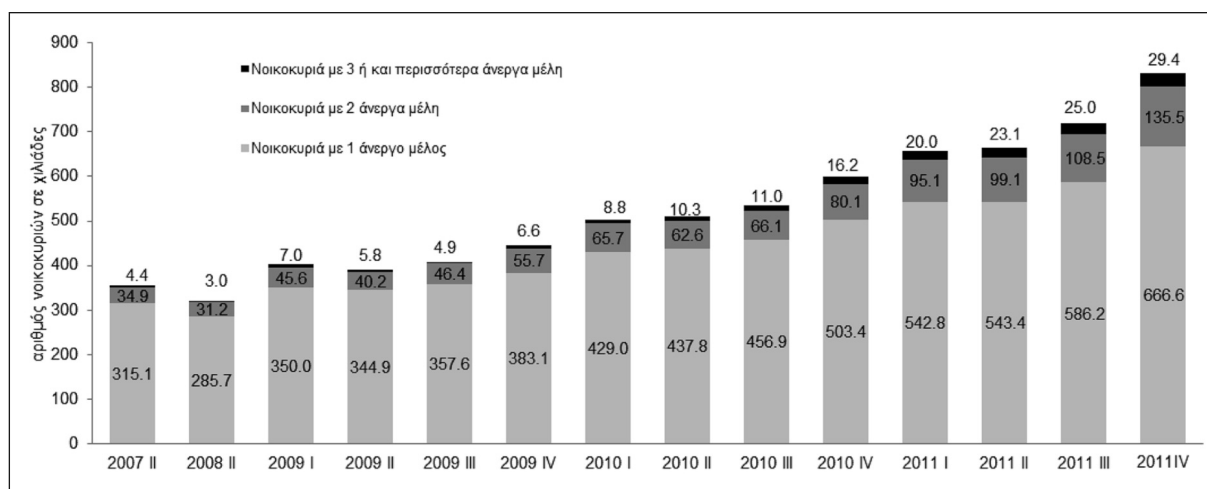
ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι (αυτοί που αναζητούν από 12 μήνες και άνω εργασία, ανεξάρτητα από το αν είναι «νέου» ή «παλαιοί» άνεργοι) αποτελούν αντίστοιχα το 54,6%.

Αν ληφθεί υπόψη το επίπεδο εκπαίδευσης, το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΕΔ για το δ' τρίμηνο του 2011 παρατηρείται για όσους δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο (30,9%) και ακολουθούν τα άτομα που έχουν τελειώσει μερικές τάξεις δημοτικού (28,03%) και οι απόφοιτοι τριτάξιας μέσης εκπαίδευσης (22,4%) καθώς και οι απόφοιτοι που έχουν απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης (22,8%). Τα χαμηλότερα ποσοστά παρατηρούνται σε όσους έχουν διδακτορικό ή μεταπτυχιακό (11,95%) και στους πτυχιούχους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (14,8%).⁶

Σε επίπεδο περιφέρειας / νομών διαμονής, το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται το 2011 στη Δυτική Μακεδονία (Νομός Φλωρίνης) 26,8% και (Νομός Καστοριάς) 24,3%, Ανατολική Μακεδονία (Νομός Ξάνθης) 23,3%, Θεσσαλία (Νομός Μαγνησίας) 22,9%. Αντίθετα το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στα Ιόνια Νησιά (Νομός Ζακύνθου) 7,6% και στην Κρήτη (Νομός Λασιθίου) 10,1%.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται ορισμένα ακόμη χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας, τα οποία διερευνώνται πιο διεξοδικά στο εμπειρικό μέρος του άρθρου, με έμφαση στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης. Στο Διάγραμμα 3 παρουσιάζεται ο αριθμός των νοικοκυριών με ένα, δύο, τρία ή περισσότερα άνεργα μέλη για την περίοδο 2007-2011. Προκύπτει σημαντική αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών με άνεργα μέλη, από 320 χιλιάδες το β' τρίμηνο του 2008 στις 832 χιλιάδες το δ' τρίμηνο του 2011. Ακόμα πιο σημαντική ήταν την ίδια περίοδο η αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών με 2 ή περισσότερα άνεργα μέλη από τις 34 στις 165 χιλιάδες νοικοκυριά. Τα στοιχεία αυτά επαληθεύουν την πολύ δύσκολη οικονομική κατάσταση στην οποία έχει πλέον περιέλθει μεγάλος αριθμός νοικοκυριών με δύο ή περισσότερα άνεργα μέλη.

Διάγραμμα 3. Αριθμός νοικοκυριών με άνεργα μέλη: 2007-2011

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΕΔ, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

⁶ Για μια πρόσφατη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων της ανεργίας στην Ελλάδα, με έμφαση στις μεταβλητές που σχετίζονται με το επίπεδο εκπαίδευσης των μελών του εργατικού δυναμικού, βλ. μεταξύ άλλων Μητράκος κ.ά. (2010α), Νικολίτσα (2007), IOBE (2007), Καραμεσίνη (2006, 2007), ΙΣΤΑΜΕ (2006), Καραμεσίνη και Πρόκος (2006), Κατσανέβας και Λιβανός (2005). Βλ. επίσης τις μελέτες που παρουσιάστηκαν και δημοσιεύθηκαν στα πρακτικά της ημερίδας (22 Μαρτίου 2010), *Η ελληνική αγορά εργασίας: Χαρακτηριστικά, εξελίξεις και προοπτικές*, Τράπεζα της Ελλάδος, 2010.

Παρόμοιες διαπιστώσεις προκύπτουν και από την ανάλυση των στοιχείων για το σύνολο των ανέργων σε αρχηγούς, δεύτερο μέλος, που κατά κανόνα είναι η σύζυγος, και στα άλλα άνεργα μέλη. Είναι χαρακτηριστική η αύξηση του ποσοστού των αρχηγών των νοικοκυριών που είναι άνεργοι στην περίοδο της κρίσης (ως προς το σύνολο των ανέργων), το οποίο από 26,5% στο α' τρίμηνο του 2009 αυξάνεται σε 31,3% το δ' τρίμηνο του 2011. Η αύξηση αυτή του μεριδίου των ανέργων αρχηγών αντισταθμίζεται από τη μείωση του αντίστοιχου μεριδίου των ανέργων συζύγων, που από 36,5% το α' τρίμηνο του 2009 μειώθηκε τα επόμενα δύο έτη σε 31,9%. Αυτό πιθανόν σχετίζεται, έως ένα βαθμό, και με τη μετατόπιση των γυναικών εκτός της αγοράς εργασίας λόγω απογοήτευσης κατά τη διαδικασία αναζήτησης νέας εργασίας. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί μία ακόμη ένδειξη για τις δυσμενείς επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης ως προς τα χαρακτηριστικά της ανεργίας, καθώς φαίνεται ότι όλο και περισσότερο πλήττεται ο σκληρός πυρήνας της ελληνικής οικογένειας (αρχηγοί νοικοκυριών).

2. Ορισμός και χαρακτηριστικά του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος

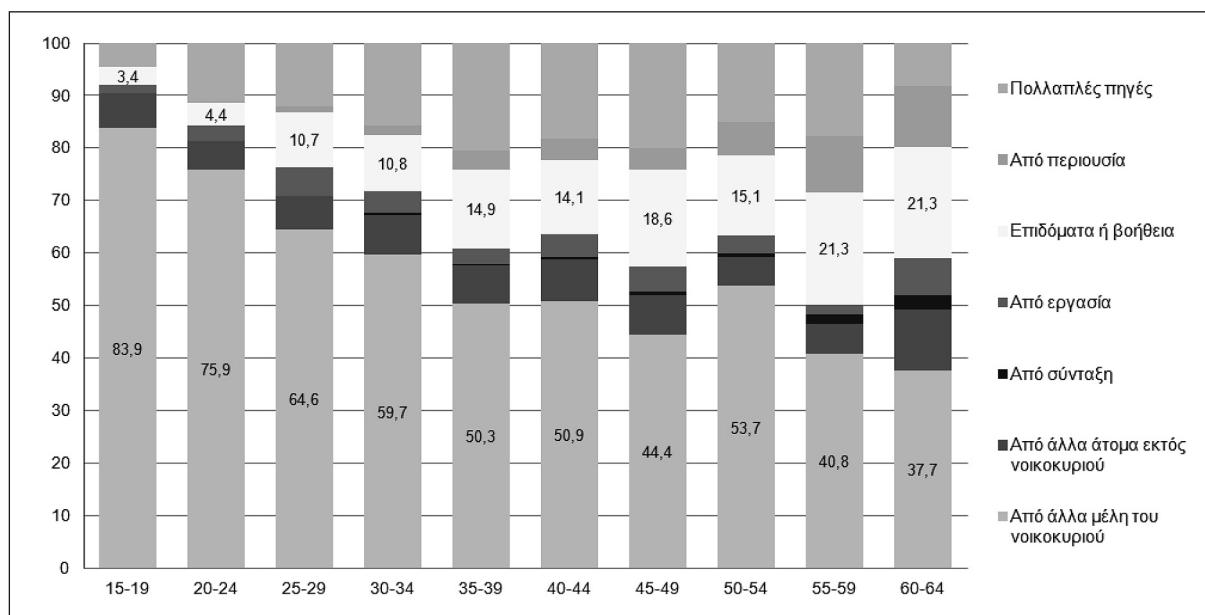
Όπως τονίστηκε ήδη, για την εκτίμηση του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος των νοικοκυριών η παρούσα εργασία συνδυάζει τόσο την κατάσταση από πλευράς απασχόλησης των μελών τους όσο και τα εισοδήματά τους. Αφού εξετάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα οι εξελίξεις ως προς τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης και της ανεργίας στην περίοδο της κρίσης, στην ενότητα αυτή διερευνώνται οι πηγές εισοδήματος των μισθωτών και ανέργων που αποτελούν την ομάδα αναφοράς της μελέτης.

Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις στο ερώτημα της ΕΕΔ για το δ' τρίμηνο του 2010 «ποιες είναι οι πηγές συντήρησης των ανέργων κατά τη διάρκεια του τελευταίου τριμήνου», το 58,7% των ανέργων δηλώνει ότι καλύπτει τις ανάγκες διαβίωσής του χάρη στη βοήθεια που του παρέχουν τα άλλα μέλη του νοικοκυριού στο οποίο ζει, ενώ ένα πρόσθετο 6,8% στηρίζεται σε άτομα εκτός του ίδιου του νοικοκυριού. Το ότι είναι περιορισμένο το δίκτυο κοινωνικής προστασίας προκύπτει από το γεγονός ότι μόνο το 12,1% των ανέργων δηλώνει ότι η πηγή συντήρησής του είναι τα επιδόματα ανεργίας ή άλλη βοήθεια κοινωνικής προστασίας. Τέλος, το ποσοστό των ανέργων που καλύπτει τα έξοδα διαβίωσης χάρη στα εισοδήματα περιουσίας ανέρχεται μόλις σε 2,9%. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι σημαντικό ρόλο για την προστασία των ανέργων στην Ελλάδα διατηρεί ο σχετικά ισχυρός θεσμός του άτυπου οικογενειακού δικτύου.

Από την εξέταση των πηγών συντήρησης των ανέργων κατά ηλικία προκύπτουν ορισμένα ακόμη ενδιαφέροντα συμπεράσματα (Διάγραμμα 4). Καθώς αυξάνεται η ηλικία των ανέργων, μειώνεται σημαντικά το ποσοστό εκείνων που δηλώνουν ότι λαμβάνουν βοήθεια από άλλα άτομα του νοικοκυριού. Ειδικότερα, από 83,9% για τους ανέργους ηλικίας 15 έως 19 ετών, το ποσοστό μειώνεται στο 37,7% για τους μεγαλύτερης ηλικίας, 60 έως 64 ετών. Αντίθετα, αυξάνεται το ποσοστό αυτών που λαμβάνουν επιδόματα ή άλλη κοινωνική βοήθεια καθώς αυξάνεται η ηλικία, δεδομένου ότι οι προϋποθέσεις παροχής των επιδομάτων ανεργίας σχετίζονται θετικά με τον προηγούμενο εργασιακό βίο του δικαιούχου. Επι-

πλέον, η περιουσία ως πηγή συντήρησης του ανέργου αυξάνεται αισθητά με την ηλικία του (από 0% στις ηλικίες 15-19 ετών, το ποσοστό αυξάνεται σε 11,5% στις ηλικίες 60-64 ετών).

Διάγραμμα 4. Πηγές συντήρησης των ανέργων κατά ομάδα ηλικίας (ποσοστά %)

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΕΔ, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Τέλος, ο Πίνακας 1 δείχνει ότι η παρουσία ανέργων μελών στο νοικοκυριό αυξάνει δραματικά τα ποσοστά φτώχειας, ανεξάρτητα μάλιστα από τη μεταβλητή η οποία χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της φτώχειας (συνολική δαπάνη, εισόδημα ή διαθέσιμο εισόδημα). Ειδικότερα για τα νοικοκυριά χωρίς άνεργα μέλη το ποσοστό της φτώχειας κυμαίνεται από 13% έως 15%, ενώ η συνύπαρξη ανέργων με άλλους εργαζομένους σχεδόν διπλασιάζει τα ποσοστά αυτά (21%-24%). Είναι επίσης εντυπωσιακό το ποσοστό της φτώχειας για τα νοικοκυριά μόνο με άνεργα μέλη, το οποίο, ανάλογα με την κατανομή, κυμαίνεται από 39% (κατανομή συνολικής δαπάνης) έως 56,9% (κατανομή διαθέσιμου εισοδήματος). Με βάση την ανάλυση των στοιχείων της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών, προκύπτει επίσης ότι η αυτοαπασχόληση, η μερική απασχόληση, η προσωρινή εργασία, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και η μεγάλη ηλικία αποτελούν σημαντικούς επιβαρυντικούς παράγοντες για την εμφάνιση της φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα. Σ' αυτά θα πρέπει να προστεθεί και η σύνθεση του νοικοκυριού, καθώς και η συμμετοχή των μελών του στην απασχόληση (Κετσετζοπούλου, 2009).

Πίνακας 1. Ποσοστά % φτώχειας για επιμέρους ομάδες νοικοκυριών, 2008

Ποσοστά % φτώχειας με βάση:				
Ομάδα νοικοκυριών	% νοικοκυριών	τη συνολική δαπάνη	το συνολικό εισόδημα	το διαθέσιμο εισόδημα
Νοικοκυριά χωρίς άνεργα μέλη	91,1	13,8	14,2	15,3
Νοικοκυριά με άνεργο και άλλους εργαζομένους	2,3	21,4	23,4	23,8
Νοικοκυριά με άνεργο και μισθωτό	4,2	25,3	31,5	29,9
Νοικοκυριά με άνεργο και συνταξιούχο	1,5	30,2	23,4	18,6
Νοικοκυριά μόνο με άνεργα μέλη	0,9	39,0	43,6	56,9
Σύνολο	100	14,9	15,6	16,5

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ) 2008, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

3.1. Ο ορισμός του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος

Η περιγραφή της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης δημιουργεί έντονες ανησυχίες.⁷ Η ανεργία αυξάνεται εντονότατα, τα ονομαστικά και ιδίως τα πραγματικά εισοδήματα συρρικνώνονται, το κοινωνικό κράτος πλήττεται εξαιτίας των δημοσιονομικών προσαρμογών, ενώ οι κοινωνικοί δείκτες ανισότητας και φτώχειας επιδεινώνονται (Λεβέντη και Ματσαγγάνης, 2011). Η οικονομική ύφεση που πλήττει την ελληνική οικονομία έχει δυσμενείς επιδράσεις σε όλους, αν και η ένταση των επιδράσεων αυτών διαφοροποιείται μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων. Πλήττονται σχεδόν όλες οι ομάδες των νοικοκυριών, είτε είναι φτωχές, είτε ανήκουν στα μεσαία εισοδηματικά στρώματα είτε είναι πλούσιες. Ωστόσο πλήττονται περισσότερο, εργαζόμενοι με χαμηλή συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου. Οι μισθωτοί έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να χάσουν την εργασία τους αν εργάζονται σε περισσότερο κυκλικούς κλάδους (κατασκευές, τουρισμός), αν έχουν λίγα χρόνια υπηρεσίας, αν είναι 46-55 ετών, αν είναι χαμηλόμισθοι και, τέλος, αν το επίπεδο εκπαίδευσής τους είναι χαμηλό. Ο συνεχής επαναπροσδιορισμός, από την πλευρά των νοικοκυριών, των προσδοκιών επί το δυσμενέστερο για το επόμενο αμέσως διάστημα επιτείνει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, ενώ, όταν η αβεβαιότητα για την επόμενη ημέρα γίνεται βεβαιότητα, η καταναλωτική συμπεριφορά την επόμενη στιγμή ξεκινά από νέα μόνιμη χαμηλότερη βάση (Zografakis and Spathis, 2011).

Στην παρούσα ενότητα οι αρνητικές αυτές εξελίξεις ποσοτικοποιούνται με την εκτίμηση ενός δείκτη κινδύνου χαμηλού εισοδήματος για τα νοικοκυριά με μέλη μισθωτούς ή ανέργους. Ο περιορισμός

⁷ Σε πολλές χώρες η ανάγκη για άμεση μέτρηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στη φτώχεια και στη διανομή του εισοδήματος οδήγησε πολλούς ερευνητές στην κατασκευή μεθοδολογικών εργαλείων (κυρίως μακροοικονομικών υποδειγμάτων γενικής ισορροπίας), τα οποία με τη βοήθεια προσομοιώσεων μπορούν να παρέχουν άμεση εικόνα (βλ. σχετικές μελέτες: Bourguignon et al., 2008, Habib et al., 2010a και 2010b, Aaberge et al., 2000, Baldacci et al., 2002, Ferreira et al., 2008, Zacharias et al., 2009, Robilliard, Bourguignon and Robinson's, 2001, Zografakis and Spathis, 2011).

της ανάλυσης σ' αυτά τα νοικοκυριά επιβάλλεται από τα δεδομένα της ΕΕΔ, καθώς το ερώτημα σε σχέση με τις συνολικές μηνιαίες αποδοχές των μελών του νοικοκυριού υποβάλλεται μόνο στους μισθωτούς, ενώ για τους άνεργους καταγράφεται αν λαμβάνουν επίδομα ανεργίας ή όχι.

Με βάση τα δεδομένα της ΕΕΔ, ο δείκτης κινδύνου χαμηλού εισοδήματος για κάθε μέλος του νοικοκυριού λαμβάνει τιμές:

- 1,0 αν το μέλος είναι άνεργο και δεν λαμβάνει επίδομα ανεργίας
- 0,8 αν είναι άνεργο και λαμβάνει επίδομα ανεργίας
- 0,6 αν είναι μισθωτός και η αμοιβή του είναι μικρότερη των 500€
- 0,4 αν είναι μισθωτός και η αμοιβή του είναι από 500€ έως 700€
- 0,2 αν είναι μισθωτός και η αμοιβή του είναι από 700€ έως 1.000€
- 0,0 αν είναι μισθωτός και η αμοιβή του είναι ίση ή μεγαλύτερη των 1.000€

Ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος σε επίπεδο νοικοκυριού ορίζεται στη συνέχεια ως ο μέσος όρος των τιμών που λαμβάνει ο δείκτης κινδύνου χαμηλού εισοδήματος για καθένα από τα μέλη του.⁸ Με βάση τον ορισμό αυτό, το εύρος της τιμής του δείκτη για το νοικοκυριό κυμαίνεται από το μηδέν, όταν όλα τα ενεργά μέλη του νοικοκυριού εργάζονται ως μισθωτοί και αμείβονται πάνω από 1.000€ μηνιαίως, έως και τη μονάδα όταν όλα τα μέλη του νοικοκυριού είναι άνεργα και δεν λαμβάνουν επίδομα ανεργίας. Οι τιμές του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος μπορούν επίσης να ταξινομηθούν σε 6 διαφορετικά κλιμάκια, από το πρώτο όπου ο δείκτης λαμβάνει τιμή μηδέν και όλα τα εργαζόμενα μέλη είναι μισθωτοί με συνολικές αποδοχές άνω των 1.000 ευρώ, ενώ δεν υπάρχουν άνεργα μέλη στο νοικοκυριό, έως το έκτο, όπου ο δείκτης λαμβάνει τιμή μεταξύ 0,8 έως και 1. Στα ενδιάμεσα κλιμάκια 2, 3, 4 και 5 η τιμή του δείκτη βρίσκεται στο διάστημα (0-0,2], (0,2-0,4], (0,4-0,6], (0,6-0,8] αντίστοιχα. Με άλλα λόγια, καθώς το κλιμάκιο ταξινόμησης του νοικοκυριού αυξάνεται από 1 σε 6 και η τιμή του δείκτη αντίστοιχα από 0 σε 1, ο βαθμός οικονομικών δυσχερειών και ο κίνδυνος να αντιμετωπίζει το νοικοκυριό καταστάσεις οικονομικής ανέχειας και φτώχειας αυξάνεται σημαντικά.

⁸ Τα μέλη του νοικοκυριού που είναι εκτός εργατικού δυναμικού (νοικοκυρές, φοιτητές, στρατιώτες, άτομα ανάκτα προς εργασία, κ.ά.) και βρίσκονται στο ίδιο νοικοκυριό με μισθωτούς ή άνεργους δεν λαμβάνουν τιμή για το δείκτη κινδύνου χαμηλού εισοδήματος και γι' αυτό δεν περιλαμβάνονται στην ανάλυση.

Πίνακας 2. Η «πολυκατοικία»: κατασκευή του δείκτη και κατανομή των νοικοκυριών

Κλιμάκια (όροφοι) (1 έως 6)	Τιμή Δείκτη (0 έως 1)	Νοικοκυριά	Μέλη	Μισθωτοί	Άνεργοι	Ποσοστό % ανέργων που δεν λαμβάνουν επίδομα ανεργίας
		σε χιλιάδες				
1 (ρετιρέ)	0	593,7	1,569,6	824,7	0,0	-
2	0+ έως και 0,2	292,7	761,9	451,4	1,5	23,2%
3	0,2 έως και 0,4	150,0	440,6	244,4	51,6	41,6%
4	0,4 έως και 0,6	202,6	623,7	233,8	179,5	84,4%
5	0,6 έως και 0,8	93,5	284,3	47,2	129,4	50,9%
6 (ισόγειο)	0,8 έως και 1,0	181,4	452,5	3,7	268,1	90,3%
Σύνολο		1.513,9	4.132,6	1.805,2	630,1	76,4%
ως % του πληθυσμού		33,9%	34,9%	73,8%	63,5%	

Πηγή: Στοιχεία της ΕΕΔ επεξεργασμένα από τους συγγραφείς.

Αυτή η ταξινόμηση των νοικοκυριών θα μπορούσε να παρομοιαστεί με τους ορόφους μιας πολυκατοικίας με έξι ορόφους, όπου η διαμονή ενός νοικοκυριού σε χαμηλότερο όροφο (κλιμάκιο) συνεπάγεται και αυξημένο κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος (Πίνακας 2). Στην πολυκατοικία αυτή διαμένει το 63,5% των ανέργων.⁹ Τα 593,7 χιλιάδες νοικοκυριά (1.569,6 χιλιάδες άτομα) που διέμεναν στον υψηλότερο όροφο («ρετιρέ», κλιμάκιο 1) το δ' τρίμηνο του 2011 είχαν μηδενικό κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος, ο οποίος μπορεί να αυξηθεί εάν μειωθούν κάτω από 1.000€ οι καθαρές μηνιαίες αποδοχές κάποιων μελών του νοικοκυριού ή εάν ένα ή περισσότερα μέλη καταστούν άνεργα. Αντίθετα, στο ισόγειο της πολυκατοικίας (κλιμάκιο 6) διαμένουν 181,4 χιλιάδες νοικοκυριά ή 452,5 χιλιάδες άτομα, στα οποία εντοπίζεται περίπου και το 1/3 των ανέργων. Καθώς ανεβαίνουμε σε υψηλότερους ορόφους της πολυκατοικίας και ο αριθμός του κλιμακίου μειώνεται, ο αριθμός των ανέργων μειώνεται σημαντικά, μαζί με τον κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος.

⁹ Το υπόλοιπο 36,5% των ανέργων διαμένει σε νοικοκυριά με εισοδήματα που δεν περιορίζονται μόνο σε μισθούς ή και επιδόματα ανεργίας (ελεύθεροι επαγγελματίες, εισοδηματίες, συνταξιούχοι κ.ά.).

Πίνακας 3. Πληθυσμός κατά κλιμάκιο κινδύνου χαμηλού εισοδήματος

Κλιμάκιο	Έτος	Αριθμός νοικοκυριών	Σύνολο μελών	Αριθμός μισθωτών	Αριθμός ανέργων	Άνεργοι χωρίς επίδομα ανεργίας	Άνεργοι με επίδομα ανεργίας	Αριθμός παιδιών (0-14 έτη)	Μη οικονομικά ενεργοί
6 ^ο Ισόγειο	2009	63.6	140.9	0.5	82.1	77.6	4.5	25.1	33.1
	2010	92.2	216.5	0.8	123.8	115.0	8.8	37.6	54.2
	2011	147.8	363.2	2.3	212.2	193.5	18.7	63.9	84.7
5ο	2009	40.9	117.6	20.3	56.1	26.6	29.5	19.7	21.4
	2010	60.8	177.4	28.2	82.7	36.3	46.4	28.2	38.2
	2011	81.4	247.3	39.7	113.7	55.5	58.3	41.1	52.4
4ο	2009	128.0	393.6	151.3	112.3	95.3	17.0	76.8	51.8
	2010	154.1	482.4	184.6	139.0	119.1	19.9	94.8	62.4
	2011	181.8	561.9	212.5	163.9	138.3	25.7	108.7	75.1
3ο	2009	137.9	428.2	255.2	37.2	18.5	18.6	72.5	61.2
	2010	148.4	457.9	263.2	46.1	21.5	24.7	73.9	70.6
	2011	150.0	449.8	250.8	52.9	21.4	31.5	80.7	62.5
2ο	2009	420.7	1,130.0	689.3	0.3	0.1	0.3	228.3	207.2
	2010	353.1	929.1	571.3	0.3	0.0	0.3	184.4	169.3
	2011	304.6	803.6	477.7	1.3	0.1	1.1	171.9	148.7
1 ^ο Ρετιρέ	2009	684.9	1,829.9	955.3	0.0	0.0	0.0	441.9	425.7
	2010	704.1	1,893.4	988.3	0.0	0.0	0.0	470.2	427.9
	2011	652.3	1,730.9	905.4	0.0	0.0	0.0	426.2	389.8

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΕΔ, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Η εξέλιξη της κατανομής του πληθυσμού κατά κλιμάκιο κινδύνου χαμηλού εισοδήματος παρουσιάζεται στον Πίνακα 3. Από το πρώτο τμήμα του πίνακα προκύπτει η εντονότατη αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών και των μελών τους που βρίσκονται στο κλιμάκιο με τον υψηλότερο κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος ή στο ισόγειο της πολυκατοικίας, καθώς βαθαίνει από χρόνο σε χρόνο. Από 63,6 χιλιάδες νοικοκυριά ή 140,9 χιλιάδες άτομα, εκ των οποίων 82,1 χιλιάδες άνεργοι, που διέμεναν στο ισόγειο της πολυκατοικίας το 2009, ο αριθμός τους αυξάνεται συνεχώς και υπερδιπλασιάζεται σε 147,8 χιλιάδες νοικοκυριά ή 363,2 χιλιάδες άτομα και 212,2 χιλιάδες ανέργους το 2011. Αξίζει μάλιστα να επισημανθεί ότι κατά το τελευταίο εξεταζόμενο έτος το 91,2% των ανέργων του ισογείου δεν λαμβάνουν κανένα επίδομα ανεργίας, ενώ στον ίδιο όροφο διαμένουν επίσης 63,9 χιλιάδες παιδιά έως 14 ετών, καθώς και 84,7 χιλιάδες άλλα μη οικονομικά ενεργά μέλη.¹⁰

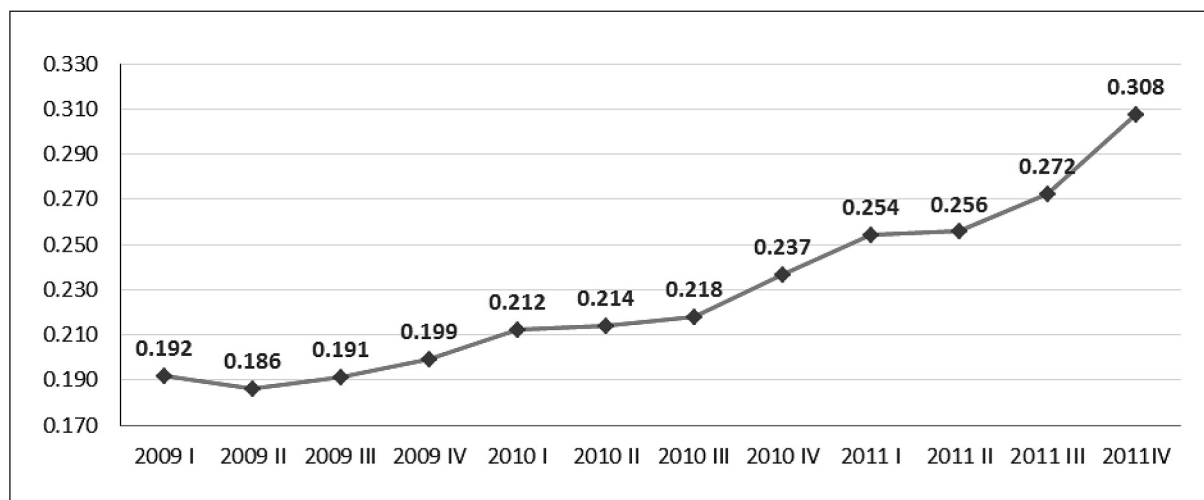
¹⁰ Στην Ινδονησία το ποσοστό φτώχειας αυξήθηκε από το χαμηλότερο σημείο, που ήταν περίπου 15% πριν από την εκδήλωση της κρίσης στα μέσα του 1997, στο 33% στο τέλος του 1998. Η διαφορά αυτή των 18 εκατοστησίων μονάδων σημαίνει ότι 36 εκατομμύρια άτομα βρέθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα σε καθεστώς απόλυτης φτώχειας. Στη συνέχεια το υψηλό αυτό ποσοστό φτώχειας περιορίστηκε, αλλά αυτή τη φορά με βραδύτερους ρυθμούς (Suryahadi et al., 2003).

Καθώς ο αριθμός του κλιμακίου μειώνεται και μαζί του μειώνεται και ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος από μισθωτή εργασία, το μερίδιο των ανέργων (αλλά και των παιδιών και των άλλων μη οικονομικά ενεργών μελών) στο συνολικό πληθυσμό του κλιμακίου μειώνεται, ενώ αυξάνεται σημαντικά το αντίστοιχο μερίδιο των μισθωτών, καθώς και των ανέργων που λαμβάνουν επίδομα ανεργίας (Πίνακας 3). Για παράδειγμα, καθώς μετακινούμαστε από το έκτο στο πέμπτο κλιμάκιο ή από το ισόγειο στον πρώτο όροφο της πολυκατοικίας, το μερίδιο των ανέργων μειώνεται το τελευταίο έτος (2011) από 58,4% σε 46%, το μερίδιο των μισθωτών από 0,6% αυξάνεται σε 16,1%, ενώ το μερίδιο των επιδοτούμενων ανέργων αυξάνεται από 5,1% σε 23,6%. Ομοίως, το μερίδιο των παιδιών και των μη οικονομικά ενεργών μελών μειώνεται από 40,9% σε 37,8% αντίστοιχα.

3.2. Διαστάσεις και χαρακτηριστικά του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος

Στο Διάγραμμα 5 απεικονίζονται οι τιμές του δείκτη κινδύνου χαμηλού εισοδήματος στην περίοδο 2009 I-2011 IV, κατά την οποία η τρέχουσα κρίση βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη. Η τιμή του δείκτη από 0,199 στο δ' τρίμηνο του 2009 αυξήθηκε σε 0,237 και 0,308 το δ' τρίμηνο του 2010 και 2011 αντίστοιχα. Στη διάρκεια του δ' τριμήνου του 2011 η αύξηση αυτή ήταν πιο σημαντική και έφτασε το 30% έναντι του αντίστοιχου δ' τριμήνου του 2010 το οποίο σηματοδοτεί ότι η κρίση βάθυνε ακόμα περισσότερο (η αντίστοιχη αύξηση του δ' τριμήνου του 2010 έναντι του δ' τριμήνου του 2009 ήταν 18,8%).

Διάγραμμα 5. Δείκτης κινδύνου χαμηλού εισοδήματος από μισθωτή εργασία

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΕΔ, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Από την απλή εξέταση του δείκτη κινδύνου χαμηλού εισοδήματος ανάλογα με τα δημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά των μελών του νοικοκυριού προκύπτουν κατ' αρχάς ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα (Πίνακας 4). Πρώτον, όπως τονίστηκε ήδη, εκτός από το μέγεθος και η δομή της ανεργίας λαμβάνει όλο και πιο επώδυνα χαρακτηριστικά, καθώς αυξάνεται ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος. Πράγματι, το 66,9% των ανέργων που «διαμένουν» στο έκτο κλιμάκιο ή στο ισόγειο της πολυκατοικίας

ήταν το α' τρίμηνο του 2009 αρχηγοί νοικοκυριών (το 22,2% ήταν το δεύτερο μέλος, που είναι συνήθως η σύζυγος, και το 10,9% ήταν κάποιο άλλο μέλος του νοικοκυριού). Το ποσοστό αυτό μειώνεται σε 51,0% και 21,2% για το πέμπτο και τέταρτο κλιμάκιο αντίστοιχα. Με άλλα λόγια, η μετατόπιση όλο και μεγαλύτερου αριθμού ανέργων στα υψηλότερα κλιμάκια κινδύνου χαμηλού εισοδήματος καθώς «βαθαίνει» η τρέχουσα κρίση συνδυάζεται και με πιο επώδυνα χαρακτηριστικά της ανεργίας, καθώς πλήττεται πλέον ο σκληρός πυρήνας των αρχηγών των νοικοκυριών και γίνονται όλο και πιο συχνές οι καταστάσεις πλήρους ανέχειας και φτώχειας.

Δεύτερον, ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος είναι σχεδόν τριπλάσιος για τη χαμηλότερη εκπαιδευτική βαθμίδα, δηλ. των ατόμων που τελείωσαν το πολύ την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (0,435, το δ' τρίμηνο του 2011) έναντι των πτυχιούχων ΑΕΙ (0,197), ενώ αυξάνεται την εξεταζόμενη περίοδο ανεξάρτητα από τη βαθμίδα εκπαίδευσης των μελών του νοικοκυριού. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η αύξηση αυτή είναι σχεδόν η ίδια για όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες (ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος αυξάνεται κατά 62,4% στην περίοδο 2009:I–2011:IV για τη χαμηλότερη εκπαιδευτική βαθμίδα έναντι αύξησης 64,5% για τους αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 64,1% για τους πτυχιούχους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης). Αξίζει πάντως να επισημανθεί ότι η αύξηση του κινδύνου για τους πτυχιούχους ΑΕΙ λαμβάνει χώρα κυρίως στο δεύτερο ήμισυ της εξεταζόμενης περιόδου (α' τρίμηνο 2010 έως δ' τρίμηνο 2011) και συνεπώς οι επιπτώσεις της κρίσης φαίνεται να μετατοπίζονται διαχρονικά, επιβαρύνοντας όλο και περισσότερο τους πιο εκπαιδευμένους (Πίνακας 4).

Τρίτον, ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος σε όλη τη διάρκεια της κρίσης ήταν σημαντικά μεγαλύτερος για την ομάδα των οικονομικών μεταναστών, κυρίως των αλβανικής καταγωγής, έναντι των γηγενών νοικοκυριών. Στο δ' τρίμηνο του 2011 ο δείκτης κινδύνου έλαβε τιμή 0,29 για τα ελληνικά νοικοκυριά, έναντι 0,429 και 0,417 για τα νοικοκυριά με αρχηγό αλβανικής καταγωγής ή άλλης ξένης καταγωγής, αντίστοιχα. Διαχρονικά μάλιστα ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος αυξάνεται στην εξεταζόμενη περίοδο ταχύτερα για τους μετανάστες αλβανικής καταγωγής (72,3%), έναντι των Ελλήνων (60,1%). Κατά συνέπεια, η τρέχουσα κρίση επιδείνωσε ακόμα περισσότερο την ήδη δυσμενή θέση των οικονομικών μεταναστών που διαμένουν στη χώρα μας.¹¹

Τέταρτον, σε σχέση με την ηλικία του πληθυσμού, από την ανάλυση των στοιχείων προκύπτει ότι σημαντικά υψηλότερο κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος μισθωτής εργασίας αντιμετωπίζει η σχετικά νεότερη ηλικιακή ομάδα, δηλ. των ατόμων έως 24 ετών (τιμή δείκτη 0,448 το δ' τρίμηνο του 2011). Ο κίνδυνος αυτός μειώνεται σταδιακά έως τη μεσαία ηλικιακή ομάδα των 35 έως 44 ετών (0,274) και αυξάνεται και πάλι στη συνέχεια για τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες (0,344 για τους άνω των 55 ετών). Αυτό πιθανόν να σχετίζεται τόσο με τη δυσκολία πρόσβασης των νέων στην αγορά εργασίας και τις προϋποθέσεις χορήγησης επιδόματος ανεργίας, οι οποίες συναρτώνται με τον προηγούμενο εργασιακό βίο των ανέργων, όσο και με τη δυσκολία εξεύρεσης εργασίας για τα άνεργα άτομα σχετικά μεγαλύτερης

¹¹ Η μελέτη των Ζωγραφάκη και Μητράκου (2006) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η οικονομική ανισότητα είναι σημαντικά υψηλότερη στα ελληνικά νοικοκυριά σε σχέση με τα νοικοκυριά των οικονομικών μεταναστών, ενώ η φτώχεια είναι σχεδόν διπλάσια και οι συνθήκες διαμονής και διαβίωσης δυσμενέστερες για τους μετανάστες.

ηλικίας (άνω των 55 ετών). Αξίζει ωστόσο να επισημανθεί ότι αυξάνεται διαχρονικά ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος κατά την εξεταζόμενη περίοδο ταχύτερα από το μέσο όρο για τους άνω των 35 ετών. Μάλιστα οι πιο ηλικιωμένοι (άνω των 55 ετών) εμφανίζουν την υψηλότερη αύξηση του δείκτη χαμηλού εισοδήματος (66,4%).

Πέμπτον, οι ανειδίκευτοι εργάτες και τα λοιπά άτομα με χαμηλή εξειδίκευση αντιμετωπίζουν, όπως είναι αναμενόμενο, πολύ υψηλότερο κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος (0,298 το δ' τρίμηνο του 2011) έναντι των επιστημονικών επαγγελματιών και των ατόμων με υψηλή εξειδίκευση (0,092). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, ο κίνδυνος αυτός για τα άτομα της χαμηλής εξειδίκευσης αυξάνεται με μικρότερο ρυθμό στην περίοδο α' τρίμηνο 2009 – δ' τρίμηνο 2011 (25,2%), έναντι των ατόμων με υψηλή εξειδίκευση (48,8%).¹²

Τέλος, από το τελευταίο τμήμα του Πίνακα 4, όπου απεικονίζεται ο δείκτης κινδύνου χαμηλού εισοδήματος κατά περιφέρεια διαμονής των νοικοκυριών, προκύπτει ότι σχετικά υψηλότερη τιμή λαμβάνει ο δείκτης το δ' τρίμηνο του 2011 για την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (0,374), για το πολεοδομικό συγκρότημα Θεσσαλονίκης (0,345) και για τη Θεσσαλία (0,337). Αντίθετα, μικρότερη τιμή λαμβάνει για τις περιφέρειες του Βόρειου Αιγαίου (0,247) και του Νότιου Αιγαίου (21,8%). Από τη διαχρονική ανάλυση των στοιχείων αυτών προκύπτει ότι στην εξεταζόμενη περίοδο ο δείκτης του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος κατέγραψε τη μεγαλύτερη και σημαντικότερη αύξηση στην Πρωτεύουσα (87,7%), στο Υπόλοιπο Αττικής (86,4%), καθώς και στο Βόρειο Αιγαίο (91,3%).¹³

Για την παραπέρα διερεύνηση της δομής και των προσδιοριστικών παραγόντων του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος, έγινε εκτίμηση τριών πολυμεταβλητών οικονομετρικών υποδειγμάτων τύπου Logit και Order Logit. Ειδικότερα εκτιμήθηκαν η πιθανότητα οι συνολικές μηνιαίες αποδοχές ενός μισθωτού να είναι μικρότερες των 1.000 ευρώ (Logit), η πιθανότητα ένας μισθωτός να μετακινηθεί σε ανώτερο μισθολογικό κλιμάκιο (Order Logit), καθώς και η πιθανότητα ένα νοικοκυριό να βρεθεί σε υψηλότερο κλιμάκιο (από τα 1 έως 6) κινδύνου χαμηλού εισοδήματος (Order Logit). Τα αποτελέσματα των οικονομετρικών εκτιμήσεων επιβεβαίωσαν σε γενικές γραμμές τα περιγραφικά ευρήματα της μελέτης, καθώς έχουν το πλεονέκτημα να απομονώνουν την επίδραση κάθε παράγοντα χωριστά. Ειδικότερα, με σταθερούς τους λοιπούς παράγοντες, η πιθανότητα κάποιος μισθωτός να αμείβεται με χαμηλές αποδοχές μειώνεται σημαντικά καθώς βελτιώνεται το επίπεδο εκπαίδευσής του και είναι πολύ υψηλότερη για τους οικονομικούς μετανάστες και τους νεότερης ηλικίας. Καθοριστικοί παράγοντες ενίσχυσης της πιθανότητας αυτής είναι η χαμηλή εξειδίκευση, η μικρή εργασιακή εμπειρία, η μερική απασχόληση και η απασχόληση σε σχετικά μικρή επιχείρηση (τοπική μονάδα). Αντίθετα σημαντικά μικρότερη είναι η

¹² Η ταξινόμηση κατά βαθμό εξειδίκευσης στηρίχθηκε στο επάγγελμα των ατόμων και ειδικότερα στην κατηγορία της υψηλής εξειδίκευσης κατατάχθηκαν τα μέλη των βουλευόμενων σωμάτων και τα ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη, τα πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά και συναφή επαγγέλματα, καθώς και οι τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί τους. Στην μεσαία εξειδίκευση κατατάχθηκαν οι υπάλληλοι γραφείου, οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και οι πωλητές, οι ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και τεχνίτες, καθώς και οι χειριστές μηχανημάτων. Τέλος, στη χαμηλότερη εξειδίκευση κατατάχθηκαν οι ανειδίκευτοι εργάτες και τα χειρωνακτικά επαγγέλματα.

¹³ Ο αποκλεισμός από την ανάλυση των αυτοαπασχολούμενων (με ή χωρίς προσωπικό), κυρίως των αγροτών, είναι προφανές ότι έχει επηρεάσει σημαντικά την περιφερειακή κατανομή του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος.

πιθανότητα να είναι κάποιος χαμηλόμισθος εάν το επάγγελμά του είναι υψηλής εξειδίκευσης ή εργάζεται στο δημόσιο τομέα. Ως προς τη διαχρονική μεταβολή της επίδρασης των προηγούμενων παραγόντων στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης, επισημαίνονται η ελαφρά άμβλυνση του σχετικού πλεονεκτήματος που παρέχει η υψηλή εξειδίκευση, η συνεχής επιδείνωση της θέσης των οικονομικών μεταναστών, των εργαζομένων σε μικρές επιχειρήσεις, των ατόμων με χαμηλή εξειδίκευση και μικρή προϋπηρεσία, καθώς και των μερικώς απασχολούμενων. Αντίθετα, το σχετικό πλεονέκτημα των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα ενισχύεται ελαφρά σε όλη τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης.

Από τις οικονομετρικές εκτιμήσεις για την πιθανότητα ένας μισθωτός να μετακινηθεί σε ανώτερο μισθολογικό κλιμάκιο προκύπτουν ανάλογα με τα προηγούμενα συμπεράσματα. Η πιθανότητα αυτή είναι θετική συνάρτηση του εκπαιδευτικού επιπέδου του μισθωτού, της ηλικίας και των ετών υπηρεσίας του, του βαθμού επαγγελματικής εξειδίκευσής του, της απασχόλησής του στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, καθώς και του μεγέθους της επιχείρησης στην οποία εργάζεται. Αντίθετα σχετίζεται αρνητικά και εντείνεται διαχρονικά στη διάρκεια της κρίσης για τους οικονομικούς μετανάστες και τους μερικά απασχολούμενους. Τα ευρήματα αυτά ισχυροποιούνται ακόμα περισσότερο, καθώς επαληθεύονται και με βάση τις εκτιμήσεις της πιθανότητας ένα νοικοκυριό με εργαζόμενους μισθωτούς ή ανέργους να βρεθεί σε υψηλότερο κλιμάκιο κινδύνου χαμηλού εισοδήματος και συνεπώς μεγαλύτερη οικονομική επισφάλεια και κίνδυνο φτώχειας. Από τις εκτιμήσεις σε επίπεδο νοικοκυριού προκύπτει επίσης ότι η πιθανότητα αυτή αυξάνεται με το μέγεθος του νοικοκυριού, όταν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι γυναίκα, καθώς και όταν αυξάνεται ο βαθμός αστικότητας της κατοικίας διαμονής του νοικοκυριού.

Χαρακτηριστικά	2009				2010				2011				Μεταβολή (εκατοστιαία)	
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV		
Επίπεδο εκπαίδευσης														
Μέχρι πρωτοβάθμια	0,268	0,262	0,265	0,281	0,306	0,304	0,305	0,338	0,374	0,367	0,384	0,435	62,4	
Δευτεροβάθμια	0,198	0,191	0,199	0,213	0,23	0,226	0,237	0,262	0,273	0,270	0,290	0,326	64,5	
Τριτοβάθμια	0,12	0,115	0,122	0,117	0,122	0,133	0,136	0,136	0,147	0,157	0,175	0,197	64,1	
Ιθαγένεια														
Ελληνική	0,181	0,175	0,181	0,187	0,199	0,202	0,206	0,224	0,24	0,244	0,258	0,290	60,1	
Αλβανική	0,249	0,242	0,239	0,265	0,292	0,29	0,285	0,312	0,349	0,333	0,364	0,429	72,3	
Άλλη ξένη ιθαγένεια	0,259	0,257	0,258	0,263	0,276	0,285	0,298	0,323	0,34	0,328	0,359	0,417	60,8	
Ομάδα ηλικίας														
Μέχρι 24 ετών	0,337	0,32	0,324	0,344	0,358	0,347	0,364	0,362	0,39	0,410	0,417	0,448	33,1	
Από 25 έως 34 ετών	0,202	0,196	0,204	0,204	0,212	0,213	0,216	0,241	0,261	0,267	0,279	0,326	61,6	
Από 35 έως 44 ετών	0,169	0,164	0,165	0,18	0,193	0,194	0,199	0,215	0,229	0,224	0,248	0,274	62,3	
Από 45 έως 54 ετών	0,187	0,178	0,186	0,192	0,201	0,207	0,208	0,227	0,248	0,247	0,266	0,302	61,3	
Πάνω από 55 ετών	0,207	0,209	0,213	0,222	0,247	0,248	0,256	0,274	0,288	0,302	0,306	0,344	66,4	
Εξαιδίευση														
Υψηλή	0,062	0,058	0,055	0,055	0,057	0,061	0,061	0,064	0,068	0,072	0,086	0,092	48,8	
Μεσαία	0,155	0,15	0,149	0,151	0,157	0,155	0,156	0,168	0,168	0,163	0,177	0,191	23,0	
Χαμηλή	0,238	0,229	0,234	0,239	0,246	0,243	0,243	0,255	0,268	0,266	0,281	0,298	25,2	

Περιφέρεια διαμονής														
Αν. Μακεδονία & Θράκη	0,251	0,23	0,233	0,242	0,273	0,271	0,261	0,292	0,318	0,338	0,350	0,374	48,9	
Κεντρ. Μακεδονία (εκτός Θεσ/νίκης)	0,228	0,218	0,217	0,22	0,248	0,235	0,237	0,253	0,268	0,270	0,267	0,323	41,8	
Δυτική Μακεδονία	0,245	0,213	0,195	0,208	0,26	0,24	0,244	0,266	0,318	0,296	0,292	0,324	32,2	
Ήπειρος	0,222	0,209	0,2	0,192	0,204	0,227	0,237	0,233	0,264	0,281	0,256	0,278	25,2	
Θεσσαλία	0,202	0,201	0,224	0,23	0,24	0,259	0,267	0,278	0,302	0,301	0,325	0,337	66,9	
Ιόνιοι Νήσοι	0,284	0,201	0,159	0,215	0,297	0,223	0,16	0,272	0,294	0,248	0,239	0,297	4,7	
Δυτική Ελλάδα	0,216	0,209	0,197	0,202	0,206	0,229	0,228	0,233	0,24	0,239	0,268	0,290	34,3	
Στερεά Ελλάδα	0,195	0,192	0,195	0,202	0,222	0,222	0,228	0,254	0,271	0,286	0,314	0,351	79,8	
Υπόλοιπο Αττικής	0,173	0,181	0,196	0,213	0,23	0,231	0,237	0,251	0,252	0,254	0,286	0,322	86,4	
Πελοπόννησος	0,211	0,198	0,186	0,2	0,199	0,203	0,208	0,213	0,248	0,248	0,273	0,286	35,6	
Βόρειο Αιγαίο	0,129	0,117	0,119	0,122	0,149	0,142	0,135	0,152	0,157	0,188	0,173	0,247	91,3	
Νότιο Αιγαίο	0,241	0,195	0,171	0,235	0,267	0,181	0,149	0,234	0,293	0,205	0,182	0,218	-9,4	
Κρήτη	0,219	0,184	0,172	0,207	0,245	0,228	0,221	0,265	0,291	0,259	0,278	0,310	41,4	
Π.Σ. Πρωτεύουσας	0,156	0,162	0,173	0,177	0,179	0,187	0,196	0,209	0,219	0,225	0,254	0,293	87,7	
Π.Σ. Θεσσαλονίκης	0,221	0,216	0,233	0,223	0,232	0,245	0,262	0,274	0,301	0,314	0,314	0,345	56,1	

4. Η απάντηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στην αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας

Το σημερινό σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης στη χώρα μας είναι αναποτελεσματικό, κοινωνικά άδικο και διάτρητο δηλαδή με σημαντικές διαρροές. Παραδείγματος χάριν, στα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά και χωρίς εργαζόμενα μέλη το ποσοστό φτώχειας ανέρχεται σε 54%. Το υπάρχον σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης δυστυχώς δεν προβλέπει τίποτε για αυτούς, μετά την παρέλευση του σχετικά μικρού χρονικού διαστήματος της επιδότησης της ανεργίας, όπως εξάλλου και για πολλές άλλες ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού. Όσο και αν βελτιωθεί η στόχευση του υπάρχοντος συστήματος, τα άτομα αυτά θα βρίσκονται πολύ κάτω από την γραμμή της φτώχειας. Μια λύση θα μπορούσε να είναι η θέσπιση ενός καθολικού και ταυτόχρονα επιλεκτικού ως προς το εισόδημα μέτρου που θα αποβλέπει στην εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και θα διασφαλίζει για όλους ένα ελάχιστο εισόδημα και επίπεδο διαβίωσης χωρίς, κατ' ανάγκη, ανταποδοτική βάση. Η εφαρμογή και η διαχείριση ενός τέτοιου καθολικού μέτρου στην περίπτωση της Ελλάδας έχει να αντιμετωπίσει, πέρα από το κόστος του, πρακτικά προβλήματα κυρίως όσον αφορά τον εντοπισμό των πραγματικών δικαιούχων. Ωστόσο, η πιλοτική εφαρμογή ενός επιλεκτικού ως προς το εισόδημα προγράμματος διασφάλισης ενός ελάχιστου εισοδήματος για όλους, θα επέτρεπε τη συστηματική διερεύνηση των κρίσιμων διαχειριστικών προβλημάτων του, όπως άλλωστε συνέβη σε άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης που η μία μετά την άλλη προχώρησαν στη θεσμοθέτησή του.

Η επιτυχημένη εφαρμογή του απαιτεί τη συνεργασία διαφορετικών τμημάτων του κρατικού μηχανισμού αλλά και τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης, της «κοινωνίας των πολιτών» και των εθελοντικών οργανώσεων. Πάντως, η εμπειρία των ευρωπαϊκών χωρών δείχνει ότι η υιοθέτηση πολιτικών που είναι πραγματικά καθολικές αλλά και στοχευμένες σε ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας ή / και κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να μειώσει θεαματικά τις οικονομικές ανισότητες και τη φτώχεια. Εξάλλου, η καθιέρωση ανάλογου μέτρου για τον ευαίσθητο πληθυσμό των συνταξιούχων είχε εξαιρετικά αποτελέσματα στη χώρα μας. Είναι γεγονός ότι με την καθιέρωση της σύνταξης των ανασφαλιστών δεν υπάρχουν διαρροές στο δίκτυο κοινωνικής προστασίας των ηλικιωμένων, καθώς όλοι τους πλέον λαμβάνουν κάποιου είδους σύνταξη. Το μέτρο αυτό, σε συνδυασμό με τις αξιοσημείωτες αυξήσεις στις κατώτερες συντάξεις και το ΕΚΑΣ, έχει συμβάλει σημαντικά στην αξιολογή μείωση του κινδύνου φτώχειας που καταγράφεται για την ομάδα των ηλικιωμένων στη χώρα μας τα τελευταία έτη. Η υλοποίηση ενός προγράμματος Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος στην Ελλάδα, δηλαδή η υποστήριξη νοικοκυριών που βιώνουν ακραίες μορφές φτώχειας, δεν θα πρέπει να εξαντλείται στην παροχή οικονομικής ενίσχυσης, αλλά να περιλαμβάνει και δράσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης και προώθησης ίσων ευκαιριών. Υπό αυτή την έννοια το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα δεν μπορεί να λειτουργεί ως ανεξάρτητο μέτρο, αλλά αντιθέτως οφείλει να αποτελέσει ένα συμπληρωματικό μέτρο στις υπάρχουσες πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας. Γενικότερα η εφαρμογή του προϋποθέτει την πλαisiώσή του από ένα σύνολο κοινωνικών υπηρεσιών, η ύπαρξη των οποίων θα συντελέσει στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού μηχανισμού κοινωνικής υποστήριξης. Το προτεινόμενο Πρόγραμμα Κοινωνικής Υποστήριξης & Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος αποβλέπει στην εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. Είναι καθολικό, απευθύνεται σε όλα τα νοικοκυριά καθώς και σε όλα τα άτομα που ζουν μόνα τους (με την προϋπόθεση των πόρων).
2. Συνδυάζει την εισοδηματική ενίσχυση με ενεργητικές πολιτικές επανένταξης (ενεργητικό επίδομα στη βάση της οικογένειας). Ειδικότερα, αποτελείται από δύο κεντρικούς άξονες: (α) Άξονας κοινωνικής στήριξης και ενσωμάτωσης μέσω της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και (β) Άξονας εισοδηματικής στήριξης – ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.
3. Προϋποθέτει έλεγχο των πόρων των νοικοκυριών για τη θεμελίωση του δικαιώματος ένταξης στο πρόγραμμα.
4. Ως υπεύθυνος φορέας διαχείρισης του συστήματος προτείνεται η Τοπική Αυτοδιοίκηση σε επίπεδο Δήμου. Σημαντική η συμβολή των ΟΤΑ στον εντοπισμό των δικαιούχων, όχι όμως στην οικονομική του διαχείριση (παραδείγματα κακοδιαχείρισης, πελατειακές σχέσεις κ.ά.).
5. Είναι μη ανταποδοτικό και χρηματοδοτείται κυρίως από τον κρατικό προϋπολογισμό.
6. Υποχρεώσεις αναζήτησης εργασίας και διάθεσης για αποδοχή «κατάλληλης» θέσης εργασίας με δέσμευση των δικαιούχων σε προσωπικά σχέδια επανένταξης.

Το πρόγραμμα αυτό απευθύνεται σε κάθε τύπο νοικοκυριού, με την προϋπόθεση ότι το συνολικό διαθέσιμο εισόδημά του θα βρίσκεται κάτω από το όριο του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, όπως αυτό θα καθορίζεται βάσει του μεγέθους του νοικοκυριού. Ως ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα του νοικοκυριού ορίζουμε το συνολικό ετήσιο καθαρό εισόδημα του νοικοκυριού το οποίο δεν ξεπερνάει το $\frac{1}{3}$ (ή το 40%, ή 50%) του επίσημου ορίου κινδύνου φτώχειας.¹⁴ Τα προηγούμενα όρια ($\frac{1}{3}$) αντιστοιχούν σε περίπου 200 ευρώ μηνιαίως για μονομελές νοικοκυριό ή 420 ευρώ για τετραμελές νοικοκυριό (δύο ενήλικες και δύο εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών). Από τα ποσά του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) αφαιρούνται οι κάθε είδους παροχές που τυχόν λαμβάνει το νοικοκυριό από οποιονδήποτε άλλο φορέα, το τεκμαρτό ενοίκιο σε περίπτωση ιδιόκτητης κατοικίας καθώς και το 50% του εισοδήματος που αποκτά το νοικοκυριό από εργασία.¹⁵

Ο άξονας κοινωνικής στήριξης και ενσωμάτωσης αποτελεί σημαντικό στοιχείο του Ολοκληρωμένου Προγράμματος, καθώς η ύπαρξή του κρίνεται απολύτως απαραίτητη, για την αποτελεσματική λειτουργία του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος. Πιο συγκεκριμένα, ο άξονας αυτός, που αποβλέπει στην ανάπτυξη και ενίσχυση των τοπικών κοινωνικών υπηρεσιών, αναμένεται όχι μόνο να διευκολύνει τη διαχείριση του πρώτου σταδίου του προγράμματος, αλλά και να συμβάλλει στην περαιτέρω διεύρυνση

¹⁴ Το όριο φτώχειας με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία, Δελτίο Τύπου ΕΛ.ΣΤΑΤ. 3.1.2012, ανέρχεται στα 7.178 ευρώ για τα μονομελή νοικοκυριά (άτομα που διαμένουν μόνα) και στα 15.073 ευρώ για νοικοκυριά με δύο ενήλικες και δύο εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών. Το όριο αυτό επισήμως προσαρμόζεται ανάλογα με τον αριθμό των μελών του κάθε νοικοκυριού και την κλίμακα ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

¹⁵ Ως προς τα μονομελή νοικοκυριά (άτομα που ζουν μόνα), φαίνεται δόκιμο να τεθεί κάποιο ελάχιστο όριο ηλικίας και η προϋπόθεση ότι είναι εκτός της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Δεν συμπεριλαμβάνονται τα νοικοκυριά των συνταξιούχων καθώς αυτά καλύπτονται από τη σύνταξη των ανασφαλιστών και δεν υπάρχουν «διαρροές» από το δίκτυο κοινωνικής προστασίας για αυτούς. Με τις επιλογές αυτές, αφενός διασφαλίζεται η καθολικότητά του μέτρου, ώστε να μπορούν όλοι όσοι έχουν ανάγκη να διεκδικούν την ένταξή τους σ' αυτό, αφετέρου δεν επιβαρύνεται ο διοικητικός μηχανισμός με τη διαχείριση επιμέρους κατηγοριών ευπαθών ομάδων-ωφελομένων και κατ' επέκταση με ξεχωριστές γραφειοκρατικές διαδικασίες για κάθε μία από αυτές.

του δεύτερου σταδίου της κοινωνικής ενεργοποίησης των δικαιούχων.

Η δυνατότητα των ωφελούμενων του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος να έχουν πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες και να απολαμβάνουν τα βασικά κοινωνικά δικαιώματα αποτελεί βασικό συστατικό για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού που, μεταξύ άλλων, βιώνουν οι ομάδες των ατόμων που βρίσκονται σε ακραία φτώχεια. Η παροχή πληρέστερης κοινωνικής υποστήριξης στους δικαιούχους θα βελτιώσει την ποιότητα της ζωής τους θα συμβάλλει στη μείωση των ανισοτήτων και στην ενίσχυση της συνοχής στην τοπική κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται δύο συγκοινωνούντα δοχεία, καθώς η ανάπτυξη κοινωνικών υπηρεσιών δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις όχι μόνο για την εξυπηρέτηση μέρους του τοπικού πληθυσμού αλλά και για τη συμμετοχή του σ' αυτές στο πλαίσιο των δράσεων κοινωνικής ενεργοποίησης. Οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ανάλογα με τις ανάγκες τους και τις δυνατότητές τους, μπορούν να λειτουργήσουν διαδημοτικές ή δημοτικές δομές και προγράμματα για την παροχή αυτών των κοινωνικών υπηρεσιών, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδίου αστικής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης το οποίο αξιοποιεί όλες τις κοινωνικές δομές και προγράμματα που προσφέρονται από την Πολιτεία.

Ο Άξονας Εισοδηματικής Στήριξης ή αλλιώς Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος δεν είναι σε κάθε περίπτωση ένα επιδοματικό – παθητικό μέτρο, αλλά συνδυάζεται και με την ενεργό συμμετοχή των δικαιούχων σε επιμέρους δράσεις. Ωστόσο υπάρχουν και δικαιούχοι, οι οποίοι δεν μπορούν, για διάφορους λόγους, να συμμετέχουν σε ενεργητικές δράσεις επανένταξης. Για το λόγο αυτό ο άξονας περιλαμβάνει δύο στάδια:

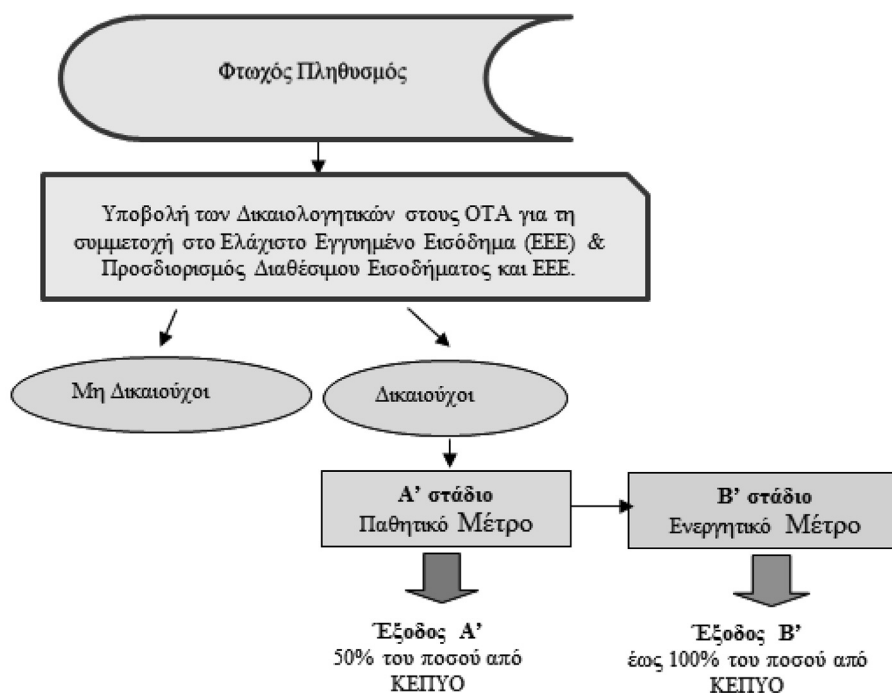
- **A. Παθητικό** – επιδοματικό στάδιο
- **B. Ενεργητικό** – στάδιο δραστηριοποίησης

Το πρώτο στάδιο θα έχει τον χαρακτήρα της οικονομικής ενίσχυσης με το 50% του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος και θα απευθύνεται σε όλους όσους πληρούν τα προκαθορισμένα αντικειμενικά κριτήρια. Το δεύτερο στάδιο, θα συνδυάζει την περαιτέρω οικονομική ενίσχυση του νοικοκυριού με δράσεις ενεργοποίησης, δηλαδή με τη συμμετοχή των μελών του σε δραστηριότητες κοινωνικής ή / και επαγγελματικής επανένταξης. Κάθε μέλος του νοικοκυριού που μετέχει στο δεύτερο στάδιο, θα πρέπει να αποδείξει ότι δραστηριοποιείται είτε με ενέργειες για την ένταξή του στην αγορά εργασίας, είτε με συμμετοχή σε προγράμματα κατάρτισης και επιμόρφωσης, είτε ακόμα και με συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες κοινωνικής φύσεως. Η συμμετοχή του νοικοκυριού στο στάδιο αυτό θα συνοδεύεται από τη λήψη του υπολειπόμενου ποσού και θα μπορεί να φτάνει μέχρι το καθορισμένο όριο του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.

Η πρόταση της εφαρμογής του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος σε δύο στάδια εμφανίζει ορισμένα πλεονεκτήματα. Μεταξύ αυτών δημιουργείται ένας ενιαίος διοικητικός μηχανισμός για τον έλεγχο των δικαιολογητικών και τον καθορισμό του εισοδήματος του νοικοκυριού, απλοποιείται η διαδικασία ελέγχου στο πρώτο στάδιο και αποφεύγονται οι υποκειμενικές αντιλήψεις στη θεμελίωση δι-

καιώματος, μειώνεται η πιθανότητα ανάπτυξης πελατειακών σχέσεων στο πρώτο στάδιο καθώς η καταβολή της παροχής γίνεται κεντρικά από το ΚΕΠΥΟ, το μέτρο λειτουργεί ικανοποιητικά και για ομάδες πληθυσμού που δεν μπορούν να λάβουν μέρος σε δράσεις κοινωνικής ένταξης, δίνει κίνητρα ενεργοποίησης στα νοικοκυριά μέσω της αύξησης του ποσού ενίσχυσης στο δεύτερο στάδιο, δημιουργεί τις απαραίτητες συνθήκες για την σύσταση ενός πιο εξειδικευμένου σχήματος στο δεύτερο στάδιο το οποίο θα αναλαμβάνει τη σύνταξη του σχεδίου ενεργοποίησης του νοικοκυριού.

Σχηματικά, η διαδικασία που προτείνεται έχει ως εξής:

5. Σύνοψη και συμπεράσματα

Τα πρόσφατα δεδομένα σε σχέση με τις εξελίξεις ως προς τις διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά της ανεργίας και των άλλων κοινωνικών δεικτών στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης προκαλούν έντονη ανησυχία. Η ανεργία αυξάνεται θεαματικά, τα ονομαστικά και κυρίως τα πραγματικά εισοδήματα συρρικνώνονται, το κοινωνικό κράτος πλήττεται εξαιτίας των δημοσιονομικών προσαρμογών, ενώ οι κοινωνικοί δείκτες της ανισότητας και της φτώχειας επιδεινώνονται. Ως μία πιθανή λύση στην άμβλυνση των προβλημάτων αυτών οι συγγραφείς της μελέτης προτείνουν ένα συγκεκριμένο σχέδιο καθιέρωσης ενός προγράμματος Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος για όλους.

Ειδικότερα, κύριος σκοπός της μελέτης ήταν η εκτίμηση των διαστάσεων και η διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων του κινδύνου χαμηλού εισοδήματος για τα νοικοκυριά με μισθωτούς ή ανέργους κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Στην εμπειρική ανάλυση της μελέτης χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τα διαστρωματικά στοιχεία των εννέα πιο πρόσφατων ΕΕΔ της περιόδου 2009 έως το δ'

τρίμηνο του 2011. Η ανάλυση αυτή τεκμηριώνει την εντονότατη διαχρονική αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών και των μελών τους που βρίσκονται με τον υψηλότερο κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος, στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Από 63,6 χιλιάδες νοικοκυριά ή 140,9 χιλιάδες άτομα το 2009, αυξήθηκαν σε 147,8 χιλιάδες νοικοκυριά ή 363,2 χιλιάδες άτομα το 2011. Στην ίδια περίοδο η μέση τιμή του δείκτη κινδύνου χαμηλού εισοδήματος αυξήθηκε για το σύνολο των μισθωτών και ανέργων κατά 60,4%. Ως προς τις ποιοτικές μεταβολές που έλαβαν χώρα στην περίοδο της κρίσης, καταγράφονται τα όλο και πιο επώδυνα χαρακτηριστικά της ανεργίας, καθώς αυξάνεται το κλιμάκιο και ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος, αφού περίπου τα $\frac{2}{3}$ των ανέργων του έκτου κλιμακίου είναι αρχηγοί νοικοκυριών και οι καταστάσεις πλήρους ανέχειας και φτώχειας γίνονται όλο και πιο συχνές.

Επιπλέον, ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος είναι σχεδόν τριπλάσιος για τη χαμηλότερη εκπαιδευτική βαθμίδα, αν και φαίνεται να μετατοπίζεται τα τελευταία τρίμηνα της κρίσης επιβαρύνοντας όλο και περισσότερο τους πιο εκπαιδευμένους. Ομοίως, ο κίνδυνος χαμηλού εισοδήματος σε όλη τη διάρκεια της κρίσης ήταν σημαντικά μεγαλύτερος και αυξάνεται ταχύτερα για την ομάδα των οικονομικών μεταναστών και κυρίως τους αλβανικής ιθαγένειας έναντι των Ελλήνων. Σε σχέση με την ηλικία, σημαντικά υψηλότερο κίνδυνο αντιμετωπίζουν οι νεότερες ηλικιακές ομάδες, ο κίνδυνος αυτός μειώνεται σταδιακά έως τη μεσαία ηλικιακή ομάδα των 35-44 ετών και αυξάνεται και πάλι στη συνέχεια για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, αν και στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης οι ηλικιακά ωριμότεροι επιβαρύνονται περισσότερο. Τέλος, σε σχέση με τα επαγγελματικά χαρακτηριστικά, οι ανειδίκευτοι εργάτες και τα λοιπά άτομα με χαμηλή εξειδίκευση αντιμετωπίζουν πολύ υψηλότερο και ταχύτερα αυξανόμενο κίνδυνο χαμηλού εισοδήματος έναντι των επιστημονικών επαγγεμάτων και των ατόμων με υψηλή εξειδίκευση.

Με δεδομένους τους δημοσιονομικούς περιορισμούς, είναι προφανές ότι η κυβερνητική πολιτική θα πρέπει να εντείνει τις προσπάθειες περιορισμού των δυσμενών επιπτώσεων της τρέχουσας οικονομικής κρίσης. Στην κατεύθυνση αυτή, όπως προκύπτει και από τα ευρήματα της μελέτης, οι προσπάθειες πρέπει να επικεντρωθούν περισσότερο στις συνολικές ανάγκες του νοικοκυριού και λιγότερο στις ανάγκες κάθε μέλους χωριστά. Νοικοκυριά με άνεργο αρχηγό νοικοκυριού και με προστατευόμενα μέλη ή νοικοκυριά με περισσότερα από ένα άνεργα μέλη, χωρίς άλλες πηγές εισοδήματος, αντιμετωπίζουν σήμερα καταστάσεις απόλυτης φτώχειας. Τα μέλη αυτών των νοικοκυριών ανήκουν σε ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, όπως είναι οι οικονομικοί μετανάστες, οι ανειδίκευτοι εργάτες, τα νεότερα εργαζόμενα ή μη άτομα, οι γυναίκες, οι λιγότερο εκπαιδευμένοι, τα μερικώς απασχολούμενα ή υποαπασχολούμενα άτομα. Εκτός από τις εισοδηματικές ενισχύσεις που, κυρίως βραχυχρόνια, αμβλύνουν τις επιπτώσεις της κρίσης, ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στη διευκόλυνση της πρόσβασής τους στην αγορά εργασίας αλλά και σε παρεχόμενες κοινωνικές υπηρεσίες (υγεία, εκπαίδευση, παιδική μέριμνα κ.ά.). Με τον τρόπο αυτό εξάλλου θα περιοριστεί το ενδεχόμενο ενός μακροχρόνιου κοινωνικού αποκλεισμού για κάποιους από αυτούς, ενώ ταυτόχρονα θα αυξηθεί σημαντικά και η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών, καθώς οι ομάδες αυτές αποτελούν παραδοσιακούς «θύλακες» οικονομικής επισφάλειας και φτώχειας. Επιπλέον, είναι απαραίτητο η πρόσβαση στην αγορά εργασίας να συνδυαστεί με ευκαιρίες εξέλιξης σε

θέσεις εργασίας όλο και υψηλότερης ποιότητας και μακροχρόνιας παραμονής σε μια σωστά δομημένη αγορά εργασίας. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να επιδιωχθεί π.χ. με τη λειτουργία και την αυξημένη δυνατότητα συμμετοχής των ατόμων των ευάλωτων ομάδων σε ενδοεπιχειρησιακά και άλλα προγράμματα επανακατάρτισης και εκπαίδευσης ως προς τα νέα δεδομένα που συνεχώς επιβάλλουν οι τεχνολογικές αλλαγές και προκλήσεις.

Επισημαίνεται τέλος ότι το σημερινό σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης είναι διάτρητο και με σημαντικές διαρροές. Η λύση είναι η θέσπιση ενός καθολικού μέτρου που θα αποβλέπει στην εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και θα διασφαλίζει για όλους ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα χωρίς ανταποδοτική βάση. Η επιτυχημένη εφαρμογή του προγράμματος απαιτεί τη συνεργασία διαφορετικών τμημάτων του κρατικού μηχανισμού αλλά και την εμπλοκή της αυτοδιοίκησης, της κοινωνίας των πολιτών και των εθελοντικών οργανώσεων. Οι μελέτες για τη χώρα μας έχουν καταρρίψει το μύθο του υψηλού κόστους. Βεβαίως, η εφαρμογή και η διαχείρισή ενός ελάχιστου «εγγυημένου» εισοδήματος έχει να αντιμετωπίσει προβλήματα κυρίως στον εντοπισμό των πραγματικών δικαιούχων. Η σταδιακή όμως, και αρχικά πιλοτική, εφαρμογή του θεωρείται πλέον επιβεβλημένη για την εξάλειψη της ακραίας ένδειας και φτώχειας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Ζωγραφάκης, Στ. και Θ. Μητράκος (2006), *Κοινωνικοί δείκτες και μετανάστευση στην Ελλάδα*, Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Τεύχος 1, Ιανουάριος-Μάρτιος, 124-51, Αθήνα.

Ζωγραφάκης, Στ. και Π. Σπαθής (2010), «Οικονομική κρίση και αγορά εργασίας: Το τέλος των δημοσιονομικών αποκλίσεων και επιπτώσεις», στο βιβλίο *Η Ελληνική αγορά εργασίας: Χαρακτηριστικά, εξελίξεις και προκλήσεις*, Τράπεζα Ελλάδος, 13-43.

IOBE (2007), *Η Απασχολησιμότητα των Αποφοίτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Αθήνα: IOBE.

ΙΣΤΑΜΕ (2006), *Απασχόληση: κίνδυνοι, προκλήσεις και προοπτικές*, Επιτροπή ΙΣΤΑΜΕ για την Απασχόληση, Αθήνα.

Καραμεσίνη, Μ. (2006), «Από την Εκπαίδευση στην Αμειβόμενη Εργασία: Εμπειρική Διερεύνηση της Εργασιακής Ένταξης των Νέων στην Ελλάδα», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 1(1), 67-84.

Καραμεσίνη, Μ. (2007), *Η Απορρόφηση των Αποφοίτων των Πανεπιστημίων στην Αγορά Εργασίας*, Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα.

Καραμεσίνη, Μ. και Ε. Πρόκου (2006), «Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και Απασχόληση: Επαγγελματική Ένταξη των Αποφοίτων και Εκπαιδευτική Πολιτική», Παρουσίαση στο Διεθνές Συνέδριο: *Η Κοινωνική Πολιτική σ' ένα Μεταβαλλόμενο Περιβάλλον: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Κατσάνεβας, Θ. και Η. Λιβανός (2005), «Η πορεία και τα αίτια της ανεργίας στην Ελλάδα», *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, 40, 4-12.

Κετσετζοπούλου, Μ. (2009), «Προσδιοριστικοί παράγοντες της φτώχειας των εργαζομένων: Μια πρώτη προσέγγιση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 128 Α', 77-114.

Λεβέντη, Χ. και Μ. Ματσαγγάνης (2011), «Διανεμητικές επιπτώσεις της κρίσης στην Ελλάδα», Εισήγηση στην Ημερίδα: *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης*, Τράπεζα της Ελλάδας, 13 Μαΐου 2011.

Μητράκος, Θ., Π. Τσακλόγλου και Ι. Χολέζας (2010α), «Προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας ανεργίας των νέων στην Ελλάδα, με έμφαση στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης», Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, 33, 23-68.

Μητράκος, Θ., Π. Τσακλόγλου και Ι. Χολέζας (2010β), «Προσδιοριστικοί παράγοντες του ύψους των μισθών και των ιδιωτικών αποδόσεων της εκπαίδευσης στην Ελλάδα με έμφαση στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης», Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, 34, 7-42.

Μητράκος, Θ. και Π. Τσακλόγλου (2011), «Ανισότητα, φτώχεια και υλική ευημερία: από τη μεταπολίτευση ως την τρέχουσα κρίση», εισήγηση στην ημερίδα *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης*, Τράπεζα της Ελλάδας, 13 Μαΐου 2011.

Νικολίτσα, Δ. (2007), «Η Συμμετοχή των νέων στην ελληνική αγορά εργασίας: εξελίξεις και προσκόμματα», Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, 29, 41-102.

Τράπεζα της Ελλάδος (2010), *Η Ελληνική αγορά εργασίας: Χαρακτηριστικά, εξελίξεις και προοπτικές*, πρακτικά της ημερίδας 22 Μαρτίου 2010.

Ξενόγλωσση

Aaberge, R., A. Björklund, M. Jäntti, P.J. Pedersen, N. Smith and T. Wennemo (2000), “Unemployment Shocks and Income Distribution: How did the Nordic Countries Fare During their Crises?”, *Scandinavian Journal of Economics*, 102(1), 77-99.

Baldacci, E., L. de Mello and G. Inchauste (2002), *Financial Crises, Poverty, and Income Distribution*, Working Paper 02/4, International Monetary Fund, Washington, DC.

Bardone, L. and A-C. Guio (2005), “In-work poverty, New commonly agreed indicators at the EU level”, *Statistics in focus, Population and Social Conditions*, 5/2005, Population and Living Conditions, Eurostat.

Bourguignon, F., M. Bussolo and L. da Silva (2008), “Introduction: Evaluating the Impact of Macroeconomic Policies on Poverty and Income Distribution”, in Bourguignon F., M. Bussolo and L.P. da Silva (eds) *The Impact of Macroeconomic Policies on Poverty and Income Distribution*, 1–23, Washington DC: World Bank.

Chen, S. and M. Ravallion (2009), *The Impact of the Global Financial Crisis on the World's Poorest*, World Bank Development Research Group.

European Commission (2008), *Child poverty and well-being in the EU: current status and way forward*, The Social Protection Committee, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit E.2.

European Commission (2011), *The social dimension of the Europe 2020 strategy*, a report of the Social Protection Committee, March.

Fallon, P. and R. Lucas (2002), The Impact of Financial Crises on Labor Markets, Household Incomes and Poverty: A Review of Evidence, *World Bank Research Observer*, Oxford University Press, vol. 17(1), 21-45.

Ferreira, F. H. G., P. Leite, L. Pereira da Silva and P. Picchetti (2008), “Can the Distributional Impacts of Macroeconomic Shocks Be Predicted? A Comparison on Top-Down Macro-Micro Models with Historical Data for Brazil”, in Bourguignon F., M. Bussolo and L.P. da Silva (eds) *The Impact of Macroeconomic Policies on Poverty and Income Distribution*, 119–75, Washington DC: World Bank.

Freije, S., G. López-Acevedo and E. Rodríguez-Oreggia (2011), *Effects of the 2008–09 Economic Crisis on Labor Markets in Mexico*, Policy Research Working Paper 5840, The World Bank, Poverty Reduction

and Economic Management Network, Poverty Reduction and Equity Unit, October 2011.

Friedman, J. and J. Levinsohn (2002), “The Distributional Impacts of Indonesia’s Financial Crisis on Household Welfare: A ‘Rapid Response’ Methodology”, *World Bank Econ. Rev.* 16, 397–423.

Guillaume A. (2008), “Working poor in the EU: an exploratory comparative analysis”, OFCE N° 2008-35, November.

Habib, B., A. Narayan, S. Olivieri and C.P. Sanchez (2010a), *Assessing ex ante the Poverty and Distributional Impact of the Global Crisis in a Developing Country: A Micro-Simulation Approach with Application to Bangladesh*, Policy Research Working Paper 5238, World Bank, Washington, DC.

Habib, B., A. Narayan, S. Olivieri and C.P. Sanchez (2010b), “The Impact of the Financial Crisis on Poverty and Income Distribution: Insights from Simulations in Selected Countries”, *World Bank – Economic Premise*, The World Bank, issue 7, 1-4, March.

Halleröd, B. and D. Larsson (2010), *In-work poverty and labour market segmentation: A Study of National Policies*, Sweden, European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

Levinsohn, J., S. Berry and J. Friedman (1999), *Impacts of the Indonesian Economic Crisis: Price Changes and the Poor*, NBER, Working Paper 7194.

OECD (2011), *Taxation and Employment*, OECD Tax Policy Studies, No. 21, OECD Publishing.

Ravallion, M. (2009), *The Developing World’s Bulging (But Vulnerable) Middle Class*, Policy Research Working Paper 4816, World Bank, Washington DC.

Robilliard, A. S., F. Bourguignon and S. Robinson (2001), *Crisis and Income Distribution: A Micro-Macro Model for Indonesia*, Paper prepared for the ESRC Development Economics, International Economics Conference, Nottingham University, April 5-7.

Suryahadi, A., S. Sumarto and L. Pritchett (2003), “The Evolution of Poverty during the Crisis in Indonesia”, *Asian Economic Journal*, 17(3), 221–41.

Zacharias, A., T. Masterson and K. Kijong (2009), *Distributional Impact of the American Recovery and Reinvestment Act: A Microsimulation Approach*, Working Papers Series, Levy Economics Institute, Anandale-on-Hudson, New York.

Zografakis, St. and P. Spathis (2011), “The economic crisis and labour market”, *Essays in Economics, Applied Studies on the Greek Economy*, Centre of Planning and Economic Research, 227-259.

Οι διαστάσεις της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελληνική Νεολαία. Πολιτικές για τη μετάβαση από την εκπαίδευση στην απασχόληση και την επαγγελματική ζωή

Σωτήρης Χτούρης

Καθηγητής Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Η εικόνα της ελληνικής νεολαίας, στις δημογραφικές, κοινωνικές και πολιτιστικές της διαστάσεις, παρουσιάζεται αποθαρρυντική, με κύρια χαρακτηριστικά τη μείωση του νεανικού πληθυσμού, το περιορισμένο κοινωνικό κεφάλαιο, καθώς και τη χαμηλή πολιτισμική και πολιτική παρουσία, ενώ, ταυτόχρονα, τα ποσοστά ανεργίας των νέων ξεπερνούν πλέον το 40%.

Η σημερινή κρίση απασχόλησης είναι η εξέλιξη μιας μακροχρόνιας τάσης της νεανικής ανεργίας που τώρα επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο. Ένα εξαιρετικά μεγάλο μέρος της νεολαίας παραμένει εκτός κάθε κοινωνικής και επαγγελματικής προοπτικής, έστω κι αν λόγω της οικογενειακής συμπαράστασης διαθέτει κατοικία και τα αναγκαία για διατροφή, ένδυση και ψυχαγωγία, πράγμα που αποτρέπει την επιδείνωση των καταστάσεων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Η κοινωνική και οικονομική κρίση μετά το 2009, που κορυφώνεται με τη μεγάλη οικονομική ύφεση το 2012, οδηγεί τους νέους και τους ηλικιωμένους, που ήταν στο παρελθόν οι κύριοι ωφελούμενοι του οικογενειακού συστήματος υποστήριξης, σε μια ιδιαίτερα δεινή κοινωνική κατάσταση, χωρίς άμεση ή μεσοχρόνια προοπτική κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης για τους νέους.

Οι πολιτικές που αναπτύχθηκαν μέχρι σήμερα είναι μάλλον αποσπασματικές και ασυνεχείς διότι επικεντρώνονται κυρίως σε δράσεις και ενέργειες που διαχωρίζουν την επαγγελματική ζωή και την εκπαίδευση των νέων από τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, τα κοινωνικά δίκτυα, την οικογενειακή ζωή και το κοινωνικό της κεφάλαιο, δυνατότητες δηλαδή που υποστηρίζουν την κοινωνική ένταξη και την προστασία από τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανεργία.

Παράλληλα, οι ενεργητικές πολιτικές για την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα των νέων είναι εξίσου αποσπασματικές και με μικρή αποδοχή από τους νέους. Στα πλαίσια αυτά φαίνεται απαραίτητο να υποστηριχθεί ενεργά και αποτελεσματικά με ευέλικτες πολιτικές:

- *Η γεφύρωση κοινωνικής και επαγγελματικής ζωής.*
- *Οι επενδύσεις, η καινοτομία και η επιχειρηματικότητα χαμηλού κόστους για τους νέους.*
- *Η επαγγελματική εμπειρία στη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, τόσο στη δευτεροβάθμια όσο και στη τριτοβάθμια εκπαίδευση.*
- *Η σύνδεση της αρχικής εκπαίδευσης με δραστηριότητες των Επαγγελματικών Επιμελητηρίων και των επαγγελματικών κλάδων.*

1. Η νεολαία σε υποχώρηση, με υψηλά διαγενεακά βάρη, χωρίς θεσμική στήριξη

Η οικονομική κρίση και η κρίση χρέους στην Ελλάδα μάς φέρνει ίσως για πρώτη φορά αντιμέτωπους με ένα από τα κρισιμότερα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της χώρας, αυτό της οικονομικής περιθωριοποίησης και απαξίωσης μιας ή περισσότερων νεότερων γενεών Ελλήνων. Αναδεικνύεται πολύ έντονα ο βαθμός αρνητικής εξάρτησης της οικονομίας, και ιδιαίτερα των νέων, από τα προϋπάρχοντα καθεστώτα ευνοϊκής μεταχείρισης και κοινωνικής προστασίας των μεσαίων ηλικιών και ορισμένων τμημάτων των μεγαλύτερων ηλικιών. Στη σύγχρονη Ελλάδα μπορούμε να πούμε ότι εντοπίζουμε, σε αντίθεση με την απλοϊκή γενικευμένη θετική εικόνα της υπερπροστασίας των νέων, ένα έντονο ανταγωνισμό των γενεών που οδηγεί κυρίως τις νεότερες γενιές στη δημογραφική, κοινωνική και πολιτική υποχώρηση.

Η κατάσταση της νεολαίας, στις δημογραφικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές διαστάσεις της, παρουσιάζεται μάλλον αποθαρρυντική. Πιο συγκεκριμένα, τα δημογραφικά στοιχεία για την ελληνική νεολαία δείχνουν ότι, μεταξύ των δεκαετιών 1951-2010, ο πληθυσμός των νέων ηλικίας 15-29 ετών συνεχώς μειώνεται. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το 2006, οι νέοι των 15-29 ετών αντιπροσώπευαν μόνο το 19% του γενικού πληθυσμού, ενώ το 2001, αυτή η ομάδα αντιπροσώπευε το 22% (2.409.064) του συνολικού πληθυσμού, ενώ το 1951 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν κοντά στο 28% (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, 1951-2001).

Οι μελλοντικές προβλέψεις είναι ακόμα πιο απαισιόδοξες, δεδομένου ότι, σύμφωνα πάλι με στοιχεία της Eurostat, ο Δείκτης Εξάρτησης Γήρατος από 27,77 το 2008, τελικά θα αυξηθεί σε 57,12 το 2060. Προχωράμε δηλαδή σε μια κοινωνία στην οποία ολοένα και περισσότεροι ηλικιωμένοι θα εξαρτώνται από ένα ολοένα μειούμενο αριθμό νέων, οι οποίοι, ωστόσο, δεν θα είναι σε θέση, λόγω της κοινωνικής κρίσης και της ανεργίας, να ανταποκριθούν σε αυτές τις ανάγκες.

Ο ανταγωνισμός αυτός εντοπίζεται κυρίως στην αδυναμία ένταξης στην αγορά εργασίας, καθώς και στη δυσκολία δημιουργίας επαγγέλματος για την εξασφάλιση ικανοποιητικών βιοτικών πόρων. Επίσης, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τα μεγάλα ασφαλιστικά βάρη και την αρνητική αναλογία νέων που καταβάλλουν εισφορές και ηλικιωμένων που λαμβάνουν συντάξεις που δεν έχουν ανταποδοτικό χαρακτήρα. Ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο είναι πλέον τα υψηλά ποσοστά νέων που αντιμετωπίζουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Aassve, A., Iacovou, M. & L. Mencarini, 2006).

2. Η ανεργία των νέων σταθερά στο διπλάσιο ποσοστό του εθνικού μέσου όρου

Όσον αφορά τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της σύγχρονης ελληνικής νεολαίας, τα επίσημα στοιχεία δείχνουν ότι, διαχρονικά, τα ποσοστά νεανικής ανεργίας, παρά τις σημαντικές περιοδικές διακυμάνσεις, είναι σαφώς υψηλότερα σε σύγκριση με τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Πράγματι, τα ποσοστά ανεργίας για την ομάδα των 15-19 ετών υπολογίστηκε το 2011 σε 30,9%, για τους νέους άνδρες ηλικίας 15-29 ετών στο 26,9%, ενώ για τις νέες γυναίκες ηλικίας 15-29 ετών στο 35,8% (ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, πρώτο τρίμηνο 2011). Τα ποσοστά ανεργίας των νέων αντιπροσωπεύουν συνήθως

σχεδόν το διπλάσιο του εθνικού μέσου όρου, αποκαλύπτοντας έτσι τα σοβαρά προβλήματα που οι νέοι θα αντιμετωπίσουν κατά τη διάρκεια της μετάβασής τους από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας. Μάλιστα, λόγω της τρέχουσας και εξελισσόμενης οικονομικής κρίσης, τα ποσοστά ανεργίας των νέων έχουν εκτιναχθεί στα ύψη λόγω των μαζικών απολύσεων στον ιδιωτικό τομέα. Κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους, από το πρώτο τρίμηνο του 2010 μέχρι το πρώτο του 2011, η ανεργία των νέων αυξήθηκε από 22,3% σε 30,9%. Σήμερα μιλάμε για ποσοστά ανεργίας των νέων που ξεπερνούν το 40%.

Ωστόσο, η σημερινή κρίση είναι απλώς η εξέλιξη μιας μακροχρόνιας τάσης της νεανικής ανεργίας που τώρα επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο. Ένα εξαιρετικά μεγάλο μέρος της νεολαίας σήμερα παραμένει εκτός κάθε κοινωνικής και επαγγελματικής προοπτικής, έστω κι αν, λόγω της οικογενειακής συμπαράστασης, διαθέτει κατοικία, καθώς και τα αναγκαία για τη διατροφή, την ένδυση και την ψυχαγωγία του. Αυτή η κατάσταση της νέας μορφής φτώχειας είναι χαρακτηριστική για τη σύγχρονη ελληνική νεολαία και καθορίζει τον τρόπο ζωής της και, πιθανά, πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές, για το πιο δυναμικό τμήμα της Νεολαίας (No future, No Life style, Μηδενισμός, στροφή στην άκρα δεξιά).

3. Η οικογένεια ως βασική δομή στήριξης στην εκπαίδευση, την καθημερινότητα και την ανεργία

Οι περισσότεροι Έλληνες νέοι, παρόλα τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σε θέματα απασχόλησης, διαθέτουν σημαντικούς δεσμούς κοινωνικής αλληλεγγύης και συμπαράστασης, κυρίως μέσω της οικογένειας, που αποτρέπουν στο να περιπέσουν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας και περιθωριοποίησης. Οι Έλληνες νέοι εγκαταλείπουν τη γονική στέγη πολύ αργά, δηλαδή οι άνδρες στην ηλικία των 30 και γυναίκες στην ηλικία των 28 (Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009:29).

Η ανεργία ασκεί αναμφίβολα σημαντική επίδραση σε αυτήν την πρακτική, σε συνδυασμό όμως με άλλους παράγοντες, όπως είναι οι ισχυροί δεσμοί με την οικογένεια προέλευσης και η τακτική υλική και συναισθηματική υποστήριξη που παρέχεται από τους γονείς, καθώς και η παράταση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μια σταθερή δουλειά, μαζί με μια σταθερή προσωπική σχέση με ένα / μια σύντροφο είναι καθοριστικοί παράγοντες που συμβάλλουν στο να αναζητούν οι νέοι άνθρωποι μια πιο αυτόνομη ζωή, μακριά από τη γονική προστασία. Σχεδόν το 55% των νεαρών Ελλήνων δηλώνουν ότι δεν έχουν την πολυτέλεια να ζήσουν μακριά από το σπίτι των γονέων.

Κατά συνέπεια, αυτή η μακροχρόνια προβληματική μεταβατική φάση αναγκάζει όλο και πιο πολλούς νέους να εξαρτώνται οικονομικά από τους γονείς τους, πολύ μετά το πέρας της εφηβείας τους. Πράγματι, οι ελληνικές οικογένειες αποτελούν μια σημαντική πηγή στήριξης και προστασίας για τους νέους, σε αντίθεση με την ελλειμματική υποστήριξη που έχουν από δημόσιες δομές ή φορείς (Χτούρης, 1993, Flaquer, 2002). Στο πλαίσιο αυτό, της χαμηλής χειραφέτησης και ενηλικίωσης, φαίνεται φυσιολογικό ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων Ελλήνων δεν διαθέτει ένα σημαντικό κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο (Christoforou, 2003) ενώ η συμμετοχή της φωνής τους –Youth voice– στη δημόσια και την πολιτική ζωή είναι περιορισμένη (Χτούρης 2006, Campbell, 1996).

4. Αργή μετάβαση στην ενηλικίωση και στην επαγγελματική ζωή

Η μετάβαση στην ενήλικη ζωή παρατείνεται για τους νέους εκείνους των οποίων οι οικογένειες διαθέτουν τους απαραίτητους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς πόρους για επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό τους. Περισσότερο από το 90% των Ελλήνων νέων ηλικίας 19 ετών εξακολουθούν να είναι στην κανονική εκπαίδευση, είτε στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (πάνω από 70%) (Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2009: 4,3 Σχήμα: 74). Ένα σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι Έλληνες νεαροί ενήλικες παραμένουν πιστοί στην παραδοσιακή έννοια της οικογένειας. Ενδεικτικά, μόνο ένα μικρό ποσοστό παιδιών γεννιούνται εκτός γάμου, δηλαδή το 1996 το 3%, ενώ το 2001 το 5% του συνόλου των γεννήσεων. Αντίθετα, το ποσοστό αυτό έχει αυξηθεί σημαντικά σε άλλες μεσογειακές χώρες, για παράδειγμα, στην Ισπανία από 12% έως 28%, στην Ιταλία από 8% έως 19%, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι πάνω από 44%.

Οι Ελληνικές οικογένειες παρέχουν με συνέπεια όχι μόνο υλική βοήθεια, δηλαδή χρηματοδοτική στήριξη ή στέγαση, αλλά και συναισθηματική στήριξη για τους νέους, ιδιαίτερα για μεγάλες χρονικές περιόδους (Maratou-Alipranti, 1999). Τα ευρήματα ερευνών υποστηρίζουν την ύπαρξη ενός διακριτού **Κράτους Πρόνοιας μεσογειακού τύπου** (Arts, W. & Gelissen, J., 2002).

5. Το Μεσογειακό Κράτος Πρόνοιας

Η κοινωνική εξάρτηση των νέων από τους πόρους της οικογένειας και η προβληματική ένταξη στην αγορά εργασίας επιτείνεται περαιτέρω από την ύπαρξη ενός **Ελλειμματικού Κράτους Πρόνοιας** (Ferrera, 1996). Ο όρος αυτός προτείνεται από τον Ferrera ως τέταρτος τύπος Κράτους Πρόνοιας, εκτός από την τυπολογία Esping Andersen, και αφορά τις Μεσογειακές κυρίως χώρες.

Σε αυτό το κοινωνικό καθεστώς η οικογένεια αποτελεί την επικρατούσα μορφή κοινωνικής υποστήριξης (Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία Ελλάδα), ενώ το κράτος και η τοπική αυτοδιοίκηση προσφέρουν μόνο περιορισμένες υπηρεσίες και βοήθεια στους νέους. Οι νέοι, καθώς και οι ηλικιωμένοι, ήταν στο παρελθόν, οι κύριοι ωφελούμενοι / δικαιούχοι αυτού του συστήματος υποστήριξης, μέχρι φυσικά την έκρηξη του ελλείμματος και χρέους του ελληνικού κράτους, στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η οποία επιταχύνθηκε μετά το 2009.

Πράγματι, σήμερα, μετά από μια χιονοστιβάδα μέτρων λιτότητας, περικοπές του προϋπολογισμού και συνολική συρρίκνωση της πραγματικής οικονομίας, το εισόδημα της ελληνικής οικογένειας έχει πληγεί σοβαρά.

6. Η αδύναμη αντίδραση στην κρίση. Επαγγελματική και γεωγραφική κινητικότητα / Μετανάστευση

Η μετάβαση από ένα οικογενειακό σύστημα κοινωνικής υποστήριξης (Χτούρης, 1992) σε μια διαδικασία κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης συνδέεται στενά με την ενδεχόμενη αναδιάταξη των κοινωνικών

δεσμών κεφαλαίου (όσο αφορά τη λειτουργία και την έκτασή τους), καθώς επέρχονται σημαντικές αλλαγές στην ατομική και συλλογική πολιτιστική συμπεριφορά. Ιδιαίτερα, σε αυτήν την περίοδο της οξυμένης οικονομικής κρίσης, οι οικονομικές και επαγγελματικές πιέσεις στη νεολαία οδηγούν σε αρκετές περιπτώσεις στην υποκατάσταση των ισχυρών οικογενειακών δεσμών από νέα κοινωνικά δίκτυα που βασίζονται περισσότερο σε αδύναμες κοινωνικές σχέσεις (Granovetter, 1973), επιτρέποντας έτσι μία μεγαλύτερη κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα και την εξεύρεση μιας έστω προσωρινής εργασίας. Αυτή η εξέλιξη, σε ορισμένες περιπτώσεις, αποτελεί σημαντικό παράγοντα για πολλούς νέους ανθρώπους να οδηγηθούν σε μια διαδικασία χειραφέτησής τους από την οικογένεια και τις προστατευτικές της δομές. Στις βιομηχανικές χώρες του Ευρωπαϊκού Βορά αυτή η χειραφέτηση των νέων από τη στενή προστασία της οικογένειας έχει αποδειχθεί ότι οδηγεί ευκολότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής κινητικότητας, καθώς και σε μια καλύτερη επαγγελματική, κοινωνική και πολιτική ένταξη. Είναι φανερό ότι η αποτυχία ή η καθυστέρηση αυτής της διαδικασίας οδηγεί στον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας και στην κοινωνική εσωστρέφεια των νέων, στην ανεργία αναμονής και σε καταστάσεις **Νέας Φτώχειας**.

7. Η νεολαία κατακερματισμένη σε πολλαπλά καθεστώτα προστασίας

Μια βασική και κεντρική υπόθεση για την κατάσταση της σύγχρονης νεολαίας είναι ότι αυτή βρίσκεται κατακερματισμένη και ενταγμένη σε διάφορες συνθήκες προστασίας που εξαρτώνται κυρίως από την κοινωνική θέση της οικογένειας. Με τον τρόπο αυτό προσανατολίζεται σε διαφορετικές και συχνά αντιφατικές κοινωνικές πρακτικές και δίκτυα, χωρίς να είναι σε θέση να διαμορφώσει ένα αυτόνομο ατομικό, κοινωνικό και πολιτικό λόγο. Η αναγνώριση των διαφόρων μορφών του κοινωνικού και πολιτιστικού κεφαλαίου (αρνητικού και θετικού), σε σχέση με τις πρακτικές της νεολαίας, μπορεί να προσφέρει μια αξιόπιστη εξήγηση και κατανόηση των διαδικασιών ένταξης ή μη ένταξης, αλλά ακόμα και των ακραίων μορφών απόκλισης και παραβατικότητας των νέων στη μεταμοντέρνα κοινωνία.

Σε αυτά τα πλαίσια είναι επίσης ενδιαφέρον να προχωρήσουμε σε συγκριτική ανάλυση της ελληνικής νεολαίας με παραδείγματα από άλλες χώρες της Μεσογείου, όπου παρατηρούμε παρόμοιες καταστάσεις όσο αφορά την κοινωνική ένταξη και τη συμμετοχή ή την εξέγερση. Οι εκδηλώσεις αυτές, το 2011, ήταν ιδιαίτερα έντονες στην Ελλάδα, την Ισπανία, στις χώρες της Βόρειας Αφρικής, καθώς και, πιο πρόσφατα, στο Ηνωμένο Βασίλειο (Chtouris, S., Zissi, A., 2012).

Ως συνολικό συμπέρασμα θα αναφέρουμε ότι η Ελληνική Νεολαία παρουσιάζει πολλά και αντιφατικά πρόσωπα. Θετικά στοιχεία της εικόνας εμφανίζονται ταυτόχρονα και ως αρνητικοί παράγοντες για την κοινωνική και επαγγελματική της ένταξη, όπως και αντίστροφα, ορισμένα αρνητικά στοιχεία μπορούν να ειπωθούν μέσα από μια θετική οπτική γωνία.

Χαρακτηριστικά Νεολαίας	Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία
Οικογενειακή προστασία Ισχυροί δεσμοί	Προστασία από τη φτώχεια και το Κοινωνικό Περιθώριο	Χαμηλή χειραφέτηση Χαμηλή αυτοεκτίμηση
Μεγάλη διάρκεια Αρχικής Εκπαίδευσης	Πιθανότητα ένταξης σε θέσεις υψηλού κύρους	Ανεργία αναμονής Αναντιστοιχία προσόντων με θέσεις εργασίας
Παραδοσιακό στυλ ζωής	Ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί	Χαμηλό Κοινωνικό Κεφάλαιο Απουσία δεσμών γεφύρωσης
Τοπικοί δεσμοί	Αμοιβαιότητα με τα οικογενειακά δίκτυα και τα υπερτοπικά δίκτυα	Χαμηλή επαγγελματική και γεωγραφική κινητικότητα Ένταξη στα πελατειακά συστήματα πατρωνίας
Μεγάλο ποσοστό απασχόλησης στο Δημόσιο Τομέα	Σταθερό καθεστώς απασχόλησης (μέχρι πρόσφατα)	Μικρή εξειδίκευση, χαμηλή ικανοποίηση από την εργασία. Μεγάλη διάρκεια αναμονής / Νέα φτώχεια Υψηλό ποσοστό ανεργίας

8. Προτάσεις και σκέψεις για την ανάπτυξη πολιτικών για την ένταξη των νέων στην εργασία και την καινοτόμο επιχειρηματικότητα

8.1. Γεφύρωση κοινωνικής και επαγγελματικής ζωής

Είναι σημαντικό να μπορέσουμε να εντοπίσουμε τις δυνατότητες που υπάρχουν για την ανάπτυξη εθνικών και περιφερειακών πολιτικών που θα είναι σε θέση να υποστηρίξουν την ανάπτυξη και τη συμμετοχή του νεανικού κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί η ανεργία και η υποαπασχόληση, μέσω της ενεργοποίησης των κοινωνικών δικτύων και των πόρων που διαθέτουν σε οικογενειακό, τοπικό και κοινοτικό επίπεδο. Η τρέχουσα οικονομική κρίση και ο συνεπαγόμενος περιορισμός της οικονομικής δραστηριότητας, όπως επίσης και η μείωση των πόρων της κοινωνικής πολιτικής μέσω της αδυναμίας συμμετοχής του κράτους και των ΟΤΑ στην αντιμετώπιση κρίσιμων κοινωνικών προβλημάτων, κάνει σήμερα περισσότερο επιτακτική την κινητοποίηση των κοινωνικών και οικονομικών δυνατοτήτων των νοικοκυριών, αλλά και των ιδίων των νέων, με στόχο τη βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου τους και την ανάπτυξη μικρής κλίμακας επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Οι πολιτικές που αναπτύχθηκαν μέχρι σήμερα σε αυτό το αντικείμενο είναι μάλλον αποσπασματικές και ασυνεχείς διότι επικεντρώνονται κυρίως σε δράσεις και ενέργειες που διαχωρίζουν την εκπαίδευση και την επαγγελματική ζωή των νέων από τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, τα κοινωνικά δίκτυα, την οικογενειακή ζωή και το κοινωνικό της κεφάλαιο. Στα πλαίσια των δράσεων για την καταπολέμηση της ανεργίας και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας των νέων, τα τελευταία χρόνια, έχουν αναπτυχθεί βέβαια πολιτικές που υποστηρίζουν τη διεύρυνση του ορίζοντα των προγραμμάτων σπουδών και γενικότερα της επίσημης αρχικής εκπαίδευσης με προσανατολισμό στην πρακτική άσκηση και την επιχειρηματικότητα (European Commission, 2009).

Ωστόσο, παρά τη μεγάλη τους σημασία για τη βελτίωση και αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, δεν αγγίζουν το κρίσιμο σημείο της *γεφύρωσης* ανάμεσα στο βιοματικό κόσμο, τον εθελοντισμό και την επαγγελματική ζωή. Η γεφύρωση αυτή αποδεικνύεται σήμερα ως ιδιαίτερα σημαντική για την τελική διαδρομή προς μια επαγγελματική ταυτότητα (Lorenzini J.& Giugni M., 2010).

8.2. Επενδύσεις και επιχειρηματικότητα χαμηλού κόστους για τους νέους

Στα πλαίσια της ενεργοποίησης του οικογενειακού και κοινωνικού κεφαλαίου των νέων ανοίγεται ένας δρόμος για επενδύσεις χαμηλού κόστους που θα δίνουν ευκαιρίες στους νέους να δοκιμάσουν επιχειρηματικά σχέδια σε πιλοτικό επίπεδο ή σε μικρή κλίμακα. Σε πολλές περιοχές της Ελλάδος, αλλά και σε διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, διαπιστώνουμε ότι η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στηρίζεται στην ενεργοποίηση των αποταμιεύσεων της οικογένειας, καθώς και την κινητοποίηση των μελών της, στο πλαίσιο μιας διαγενεακής συνεργασίας και συμπαράστασης. Σε αντίθεση με αυτήν την «παράδοση», η ανάπτυξη επιχειρήσεων και οικονομικών δραστηριοτήτων μέσα από δεσμούς κοινωνικού κεφαλαίου είναι σπανιότερη. Παρόλα αυτά, η πρωτογενής μελέτη του θέματος αναδεικνύει μια σειρά από επιτυχημένα παραδείγματα επιχειρηματικών πρωτοβουλιών που στηρίχτηκαν τόσο στο οικογενειακό κεφάλαιο όσο και στο κοινωνικό κεφάλαιο των νέων. Σε όλες τις περιπτώσεις, σε αυτόν τον τομέα, υπάρχει ένα σημαντικό δυναμικό ανθρώπινου, κοινωνικού και οικονομικού κεφαλαίου που μια στοχοθετημένη υποστήριξη, χαμηλού κόστους, μπορεί να ενεργοποιήσει. Μια πολιτική αυτής της κατεύθυνσης είναι ιδιαίτερα σημαντική σε περιόδους όπως η σημερινή, στην οποία πολλές γενιές στην ίδια οικογένεια, αλλά και ευρύτεροι κύκλοι και δίκτυα νέων, αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα, όπως είναι η υποαπασχόληση, η ανεργία και οι χαμηλοί μισθοί.

8.3. Επαγγελματική εμπειρία στη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση

Η διεθνής ερευνητική εμπειρία έχει δείξει ότι μια πρόωπη γνωριμία των νεώτερων γενεών με τον κόσμο της εργασίας και της επιχειρηματικότητας παίζει καθοριστικό ρόλο για τη μετέπειτα επαγγελματική πορεία τους, καθώς και την ανάπτυξη πρωτοβουλιών στον τομέα των επιχειρήσεων.

Στην Ελλάδα, ένα μικρό μόνο ποσοστό των νέων που βρίσκεται στη διαδικασία της αρχικής εκπαίδευσης έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει ανάλογες εμπειρίες. Η εφαρμογή προγραμμάτων πρακτικής άσκησης των φοιτητών έδειξε ότι σε αυτόν τον τομέα υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες ανάπτυξης νέων πρωτοβουλιών που θα στηρίζουν σταθερά και με εξειδικευμένο τρόπο την πρόωπη επαγγελματική δραστηριότητα των νέων, ιδιαίτερα αυτών που αντιμετωπίζουν σημαντικά οικονομικά και οικογενειακά προβλήματα.

Επίσης, ένα μεγάλο μέρος των νέων, ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση, μπορούν να αποκτήσουν σημαντικές επαγγελματικές εμπειρίες στους τομείς του εθελοντισμού και της κοινωνικής οικονομίας, όπου η πρόσβαση είναι ιδιαίτερα εύκολη και η παράδοση της εκπαίδευσης νέων ατόμων είναι

μεγάλη. Η ύπαρξη του νέου θεσμικού πλαισίου για την υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, δημιουργεί νέες προϋποθέσεις για την προετοιμασία επιχειρηματικών σχεδίων που θα απορρέουν κυρίως από την ενεργοποίηση του κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου των νέων.

8.4. Σύνδεση της αρχικής εκπαίδευσης με δραστηριότητες των Επαγγελματικών Επιμελητηρίων και των επαγγελματικών κλάδων

Η επαγγελματική ζωή και η αρχική εκπαίδευση βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους, ιδιαίτερα όσο αφορά τη δραστηριότητα των φορέων εκπροσώπησης και κλαδικής οργάνωσης των επαγγελματιών. Με ορισμένες εξαιρέσεις, όπου τα Επιμελητήρια στηρίζουν οικονομικά την εκπαίδευση και έρευνα των νέων φοιτητών (ΤΕΕ), οι περισσότεροι φορείς επαγγελματικής εκπροσώπησης βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από τη νέα αναδυόμενη γενιά των επαγγελματιών και επιχειρηματιών. Σε αυτόν τον τομέα είναι δυνατή η ανάπτυξη δράσεων που θα στηρίζουν, πέρα από την ενημέρωση, την ενεργή διάδραση ανάμεσα στις δραστηριότητες της αρχικής εκπαίδευσης και τον κόσμο της εργασίας και των επαγγελματιών. Στα πλαίσια του Νέου Σχολείου μπορούν να αναπτυχθούν σημαντικές, στοχευμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες που θα στηρίζουν τη γεφύρωση του κοινωνικού κεφαλαίου των νέων με αυτό των επαγγελματιών και των επιχειρήσεων. Το *κοινωνικό κεφάλαιο γεφύρωσης* αποτελεί ειδικό σημείο μελέτης των ερευνών μας που θα πραγματοποιηθούν στα πλαίσια του προγράμματος έρευνας Αριστεία (Chtouris 2012b). Σύμφωνα με τα υπάρχοντα επιστημονικά δεδομένα το κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο αποτελούν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας, καθώς και επιτυχημένης μετάβασης των νέων στην επαγγελματική ζωή.

9. Καινοτόμες Πολιτικές για την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα των νέων

Στόχος αυτών των πολιτικών είναι να αναπτυχθεί, παράλληλα προς την καθ' αυτό επιστημονική έρευνα, ένα Σχέδιο Προγραμμάτων και Δράσεων πάνω στους προαναφερθέντες τομείς, που θα ενταχθεί στα Επιχειρησιακά Προγράμματα του ΕΣΠΑ και σε αυτά που θα ακολουθήσουν και θα δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην καταπολέμηση της ανεργίας των νέων μέσω της καινοτομικής επιχειρηματικότητας και της ενεργοποίησης του πολιτισμικού και κοινωνικού κεφαλαίου των νέων και ιδιαίτερα των νέων άνεργων πτυχιούχων ΑΕΙ / ΤΕΙ.

Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω καινοτόμων προσεγγίσεων για τη δημιουργία ευκαιριών αυτοαπασχόλησης αλλά και τοποθέτησης σε επιχειρήσεις, μέσω παροχής τεχνογνωσίας σε θέματα που αφορούν αντιμετώπιση των προβλημάτων ανάπτυξης των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων λόγω της τρέχουσας οικονομικής κρίσης.

Στο ίδιο πλαίσιο μπορούν να αξιοποιηθούν νέα μοντέλα του *Επιχειρείν* όπως είναι:

- α)** τα Ανοιχτά Επιχειρηματικά Εργαστήρια (Open Labs), **β)** θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων των νέων, **γ)** κεφάλαιο σποράς για τους νέους επαγγελματίες.

Στα πλαίσια αυτά είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν νέα εργαλεία παρέμβασης όπως: Ανασχεδιασμός διαδικασιών, αναδιοργάνωση δανεισμού, μείωση λειτουργικών δαπανών, μείωση αποθεμάτων, ανεύρεση νέων αγορών-συνεργατών, αξιοποίηση νέων χρηματοδοτικών εργαλείων, απασχόληση μέσω δημιουργίας Επιχειρήσεων Κοινωνικής Καινοτομίας (Social Innovation) (π.χ. Ιντερνετικές επιχειρήσεις – ΜΚΟ με-σολάβησης πώλησης προϊόντων παραγωγής σε καταναλωτές κατά το παράδειγμα της Κατερίνης με τους πατατοπαραγωγούς, επιχειρήσεις υποστήριξης ατόμων με αναπηρία και ατόμων τρίτης ηλικίας, επιχειρήσεις ανάδειξης τουριστικών προϊόντων και ευκαιριών του νομού, νέες καινοτόμες συνεταιριστικές επιχειρήσεις σε πρωτοπόρα αγροτικά προϊόντα ποιότητας κ.λπ.).

Σε αντίθεση με την καταθλιπτική εικόνα της κρίσης υπάρχουν ευκαιρίες για την Ελληνική νεο-λαία. Σημαντική προϋπόθεση για την αξιοποίηση αυτών των ευκαιριών είναι να δημιουργηθούν άμεσα οι κατάλληλες θεσμικές προϋποθέσεις και το κοινωνικό περιβάλλον που θα παράσχουν, πέρα από την αδιάξοδη παραδοσιακή προστασία, μια πραγματική υποστήριξη με τους κατάλληλους υλικούς πόρους και τη δυνατότητα να εκφραστεί η Πολιτική και Κοινωνική τους Φωνή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arts, W. & Gelissen, J. (2002). “Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the art report”. *Journal of European Social Policy*, 12 (2): 137-158.
- Aassve, A., Iacovou, M. & L. Mencarini, (2006). *Youth poverty and transition to adulthood in Europe*, *Demographic Research*, 15, 21–50, 2006. From <http://www.demographicresearch.org/Volumes/Vol15/2/>
- Bourdieu, P. (1986). “The forms of capital”. In Richardson J. (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Greenwood: New York.
- Carpiano, R. M. (2007). “Neighborhood social capital and adult health: an empirical test of a Bourdieu-based model”. *Health &Place*, 13(3), 639e655.
- Christoforou, A. (2003). “Social Capital and Economic Growth: The Case of Greece”, Presented at the 1st LSE PhD Symposium on Modern Greece: *Current Social Science Research on Greece*, London School of Economics, June 21, 2003.
- Chtouris, S., Zissi, A. (2012). “Youth and Place: Constructing Ways of Being in the World”. In: Tsoukala K., Conenna C., Daniil M., Pantelidou Ch., *Youth and Space*, School of Architecture, AUTH, Thessaloniki (forthcoming)
- Chtouris, S. (2012b). *Social and labor market integration processes of young people during a continuous economic and financial crisis* (Πρόγραμμα Αριστεία, Υπουργείο Παιδείας Nr.2053 (In 4 Youth – Integration for Youth)
- Chtouris, S., Zissi A., Rontos K. (2006). “The state of youth in contemporary Greece”. *Young: Nordic Journal of Youth Research*, 14(4), 309-322.
- Chtouris, S. (2009). “The spatial dimension of social and cultural capital”. *Synchrone Themata* (Modern Issues Journal). January March, 209 (105).
- Chtouris, S. (1992). *Complex processes of social exclusion and the role of the family in social protection*. Athens: Praxis
- de Leeuw E. (2005): “To Mix or Not to Mix Data Collection Modes in Surveys”. *Journal of Official Statistics*, Vol. 21, No. 2, 2005, pp. 233–255
- Du Bois R, Plug W., Stauber B., (2002). Research Project YOYO. *Youth Policy and Participation. Potentials of Participation and Informal Learning for the Transition of Young People to the Labour Market. A Comparison in Ten European Regions*. Co-ordinated by IRIS Tübingen . Working Paper 2.
- European Commission (2009). European Research on Youth Supporting young people to participate fully

- in society The contribution of European Research Directorate-General for Research, Socio-economic Sciences and Humanities , POLICY REVIEW, EUR 23863 EN
- Eurostat, European Commission, (2009). *Youth in Europe. A statistical portrait*. Luxembourg: Publications Office of the European Union / ISBN 978-92-79-12872-1
- European Social Survey (2003), www.europeansocialsurvey.org
- Ferrera, M. (1996). “The ‘southern model’ of welfare in social Europe”, *Journal of European Social Policy*. Vol. 6, No. 1, pp. 17–37
- Granovetter, M. S. (1973). “The Strength of Weak Ties”. *American Journal of Sociology*, 78, pp.1360-1380.
- Greenbua, T.L. (1993). *The practical handbook and guide to focus group research*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Grootaert C, Narayan D., Nyham J., Woolcock M.(2004). *Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire*. New York: World Bank
- Giugni M. & Jasmine Lorenzini J., (2010b). *Employment Situation, Social Capital, and Political Participation: A Survey of Unemployed and Precarious Youth in Geneva I*. University of Geneva. Paper for the seminar on “Economic / Social Exclusion and Collective Action: Asia and Europe Compared”, Limerick, 16-17 September 2010.
- Kilpatrick, S, Johns, S, Mulford, B, Falk, I & Prescott, L., (2002). *More than an education: Leadership for rural school-community partnerships*, RIRDC Publication No. 01/, RIRDC Project No. UT-31A.
- Lorenzini J., Giugni M. (2010a). *Youth Coping with Unemployment: The Role of Social Support*, University of Geneva, Paper for the YOUNEX Swiss workshop on “Youth, Unemployment, Precariousness, and Exclusion in Switzerland”, Geneva, 15 October 2010.
- Maratou-Alipranti, L. (1999) “Inter-generational relations in the modern era: theories, trends and practices”, *Greek Review of Social Research* 98-99: 49-76.
- Matsaganis, M. (1999). “Support of low incomes and the poverty trap”, *Greek Review of Social Research* 100, pp.65-78.
- Morgan, D.,(1997). *Focus Group as Qualitative Research* (2nd ed).Thousand Oaks,Ca:Sage
- National Statistics Service of Greece (N.S.S.G.) (1951-2001) *Population Census*.
- National Statistics Service of Greece. *Labour Force Research*. 1988-2002.
- National Statistics Service of Greece. *Labour Force Research*. 2002.
- ORPHEAS, (2005). *Topiki Stratigiki gia tin Anaptixi gia tin Apasxolishi kai tin Aiforia*, (Local Strategy for the development, employment and sustainability, Scientific Director, Ed.: Sotiris Chtouris, EU, North Aegean Region, University of the Aegean, Mytilini.
- Pohl, Axel; Stauber, Barbara; Walther, Andreas, (2007). *Youth-Actor of Social Change. Theoretical reflections on young people’s agency in comparative perspective*. Interim discussion paper for the UP2YOUTH project: Tübingen : Institut für Regionale Innovation und Sozialforschung, IRIS Arbeitspapiere; 1-2007.

Sobel, R. (1993). "From Occupational Involvement to Political Participation: An Exploratory Analysis". *Political Behavior* 15, pp. 39-353.

Woolcock, M, Narayan, D., (2000). "Social Capital: Implication for Development Theory, Research and Policy". *The World Bank Observer*, vol 15, no 2, 225-49.

Κοινωνική Συνοχή στην Ελλάδα εν μέσω κρίσης: παλαιά και νέα διακυβεύματα

Ιωάννα Τσίγκανου

Διευθύντρια Ερευνών

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε)

Περίληψη

Η διαχρονική μελέτη δεδομένων από τις κοινωνικές και πολιτικές έρευνες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών – Ε.Κ.Κ.Ε. μας επιτρέπει να υποστηρίξουμε με εμπειρικά τεκμηριωμένη βεβαιότητα ότι κατά την τελευταία δεκαετία η εμπιστοσύνη στην ελληνική κοινωνία και τους θεσμούς έχει καταρρακωθεί, συνοδευόμενη από μια πρωτοφανή δυσaréσκεια για τον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας. Συγχρόνως αναγνωρίζεται μια απογοητευτικά κυνική σχέση των πολιτών με το πολιτικό σύστημα η οποία οδηγεί στη συνολική απονομιμοποίηση του πολιτικού πεδίου. Η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από μια αξιακή κατάρρευση. Πρόκειται πλέον για μια κοινωνία φοβική, χωρίς περιθώρια αλληλεγγύης, μια κοινωνία που παράγει διακρίσεις απέναντι στο διαφορετικό και την ετερότητα. Είναι γεγονός πλέον ότι η εποχή της Μεταπολίτευσης έχει οριστικά και αμετάκλητα παρέλθει.

1. Η εξουδετέρωση του «κοινωνικού»

Το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών μέσα από τις έρευνές του συχνά καλείται να μεταφέρει τη φωνή της ελληνικής κοινωνίας καθώς και **εικόνες** από την Ελλάδα της κρίσης. Άλλωστε αυτήν ακριβώς τη μεταφορά υπηρετεί με αφοσίωση το Ε.Κ.Κ.Ε., ως ο μοναδικός δημόσιος φορέας για την κοινωνική έρευνα στη χώρα, από την ίδρυσή του, το 1959, μέχρι σήμερα.

Ως εκ τούτου, συμπυκνώνοντας τα πορίσματα των σχετικών ερευνών του Ε.Κ.Κ.Ε.,¹ θα προσπαθήσουμε να μεταφράσουμε τα κοινωνικά δεδομένα που αφορούν παλαιά και νέα διακυβεύματα αναφορικά με το ζήτημα της κοινωνικής συνοχής στη χώρα, εν μέσω κρίσης.

Προϋπόθεση της ύπαρξης μιας κοινωνίας και βασικός δείκτης κοινωνικής συνοχής είναι το μέγεθος της **κοινωνικής εμπιστοσύνης**. Καθ' όλη την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα η ελληνική κοινωνία διακατέχεται από υψηλά ποσοστά δυσπιστίας – όπως αποδεικνύεται από την υπερσυγκέντρωση αθροιστικά των ποσοστών στις αρνητικές τιμές της κλίμακας στο σχήμα που ακολουθεί.

Από το δείκτη *εμπιστοσύνης* και ειδικότερα σχετικά με την παράμετρο της *εμπιστοσύνης στην κοινωνία*, με το τέλος της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, οι Έλληνες εξακολουθούν να εμφανίζονται επιφυλακτικοί στις σχέσεις τους με τους συνανθρώπους τους. Σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο των χωρών που συμμετείχαν στο 1^ο, 2^ο και 4^ο «κύμα» της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας, οι Έλληνες εμφανίζονται με σημαντική απόκλιση περισσότερο επιφυλακτικοί από τους λοιπούς Ευρωπαίους. Και ενώ η απόκλιση τείνει να μειώνεται ιδιαίτερα στις απόλυτες τιμές της κλίμακας, η ρωγμή της κοινωνικής δυσπιστίας που είχε διαπιστωθεί ήδη από την αρχή της δεκαετίας, παραμένει ισχυρή. Η σχετική σύγκλιση που φάνηκε να διαγράφεται στη μέση της δεκαετίας δεν κινήθηκε προς τη θετική πλευρά της *εμπιστοσύνης* αλλά παρέμεινε στην αρνητική εκδοχή της *επιφυλακτικότητας*.

¹ Τα δεδομένα που παρουσιάζονται προέρχονται κυρίως από τα διαδοχικά «κύματα» της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας, η οποία πραγματοποιείται σε πανευρωπαϊκό επίπεδο από το 2002 και εντεύθεν, ανά διετία. Στη χώρα μας το ΕΚΚΕ συντονίζει την εμπειρική έρευνα η οποία διεξάγεται σε πανελλαδικό δείγμα γενικού πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω και με στόχευση 2.500 τουλάχιστον συμπληρωμένα ερωτηματολόγια μέσω προσωπικής συνέντευξης. Βλ. σχετικά, Καφετζής Π., Μαλούτας Θ., Τσίγκανου Ι., (2007): *Πολιτική Κοινωνία Πολίτες*, Αθήνα, Ε.Κ.Κ.Ε., Παπλιάκου Β., Σταθοπούλου Θ., Στρατουδάκη Χ., (2011): *Θεσμοί Αξίες Συμπεριφορές. Μελέτη των ευρημάτων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας 2008-2009*, Αθήνα, Ε.Κ.Κ.Ε.

Διάγραμμα 1. Εμπιστοσύνη στην κοινωνία

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα 2002-2009 όπου, ΕΛΛΑΔΑ 1 (2002-3), ΕΛΛΑΔΑ 2 (2005-6), ΕΛΛΑΔΑ 4 (2008-9).

Η ποιοτική μετάφραση σχετικών δεδομένων αναδεικνύει εικόνες κρίσης μιας κοινωνίας «πληγωμένης», καταρρακωμένης, επιφυλακτικής. Μιας κοινωνίας έμφοβης και όχι απλά φοβισμένης. Οι παλιές βεβαιότητες έχουν αναιρεθεί και δεν εντοπίζονται πλέον ούτε στο πραγματικό αλλά ούτε και στο φαντασιακό επίπεδο. Αυτό σημαίνει καθολική ήττα της ελπίδας.

Η κοινωνία σήμερα είναι ταυτόχρονα ταραγμένη, απελπισμένη και διαιρεμένη. Αυτό σημαίνει την αναζήτηση ή / και κατασκευή εξιλαστήριων θυμάτων με τρόπο πιο επιτακτικό. Υποψία και καχυποψία έχουν δημιουργήσει μια τάση αντιμετώπισης όχι πραγματικών αλλά ενδεχόμενων κινδύνων και απειλών. Η ετερότητα επιθεωρείται στενά, γεγονός που ευτελίζει ηθικά την υποψία και η κοινωνία εμφανίζεται περισσότερο από ποτέ κατακερματισμένη στη βάση της διαχωριστικής γραμμής της διαβίωσης με ασφάλεια ή μη. Κοινωνικές φοβίες στρέφονται κατά των διαπροσωπικών σχέσεων. Η επιφυλακτικότητά μας μάλιστα στρέφεται όχι μόνον απέναντι στην κοινωνία γενικά αλλά αφορά και τους συνανθρώπους μας, παίρνοντας διαστάσεις «αλλοφοβίας». Σε σχέση με τους λοιπούς Ευρωπαίους, κατέχουμε χαμηλότερο βαθμό εμπιστοσύνης στις σχέσεις μας με τους ανθρώπους, η κοινωνική αλληλεγγύη εμφανίζεται αρκετά τραυματισμένη και η δυσπιστία μας εκτείνεται μέχρι την αντίληψη ότι οι άνθρωποι καιροφυλακτούν για να μας εκμεταλλευτούν. Πιστεύουμε πως η συμπεριφορά των ανθρώπων καθορίζεται από ιδιοτέλεια ενώ εμφανής είναι η διάχυση ενός αισθήματος αδικίας, αναξιοκρατίας, ανομίας και απειθαρχίας, που ευνοεί την αυτοδικία. Παρά το γεγονός ότι τα κοινωνικά δίκτυα εμμένουν, εμφανιζόμαστε περισσότερο αντικοινωνικοί από τα προηγούμενα χρόνια.²

Παλιές διχοτομίες και διακρίσεις επανεμφανίζονται με οξύτητα και απειλούν την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη. Η ξενοφοβική δυσανεξία έχει διευρυνθεί καθώς αντανακλά το επίσης διαπιστωμένο χάσμα ανάμεσα σε μια δυναμική εξωστρεφή δημοκρατική αναδιάταξη των κοινωνικών σχέσεων και μια αντίρροπη εθνοτική-ταυτοτική αναδίπλωση. Και άλλες όμως μορφές διακρίσεων αναδεικνύουν μια *επιστροφή στις ρίζες*

² Παράβαλε σχετικά σχόλια των Π. Καφετζή και Ι. Βούλγαρη στην ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 6/11/2003, σχολιάζοντας τα αποτελέσματα του 1^{ου} γύρου της ΕΚΕ.

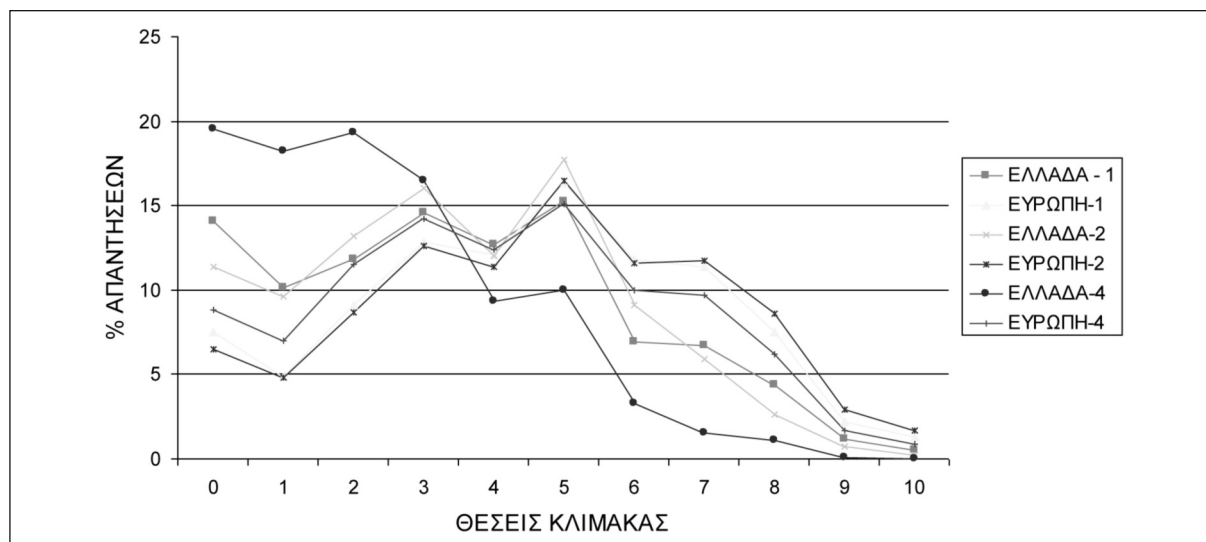
καθώς το στερεότυπο ότι η γυναίκα θα πρέπει να είναι έτοιμη να αφήσει την εργασία της για χάρη της οικογένειάς της αναβιώνει και εμφανίζεται ενισχυμένο στη χώρα μας περισσότερο από άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

2. Η αποδόμηση του «πολιτικού»

Η εγχάραξη του πολιτικού προσώπου της χώρας, κατατείνει σήμερα στην ανάδειξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών.³ Μια γενική διαπίστωση είναι πως στη μέση περίπου της δεκαετίας που διανύσαμε αποδεικνύονται τάσεις σύγκλισης με τη λοιπή Ευρώπη. Σήμερα οι τάσεις αυτές έχουν καταστεί πλέον σημαντικά αποκλίνουσες. Σαν να υπήρξε μια σημαντική ευκαιρία σύγκλισης με το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι τα προηγούμενα χρόνια, που στην πορεία χάθηκε.

Ως προς τα επιμέρους, κατ' αρχάς διαπιστώνεται η παγίωση της πολιτικής αποξένωσης των Ελλήνων πολιτών από την πολιτική, τα κόμματα, τους πολιτικούς, κυρίως, —όπως καταδεικνύεται από τα ανοδικά ποσοστά που καταγράφονται στη **θέση μηδέν** της κλίμακας εμπιστοσύνης, αλλά και θεσμούς, όπως η δικαιοσύνη, το κοινοβούλιο, το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, η αστυνομία— και σε αισθητά μεγαλύτερο βαθμό από τους λοιπούς Ευρωπαίους. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας διαπιστώνεται μια *κρίσιμη διάξενξη* ανάμεσα στη *θεσμική διάσταση της πολιτικής* και στην *εξατομικευμένη πρόσληψή της*, η δε σχετικά αυξημένη εμπιστοσύνη προς την αστυνομία —όπως διακρίνεται ίσως στο διάγραμμα που ακολουθεί— σε σχέση με τους λοιπούς θεσμούς, ενδεχομένως *συσχετίζεται με αυταρχικές συνεκδοχές ή ενεργοποιεί ένα φαντασιακό αντιστάθμισμα ευταξίας απέναντι σε μια διάχυτη αίσθηση ανομίας και κλονισμού κανόνων και προτύπων*.⁴

Διάγραμμα 2. Εμπιστοσύνη σε θεσμούς, Ελλάδα 2009

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα 2002-2009

³ Βλ., Βούλγαρης Ι., (2007): «Η Ελλάδα στον καθρέφτη της Ευρώπης. Εθνικές πολιτικές – πολιτισμικές τάσεις και παγκοσμιοποίηση», στο Καφετζής Π. – Μαλούτας Θ. – Τσίγκανου Ι. (επ.): *Πολιτική Κοινωνία Πολίτες – Ανάλυση Δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας - ESS*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σελ. 38-61.

⁴ Βλ. σχετικό σχόλιο του Π. Καφετζή στην ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 6/11/2003, *σχολιάζοντας τα αποτελέσματα του 1^{ου} γύρου της ΕΚΕ*.

Η ήδη διαπιστωμένη προβληματική σχέση των Ελλήνων πολιτών με την πολιτική έχει βαθύνει. Η δε αυτοτοποθέτηση των Ελλήνων πολιτών στην κλίμακα ΑΡΙΣΤΕΡΑ...ΔΕΞΙΑ έχει πάψει από καιρό να νοηματοδοτείται με τον ίδιο τρόπο από τα νεώτερα μέλη της κοινωνίας μας. Η εννοιολογική συγκρότηση των ελκυστικών ιδεολογιών του παρόντος και του μέλλοντος παραπέμπουν σε νέα ή / και παλαιά, πάντως διαφορετικά, διακυβεύματα. Διακυβεύματα που απαντώνται στον πόλεμο των φτωχών στη βιομηχανική Αγγλία του 19^{ου} αιώνα, ή σε κινήματα ανεξαρτησίας την εποχή της αποικιοκρατίας. Πιο βασικά και στοιχειώδη. Θεμελιώδη για την ύπαρξη. Νέες διαιρετικές τομές συγκροτούν το πολυκερματισμένο πολιτικό υποκείμενο. Η πόλωση πλέον δεν εκφράζεται ανάμεσα σε προνομιούχους και μη, αλλά με όρους απληστίας και πείνας, εκμετάλλευσης και υποτέλειας.

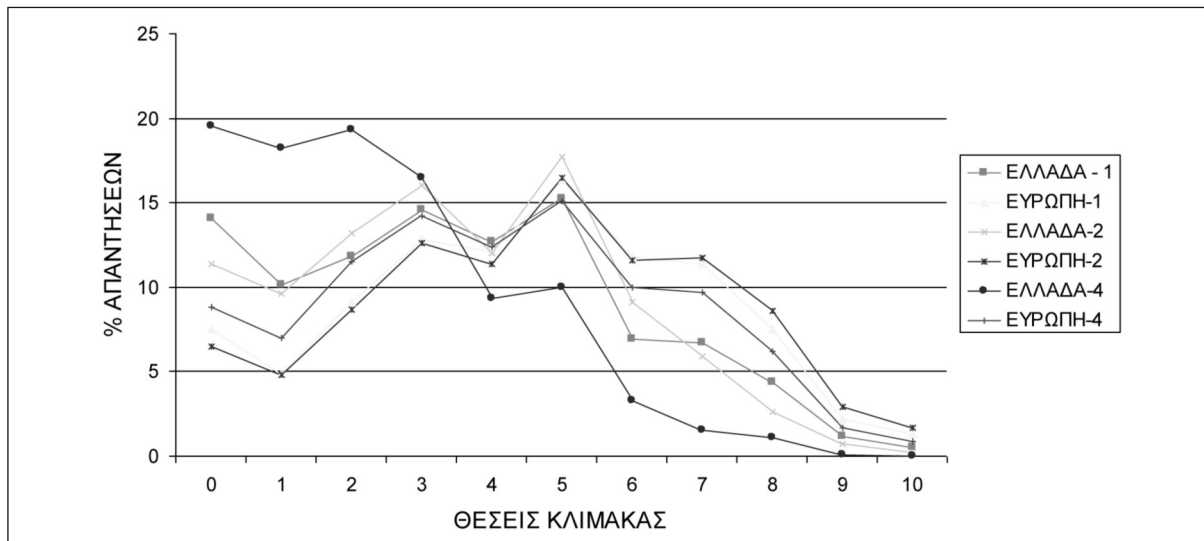
Η κρίση αυτή εμπιστοσύνης στους θεσμούς οφείλεται κυρίως στο ότι επί σειρά ετών οι θεσμικοί πρωταγωνιστές έχουν κηρύξει αρνησιδικία ως προς τις ευθύνες τους. Η ευθύνη διαχέεται στην κοινωνία. Ο πολίτης καθίσταται ο μόνος υπεύθυνος για τις πράξεις του και τις συνέπειές τους. Για παράδειγμα, το ίδιο το θύμα φέρει την ευθύνη ελαχιστοποίησης των πιθανοτήτων θυματοποίησής του. Παράλληλα, οι επίσημοι μηχανισμοί ρύθμισης αλλά και άμυνας της κοινωνίας συχνά εκτρέπονται καθώς διαπιστώνεται μια διαθεσμική αλλοτρίωση στις σφαίρες δημοσίου και ιδιωτικού.

Τα δεδομένα υποστηρίζουν την έλευση μιας συντηρητικής εποχής σε αντιδιαστολή με την πολιτική κουλτούρα της δεκαετίας του 1980 στην οποία ηγεμόνευαν τα στερεότυπα της δημοκρατικής – προοδευτικής παράταξης. Πράγματι, τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα παριστάμεθα ως μάρτυρες μιας άτυπης κρίσης πολιτικής αντιπροσώπευσης, η οποία πλέον έχει γίνει τυπική, και ενός διάχυτου, αν και όχι δομημένου, νεοελληνικού διαφορισμού που υποδεικνύει πως η ανάδυση μιας δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη παραμένει ακόμα το βασικό ζητούμενο.

3. Η επιδρομή του «οικονομικού»

Όπως διαπιστώνεται στο διάγραμμα που ακολουθεί και σε συνδυασμό με συμπληρωματικά ποιοτικά δεδομένα, ο δείκτης ατομικής και κοινωνικής ευημερίας στη χώρα έχει πληγεί σημαντικά. Η κρίση φαίνεται πως τροφοδοτεί το πλήγμα περαιτέρω. Όλες οι κοινωνικο-οικονομικές τάξεις έχουν πληγεί από την κρίση, με τη μεσαία τάξη που χαρακτηρίζεται κυρίως από σταθερό επαναλαμβανόμενο μηνιαίο εισόδημα που αργοπεθαίνει σε μια σταθερά πτωτική οικονομική πορεία.

Διάγραμμα 3. Ικανοποίηση από την οικονομία

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα 2002-2009.

Η ραχοκοκαλιά της ελληνικής κοινωνίας αισθάνεται πώς τιμωρείται αναίτια και εν πολλοίς άδικα. Τα μικρομεσαία εισοδήματα, τα νοικοκυριά του πλήθους των μισθωτών και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, βάλλονται και φτωχοποιούνται.⁵ Οι σχέσεις στην ελληνική οικογένεια ερημοποιούνται και υποχωρούν υπό το βάρος του καθημερινού αγώνα εξασφάλισης των βασικών και αναγκαίων. Οι νέοι δεν εργάζονται, δεν παντρεύονται, μεταναστεύουν. Για πρώτη φορά στη μεταπολιτευτική Ελλάδα ο δείκτης της ανεργίας, το άδηλο οικονομικό μέλλον, η οικονομική επισφάλεια στην εργασία καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις στην αγωνία του πολίτη και με μεγάλη διαφορά από λοιπά μεγέθη, όπως ενδεικτικά η εγκληματικότητα ή / και ο φόβος του εγκλήματος. Αυτό σημαίνει επαναφορά όψεων υπανάπτυξης στην ελληνική κοινωνία. Αυτό σημαίνει μια βίαιη καθοδική κοινωνική κινητικότητα αναφορικά με την κοινωνική θέση της ευρείας μικρο-μεσαίας στρωμάτωσης του ελληνικού πληθυσμού.

4. Το έλλειμμα αξιών

Οι γυναίκες, οι νέοι και οι ηλικιωμένοι εμφανίζονται ευάλωτοι στις αλλαγές που συντελούνται και σε διακρίσεις μέσα από μια ιστορική περιστροφή σε παρελθοντικά πρότυπα και προσλήψεις.⁶ Οι δε απόψεις για διάφορες ηλικιακές κατηγορίες, 20ρηδες, 40ρηδες και 70ρηδες, και η *κοινωνική οδύνη* διασφάλισης των όρων διαβίωσης στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, εν μέσω κρίσης, έχει δημιουργήσει περαιτέρω διακρίσεις και διαχωρισμούς. Η πρόσληψη των γενεών γίνεται πλέον με όρους ασφαλιστικού συστήματος

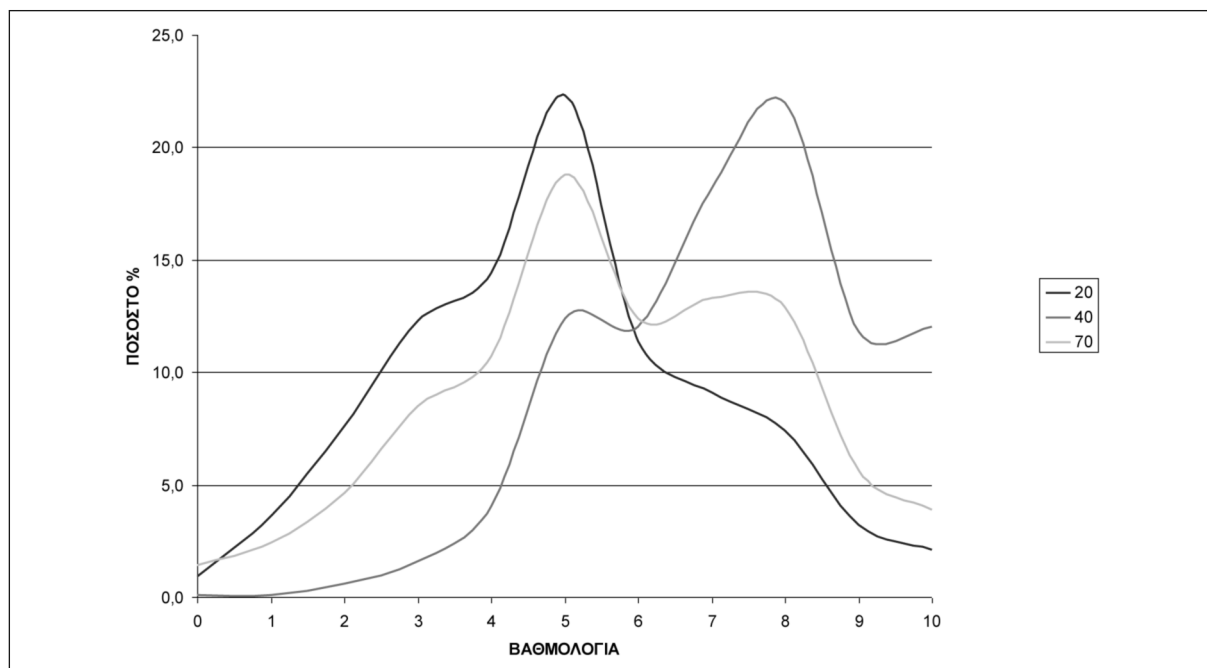
⁵ Βλ. σχετικά, Τσίγκανου Ι.: «Επιχειρηματικότητα, Κίνδυνοι και Ανταγωνισμός στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας», στο Βαρουξή Χ., Σαρρής Ν., Φραγκίσκου Α. (επ.): *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2009, σελ. 225-248. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ», Γ' ΚΠΣ, «Αριστεία σε Ερευνητικά Ινστιτούτα Γ.Γ.Ε.Τ.», Πράξη: «Αριστεία σε Ερευνητικά Ινστιτούτα Γ.Γ.Ε.Τ (2ος κύκλος)», Υποέργο Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών με τίτλο «Αθήνα και Μετανάστευση: Εμείς και οι Άλλοι – Οι Άλλοι κι Εμείς».

⁶ Βλ. σχετικά, Balourdos D., Mouriki A., (eds): *Combating Discrimination in Greece*, Athens, Papazisis, 2012.

παρά κοινωνικού κεφαλαίου. Οι περισσότεροι άνθρωποι στη χώρα μας (αλλά και στην Ισπανία και την Πορτογαλία) πιστεύουν ότι οι νέοι βρίσκονται στην απόλυτα χαμηλή κοινωνική θέση. Αυτό παραπέμπει σε μια ελληνική –αλλά και ευρωπαϊκή– νεότητα που ρέπει προς την κατώτατη τάξη. Αυτό επίσης σημαίνει πως η διαγενεακή αλληλεγγύη έχει τρωθεί. Ως προς την κυρίαρχη διερευνητική οπτική των εμπειριών διακρίσεων με βάση την ηλικία όπως αυτή διερευνήθηκε στο πλαίσιο του 4^{ου} «κύματος» της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας σημειώνουμε επιπρόσθετα τα εξής:

Αναφορικά με το «πώς βλέπουν οι περισσότεροι άνθρωποι στην Ελλάδα την κοινωνική θέση των ατόμων που είναι στα 40 τους» επιβεβαιώνεται το στερεότυπο περί του επιτυχημένου 40ρη που βρίσκεται στην ακμή της παραγωγικής του ηλικίας. Η σχετική απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (ΕΜΟ) είναι μικρή, καθώς οι περισσότεροι άνθρωποι και στην Ευρώπη βλέπουν τους σαραντάρηδες ως γενικά επιτυχημένους. Στην Ελλάδα όμως συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες ένα μεγαλύτερο ποσοστό ανθρώπων πιστεύουν ότι υπάρχουν και περιπτώσεις σαραντάρηδων που βρίσκονται στην «κατώτατη θέση» (*underclass*).

Διάγραμμα 4. Πώς βλέπουν οι περισσότεροι στην Ελλάδα την κοινωνική θέση των ατόμων που είναι στις ηλικίες των 20, 40 και 70 τους;

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα 2008-2009.

Αναφορικά με το «πώς βλέπουν οι περισσότεροι άνθρωποι στην Ελλάδα την κοινωνική θέση των ατόμων που είναι στα 20 τους» στη χώρα μας εντοπίζεται ένα μεγαλύτερο ποσοστό ανθρώπων (μεγαλύτερο και από τον ΕΜΟ) που πιστεύουν ότι οι νέοι βρίσκονται στην απόλυτα χαμηλή κοινωνική θέση, με την Ισπανία και την Πορτογαλία να καταγράφουν επίσης υψηλά ποσοστά στις αρνητικές θέσεις της κλίμακας.

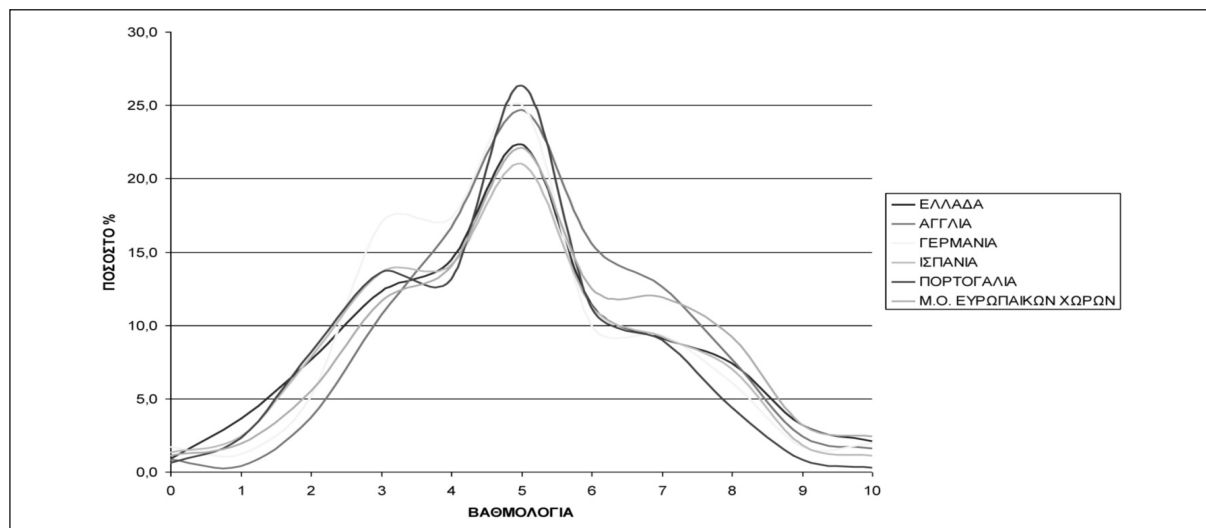
Η συνολική εικόνα παραπέμπει σε μια ευρωπαϊκή νεότητα χαμηλής κοινωνικής θέσης που ρέπει προς την «κατώτατη τάξη».⁷ Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση της Γερμανίας.

Τέλος, αναφορικά με το «πώς βλέπουν οι περισσότεροι άνθρωποι στην Ελλάδα την κοινωνική θέση των ατόμων που είναι πάνω από τα 70 τους» αντίθετα διαπιστώνεται ότι στη χώρα μας εντοπίζεται ένα μεγαλύτερο ποσοστό ανθρώπων (μεγαλύτερο και από τον ΕΜΟ) που πιστεύουν ότι οι ηλικιωμένοι βρίσκονται στην απόλυτα υψηλή κοινωνική θέση. Τα ποσοστά υποδεικνύουν ότι στην Ελλάδα περισσότερο από τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες οι άνθρωποι πιστεύουν ότι οι 70ρηδες βρίσκονται σε καλή ή πολύ καλή κοινωνική θέση.

Σχετικά με το «πώς βλέπουν οι πολίτες τα άτομα στα 20 τους και τα άτομα άνω των 70 ετών», διαπιστώνεται ότι ένα μεγαλύτερο ποσοστό των Ελλήνων (38%) –μεγαλύτερο και από τον ΕΜΟ (28,6%)– βλέπει τα άτομα αυτά ως άτομα και όχι ως ομάδες. Μια άλλη ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση διαφαίνεται στο ότι ενώ παντού στην Ευρώπη οι κυρίαρχες τάσεις δείχνουν ότι τα άτομα αυτά αντιμετωπίζονται ως δύο διαφορετικές ομάδες που ανήκουν στην ίδια κοινότητα, στην Ελλάδα (8,9%) είναι μικρότερο το ποσοστό αυτό από το μέσο ευρωπαϊκό ποσοστό (ΜΕΠ = 12,1%). Είναι σημαντικό να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η διαφαινόμενη διαφοροποίηση αφορά σε αυτή καθαυτή τη φύση της ερώτησης.

Στη χώρα μας πέρα από την ηλικιακή κατηγοριοποίηση, μεγάλη ανταπόκριση πιθανόν να έχει για το κοινό μια κατηγοριοποίηση γενεών π.χ. «γενιά του Πολυτεχνείου», «γενιά των 700 ευρώ», κ.λπ.

Διάγραμμα 5. Πώς βλέπουν οι περισσότεροι στη χώρα σας την κοινωνική θέση των ατόμων που είναι στα 20 τους;

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα 2008-2009.

⁷ Οι συγκεκριμένες διερευνητικές ερωτήσεις αντανakλούν μια προσπάθεια προσδιορισμού των αντιλήψεων - πεποιθήσεων του ευρωπαϊκού κοινού για τις διαγενεακές διατρέξεις του κοινωνικού σώματος. Βλ. σχετική βιβλιογραφία που υποδεικνύει συμπληρωματικούς τρόπους διερεύνησης ενδεικτικά στα ακόλουθα: J. Westergaard (1992): "About and Beyond the Underclass", BSA Presidential Address 1992, Sociology, Vol. 26, 1992/4, pg. 575-587. Ch. Murray: "Losing Ground: American Social Policy 1950-1980". Basic Books, New York, 1984, και Ch. Murray (ed): "The Emerging British Underclass", Institute of Economic Affairs, London, 1990. Βλέπε επίσης P. Townsend: "Underclass and overclass: the widening gulf between social classes in Britain in the 1980's", στο Payne G. & Cross M. (eds): "Sociology in Action", Macmillan, London, 1990, F. Field: "Losing out: the Emergence of Britain's Underclass", Blackwell, Oxford, 1989, και προηγούμενα, A. Gorz: "Farewell to the Working Class", Pluto Press, London, 1982, Z. Bauman: "Memories of Class", Routledge and Kegan Paul, London, 1982. Ο όρος «κατώτατη τάξη» αποτελεί τη μετάφραση του όρου "underclass" από την Ι. Λαμπίρη - Δημάκη.

5. Αντί επιλόγου

Τα δεδομένα –για ολόκληρη τη δεκαετία– πραγματικά επιβεβαιώνουν μια συστάδα αξιών και αντιλήψεων που όλες μαζί, στη νοηματική τους αλληλεξάρτηση, δείχνουν ότι έχει ενεργοποιηθεί ένα εθνικό-πολιτισμικό σύστημα πεποιθήσεων κλειστό και εσωστρεφές.

Τέλος, από τα στοιχεία μας συνολικά θεωρούμενα πραγματικά προκύπτει ότι η Ελλάδα της μεταπολίτευσης δεν ζει παρά στις αναμνήσεις μας. Η Ελλάδα είναι πια μια άλλη χώρα. Ως εκ τούτου χρειαζόμαστε μια *νέα συλλογική, πολιτική αφήγηση*. Μια αφήγηση που θα ενσωματώνει στην ποιότητα της δημοκρατίας την ποιότητα, την αντοχή και τη δύναμη του πολιτισμού και της τέχνης. Μια αφήγηση που θα επαναφέρει την παιδεία στο επίκεντρο του εκπαιδευτικού συστήματος και θα απομακρύνει τη βαρβαρότητα ενός συνεχώς διογκούμενου, στείρου και αναξιοκρατικού σχολικού αλλά και κοινωνικού ευρύτερα ανταγωνισμού που οδηγεί την κοινωνία σε θλίψη και τα παιδιά μας σε κατάθλιψη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Καφετζής Π., Μαλούτας Θ., Τσίγκανου Ι., 2007, *Πολιτική Κοινωνία Πολίτες*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Παπλιάκου Β., Σταθοπούλου Θ., Στρατουδάκη Χ., 2011, *Θεσμοί Αξίες Συμπεριφορές. Μελέτη των ευρημάτων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας 2008-2009*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Βούλγαρης Ι., 2007, «Η Ελλάδα στον καθρέφτη της Ευρώπης. Εθνικές πολιτικές – πολιτισμικές τάσεις και παγκοσμιοποίηση», στο Καφετζής Π., Μαλούτας Θ., Τσίγκανου Ι. (επιμ.): *Πολιτική Κοινωνία Πολίτες – Ανάλυση Δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας – ESS*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σελ. 38-61.
- Τσίγκανου Ι., «Επιχειρηματικότητα, Κίνδυνοι και Ανταγωνισμός στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας», στο Βαρουξή Χ., Σαρρή Ν., Φραγκίσκου Α. (επ.), *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2009, σελ. 225-248.

Ξενόγλωσση

- Balourdos D., Mouriki A., (eds), 2012, *Combating Discrimination in Greece*, Athens, Papazisis.
- Westergaard J., 1992, “About and Beyond the Underclass”, *BSA Presidential Address, Sociology*, Vol. 26, 1992/4, pg. 575-587.
- Murray Ch., 1984, *Losing Ground: American Social Policy 1950-1980*, Basic Books, New York.
- Murray Ch., (ed), 1990, *The Emerging British Underclass*, Institute of Economic Affairs, London.
- Townsend P., 1990, “Underclass and overclass: the widening gulf between social classes in Britain in the 1980’s”, in Payne G., Cross M. (eds), *Sociology in Action*, Macmillan, London.
- Field F., 1989, *Losing out: the Emergence of Britain’s Underclass*, Blackwell, Oxford.
- Gorz A., 1982, *Farewell to the Working Class*, Pluto Press, London.
- Bauman Z., 1982, *Memories of Class*, Routledge and Kegan Paul, London.

Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα

Μάνος Ματσαγγάνης

Αναπληρωτής Καθηγητής

Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Ενώ η οικονομική κρίση που αντιμετωπίζει η χώρα μας έχει αυξήσει κατακόρυφα τη «ζήτηση» για κοινωνική προστασία, η «προσφορά» κοινωνικής προστασίας από το σημερινό σύστημα παρουσιάζει κενά, διοικητικές αστοχίες, λάθη σχεδιασμού. Τα κενά προστασίας δύσκολα μπορούν να καλυφθούν χωρίς τη θεσμοθέτηση κάποιας μορφής ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος που να συνδυάζει την οικονομική ενίσχυση των δικαιούχων με την κατάρτιση ατομικών σχεδίων επανένταξης στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας, όπως συμβαίνει στις άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ενισχύει και συμπληρώνει τις υπάρχουσες κοινωνικές παροχές, παρέχοντας ένα ύστατο δίκτυο ασφαλείας σε άτομα και νοικοκυριά που βρίσκονται αντιμέτωπα με τον κίνδυνο ακραίας φτώχειας ακριβώς επειδή δεν δικαιούνται κάποια από τις υπάρχουσες κοινωνικές παροχές. Η εργασία παρουσιάζει μια πρόταση εφαρμογής ενός προγράμματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στην Ελλάδα, περιγράφει τα βασικά χαρακτηριστικά ενός τέτοιου προγράμματος και εξετάζει τα κύρια εμπόδια (δημοσιονομικά, διοικητικά και πολιτικά) που αναμένεται να δυσχεράνουν τη θεσμοθέτησή του.

1. Εισαγωγή

Ενώ η οικονομική κρίση που αντιμετωπίζει η χώρα μας έχει αυξήσει κατακόρυφα τη «ζήτηση» για κοινωνική προστασία, η «προσφορά» κοινωνικής προστασίας από το σημερινό σύστημα παρουσιάζει κενά, διοικητικές αστοχίες, λάθη σχεδιασμού.¹

Πιο συγκεκριμένα, τα μέτρα πολιτικής για τη στήριξη του εισοδήματος των ευπαθών ομάδων που εφαρμόζονται σήμερα δεν συνιστούν συνεκτικό σύνολο. Είναι αποσπασματικά, ασύνδετα μεταξύ τους, χαρακτηρίζονται από πληθώρα επιμέρους παρεμβάσεων υπό την ευθύνη πολλών διαφορετικών φορέων. Οι προϋποθέσεις επιλεξιμότητας συχνά απαιτούν οι δικαιούχοι να ανήκουν σε μια ορισμένη κατηγορία, παρά το γεγονός ότι κάποια μέλη αυτής της κατηγορίας μπορεί να μην είναι φτωχοί, ενώ κάποια μέλη άλλων συναφών κατηγοριών μπορεί να είναι. Επί πλέον, το ύψος των εισοδηματικών ενισχύσεων είναι σε ορισμένες περιπτώσεις υπερβολικά χαμηλό για να βοηθούν ουσιαστικά τους αποδέκτες τους. Τέλος, η διοικητική εφαρμογή των μέτρων είναι πολύ συχνά προβληματική, με αποτέλεσμα οι ενισχύσεις να μην φτάνουν τελικά σε εκείνους στους οποίους απευθύνονται. Για το λόγο αυτό, τα μέτρα πολιτικής για τη στήριξη του εισοδήματος των ευπαθών ομάδων που ισχύουν σήμερα αφήνουν σημαντικά κενά προστασίας και δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τη φτώχεια.

Τα κενά προστασίας αυτά δύσκολα μπορούν να καλυφθούν χωρίς τη θεσμοθέτηση κάποιας μορφής ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Ένα τέτοιο πρόγραμμα θα συνδύαζε την οικονομική ενίσχυση των δικαιούχων με την κατάρτιση ατομικών σχεδίων επανένταξης στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα εφαρμόζεται (με τη μία ή την άλλη μορφή, σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο) και στις 26 άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.²

Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ενισχύει και συμπληρώνει τις υπάρχουσες κοινωνικές παροχές (ακόμη και εάν αυτές «πυκνώσουν» και βελτιωθούν): παρέχει ένα ύστατο δίκτυο ασφαλείας σε άτομα και νοικοκυριά που βρίσκονται αντιμέτωπα με τον κίνδυνο ακραίας φτώχειας ακριβώς επειδή δεν δικαιούνται κάποια από τις υπάρχουσες κοινωνικές παροχές.

2. Ορισμοί

Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα είναι μια *στοχευμένη κοινωνική παροχή*, κατ' αρχήν ανοικτή σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, που χορηγείται με *εισοδηματικά κριτήρια*, και συνδυάζει από τη μια (α) την οικονομική ενίσχυση των ευπαθέστερων ομάδων του πληθυσμού, και από την άλλη (β) την κατάρτιση και

¹ Για μια πρόσφατη ανάλυση, βλ. Ματσαγγάνης Μ. (2011) *Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς: οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία*. Αθήνα: Κριτική.

² Για μια αναλυτική – και έγκαιρη – συνηγορία υπέρ της πρότασης για τη θεσμοθέτηση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στην Ελλάδα, βλ. Ματσαγγάνης Μ. (2004) *Η κοινωνική αλληλεγγύη και οι αντιφάσεις της: ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική*. Αθήνα: Κριτική. Βλ. επίσης Matsaganis M., Papadopoulos F. & Tsakloglou P. (2001) "Eliminating extreme poverty in Greece". *Journal of Income Distribution* 10 (1-2) 40-57. Εν τω μεταξύ, η θεαματική άνοδος της ανεργίας και η συνειδητοποίηση των κενών προστασίας του σημερινού συστήματος φαίνεται να έχουν πυκνώσει τις τάξεις των υποστηρικτών του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Βλ. Λυμπεράκη Α. & Τήνιος Π. (2011) «Κοινωνικό κράτος: οι μεταρρυθμίσεις που δεν έγιναν και η κρίση». Ομιλία στην ημερίδα της Τράπεζας της Ελλάδος *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης* (Αθήνα, 13 Μαΐου 2011).

παρακολούθηση ατομικών σχεδίων δράσης με στόχο την επιστροφή στην απασχόληση και την κοινωνική επανένταξη των δικαιούχων.

Εισόδημα αναφοράς είναι το εισόδημα των δικαιούχων που λαμβάνεται υπόψη για τον υπολογισμό της χρηματικής ενίσχυσης. Συνήθως ένα μικρό ποσοστό.

Εγγυημένο ποσό είναι το κατώτατο όριο διαβίωσης που ορίζει η Πολιτεία, το οποίο αυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των μελών του νοικοκυριού.

Το πρόγραμμα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος συμπληρώνει το εισόδημα των δικαιούχων ώστε αυτό να μην υπολείπεται του εγγυημένου ποσού. Συνεπώς, το *επίδομα ελάχιστου εισοδήματος* (δηλ. η χρηματική ενίσχυση) που παρέχεται στο πλαίσιο του προγράμματος ισούται με τη διαφορά του εισοδήματος αναφοράς των δικαιούχων από το εγγυημένο ποσό που αντιστοιχεί στο νοικοκυριό.

3. Ένα υποθετικό σενάριο

Ένα υποθετικό σενάριο εφαρμογής θα μπορούσε να έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Το επίδομα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος συμπληρώνει τα εισοδήματα των δικαιούχων από άλλες πηγές ώστε το συνολικό τους εισόδημα να μην υπολείπεται του εγγυημένου ποσού.
- Δικαιούχοι ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος είναι όλα τα νοικοκυριά με εισόδημα αναφοράς χαμηλότερο από το εγγυημένο ποσό.
- Το εισόδημα αναφοράς είναι ίσο με το 80% των εισοδημάτων των δικαιούχων από εργασία,³ συμπεριλαμβανομένου του ελάχιστου τεκμαρτού εισοδήματος αγροτικών νοικοκυριών,⁴ συν το 100% κάθε άλλου εισοδήματος.
- Το εγγυημένο ποσό για μονομελή νοικοκυριά τίθεται ίσο με το –ρεαλιστικά χαμηλό– ποσό των €200 το μήνα (ίσο με το ύψος του επιδόματος μακροχρόνιας ανεργίας ΟΑΕΔ).
- Για πολυμελή νοικοκυριά το εγγυημένο ποσό υπολογίζεται σύμφωνα με «κλίμακα ισοδυναμίας» που προσθέτει 70% του επιδόματος μακροχρόνιας ανεργίας στον δεύτερο και κάθε επιπλέον ενήλικα, καθώς και 50% σε κάθε παιδί ηλικίας έως 18 ετών (ή, εάν σπουδάζει, έως 25 ετών). Με άλλα λόγια, το εγγυημένο ποσό για ένα ζευγάρι με δύο παιδιά ορίζεται ίσο με €540 το μήνα το 2012.

4. Υπολογισμός επιδόματος

Ας υποθέσουμε ότι μια τετραμελής οικογένεια (ζευγάρι με δύο παιδιά) έχει συνολικό εισόδημα €450 το μήνα (€100 το μήνα από εργασία συν €250 το μήνα από ενοίκια και €100 το μήνα από κοινωνικά επιδόματα).

³ Η ρύθμιση αυτή συνεπάγεται ότι από κάθε επιπλέον €10 που κερδίζει (από εργασία) ένας δικαιούχος κρατά €2 (δηλ. το επίδομα ελάχιστου εισοδήματος μειώνεται μόνο κατά €8). Η απαλλαγή του 20% στοχεύει στο μετριασμό των αντικινήτρων για εργασία και στην αποφυγή της «παγίδας της φτώχειας». Χωρίς την πρόβλεψη αυτή, εξαλείφεται εντελώς κάθε κίνητρο για απασχόληση. Βέβαια, η απαλλαγή μέρους των εισοδημάτων των δικαιούχων αυξάνει το συνολικό κόστος του προγράμματος.

⁴ Το ελάχιστο τεκμαρτό εισόδημα αγροτών, για άτομα ηλικίας έως 65 ετών που δηλώνουν αγρότες, θεωρείται ίσο με το θεωρητικό εισόδημα που αντιστοιχεί στην πρώτη ασφαλιστική κατηγορία του κλάδου κύριας ασφάλισης του ΟΓΑ (€473 το μήνα το 2012).

Σύμφωνα με το υποθετικό σενάριο:

- Το εισόδημα αναφοράς θα είναι $(0,8 \times 100) + (1 \times 250) + (1 \times 100) = €430$ το μήνα.
- Το εγγυημένο ποσό θα είναι €540 το μήνα.
- Το επίδομα ελάχιστου εισοδήματος που δικαιούται θα είναι $540 - 430 = €110$ το μήνα.

5. Κόστος και αριθμός δικαιούχων

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα πρόσφατης μελέτης⁵, τυχόν εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος (με εγγυημένο ποσό €200 το μήνα για μονομελές νοικοκυριό και €540 το μήνα για ζευγάρι με δύο παιδιά) θα ωφελούσε περίπου 165.000 δικαιούχους (δηλ. 1,5% του πληθυσμού). Υπολογίζεται ότι το πρόγραμμα θα μείωνε σημαντικά το μέσο χάσμα σχετικής φτώχειας, ενώ θα κόστιζε περίπου €450 εκατομμύρια, δηλ. μόλις 0,23% του ΑΕΠ (κάτω από 1% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης. Η εκτίμηση αυτή δεν απέχει πολύ από τα αποτελέσματα προηγούμενων μελετών⁶.

6. Εξακρίβωση εισοδήματος

Σύμφωνα με την πρόταση (και τη διεθνή εμπειρία), το επίδομα ελάχιστου εισοδήματος θα είναι ίσο με τη διαφορά του δηλωθέντος εισοδήματος από το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Η ανησυχία ότι το δηλωθέν εισόδημα μπορεί να εμφανίζεται χαμηλό όχι λόγω πραγματικής ανάγκης, αλλά λόγω φοροδιαφυγής, ήταν ο βασικός λόγος που η αρχική πρόταση για το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα δεν υιοθετήθηκε τελικά από την κυβέρνηση Σημίτη το 2001. Η ανησυχία αυτή είναι απολύτως θεμιτή. Πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί;

Η γενίκευση της υποχρέωσης υποβολής φορολογικής δήλωσης, η οποία σήμερα δεν ισχύει για όσους κερδίζουν λιγότερα από €3.000 ανά έτος (€6.000 για μισθωτούς) είναι καλή ιδέα. Όμως, αφενός έχει διοικητικό κόστος, ενώ αφετέρου η φορολογική δήλωση παρέχει πληροφορίες για το προηγούμενο έτος (όχι για τη στιγμή της αίτησης για ενίσχυση).

Όμως, το εκκαθαριστικό της εφορίας δεν αρκεί ως κριτήριο επιλεξιμότητας των δικαιούχων. Χρειάζονται πιο σύνθετες πληροφορίες για τα εισοδήματα και τις κοινωνικές παροχές που αυτοί ει-

⁵ Βλ. Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χ. & Καναβιτσά Ε. (2012) Πολιτικές ενδυνάμωσης του κοινωνικού δικτύου ασφαλείας στη Δυτική Ελλάδα: ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

⁶ Η εκτίμηση του κόστους του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος προφανώς διαφέρει ανάλογα με το ύψος του εγγυημένου ποσού και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του προγράμματος. Για παράδειγμα, οι περισσότερες μελέτες υποθέτουν ότι το εγγυημένο ποσό θα είναι ίσο με τη σύνταξη ανασφάλιστων, η αξία της οποίας έχει τετραπλασιαστεί (σε πραγματικές τιμές) την εικοσαετία 1991-2011, ενώ σήμερα υπερβαίνει πολύ (€360 έναντι €200) το εγγυημένο ποσό που χρησιμοποιείται ως υπόθεση εργασίας εδώ. Οι σχετικές εκτιμήσεις κυμαίνονται από 0,23% έως 0,92% του ΑΕΠ. Για την πρώτη εκτίμηση, βλ. Matsaganis M., Papadopoulos F. & Tsakloglou P. (2001) "Eliminating extreme poverty in Greece". Journal of Income Distribution 10 (1-2) 40-57. Για τη δεύτερη εκτίμηση, βλ. Ματσαγγάνης Μ. & Λεβέντη Χ. (2009) Προτάσεις κεντρικών κατευθύνσεων για το σχεδιασμό ορθής στόχευσης των πολιτικών. Στο: Τσακλόγλου Π., Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χ. & Μητράκος Θ. (επιμ.) Ορθή στόχευση και σχεδιασμός πολιτικών για την κοινωνική ένταξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Αθήνα: Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων του Ειδικού Κοινωνικού Ταμείου. Άλλες δύο μελέτες του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών) εκτίμησαν το κόστος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε 0,45% και 0,55% του ΑΕΠ. Βλ. Λεγάκης Α. (2005) Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην Ευρώπη: εμπειρικά δεδομένα (πτυχιακή εργασία). Βλ. επίσης Flevotomou M. (2009) Microsimulation for the evaluation of public policy: a tax-benefit model for the Greek economy (διδακτορική διατριβή).

σπράττουν. Για το λόγο αυτό, όσοι κάνουν αίτηση για το επίδομα ελάχιστου εισοδήματος θα πρέπει να συμπληρώνουν μια ειδική δήλωση εισοδημάτων, η οποία στη συνέχεια να ελέγχεται ως προς την ακρίβειά της με διασταύρωση με τα στοιχεία του Taxis, των υπηρεσιών που χορηγούν κοινωνικά επιδόματα⁷ Κ.Ο.Κ.

Ούτε το εισόδημα που δηλώνεται στην ειδική δήλωση δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί «ατόφιο» για τον καθορισμό του επιδόματος ελάχιστου εισοδήματος. Θα απαιτηθούν επί πλέον ρυθμίσεις.

Κατ' αρχήν το εισόδημα των αιτούντων θα πρέπει να προσαυξάνεται συνυπολογίζοντας τεκμαρτά εισοδήματα, τεκμήρια διαβίωσης κ.τ.λ. Η σχετική μέθοδος, έως ότου διατυπωθούν κανόνες που θα ισχύουν ειδικά για το ελάχιστο εισόδημα, μπορεί να βασίζεται στις ισχύουσες φορολογικές διατάξεις. Η ρύθμιση αυτή πρέπει να εφαρμόζεται σε όλους τους αιτούντες, αν και προφανώς αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση των εισοδηματιών, των εμπόρων και των ελευθέρων επαγγελματιών.

Η τεκμηρίωση του εισοδήματος είναι ιδιαίτερα προβληματική στην περίπτωση των αγροτών, οι οποίοι στο μεγάλο μέρος τους απαλλάσσονται από την υποχρέωση υποβολής φορολογικών δηλώσεων, ενώ επίσης διαθέτουν αδήλωτα εισοδήματα (π.χ. από ίδια παραγωγή). Μια πιθανή λύση, η οποία εφαρμόζεται με επιτυχία στην Πορτογαλία, είναι να θεωρηθεί ως τεκμαρτό εισόδημα αγροτών το ποσό της ασφαλιστικής κατηγορίας που κάθε ασφαλισμένος αγρότης επιλέγει ελεύθερα στο πλαίσιο του νόμου 2458/1997 περί συστάσεως Κλάδου Κύριας Ασφάλισης Αγροτών του ΟΓΑ. Το ποσό αυτό, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αντιστοιχεί σε ετήσιο τεκμαρτό εισόδημα €5.671 για την πρώτη (χαμηλότερη) ασφαλιστική κατηγορία το 2012. Παρότι πρακτικά αυτό συνεπάγεται τον αποκλεισμό των ενεργών αγροτών από το ελάχιστο εισόδημα, το αντίθετο θα ήταν εξαιρετικά προβληματικό και μάλλον αντίθετο στο πνεύμα της πρότασης.

Οι παραπάνω ρυθμίσεις δεν αντιμετωπίζουν απολύτως το πρόβλημα των αδήλωτων εισοδημάτων της παραοικονομίας Ένας καλός τρόπος αποκλεισμού όσων κερδίζουν τέτοια εισοδήματα μπορεί να είναι η πρόβλεψη για υποχρέωση των δικαιούχων να είναι διαθέσιμοι για εργασία, να συμμετέχουν σε προγράμματα κατάρτισης κ.ο.κ. επί ποινή αποκλεισμού.

Η απαίτηση αυτή έχει τη λειτουργία «φίλτρου». Για παράδειγμα, στην Πορτογαλία, όσοι τσιγγάνοι είχαν άλλες δουλειές στην παραοικονομία διαπίστωσαν ότι για να λάβουν το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα θα έπρεπε να παρακολουθήσουν αυτές τις δράσεις που τους αποσπούσαν από τις δουλειές τους (π.χ. οι ίδιοι έπρεπε να καθίσουν στο θρανίο σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας, τα παιδιά τους να γραφτούν στο σχολείο κτλ). Κάποιοι βέβαια από αυτούς το έκαναν, οπότε θεωρήθηκε επιτυχία ότι το πρόγραμμα κατάφερε να μειώσει τα ποσοστά αναλφαβητισμού, σχολικής διαρροής κ.ά.

Άρα, θέμα-κλειδί είναι η σύνδεση «παθητικών» και «ενεργητικών» πολιτικών, δηλαδή η υποχρέωση όσων δικαιούχων είναι ικανοί προς εργασία να δέχονται τις θέσεις εργασίας που ενδεχομένως θα τους προσφερθούν, ή τουλάχιστον να συμμετέχουν σε προγράμματα κατάρτισης ή άλλες συνοδευτικές δράσεις.

⁷ Η διαδικασία αυτή μπορεί (ή μάλλον πρέπει) να οδηγήσει στην ενθάρρυνση των αιτούντων να διεκδικήσουν πρώτα τις άλλες παροχές που μπορεί να δικαιούνται. Σε μια τέτοια περίπτωση, η αύξηση της κοινωνικής δαπάνης θα αντισταθμιζόταν από την καλύτερη στόχευση των κοινωνικών παροχών μέσω της μείωσης του προβλήματος της «μη ανάληψης».

7. Συνοδευτικές δράσεις

Η «νέα γενιά» προγραμμάτων ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος που εφαρμόστηκαν από το 1988 (πρώτα στη Γαλλία, μετά σε κάποιες Ισπανικές περιφέρειες, ύστερα στην Πορτογαλία, πιο πρόσφατα σε πιλοτική βάση στην Ιταλία) χαρακτηρίζεται ακριβώς από τη σύνδεση (α) της χρηματικής ενίσχυσης και (β) της ένταξης των δικαιούχων σε εξατομικευμένες δράσεις κοινωνικής επανένταξης.

Αυτό το σημείο είναι σημαντικό. Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι χωρίς σύνδεση επιδοματικής στήριξης και «ενεργοποίησης» των δικαιούχων οι πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας και του αποκλεισμού είναι λιγότερο αποτελεσματικές. Για να έχει διάρκεια η θετική επίδραση της ενίσχυσης θα πρέπει να συνοδεύεται από μια πιο μόνιμη βελτίωση της απασχολησιμότητας των δικαιούχων – με την έννοια της ικανότητάς τους να τα βγάλουν πέρα μόνοι τους.

Μια ενδιαφέρουσα επιλογή μπορεί να είναι η τοποθέτηση κάποιων δικαιούχων σε προγράμματα κοινωνικής εργασίας, που υλοποιούνται από δημόσιους φορείς ή και πιστοποιημένες εθελοντικές οργανώσεις. Η απασχόληση των δικαιούχων θα πρέπει να αμείβεται κανονικά (τουλάχιστον με το κατώτατο ημερομίσθιο), ενώ το κόστος μπορεί να βαρύνει εν μέρει τους φορείς υλοποίησης και εν μέρει τον προϋπολογισμό του προγράμματος.

Μια άλλη διάσταση της ενεργοποίησης είναι η εξασφάλιση ότι οι δικαιούχοι που δεν είναι ικανοί προς εργασία λόγω ηλικίας, αναπηρίας ή οικογενειακών ευθυνών έχουν πρόσβαση στις βασικές κοινωνικές υπηρεσίες που χρειάζονται: οι άστεγοι στέγη, οι χρόνια ασθενείς περίθαλψη, οι αγράμματοι σχολείο δεύτερης ευκαιρίας, οι νέες μητέρες βρεφονηπιακούς σταθμούς, οι ηλικιωμένοι βοήθεια στο σπίτι κ.ο.κ.

Συχνά οι βασικές κοινωνικές υπηρεσίες υφίστανται ήδη, το ίδιο και τα προγράμματα επανένταξης στην αγορά εργασίας (με Ευρωπαϊκή συγχρηματοδότηση). Στην περίπτωση αυτή αρκεί ο καλύτερος συντονισμός μεταξύ του φορέα υλοποίησης του ελάχιστου εισοδήματος και των κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και η κατά προτεραιότητα ένταξη των δικαιούχων ελάχιστου εισοδήματος στα προγράμματα επανένταξης.⁸

Βέβαια, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση δράσεων επανένταξης με ουσιαστικό αντίκρυσμα δεν είναι εύκολη υπόθεση. Ούτε είναι ασήμαντο το δημοσιονομικό και διοικητικό κόστος τέτοιων δράσεων. Όμως, εάν ο στόχος είναι να δοθεί μια ευκαιρία στους δικαιούχους να ξεφύγουν από την ακραία φτώχεια και όχι απλώς να τους χορηγηθεί ένα μικρό βοήθημα, τότε δεν υπάρχει άλλη επιλογή.

Πάντως, η σύνδεση επιδοματικής στήριξης και συμμετοχής των δικαιούχων σε δράσεις επανένταξης έχει το πρόσθετο πλεονέκτημα ότι κάνει ασύμφορη τη διεκδίκηση του επιδόματος από άτομα που δεν το δικαιούνται. Συνεπώς, μια τέτοια πρόβλεψη μπορεί να περιορίσει τη σχετική σπατάλη.

⁸ Η προβληματική λειτουργία και η χαμηλή ποιότητα των προγραμμάτων αυτών όπως υλοποιούνται σήμερα είναι γενικότερο ζήτημα που θα πρέπει να αντιμετωπιστεί – παρότι δεν αφορά το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα αυτό καθ' αυτό.

8. Εμπόδια

Η (αρχικά σταδιακή ή σε πιλοτική βάση) εφαρμογή ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος προς το παρόν προσκρούει σε διοικητικούς, δημοσιονομικούς και πολιτικούς περιορισμούς.

Οι διοικητικοί περιορισμοί είναι σημαντικοί. Οι κοινωνικές παροχές σήμερα χορηγούνται από φορείς που δεν διαθέτουν την απαραίτητη τεχνογνωσία. Μερικές φορές οι φορείς αυτοί δεν έχουν καν μεγάλη σχέση με τις παροχές τις οποίες χορηγούν. Για παράδειγμα, δεν είναι προφανής η συνάφεια του ΙΚΑ με την επιδότηση της εργατικής εισφοράς χαμηλόμισθων, ούτε του ΟΓΑ με τα πολυτεχνικά επιδόματα, ούτε του ΟΑΕΔ με τα οικογενειακά επιδόματα μισθωτών.

Η χορήγηση κοινωνικών παροχών από δεκάδες διαφορετικούς φορείς (όπως άλλωστε και η χορήγηση συντάξεων από εκατοντάδες ταμεία ασφάλισης) είναι αναποτελεσματική, με την έννοια της σχέσης κόστους-αποτελέσματος: έχει τεράστιο διοικητικό κόστος, προκαλεί λάθη και σοβαρές αστοχίες, αποτελεί τροχοπέδη στην άσκηση μιας παρεμβατικής κοινωνικής πολιτικής, αναπαράγει τον κατακερματισμό του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Χωρίς μια σοβαρή αναβάθμιση της κοινωνικής διοίκησης, η εφαρμογή ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος δεν είναι ρεαλιστική. Ένα αποτελεσματικότερο δίκτυ ασφαλείας απαιτεί μια πιο λιτή αλλά πιο αποτελεσματική κοινωνική διοίκηση.

Οι δημοσιονομικοί περιορισμοί είναι αυτονόητοι: παρότι το κόστος του προγράμματος είναι γενικά χαμηλό (ιδίως σε σχέση με άλλα μικρότερης κοινωνικής χρησιμότητας), ασφαλώς δεν είναι αμελητέο. Στο πλαίσιο της πολιτικής δημοσιονομικής σταθεροποίησης, οι περιορισμοί αυτοί γίνονται ακόμη πιο πιεστικοί.

Τέλος, οι πολιτικοί περιορισμοί σχετίζονται κυρίως με το γεγονός ότι το πρόβλημα της στάσης της κοινής γνώμης απέναντι σε μέτρα ανακούφισης της φτώχειας συχνά επικαθορίζεται από τη στάση της απέναντι στο πρόβλημα της μετανάστευσης.⁹ Όπως συμβαίνει σε πολλές χώρες, οι δικαιούχοι ενός τέτοιου μέτρου σε μεγάλο βαθμό θα ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές ή άλλες μειονότητες (αφού πλήττονται περισσότερο από την ακραία φτώχεια).

Το πρόβλημα είναι λεπτό – και δεν ανάγεται αναγκαστικά σε ρατσιστικού τύπου αντιλήψεις (αν και προφανώς τις τροφοδοτεί). Αξίζει να θυμηθούμε ότι ο πολιτικός συμβιβασμός που οδήγησε στη εδραίωση του κοινωνικού κράτους πραγματοποιήθηκε αρχικά στο εσωτερικό μιας πολιτικής κοινότητας, με τους αντίστοιχους δεσμούς συνοχής που αυτή συνεπάγεται. Η μετανάστευση τροποποιεί τη σύνθεση αυτής της πολιτικής κοινότητας και, συνεπώς, απειλεί να χαλαρώσει τους δεσμούς αλληλεγγύης. Δεν είναι τυχαίο ότι η πληθυσμιακή ομοιογένεια (εθνοτική φυλετική, θρησκευτική) ιστορικά συνέβαλε στην προθυμία χρηματοδότησης της κοινωνικής δαπάνης (π.χ. στις Σκανδιναβικές χώρες), ενώ η πληθυσμιακή ετερογένεια την περιόρισε (π.χ. στις ΗΠΑ).

Για το λόγο αυτό, η θεσμοθέτηση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στην Ελλάδα θα είναι δύσκολη εάν δεν υπερνικηθούν οι ξενοφοβικές αντιδράσεις της κοινής γνώμης, εάν δεν τεθεί σε εφαρ-

⁹ Για μια ενδιαφέρουσα (και μάλλον άβολη) ανάλυση, βλ. Alesina A. & Glaeser E. L. (2004) *Fighting poverty in the US and Europe: a world of difference*. Oxford University Press. Ελληνική έκδοση (2009): *Η καταπολέμηση της φτώχειας στις ΗΠΑ και την Ευρώπη*. Αθήνα: Πόλις.

μογή ένα λογικό πρόγραμμα ενσωμάτωσης των ξένων ανθρώπων που επιθυμούν να παραμείνουν στην Ελλάδα, αλλά και εάν δεν σταθεροποιηθούν οι μεταναστευτικές ροές προς τη χώρα μας.

Πάντως, η πρόβλεψη (στο πακέτο μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής του Νοεμβρίου 2012) δαπάνης €20 εκατ. για την πιλοτική εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε δύο περιοχές της χώρας από τον Ιανουάριο 2014 έχει δώσει νέα ώθηση στη συζήτηση για τις προοπτικές του προγράμματος. Η πιλοτική εφαρμογή είναι μια σπουδαία ευκαιρία για να διερευνηθούν οι πτυχές (διοικητικές, δημοσιονομικές, πολιτικές) από τις οποίες θα εξαρτηθεί σε δεύτερη φάση η εφαρμογή ή όχι του προγράμματος σε εθνική κλίμακα. Συνεπώς, από την επιτυχία της θα εξαρτηθεί το μέλλον του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος τα επόμενα χρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Λεγάκης Α. (2005): *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην Ευρώπη: εμπειρικά δεδομένα*, Πτυχιακή εργασία, Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Λυμπεράκη Α. & Τήνιος Π. (2011): «Κοινωνικό κράτος: οι μεταρρυθμίσεις που δεν έγιναν και η κρίση», Ημερίδα Τράπεζας της Ελλάδος «Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης», Αθήνα, 13 Μαΐου 2011.

Ματσαγγάνης Μ. (2004): *Η κοινωνική αλληλεγγύη και οι αντιφάσεις της: ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική*, Αθήνα, Κριτική.

Ματσαγγάνης Μ. & Λεβέντη Χ. (2009): «Προτάσεις κεντρικών κατευθύνσεων για το σχεδιασμό ορθής στόχευσης των πολιτικών» στο Τσακλόγλου Π., Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χ. & Μητράκος Θ. (επιμ.) *Ορθή στόχευση και σχεδιασμός πολιτικών για την κοινωνική ένταξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων*, Αθήνα, Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων του Ειδικού Κοινωνικού Ταμείου.

Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χ. & Καναβιτσά Ε. (2012) *Πολιτικές ενδυνάμωσης του κοινωνικού δικτύου ασφαλείας στη Δυτική Ελλάδα: ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος*. Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ματσαγγάνης Μ. (2011): *Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς: οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία*, Αθήνα, Κριτική.

Ξενόγλωσση

Alesina A. & Glaeser E. L. (2004): *Fighting poverty in the US and Europe: a world of difference*, Oxford University Press, Ελληνική έκδοση (2009): *Η καταπολέμηση της φτώχειας στις ΗΠΑ και την Ευρώπη*, Αθήνα, Πόλις.

Flevotomou M. (2009): *Microsimulation for the evaluation of public policy: a tax-benefit model for the Greek economy*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Matsaganis M., Papadopoulos F. & Tsakloglou P. (2001): "Eliminating extreme poverty in Greece", *Journal of Income Distribution* 10 (1-2) 40-57.

Το διακύβευμα της κοινωνικής αλληλεγγύης στην Ελλάδα της ύφεσης – Η θέσπιση ενός γενικού συστήματος ελάχιστου εισοδήματος ως βασική πρόκληση μεταρρύθμισης

Δρ. Γαβριήλ Αμίτσης

Δικηγόρος Αθηνών – Επίκουρος Καθηγητής Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλειας

Τμήμα Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας ΑΤΕΙ Αθήνας

Περίληψη

Η δεκαετία του 2010 χαρακτηρίζεται ήδη από την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης ενός σημαντικού τμήματος της Ελληνικής κοινωνίας, που συνδέεται κυρίως με την ραγδαία αύξηση των ανέργων, τη συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών και τη μείωση του ύψους βασικών κοινωνικών παροχών, όπως οι κύριες και επικουρικές συντάξεις, το τακτικό επίδομα ανεργίας και τα προνοιακά επιδόματα. Όμως, η ένταξη της χώρας στον Μηχανισμό Δημοσιονομικής Σταθερότητας δεν συνδυάζεται με «κοινωνικά ισοδύναμα» προστασίας των ευπαθών ομάδων. Υπό το πρίσμα, επομένως, της κρίσιμης κοινωνικοοικονομικής συγκυρίας, παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον η διερεύνηση νέων μηχανισμών παρέμβασης του Κοινωνικού Κράτους για την προστασία των φτωχών ατόμων και οικογενειών. Ως κύριο εργαλείο παρέμβασης προτείνεται η εισαγωγή ενός γενικού προγράμματος ελάχιστου εισοδήματος στο πλαίσιο αναθεώρησης των αρχών και προσανατολισμών του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, που θα συνδυασθεί απαραίτητα με μεταρρυθμιστικές διαδικασίες στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και απασχόλησης.

Εισαγωγή

Η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και η προώθηση της οικονομικής ένταξης των φτωχών ατόμων και οικογενειών αντιστοιχούν στην κύρια αποστολή του *Ενεργητικού Κοινωνικού Κράτους* (Activating Welfare State),¹ η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο μίας πολυδιάστατης συζήτησης μεταξύ Διεθνών Οργανισμών και εθνών κρατών για τις παρεμβάσεις των συστημάτων κοινωνικής προστασίας σε περιόδους έντονης οικονομικής ύφεσης.² Η συζήτηση αυτή δεν έχει ακόμα ενταχθεί στο πλαίσιο του διαλόγου για τις προτεραιότητες εκσυγχρονισμού του Ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλειας υπό το πρίσμα των προκλήσεων που δημιουργεί η ένταξη της χώρας στον Μηχανισμό Δημοσιονομικής Σταθερότητας (προωθήθηκε με τη «Δήλωση για τη Στήριξη της Ελλάδας από τα Κράτη Μέλη της Ευρωζώνης» της 11ης Απριλίου του 2010), καθώς οποιαδήποτε σχετική αναφορά απουσιάζει από τις βασικές ρήτρες κοινωνικής στόχευσης που οριοθετήθηκαν επιχειρησιακά στα κείμενα του Α' Μνημονίου Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής (Μάιος 2010) και του Β' Μνημονίου Συνεννόησης (Φεβρουάριος 2012) και κατοχυρώθηκαν νομοθετικά ιδίως στα Παραρτήματα του Ν. 3845/2010 και του Ν. 4046/2012.

Αντίθετα, και στα δύο Μνημόνια εντοπίζονται παραπομπές στην αναγκαιότητα βελτίωσης της στόχευσης των κοινωνικών δαπανών και ενίσχυσης της αποτελεσματικότητάς τους, που ουσιαστικά μεταθέτουν το επίκεντρο του διαλόγου στις μακροοικονομικές διαστάσεις του υφιστάμενου συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, υποβαθμίζοντας την ανάγκη εκσυγχρονισμού των θεσμικών, συστημικών και επιχειρησιακών παρεμβάσεων υπέρ των φτωχών ατόμων και οικογενειών.

Ανεξάρτητα από τους λόγους περιορισμένου ενδιαφέροντος των σχεδιαστών των δύο Μνημονίων για την προστασία των φτωχών σε μία περίοδο αύξησης των κοινωνικών κινδύνων και αναγκών, οι συνέπειες αυτής της επιλογής (ή αδράνειας επιλογής) είναι προφανείς ως προς την επίτευξη των στόχων για την αύξηση της απασχόλησης και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής του Ελληνικού πληθυσμού την κρίσιμη περίοδο 2012-2015.

- α) Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, ο συνολικός **αριθμός των ανέργων** στην Ελλάδα ανήλθε κατά το β' τρίμηνο του 2011 σε **810.821 άτομα** (ποσοστό 16,3% επί του συνολικού εργατικού δυναμικού).³ Από την άλλη πλευρά, οι **εγγεγραμμένοι άνεργοι στα μητρώα του ΟΑΕΔ** ανέρχονταν σε **730.000** το Δεκέμβριο του 2011.⁴ Ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατά 14.928 άτομα (+2,09%) έναντι του Νοεμβρίου και κατά 77.069 άτομα (+11,79%) σε σύγκριση με το Δεκέμβριο του 2010. Από το σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων, οι 311.825 είναι άνδρες (42,68%) και 418.796 είναι γυναίκες (57,32%). Στην ηλικιακή ομάδα από 30-54 ετών αναλογεί το 63,16% των εγγεγραμμένων ανέργων, στην ηλικιακή ομάδα κάτω των 30 το 27,33% και στην ηλικιακή

¹ Βλ. ιδίως European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, *Linking welfare and work*, 1999 και I. Lodemel and H. Trickey (eds.), *An offer you can't refuse – Workfare in international perspective*, 2000.

² Βλ. ενδεικτικά European Commission, *A consultation at EU level to promote the active inclusion of the people furthest from the labour market*, A Communication from the Commission, COM (2006)44, 8.2.2006, Brussels, International Labour Organization, *World of Work 2010 – From one crisis to the next?*, Geneva, 2010, World Bank, *Unfinished Business – Mobilizing new efforts to achieve the 2015 Millennium Development Goals*, New York, September 2010 και United Nations Organization, *The Millennium Development Goals Report 2011*, New York, 2011.

³ Βλ. Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Δελτίο Τύπου – Έρευνα Εργατικού Δυναμικού για το Β' Τρίμηνο 2011*, 15.9.2011, www.statistics.gr.

⁴ Βλ. ΟΑΕΔ, *Συνοπτική Έκθεση – Εγγεγραμμένοι στο Μητρώο του ΟΑΕΔ*, Δεκέμβριος 2011, www.oaed.gr.

ομάδα άνω των 55 ετών το 9,52%. Στο εκπαιδευτικό επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αναλογεί το 46,84% των εγγεγραμμένων ανέργων, στο εκπαιδευτικό επίπεδο υποχρεωτικής εκπαίδευσης (έως 3η Γυμνασίου) αναλογεί το 36,23%, στο εκπαιδευτικό επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης το 15,74% και στο εκπαιδευτικό επίπεδο χωρίς εκπαίδευση αναλογεί το 1,19%.

Ο αριθμός των **επιδοτούμενων ανέργων** ανήλθε σε **273.867 άτομα** το Δεκέμβριο του 2011 και εμφανίζεται αυξημένος κατά 60.059 άτομα (28,09%) σε σχέση με τον προηγούμενο μήνα. Από το σύνολο των επιδοτούμενων ανέργων, το 59,95% είναι κοινοί επιδοτούμενοι, το 26,59% είναι εποχικοί τουριστικών επαγγελμάτων επιδοτούμενοι, το 9,38% είναι εποχικοί λοιποί επιδοτούμενοι, το 2,81% είναι επιδοτούμενοι σε οικοδομο-τεχνικά επαγγέλματα, το 0,93% είναι εκπαιδευτικοί επιδοτούμενοι και το 0,34% είναι λοιποί επιδοτούμενοι.

Οι καθαρές ροές της μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα, δηλαδή, οι προσλήψεις μείον τις καταγγελίες και τις λήξεις συμβάσεων μείον τις οικειοθελείς αποχωρήσεις, ανέρχονται σε -25.807 έναντι -55.855 τον προηγούμενο μήνα και -33.455 το Δεκέμβριο του 2010.

β) Το 2010 σε κίνδυνο φτώχειας⁵ στην Ελλάδα βρίσκονταν 868.597 νοικοκυριά με 2.204.800 μέλη.

Τα ποσοστά σχετικής φτώχειας⁶ εξακολουθούν να κυμαίνονται σε υψηλά επίπεδα (σταθερά πάνω από το 20% του πληθυσμού), πλήττοντας κυρίως άτομα που κατοικούν στην ύπαιθρο, μονογονεϊκές οικογένειες, άτομα με αναπηρία, πολύτεκνες οικογένειες, ζευγάρια ηλικιωμένων, ανέργους και συνταξιούχους.⁷ Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι τα ελληνικά νοικοκυριά βρέθηκαν από τις αρχές του 2009 σε κατάσταση χρηματοδοτικού ελλείμματος, καθώς το διαθέσιμο εισόδημα και ο δανεισμός τους δεν μπορούσαν να καλύψουν τις καταναλωτικές και επενδυτικές τους δαπάνες και τις ανάγκες αποπληρωμής του χρέους τους.⁸

Υπό το πρίσμα, επομένως, της κρίσιμης κοινωνικοοικονομικής συγκυρίας, η διερεύνηση της λειτουργίας

⁵ Ως όρος η «φτώχεια» αναφέρεται στην αποστέρηση βασικών αγαθών και υπηρεσιών (τροφή, νερό, στέγη, ρουχισμός, συνθήκες υγιεινής). Η φτώχεια μπορεί να έχει επιπτώσεις είτε ως ανεπάρκεια (απόλυτη φτώχεια) είτε ως ανισότητα (σχετική φτώχεια). Ωστόσο η αξιολόγηση της φτώχειας προσεγγίζεται πλέον όχι μόνο με οικονομικούς δείκτες αλλά και με τους λεγόμενους δείκτες αποστέρησης ως προς την κάλυψη βασικών αναγκών, την υγεία, την απασχόληση, την κατοικία και την κατανάλωση αγαθών. Η αδυναμία ενιαίας νομικής οριοθέτησης της φτώχειας σε επίπεδο ΕΕ εξαιτίας της επικουρικής φύσης των κοινοτικών αρμοδιοτήτων στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας «θεραπεύεται» επιχειρησιακά από τις πρωτοβουλίες της Επιτροπής να τυποποιήσει την έννοια της φτώχειας και να την καταγράψει με βάση ένα στατιστικό όριο εισοδήματος, το οποίο σύμφωνα με την Στατιστική Υπηρεσία της Κοινότητας (EUROSTAT) αντιστοιχεί στο 60% του εθνικού ισοδύναμου διαμέσου εισοδήματος. Με βάση το δείκτη αυτό, θεωρείται ότι **αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας νοικοκυριά με συνολικό οικογενειακό εισόδημα που δεν υπερβαίνει το 60% του ισοδύναμου διαμέσου εισοδήματος του κράτους μέλους που ζουν.**

⁶ Το όριο της φτώχειας στην Ελλάδα ορίζεται σύμφωνα με το Ν.3631/2008 ως το 60% της διάμεσου του ισοδύναμου του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος σύμφωνα με τη δειγματοληπτική Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (European Union - Statistics on Income and Living Conditions) που διενεργείται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. Σύμφωνα με την σχετική ανακοίνωση της ΕΛ.ΣΤΑΤ., στις 9.12.2011 το χρηματικό όριο της φτώχειας ανέρχεται στο ετήσιο ποσό των 7.178 ευρώ ανά άτομο και σε 15.073 ευρώ για νοικοκυριά με δύο ενήλικες και δύο εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών. Το μέσο ετήσιο ατομικό ισοδύναμο εισόδημα ανέρχεται σε 13.973,94 ευρώ και το μέσο ετήσιο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών της χώρας σε 24.224,38 ευρώ.

⁷ Ο κίνδυνος φτώχειας για άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών υπολογίζεται σε ποσοστό 21,3%, ενώ για άτομα ηλικίας έως 17 ετών σε ποσοστό 23%. Ο κίνδυνος φτώχειας για άτομα ηλικίας άνω των 75 ετών υπολογίζεται σε ποσοστό 25,5%, ενώ για άτομα ηλικίας 75 ετών και κάτω σε ποσοστό 19,6%.

⁸ Τα ληξιπρόθεσμα χρέη των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων προς το Δημόσιο αυξήθηκαν κατά 10 δισ. ευρώ την περίοδο 2010-2011, φθάνοντας στις αρχές του 2012 τα 45,5 δισ. ευρώ (περίπου 24% του Ελληνικού ΑΕΠ).

του Ελληνικού συστήματος κοινωνικής πρόνοιας στο πεδίο της προστασίας των φτωχών ατόμων και οικογενειών και η επεξεργασία προτάσεων για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς του παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον, καθώς η προσεκτική ανάλυση της διεθνούς εμπειρίας αναδεικνύει με emphatic τρόπο τις συνέπειες που επιφέρουν καθυστερήσεις, στρεβλώσεις ή αδυναμίες ορθολογικής κάλυψης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.⁹

1. Η οριοθέτηση των προνοιακών πολιτικών

Η συγκριτική έρευνα των προνοιακών πολιτικών στα Ευρωπαϊκά μοντέλα κοινωνικής ασφάλειας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι **τα συστήματα πρόνοιας συνθέτουν ένα σχετικά αυτοτελές υποσύστημα κοινωνικής προστασίας**,¹⁰ το οποίο δεν επιδιώκει την αναπλήρωση της απώλειας ή της μείωσης εισοδημάτων από την παραγωγική διαδικασία (όπως τα δημόσια συστήματα κοινωνικής ασφάλισης)¹¹ αλλά κατευθύνεται στην πρόληψη και αντιμετώπιση καταστάσεων ανάγκης. Από επιχειρησιακή άποψη, **το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας προσεγγίζεται ως ένα σύνθετο πλέγμα μέτρων που ρυθμίζουν τη χορήγηση εισοδηματικών παροχών, παροχών σε είδος και κοινωνικών υπηρεσιών μέσω εξειδικευμένων φορέων σε άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης και αδυνατούν να την καλύψουν με τα δικά τους μέσα**. Το κύριο χαρακτηριστικό του συστήματος σε σχέση με την τυποποίηση της ανάγκης είναι η εφαρμογή κριτηρίων επιλεκτικότητας (targeting),¹² που εξαρτούν τη χορήγηση παροχών και υπηρεσιών από τους διαθέσιμους πόρους και την προσωπική κατάσταση των ενδιαφερομένων. Με βάση την προσέγγιση αυτή, τυποποιούνται τρεις βασικές κατηγορίες προνοιακών πολιτικών ενίσχυσης ευπαθών ομάδων του πληθυσμού.

Πίνακας 1. Τυπολογία προνοιακών πολιτικών

Τύπος Παρέμβασης	Ομάδα Στόχου
Πρωτογενείς Πολιτικές καταπολέμησης της εισοδηματικής φτώχειας	Ανασφάλιστα φτωχά άτομα
Δευτερογενείς Πολιτικές κοινωνικής φροντίδας	Ομάδες του πληθυσμού με αυτόνομα βιολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά (άτομα με αναπηρία, ηλικιωμένοι, παιδιά, μονογονεϊκές οικογένειες)
Τριτογενείς Πολιτικές άμεσης κάλυψης σε περίπτωση φυσικών καταστροφών	Το σύνολο του πληθυσμού

⁹ Βλ. ιδίως J. Andersen and P. Jensen (eds.), *Changing labour markets, welfare policies and citizenship perspective*, 2002, P. Graziano, S. Jacquot and B. Palier (eds.), *The EU and the domestic politics of welfare state reforms*, 2010 και M. Ellison (ed.), *Reinventing Social Solidarity across Europe*, 2011.

¹⁰ Βλ. T. Eardley, J. Bradshaw, J. Ditch, I. Gough and P. Whiteford, *Social Assistance in O.E.C.D. Countries - Country Reports*, 1996, P. Guibentif and D. Bouget, *Minimum Income Policies in the European Union*, 1997, G. Standing (ed.), *Minimum income schemes in Europe*, 2003, I. Nicaise and S. Groenez, *The big holes in the net - Structural gaps in social protection and guaranteed minimum income systems in 13 EU countries*, 2004.

¹¹ Το Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης (social insurance) επιδιώκει την κάλυψη τυποποιημένων κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι και τα προστατευόμενα μέλη των οικογενειών τους, χορηγώντας παροχές και υπηρεσίες που αναπληρώνουν τη μείωση ή την απώλεια εισοδήματος από απασχόληση. Βλ. P. Spicker, *Poverty and Social Security - Concepts and Principles*, 1993 και V. Rys, *Reinventing Social Security Worldwide*, 2010.

¹² Βλ. ιδίως N. Gilbert (ed.), *Targeting Social Benefits - International Perspectives and Trends*, 2001 και P. Schuck and R. Zeckhauser, *Targeting Social Programs - Avoiding Bad Bets, Removing Bad Apples*, 2006.

Σε αντίθεση με την οριοθέτηση των πολιτικών κοινωνικής ασφάλισης, η οριοθέτηση των προνοιακών πολιτικών αποτελεί μία *de facto* δυσχερή επιχειρησιακή διαδικασία, καθώς η έννοια της «κοινωνικής πρόνοιας» δεν έχει ένα γενικά παραδεκτό και σταθερό περιεχόμενο με κοινωνικοπολιτικούς όρους. Το περιεχόμενό της διαφέρει από εποχή σε εποχή και από χώρα σε χώρα, ανάλογα με το πολιτικό μοντέλο εξουσίας, τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, τις διοικητικές δομές, τις ιστορικά διαμορφωμένες τάσεις και τις κρατούσες θεωρητικές αντιλήψεις / δογματικές αναλύσεις στο πεδίο της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Η αδυναμία αντικειμενικής οριοθέτησης των προνοιακών πολιτικών συνεπάγεται προβλήματα τόσο στο επίπεδο του συντονισμού των δημόσιων πολιτικών κοινωνικής προστασίας (με αποτέλεσμα είτε να διατηρούνται κενά κάλυψης συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού, είτε να δημιουργούνται αδικαιολόγητες αλληλοεπικαλύψεις παρεμβάσεων με άλλους τομείς δημόσιων πολιτικών, όπως οι πολιτικές κοινωνικής ασφάλισης και απασχόλησης), όσο ιδίως στο επίπεδο της κατανόησης και νομιμοποίησης των μέτρων προστασίας για τις ομάδες στόχου των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας. Τα προβλήματα αυτά επιδεινώνονται στις περιπτώσεις πολιτικών επιλογών που επικεντρώνουν **αδικαιολόγητα (χωρίς, δηλαδή την επίκληση λόγων δημοσίου συμφέροντος)** τη στόχευση των δημόσιων προγραμμάτων στην κάλυψη μόνο παραδοσιακών φτωχών ατόμων / νοικοκυριών που χρήζουν βοήθειας (*deserving poor*), αποκλείοντας ομάδες πληθυσμού με ιδιαίτερα βιολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά (*non deserving poor*), όπως για παράδειγμα τα άτομα με αναπηρία, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι άστεγοι και οι μετανάστες / πρόσφυγες.

Για την αντιμετώπιση των δυσχερειών αυτών, τα περισσότερα Ευρωπαϊκά τουλάχιστον Κράτη έχουν υιοθετήσει κριτήρια νομικής οριοθέτησης των προνοιακών πολιτικών, εξειδικεύοντας τόσο το περιεχόμενο όσο και τις προϋποθέσεις πρόσβασης στις αντίστοιχες υπηρεσίες και παροχές. Η νομική οριοθέτηση των προνοιακών πολιτικών επιτρέπει την κατοχύρωση και προστασία δικαιωμάτων των πολιτών, τα οποία συνήθως παραπέμπονταν στην επιλεκτική συνδρομή επιχειρήσεων και φιланθρωπικών οργανώσεων, εξασφαλίζοντας την ορθολογική ένταξη του πεδίου της κοινωνικής πρόνοιας στο ευρύτερο σύστημα αξιών και λειτουργιών του σύγχρονου Κοινωνικού Κράτους.

Η θεσμική κατοχύρωση των προνοιακών πολιτικών με στόχο την εννοιολογική και επιχειρησιακή τους τυποποίηση προωθείται σε διεθνές επίπεδο από τις παρεμβάσεις Διεθνών Οργανισμών που ασκούν αρμοδιότητες στο πεδίο της κοινωνικής πρόνοιας. Η συστηματική διερεύνηση δεσμευτικών μηχανισμών αντιπροσωπευτικών Διεθνών Οργανισμών οικουμενικής (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, Παγκόσμια Τράπεζα) ή περιφερειακής ισχύος (Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση) αναδεικνύει θεμελιώδη κριτήρια νομικής οριοθέτησης των προνοιακών πολιτικών, που συνάγονται από την συστηματική ερμηνεία τεσσάρων πηγών υπέρτερης ισχύος για τις εθνικές νομοθεσίες:¹³

¹³ Βλ. ιδίως Γ. Αμίτσης, «Υπερεθνικές επιδράσεις στην ανάπτυξη του Ελληνικού Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλειας», σ. 39, σε *Τιμητικός Τόμος Π. Αγαλλοπούλου*, 2011.

- **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Κοινωνική και Ιατρική Αντίληψη** του Συμβουλίου της Ευρώπης (1953)
- **Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης** του Συμβουλίου της Ευρώπης (1961)
- **Οδηγία 2004/38/ΕΚ της 29^{ης} Απριλίου 2004** σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των Κρατών Μελών
- **Κανονισμός 883/2004/ΕΚ της 29^{ης} Απριλίου 2004** για το συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας (αντικατέστησε το σύνθετο πλέγμα των διατάξεων του Κανονισμού 1408/71 της 14^{ης} Ιουνίου 1971 περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς, τους μη μισθωτούς και τα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας).

Η εφαρμογή υπερεθνικών κριτηρίων νομικής οριοθέτησης στις παραπάνω πηγές εντάσσει στον σκληρό πυρήνα των προνοιακών πολιτικών τα προγράμματα που:

- α) καλύπτουν κάθε πρόσωπο που δεν διαθέτει επαρκείς πόρους συντήρησης και αδυνατεί να τους εξασφαλίσει με τις δικές του προσπάθειες ή από άλλες πηγές, **ιδίως από παροχές ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης,**
- β) συνδυάζουν τη χορήγηση εισοδηματικών παροχών με κοινωνικές υπηρεσίες, υπηρεσίες ενεργοποίησης και πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, ώστε να προωθηθεί αποτελεσματικά η διαδικασία κοινωνικής και εργασιακής ένταξης των ενδιαφερομένων,¹⁴
- γ) προσανατολίζονται στην πρόληψη, εξάλειψη ή καταπολέμηση μιας προσωπικής ή οικογενειακής ανάγκης.

Οι προνοιακές πολιτικές διαφοροποιούνται ανάλογα με το περιεχόμενο των μέτρων που εξυπηρετούν τις ανάγκες των ομάδων στόχου. Προβλέπονται συνήθως τρεις διαφορετικές κατηγορίες προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας: προγράμματα εισοδηματικής ενίσχυσης, προγράμματα παροχών σε είδος και προγράμματα προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών.

Τα προγράμματα εισοδηματικής ενίσχυσης αντιστοιχούν σε προγράμματα τακτικής ή έκτακτης επιδότησης ατόμων ή οικογενειών χωρίς επαρκείς πόρους συντήρησης. Τα προγράμματα αυτά διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

- 1) προγράμματα γενικού ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, που εξασφαλίζουν πόρους ύστερα από έλεγχο εισοδηματικών και περιουσιακών πηγών σε κάθε άτομο που βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης
- 2) κατηγοριακά προγράμματα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, που εξασφαλίζουν πόρους ύστερα

¹⁴ Ο σκληρός πυρήνας του δικαιώματος στην κοινωνική ένταξη εντοπίζεται στην εξασφάλιση συνθηκών και όρων διαβίωσης που επιτρέπουν τη συμμετοχή του ατόμου στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό μίας περιοχής, περιφέρειας ή χώρας. Μία τέτοια συμμετοχή εμπεριέχει ποιοτικές διαστάσεις που απομακρύνονται από την παραδοσιακή αντίληψη της χορήγησης παροχών εισοδηματικού χαρακτήρα, επιβάλλοντας στους σχεδιαστές πολιτικών την παράλληλη υιοθέτηση μέτρων ανάπτυξης των δεξιοτήτων και ικανοτήτων του ατόμου, χωρίς προσβολή της αυτονομίας του. Βλ. σχετικά Γ. Αμίτσης, *Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης – Το Θεσμικό Οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού*, 2006, σ. 73.

από έλεγχο εισοδηματικών και περιουσιακών πηγών σε συγκεκριμένες κατηγορίες πληθυσμού που βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης

- 3) προγράμματα δημόσιας αντίληψης, που εξασφαλίζουν εφάπαξ παροχές σε άτομα ή οικογένειες που πλήττονται από φυσικές καταστροφές ή αδυνατούν να εξασφαλίσουν τη διαβίωσή τους λόγω έκτακτων γεγονότων.

Τα προγράμματα παροχών σε είδος αντιστοιχούν σε προγράμματα που εξασφαλίζουν την κάλυψη βασικών αναγκών των δικαιούχων. Εδώ περιλαμβάνονται τα προγράμματα ιατροφαρμακευτικής και νοσηλευτικής περίθαλψης των ανασφαλιστών απόρων, τα συσσίτια αστέγων, τα μέτρα χορήγησης εξαρτημάτων / βοηθημάτων και δελτίων μετακίνησης σε άτομα με αναπηρία κ.λπ.

Τα προγράμματα κοινωνικών υπηρεσιών αντιστοιχούν στο σύνολο των οργανωμένων δραστηριοτήτων δημόσιων, ιδιωτικών και εθελοντικών φορέων, οι οποίες επιδιώκουν τη διατήρηση, τη βελτίωση ή την αποκατάσταση της ικανότητας ατόμων ή ομάδων να ανταποκρίνονται στις ανάγκες διαβίωσης και κοινωνικής συμμετοχής.

2. Η ανάπτυξη των προνοιακών πολιτικών στην Ελλάδα

Οι προνοιακές πολιτικές στην Ελλάδα προωθούνται από φορείς του δημόσιου, ιδιωτικού και μη κερδοσκοπικού / εθελοντικού τομέα. Οι φορείς του δημόσιου τομέα σχεδιάζουν και υλοποιούν προγράμματα εισοδηματικής ενίσχυσης και κοινωνικής φροντίδας των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, στο πλαίσιο της προστασίας δικαιωμάτων που προβλέπονται στο Σύνταγμα και εξειδικεύονται από τη νομοθεσία.¹⁵ Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις λειτουργούν με αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών φροντίδας προς άτομα που ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς (καταβολή ανταλλάγματος για τη λήψη των υπηρεσιών) και δεν επιθυμούν (ή αδυνατούν) για διάφορους λόγους να ενταχθούν στο δημόσιο σύστημα, ενώ οι μη κερδοσκοπικοί / εθελοντικοί φορείς δραστηριοποιούνται για την προώθηση συλλογικών αιτημάτων των μελών τους ή για την κάλυψη των κενών προστασίας που συνεπάγεται συχνά είτε η επιλεκτική στόχευση των δημόσιων πολιτικών είτε η απουσία εξειδικευμένων προγραμμάτων κάλυψης κινδύνων.

Η ανάπτυξη του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα παρουσιάζει ιστορικά σοβαρές αδυναμίες και στρεβλώσεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο εντοπίζονται στην έλλειψη στοχευμένων στρατηγικών προστασίας των ατόμων σε κατάσταση ανάγκη και στην απουσία ολοκληρωμένων ενεργητικών δράσεων εργασιακής και κοινωνικής ένταξης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, που είτε εγκλωβίζονται στην περιστασιακή λήψη επιδοματικών παροχών χωρίς προοπτικές απεξάρτησης από τη δημόσια συνδρομή, είτε παραπέμπονται σε αναχρονιστικές μορφές ιδρυματικής περίθαλψης με κίνδυνο «υψηλού στιγματισμού». Παράλληλα, διαπιστώνονται οργανωτικά, διοικητικά και χρηματοδοτικά προβλήματα

¹⁵ Βλ. ιδίως Γ. Αμίτσης, *Αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας – Το Ελληνικό μοντέλο κοινωνικών υπηρεσιών και η Ευρωπαϊκή εμπειρία*, 2001.

στη λειτουργία του προνοιακού συστήματος, καθώς και καθυστερήσεις / κενά στην αποτελεσματική κάλυψη της ζήτησης για ποιοτικές υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας των παιδιών, των ηλικιωμένων και των ατόμων με αναπηρία, που αναμένεται να αυξηθεί τις επόμενες δεκαετίες εξαιτίας δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών παραγόντων.

Από θεσμική άποψη, το Ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας χαρακτηρίζεται από διαρθρωτικά μειονεκτήματα και ελλείψεις, με κυριότερη την **απουσία κατοχύρωσης ενός γενικού προγράμματος ελάχιστου εισοδήματος (μοναδική εξαίρεση στο σύνολο των Κρατών Μελών της Ένωσης)** που θα καλύπτει κάθε άτομο σε κατάσταση ανάγκης μέσω δράσεων εισοδηματικής ενίσχυσης, κοινωνικής φροντίδας και ενεργοποίησης. Από την άλλη πλευρά, το υφιστάμενο επιχειρησιακό καθεστώς διαμόρφωσης και άσκησης των προνοιακών πολιτικών εξακολουθεί να επηρεάζεται από **σοβαρές δυσλειτουργίες και στρεβλώσεις**:

- **έλλειψη συντονισμού** μεταξύ των φορέων της κεντρικής διοίκησης που ασκούν αρμοδιότητες στο πεδίο της κοινωνικής πρόνοιας (Υπουργείο Υγείας, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, Υπουργείο Εσωτερικών, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού) ή χρηματοδοτούν δράσεις προνοιακών πολιτικών (Υπουργείο Οικονομικών),
- **επικέντρωση των παρεμβάσεων σε παραδοσιακές μορφές επιδοματικής ενίσχυσης** ευπαθών ομάδων του πληθυσμού που δεν συνδυάζονται με μέτρα κοινωνικής και εργασιακής ένταξης,
- **περιορισμένη στόχευση των δράσεων** που συνεπάγεται τόσο άνιση κατανομή των πόρων μεταξύ των ομάδων στόχου, όσο και αναποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών,
- **αδυναμία των παροχών να κατοχυρώσουν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης**.

Αξίζει να επισημανθεί ότι μόλις το 2008 επιχειρήθηκε για πρώτη φορά η νομοθετική εξειδίκευση του «ορίου της σχετικής φτώχειας» με στόχο να καθορισθεί το πεδίο εφαρμογής των προγραμμάτων οικονομικής ενίσχυσης φτωχών ατόμων και νοικοκυριών από το Εθνικό Ταμείο Κοινωνικής Συνοχής, καθώς το σχετικό άρθρο 1§3 του **Ν. 3631/2008** όρισε ότι:

«Το όριο της φτώχειας ορίζεται στο 60% της διάμεσου του ισοδύναμου συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος, σύμφωνα με την μεθοδολογία που ακολουθείται κατά την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των νοικοκυριών που διενεργείται ετησίως από τη Γενική Γραμματεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας (ΕΣΥΕ) δυνάμει του Κανονισμού 1177/2003 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου».

Όμως, το Ταμείο καταργήθηκε με το άρθρο 1 παρ.1 εδ. γ' του **Ν. 3895/2010**, χωρίς να προηγηθεί κάποια ουσιαστική συζήτηση για τις συνέπειες προσβολής του σχετικού κοινωνικού κεκτημένου και χωρίς να συνοδευθεί από υιοθέτηση ισοδύναμων μέτρων έστω και σε επιχειρησιακό επίπεδο. Η κατάργηση αυτή πρέπει να καταγραφεί ως βασική θεσμική άμβλυνση του προστατευτικού ρόλου του Κοινωνικού Κράτους τη δεκαετία του 2010.

3. Οι επιδοματικές πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας στην Ελλάδα

Οι επιδοματικές πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας στην Ελλάδα σχεδιάζονται και προωθούνται από δημόσιους φορείς, οι οποίοι υλοποιούν «κατηγοριακά προγράμματα» κάλυψης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού στο πλαίσιο της προστασίας δικαιωμάτων που προβλέπονται στο Σύνταγμα και εξειδικεύονται από τη νομοθεσία. Οι φορείς του δημόσιου τομέα που παρεμβαίνουν στο πεδίο καταπολέμησης της φτώχειας οργανώνονται και λειτουργούν από διοικητική άποψη σε τρία επίπεδα: κεντρική διοίκηση, περιφερειακή αυτοδιοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση.

Τα υφιστάμενα προγράμματα επιδοματικής ενίσχυσης σχεδιάζονται από τις υπηρεσίες της κεντρικής διοίκησης και υλοποιούνται μέσω των Διευθύνσεων Κοινωνικής Πολιτικής των ΟΤΑ, των τοπικών υπηρεσιών του ΟΑΕΔ ή ειδικών λογαριασμών που λειτουργούν στο πλαίσιο άλλων φορέων κοινωνικής προστασίας (π.χ. Λογαριασμός Ανασφαλιστών Ηλικιωμένων του ΟΓΑ). Πρόκειται για προγράμματα που απευθύνονται σε συγκεκριμένες ομάδες στόχου (άτομα με αναπηρία, απροστάτευτα παιδιά, ανασφάλιστες μητέρες, ανασφάλιστοι ηλικιωμένοι, παλιννοστούντες ομογενείς, άτομα σε κρίση, άνεργοι), καθώς το ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας δεν εξασφαλίζει επαρκείς πόρους συντήρησης για κάθε άτομο που βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης.

Τα υφιστάμενα κατηγοριακά προγράμματα διαφοροποιούνται (τόσο ως προς την ένταση όσο και την έκταση της προστασίας) ανάλογα με τις ομάδες στις οποίες απευθύνονται. Εφαρμόζονται έτσι προγράμματα για:

- α)** την εισοδηματική ενίσχυση των απροστάτευτων παιδιών,
- β)** την εισοδηματική ενίσχυση των γυναικών (σε περίπτωση μητρότητας) που δεν καλύπτονται από φορείς κοινωνικής ασφάλισης και δεν διαθέτουν επαρκή μέσα συντήρησης,
- γ)** την εισοδηματική ενίσχυση των ατόμων με αναπηρία (προβλέπονται οκτώ κατηγορίες επιδότησης ανάλογα με το είδος της αναπηρίας),
- δ)** τη συνταξιοδότηση των ανασφαλιστών υπερηλίκων χωρίς πόρους βιοπορισμού (μέσω της υπαγωγής τους στο πεδίο Ειδικού Λογαριασμού του ΟΓΑ που χορηγεί μηνιαία επιδόματα σε ύψος ίσο με τις κύριες συντάξεις του ΟΓΑ),
- ε)** την ενίσχυση συγκεκριμένων κατηγοριών παλιννοστούντων ομογενών,
- στ)** την εισοδηματική ενίσχυση συγκεκριμένων κατηγοριών ανέργων που δεν δικαιούνται ή εξαντλούν το δικαίωμα τακτικής επιδότησης (ειδικό βοήθημα μετά από τρίμηνη παραμονή στα μητρώα ανέρ-

γων, ειδικό βοήθημα αποφυλακισμένων, επίδομα νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας, επίδομα μακροχρόνια ανέργων, ειδικό βοήθημα μετά τη λήξη της τακτικής επιδότησης ανεργίας, ειδικό βοήθημα λόγω διακοπής λειτουργίας της εργοδότης επιχείρησης).

Από επιχειρησιακή άποψη, το κυριότερο «εσωτερικό μειονέκτημα» της επιλογής των κατηγοριακών προγραμμάτων εντοπίζεται στη διαιώνιση των ανισοτήτων μεταξύ των ομάδων στόχου, αφού κάθε πρόγραμμα προβλέπει:

- διαφορετικές προϋποθέσεις για τη θεμελίωση δικαιώματος σε παροχές,
- διαφορετικές προϋποθέσεις για τη χορήγηση των παροχών,
- διαφορετικές τεχνικές υπολογισμού του ύψους των παροχών,
- διαφορετικούς μηχανισμούς αναπροσαρμογής του ύψους των παροχών.

Η έλλειψη ενός γενικού συστήματος ελάχιστου εισοδήματος δεν μπορεί να αναπληρωθεί από τις παραδοσιακές παροχές δημόσιας αντίληψης που χορηγούνται με βάση το Ν.Δ. 57/73 «περί λήψεως μέτρων κοινωνικής προστασίας οικονομικώς αδυνάτων και καταργήσεως των διεπουσών τον θεσμόν της απορίας διατάξεων». Και τούτο γιατί το συγκεκριμένο νομοθέτημα δεν καλύπτει κάθε περίπτωση εισοδηματικής ανεπάρκειας αλλά μόνο εξαιρετικές καταστάσεις, που συνήθως προκαλούνται από φυσικές καταστροφές. Από την άλλη πλευρά, τα προνοιακά προγράμματα για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού δεν αντανακλούν τις βασικές διαστάσεις ενός **μοντέλου στοχευμένης επιλεκτικής κάλυψης**, καθώς δεν υιοθετούν ενιαία τις αρχές της επικουρικότητας και της εξατομίκευσης, που θα εξασφάλιζαν την επικέντρωση των πόρων σε φτωχά άτομα και νοικοκυριά. Σε αρκετές περιπτώσεις, μάλιστα, επεκτείνουν τη χορήγηση παροχών σε άτομα ανεξάρτητα από την έκταση της οικονομικής τους ανάγκης και την ενδεχόμενη έλλειψη μέσων βιοπορισμού (π.χ. επιδόματα για τα άτομα με αναπηρία), οδηγώντας σε καταστάσεις διαφθοράς και απάτης.¹⁶

Η ομάδα του πληθυσμού που αντιμετωπίζει το κυριότερο «θεσμικό πρόβλημα» κάλυψης αντιστοιχεί σε **φτωχά άτομα ικανά και διαθέσιμα προς εργασία**, τα οποία είτε δεν έχουν ενταχθεί ποτέ στην αγορά εργασίας ή έχουν εξαντλήσει τα δικαιώματά τους για λήψη τακτικών ή έκτακτων παροχών από τον Ο.Α.Ε.Δ. Τα άτομα αυτά δεν έχουν δυνατότητα πρόσβασης στο δημόσιο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, γιατί δεν προβλέπεται ένα γενικό πρόγραμμα για κάθε άτομο σε κατάσταση οικονομικής αδυναμίας αλλά ούτε και κάποιο ειδικό πρόγραμμα για τους ανασφάλιστους άνεργους. Η προστασία τους περιορίζεται στη λήψη παροχών νοσοκομειακής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, χωρίς να εξασφαλίζεται ένα πλέγμα παροχών και υπηρεσιών ελαχίστων ορίων συντήρησης. Γίνεται, επομένως, δικαιολογημένα λόγος στην περίπτωση αυτή για την έλλειψη ενός **στοιχειώδους δικτύου ασφαλείας** που θα εξασφαλίζει ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και συγχρόνως θα προωθή την οικονομική και κοινωνική ένταξη των ενδιαφερομένων.

¹⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διάρκεια της πρόσφατης απογραφής για τη δημιουργία και τήρηση ενιαίου εθνικού μητρώου δικαιούχων προνοιακών επιδομάτων (1η Φεβρουαρίου έως 16 Μαρτίου 2012) τα μεγαλύτερα ποσοστά μη προσέλευσης ενδιαφερομένων εντοπίστηκαν στο πεδίο των επιδομάτων σε άτομα με αναπηρία.

Υπό το πρίσμα αυτό, είναι προφανές ότι το υφιστάμενο μοντέλο δεν ανταποκρίνεται στην εφαρμογή των γενικών αρχών λειτουργίας ενός ολοκληρωμένου προνοιακού συστήματος εθνικής εμβέλειας (όπως συνάγονται από την ερμηνεία συγκεκριμένων ρυθμίσεων του εθνικού, διεθνούς και κοινοτικού δικαίου κοινωνικής ασφάλειας), που καταγράφονται συνοπτικά ως εξής:

- α) Καθολικότητα εφαρμογής** (το σύστημα θα καλύπτει κάθε άτομο που βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης και δεν θα επικεντρώνεται στην «επιλεκτική κάλυψη» συγκεκριμένων κατηγοριών του πληθυσμού).
- β) Επικουρική λειτουργία** (η χορήγηση παροχών θα εξαρτάται από την αδυναμία κάλυψης της ανάγκης από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης ή από τους ίδιους πόρους του ενδιαφερόμενου).
- γ) Νομική κατοχύρωση των δικαιούχων** (η ένταξη των ενδιαφερομένων στο σύστημα προστασίας και η λήψη των σχετικών παροχών / υπηρεσιών δεν θα εξαρτάται από τη διακριτική ευχέρεια των οργάνων της διοίκησης αλλά θα γίνεται με την πλήρωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων άσκησης του δικαιώματος).
- δ) Εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης** (οι παροχές πρέπει να επιτρέπουν την αξιοπρεπή διαβίωση των δικαιούχων και όχι απλώς τη φυσική τους συντήρηση).
- ε) Εξασφάλιση πρόσβασης των δικαιούχων σε υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας και νοσηλευτικής περίθαλψης χωρίς την υποχρέωση συμμετοχής τους στις σχετικές δαπάνες.**
- στ) Ενίσχυση των δυνατοτήτων ένταξης των δικαιούχων στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό** μέσω της ανάπτυξης προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης.

Ποιοί είναι, όμως, οι κύριοι παράγοντες της θεσμικής και επιχειρησιακής υστέρησης του προνοιακού συστήματος ως προς την κάλυψη των φτωχών ατόμων και νοικοκυριών; Χωρίς αμφιβολία, ο ιστορικός του μέλλοντος θα επικεντρωθεί **στη διαχρονική αποτυχία των κομμάτων εξουσίας για την εισαγωγή στοχευμένων αναδιανεμητικών πολιτικών υπέρ των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού**, η οποία συνδυάζεται ή ενδυναμώνεται από:

- την παγίωση πολιτικών ιδεοτύπων που υποστηρίζουν ότι η οικονομική ανάπτυξη επαρκεί να εξάλειψει τις έντονες εισοδηματικές ανισότητες στην Ελληνική κοινωνία,
- τη διάχυτη εντύπωση σε μεγάλα στρώματα του πληθυσμού ότι οι ίδιοι οι φτωχοί φέρουν σημαντική ευθύνη για την κατάστασή τους και επομένως το κράτος δεν πρέπει να δεσμεύει πόρους υπέρ τους (η φτώχεια ως ατομικό διακύβευμα),
- την επίκληση από τη γραφειοκρατική κοινωνική διοίκηση των πραγματικά υψηλών ποσοστών παραοικονομίας και φοροδιαφυγής που εμποδίζουν την αντικειμενική καταγραφή των εισοδηματικών πηγών κάθε νοικοκυριού,
- τη στόχευση των κοινωνικών δαπανών στην ανάπτυξη των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης και υγείας για την ικανοποίηση συλλογικών αιτημάτων μεγάλου ποσοστού ψηφοφόρων,

- την περιορισμένη ενεργοποίηση ομάδων πίεσης για την εφαρμογή ενός γενικού προγράμματος ελάχιστου εισοδήματος, που θα αντικαθιστούσε τα υφιστάμενα κατηγοριακά προγράμματα,
- την επίκληση του ρόλου της οικογένειας και των άτυπων δικτύων αλληλοβοήθειας.

Από την άλλη πλευρά, εντοπίζονται ουσιαστικές αδυναμίες πολιτικού και επιχειρησιακού συντονισμού μεταξύ των φορέων της κεντρικής διοίκησης που προωθούν πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας, με αποτέλεσμα είτε να διαιωνίζονται επιλεκτικές παρεμβάσεις κάλυψης συγκεκριμένων ομάδων σε βάρος κάποιων άλλων, είτε να αναπαράγονται εστίες στρεβλώσεων και αλληλοεπικαλύψεων, εμποδίζοντας την αποτελεσματικότητα των σε αρκετές περιπτώσεις υψηλών κοινωνικών δαπανών. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό, ότι σε αντίθεση με αρκετά άλλα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης,¹⁷ η Ελλάδα δεν διαθέτει κάποιο επιτελικό όργανο σχεδιασμού και παρακολούθησης των πολιτικών καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.¹⁸

Υπό το πρίσμα της τρέχουσας κοινωνικοοικονομικής συγκυρίας, είναι προφανής η σκοπιμότητα αναμόρφωσης του υφιστάμενου υπολειμματικού προνοιακού μοντέλου για την αντιμετώπιση δύο βασικών προκλήσεων: τη στόχευση των (περιορισμένων πλέον) δημόσιων πόρων σε ομάδες του πληθυσμού με αντικειμενικά προβλήματα συμμετοχής στον οικονομικό ιστό και την εξασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης στα φτωχά άτομα και νοικοκυριά. Οι προτεραιότητες αυτές μπορεί να εξυπηρετηθούν άμεσα με την υιοθέτηση τριών παρεμβάσεων στο πεδίο της εισοδηματικής ενίσχυσης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού:

- Εισαγωγή και πιλοτική εφαρμογή από τις αρχές του 2013 ενός **γενικού συστήματος ελάχιστου εισοδήματος** για κάθε άτομο που αδυνατεί να εξασφαλίσει με τις δικές του δυνάμεις ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.
- Θέσπιση ενός **ειδικού προγράμματος κάλυψης των φτωχών ανέργων** χωρίς ασφαλιστική προϋπόθεση, που θα προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες ανάγκες τους (αρχές του 2014).
- **Κατάργηση όλων των κατηγοριακών προνοιακών προγραμμάτων** εισοδηματικής ενίσχυσης αμέσως μετά την ωρίμανση των προϋποθέσεων ανάπτυξης του γενικού συστήματος και του ειδικού προγράμματος (τέλη του 2014).

¹⁷ Τα πλέον χαρακτηριστικά υποδείγματα εντοπίζονται στο Βέλγιο, όπου η **Δημόσια Υπηρεσία για τον Προγραμματισμό της Κοινωνικής Ενσωμάτωσης, της Κοινωνικής Οικονομίας και της Καταπολέμησης της Φτώχειας** (Public Service for Planning Social Integration, Combat against Poverty and Social Economy) συντονίζει τα 589 **Δημόσια Γραφεία Κοινωνικής Βοήθειας** (Centres publics d'Action sociale) και στη Μεγάλη Βρετανία, όπου η **Μονάδα Κοινωνικού Αποκλεισμού** (Social Exclusion Unit), αυτόνομη μονάδα σε επίπεδο Γραφείου Πρωθυπουργού, συντόνιζε τις παρεμβάσεις των Υπουργείων για την καταπολέμηση της φτώχειας. Το 2006 η Μονάδα Κοινωνικού Αποκλεισμού συγχωνεύθηκε στη **Μονάδα Στρατηγικής του Γραφείου του Πρωθυπουργού** (Prime Minister's Strategy Unit) και μετονομάστηκε σε **Ομάδα Εργασίας για την καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού** (Social Exclusion Task Force) με στόχο να εξασφαλίσει τον ορθολογικό συντονισμό του κυβερνητικού έργου στο πεδίο της κοινωνικής ένταξης. Μετά την ανάληψη της εξουσίας από το Συνασπισμό των Συντηρητικών και των Φιλελευθέρων το 2010, η Ομάδα Εργασίας καταργήθηκε (Νοέμβριος του 2010) και το προσωπικό της απορροφήθηκε από το **Γραφείο για την Κοινωνία των Πολιτών (Office for Civil Society)**, που αποτελείται από τις ακόλουθες πέντε Διευθύνσεις:

- Πολιτική και Ανάλυση της Μεγάλης Κοινωνίας (Big Society Policy & Analysis Team)
- Δημόσιες Υπηρεσίες (Public Services Team)
- Φιλανθρωπικές Οργανώσεις και Τομεακή Στήριξη (Charities and Sector Support Team)
- Κοινωνικές Επενδύσεις και Κοινωνικές Επιχειρήσεις (Social Investment and Social Enterprise Team)
- Κοινωνική Δράση (Social Action Team).

¹⁸ Η ίδρυση μίας **Γενικής Γραμματείας Κοινωνικής Ένταξης παρά το Πρωθυπουργό** προτείνεται ως βασικό σενάριο ανάπτυξης μίας στρατηγικής συντονισμού των πολιτικών ένταξης στο Ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας.

4. Η Ευρωπαϊκή εμπειρία για την ανάπτυξη συστημάτων ελάχιστου εισοδήματος

Οι πολιτικές εισοδηματικής ενίσχυσης των φτωχών αποτελούν το βασικό άξονα των εθνικών προνοιακών πολιτικών στα περισσότερα Ευρωπαϊκά Κράτη. Η ανάπτυξή τους συνδέεται, βέβαια, και επηρεάζεται άμεσα από τις ιδιαίτερες οικονομικές, πολιτιστικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν στο περιβάλλον εφαρμογής τους.

Η ανάλυση του περιεχομένου εθνικών προνοιακών προγραμμάτων εισοδηματικής ενίσχυσης σε αντιπροσωπευτικά Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντοπίζει τόσο θεσμικά κατοχυρωμένες δράσεις, όσο και πιλοτικές / καινοτόμες δράσεις, οι οποίες παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την κάλυψη συγκεκριμένων ομάδων στόχου με αυξημένα προβλήματα και ανάγκες. Τα προγράμματα εισοδηματικής στήριξης για την καταπολέμηση της φτώχειας και του αποκλεισμού αναπτύσσονται στο πλαίσιο λειτουργίας των **δημόσιων συστημάτων ελάχιστου εισοδήματος**, που καλύπτουν τις ανάγκες ατόμων χωρίς επαρκείς πόρους συντήρησης σε κατάσταση ανάγκης. Η χρήση του όρου «**ελάχιστο εισόδημα**» δεν είναι, όμως, κοινή σε όλα τα Κράτη Μέλη της Ένωσης, δεδομένου ότι συνηθέστερα χρησιμοποιούνται άλλοι όροι, όπως η κοινωνική προστασία ή η κοινωνική βοήθεια. Σε μερικές χώρες, η έννοια του «ελάχιστου εισοδήματος» απεικονίζεται στην ονομασία εθνικών προγραμμάτων που επιδιώκουν να θεμελιώσουν ένα δίκτυ ασφαλείας για άτομα και οικογένειες που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας (για παράδειγμα “*Revenu solidarite active*” στην Γαλλία ή “*Rendimento mínimo garantido*” στην Πορτογαλία), ενώ σε άλλες χώρες συνηθίζονται όροι όπως “*Income Support*” (Ηνωμένο Βασίλειο), “*Toimeentulotuki*” (Φιλανδία), “*Sozialhilfe*” (Γερμανία και Αυστρία), “*Minimum de Moyens d’Existence*” – *Minimex* (Βέλγιο), “*Supplementary Welfare Allowance*” (Ιρλανδία), “*Algemene Bijstand*” (Ολλανδία) κ.λπ.

Επισημαίνεται ότι οι παροχές ελάχιστου εισοδήματος δεν συνδέονται με τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης (όπως συμβαίνει με το τακτικό επίδομα ανεργίας), καθώς προσανατολίζονται στην κάλυψη ανασφάλιστων ατόμων. Σε κάποια, μάλιστα, εθνικά συστήματα, τα προγράμματα λειτουργούν συμπληρωματικά με δράσεις που στοχεύουν στην (επαν)ένταξη των δικαιούχων στην αγορά εργασίας. Πάντως, σε κάθε περίπτωση **το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα είναι μία γνήσια προνοιακή παροχή που δεν πρέπει να συγχέεται με άλλου είδους επιδόματα ή παροχές ασφαλιστικού χαρακτήρα** (π.χ. εθνική σύνταξη, τακτικό επίδομα ανεργίας, ειδικά μη ανταποδοτικά επιδόματα προς συνταξιούχους), εάν και αυτές αποτελούν εξίσου σημαντική εγγύηση επαρκούς εισοδήματος για ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.¹⁹

Τα περισσότερα Κράτη Μέλη της Ένωσης έχουν θεσμοθετήσει γενικά συστήματα ελάχιστου εισοδήματος για κάθε ανασφάλιστο άτομο σε κατάσταση ανάγκης, ενώ έχουν υιοθετηθεί και κατηγοριακά προγράμματα που προσανατολίζονται στην κάλυψη συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού, με έμφαση στους ανασφάλιστους ηλικιωμένους και τα άτομα με αναπηρία. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 προωθούνται, μάλιστα, διαδικασίες μεταρρύθμισης των εθνικών συστημάτων, που συνδέονται με την

¹⁹ Βλ. Platform of European Social NGO's, *Achieving effective Minimum Income and Active Inclusion policies in the EU: What the European Union can contribute*, 2007, www.socialplatform.org

αλλαγή του προφίλ των δικαιούχων (το υψηλότερο ποσοστό των ληπτών ελάχιστου εισοδήματος συγκροτείται πλέον από μοναχικά άτομα, μονογονεϊκές οικογένειες και νέους ανέργους) και την εμφάνιση των νέων διαστάσεων του κοινωνικού αποκλεισμού, οι οποίες δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά από την αγορά εργασίας, τα άτυπα οικογενειακά δίκτυα και την οργανωμένη φιλανθρωπία. Οι στρατηγικές μεταρρύθμισης επικεντρώνονται ιδίως στη βελτίωση των παροχών για την κατοχύρωση αξιοπρεπών όρων διαβίωσης και στην προώθηση των ληπτών στην αγορά εργασίας, ώστε να αμβλυνθεί σταδιακά η εξάρτησή τους από τη δημόσια συνδρομή.²⁰ Παράλληλα, επιδιώκονται η διεύρυνση του προσωπικού πεδίου εφαρμογής των προγραμμάτων σε όλους τους νόμιμα διαμένοντες στην επικράτεια κάθε Κράτους και η ενίσχυση / βελτίωση των δυνατοτήτων πρόσβασης στις εισοδηματικές παροχές (ενίσχυση των μηχανισμών πληροφόρησης των δυνητικών ληπτών για τα δικαιώματά τους μέσω της δημιουργίας ειδικών δομών σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο).

Πίνακας 2. Εθνικά Προγράμματα Ελάχιστου Εισοδήματος

Χώρα	Πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης
Βέλγιο	Minimum de Moyens d'Existence, Minimex (Bestaansminimum)
Δανία	Social Bistand / Starthjælp
Γερμανία	Sozialhilfe
Ισπανία	Ingreso mínimo de inserción or Renta minima
Γαλλία	Revenu Solidarite Active
Ιρλανδία	Supplementary Welfare Allowance
Ιταλία	Minimo Vitale or Reddito minimo
Κύπρος	Δημόσιο Βοήθημα
Λουξεμβούργο	Revenu Minimum Garanti
Ολλανδία	Algemene Bijstand
Νορβηγία	Stånad til livsopphold
Αυστρία	Sozialhilfe
Πορτογαλία	Rendimento mínimo garantido
Ρουμανία	Ajutor social
Φιλανδία	Toimeentulotuki
Σλοβενία	Denarna socialna pomoč
Σουηδία	Ekonomiskt bistånd
Ηνωμένο Βασίλειο	Income Support

²⁰ Τα πλέον αντιπροσωπευτικά θεσμικά μέτρα για την επίτευξη των συγκεκριμένων στόχων είναι η ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των παροχών για να καλύψουν το αυξημένο κόστος διαβίωσης, η προστασία των παροχών έναντι κατάσχεσης, η προσαρμογή των συστημάτων στις ανάγκες των ληπτών και η παραπομπή των ληπτών σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης.

Τα προγράμματα ελάχιστου εισοδήματος στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια εξασφαλίζουν ένα «τελικό δίχτυ ασφάλειας» (final safety net) για την κάλυψη βασικών αναγκών διαβίωσης των δικαιούχων, χωρίς να προϋποθέτουν –όπως τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης– οποιαδήποτε καταβολή προγενέστερων εισφορών, κατοχυρώνοντας, στο πλαίσιο ενός σφαιρικού και ολοκληρωμένου μηχανισμού καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, «το θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα επαρκών πόρων και παροχών που εξασφαλίζουν αξιοπρεπή ανθρώπινη διαβίωση».²¹ Επομένως, αμβλύνουν τον παθητικό χαρακτήρα των επιδοματικών πολιτικών του Κοινωνικού Κράτους, επιδιώκοντας την κάλυψη των κενών του παραδοσιακού συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, δεδομένου ότι συνδυάζουν την επιδοματική πολιτική με συμπληρωματικά μέτρα κοινωνικής ένταξης,²² λειτουργώντας ως «εισοδηματική εγγύηση, που εξασφαλίζει ένα δίχτυ κοινωνικής προστασίας για άτομα που κινδυνεύουν να περιέλθουν σε συνθήκες φτώχειας».²³ Συνεπώς, οι παρεμβάσεις των προγραμμάτων ελάχιστου εισοδήματος κατευθύνονται στην αποφυγή της κατήλωσης στο φαύλο κύκλο της επιδοματικής εξάρτησης (παγίδα της φτώχειας), που ανακυκλώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό και «εγκλωβίζει» τους λήπτες χρηματικών παροχών σε ένα καθεστώς «ασφαλούς απομάκρυνσης» από τη συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

5. Βασικές αρχές και άξονες ενός γενικού συστήματος ελάχιστου εισοδήματος στην Ελλάδα

Η έλλειψη δημόσιας συνδρομής κάθε ατόμου που αδυνατεί να εξασφαλίσει με τις δικές του δυνάμεις ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης μπορεί να καλυφθεί με την υιοθέτηση ενός μοντέλου στοχευμένης κάλυψης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, που θα εξειδικεύει τόσο το περιεχόμενο όσο και τις προϋποθέσεις πρόσβασης στις αντίστοιχες υπηρεσίες και παροχές. Μέσω τεχνικών ποιοτικής νομοθέτησης, οι δημόσιες πολιτικές κοινωνικής προστασίας αποσυνδέονται από τη φιλοσοφία των ευκαιριακών μη συστημικών παρεμβάσεων (βλ. βραχυπρόθεσμες δράσεις στο πλαίσιο συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων από Διεθνείς Οργανισμούς) και αποκτούν το χαρακτήρα μίας εθνικής διαρθρωτικής πολιτικής,²⁴ που είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα και αποτελεσματικότητά τους. Παράλληλα, η οριοθέτηση των πολιτικών επιτρέπει τη θεσμική κατοχύρωση και διαχρονική προστασία των δικαιωμάτων των ωφελοούμενων πολιτών, εξασφαλίζοντας την ένταξη των στοχευμένων παρεμβάσεων στο ευρύτερο σύστημα αξιών ενός εθνικού μοντέλου κοινωνικής προστασίας.

²¹ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σύσταση του Συμβουλίου της 24ης Ιουνίου 1992 σχετικά με τα κοινά κριτήρια που αφορούν την επάρκεια πόρων και παροχών στα συστήματα κοινωνικής προστασίας, 92/441/ΕΟΚ, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 245/26.8.1992.

²² Βλ. FEANTSA, *Minimum Income Policies: A key strategy for the re-integration of homeless people*, May 2005, σ. 2.

²³ Βλ. EAPN, *Setting minimum social standards across Europe*, Summary of research and papers from Year 1, 2006.

²⁴ Σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, στις χώρες με προβλήματα υπερχρέωσης οι στρατηγικές για την καταπολέμηση της φτώχειας πρέπει να διέπονται από πέντε βασικές αρχές: α) να σχεδιάζονται με πρωτοβουλία του κράτους ανεξάρτητα από εξωτερικούς παράγοντες ή συνθήκες (country-driven strategies), β) να επιδιώκουν συγκεκριμένο αποτέλεσμα για τους ωφελοούμενους (result-oriented strategies), γ) να καλύπτουν ολοκληρωμένα όλες τις διαστάσεις της φτώχειας (comprehensive strategies), δ) να αξιοποιούν τη συντονισμένη κινητοποίηση όλων των αναπτυξιακών παραγόντων της χώρας (partnership-oriented strategies), ε) να επιδιώκουν μακροπρόθεσμο αντίκτυπο στην καταπολέμηση της φτώχειας (long term perspective strategies). Βλ. σχετικά Poverty Reduction Strategy Papers, A Factsheet – September 2005, International Monetary Fund, www.imf.org/external/np/exr/facts/prsp.htm.

Το προτεινόμενο μοντέλο κάλυψης των φτωχών ατόμων και νοικοκυριών υιοθετεί τη δυναμική προσέγγιση των στόχων μίας δημόσιας προνοιακής πολιτικής, που προσανατολίζεται:

- στη σύνδεση των προνοιακών παρεμβάσεων με τις αναπτυξιακές πολιτικές και την αγορά εργασίας,
- στην ενίσχυση των ευκαιριών και των προσωπικών δυνατοτήτων επιλογής των ατόμων που αντιμετωπίζουν καταστάσεις ανάγκης,
- στην αποδοχή των αλλαγών που έχουν συντελεσθεί στην οικογένεια και την αγορά εργασίας,
- στην επιλεκτική ενίσχυση των πλέον ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού.

Η φιλοσοφία του μοντέλου κατευθύνεται στην επικέντρωση των αναδιανεμητικών πολιτικών **στα πλέον ευπαθή από τα φτωχά τμήματα του πληθυσμού**, που δεν έχουν πρόσβαση σε βασικά κοινωνικά αγαθά. Βέβαια, η οριοθέτηση αυτή γίνεται συνήθως με συμβατικό και αμφισβητήσιμο τρόπο, ακόμα και όταν υιοθετείται θεσμικά από τους δημόσιους φορείς ένα τυπικό όριο διαβίωσης που αντιστοιχεί στο **εγγυημένο όριο συντήρησης** (π.χ. η «γραμμή φτώχειας»). Μια πρόσθετη δυσκολία αναφύεται όταν, λόγω περιορισμένων πόρων, πρέπει να γίνει μια εσωτερική ιεράρχηση στο επίπεδο των ευάλωτων ομάδων, ώστε να εντοπισθούν εκείνες με τις μεγαλύτερες ανάγκες. Τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται είναι σύνθετα και συχνά αλληλο-αναιρούμενα (για παράδειγμα, το κριτήριο της κοινωνικής συνοχής έρχεται συχνά σε σύγκρουση με το κριτήριο της οικονομικής βιωσιμότητας, το κριτήριο το κοινωνικής δικαιοσύνης με το κριτήριο της πολιτικής σκοπιμότητας, το αναπτυξιακό κριτήριο με το κριτήριο της άμεσης ανακούφισης, κ.λπ.). Η εξεύρεση του σημείου ισορροπίας και του «ιδανικού» μείγματος πολιτικών απαιτεί, επομένως, ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές συναινέσεις στην Ελλάδα της ύφεσης, ώστε να ενδυναμωθεί το διακύβευμα της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Από επιχειρησιακή άποψη, **ένα γενικό σύστημα ελάχιστου εισοδήματος αποτελεί ουσιαστικά το εργαλείο των προνοιακών παρεμβάσεων για την προώθηση ενός μοντέλου στοχευμένης κάλυψης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού**, επιδιώκοντας αφενός την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, αφετέρου την κοινωνική και οικονομική (επαν)ένταξη των ασθενέστερων μελών της Ελληνικής κοινωνίας. Υπό αυτό το πρίσμα, η κατοχύρωση του συστήματος συνιστά σημαντικό μηχανισμό μεταρρυθμιστικής παρέμβασης στο πεδίο των παραδοσιακών προνοιακών πολιτικών, που επιχειρείται με γνώμονα την «ενεργητική στροφή» των προγραμμάτων επιδοματικής ενίσχυσης, συνδέοντας τις παροχές με την εργασιακή ένταξη και υιοθετώντας αυστηρά κριτήρια επιλεκτικότητας στην άσκηση μέτρων κοινωνικής πολιτικής.

Το γενικό σύστημα ελάχιστου εισοδήματος δεν αντιστοιχεί στη μονοδιάστατη χορήγηση χρηματικών παροχών, αλλά συνθέτει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα κοινωνικών παρεμβάσεων που στηρίζεται σε τρεις πυλώνες:

- **μία θεσμικά κατοχυρωμένη προνοιακή παροχή εισοδηματικής ενίσχυσης, που εξασφαλίζει σε κάθε φτωχό πολίτη ένα εγγυημένο όριο διαβίωσης,**

- *ένα πακέτο υπηρεσιών φροντίδας για άτομα που αντιμετωπίζουν πρόσθετα προβλήματα εξαιτίας ηλικίας, ασθένειας ή αναπηρίας,*
- *ένα πλέγμα προγραμμάτων ενεργοποίησης και προώθησης στην αγορά εργασίας ανέργων που είναι ικανοί και διαθέσιμοι προς απασχόληση.*

Με βάση την προσέγγιση αυτή, το προτεινόμενο σύστημα απομακρύνεται –προκειμένου να αντιμετωπίσει τους νέους κινδύνους που οδηγούν στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό– από την ομοιόμορφη καθολική προστασία, προσανατολίζοντας τις κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες στις πλέον ευπαθείς ομάδες και στα άτομα με αυξημένες ανάγκες. Επίσης, επεκτείνει την εφαρμογή προγραμμάτων που θέτουν ως υποχρεωτική προϋπόθεση για τη χορήγηση κοινωνικών παροχών την άσκηση ή αναζήτηση απασχόλησης. Στο πλαίσιο αυτό, θα επιχειρηθεί για πρώτη φορά η θεσμική διασύνδεση της επιδοματικής πολιτικής με την επανένταξη στην αγορά εργασίας, που αποδίδει έμφαση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου και προτάσσει τη διασφάλιση της ισότητας ευκαιριών αντί για την κατοχύρωση προσδοκιών σε παθητικές εισοδηματικές ενισχύσεις.

5.1. Οι αρχές του συστήματος

Οι αρχές του συστήματος απορρέουν από τις βασικές διαστάσεις του μοντέλου στοχευμένης κάλυψης και εμπνέονται από τις νέες κοινωνικοπολιτικές προτεραιότητες για το συνδυασμό μέτρων καταπολέμησης της φτώχειας και προώθησης της κοινωνικής / εργασιακής ένταξης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού.

- α) Η αρχή της επικουρικότητας** τυποποιεί την παρέμβαση του συστήματος για την κάλυψη μόνο των αναγκών εκείνων, οι οποίες δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους.

Οι συνέπειες της αρχής της επικουρικότητας καταγράφονται συνοπτικά ως εξής:

- Δεν επιτρέπεται η χορήγηση παροχών και υπηρεσιών, όταν οι ανάγκες του ενδιαφερόμενου μπορούν να καλυφθούν εξ ίσου αποτελεσματικά από ένα φορέα κοινωνικής ασφάλισης, στο πλαίσιο λειτουργίας ενός συστήματος δημόσιας ασφάλισης,
- Δεν επιτρέπεται η χορήγηση παροχών και υπηρεσιών, όταν οι ανάγκες του ενδιαφερόμενου μπορούν να καλυφθούν από την απασχόληση ή τα περιουσιακά του στοιχεία,
- Δεν επιτρέπεται η χορήγηση παροχών και υπηρεσιών, όταν οι ανάγκες του ενδιαφερόμενου μπορούν να καλυφθούν από άλλα μέλη της οικογένειάς του, ιδίως όταν αυτά έχουν υποχρέωση συντήρησής του (εδώ για παράδειγμα εντάσσεται το καθήκον διατροφής των γονέων απέναντι στα τέκνα τους),
- Επιβάλλεται η διακοπή της χορήγησης παροχών και υπηρεσιών, όταν εξασφαλισθούν οι δυνατότητες κάλυψης των αναγκών του ενδιαφερόμενου.

β) Η αρχή της εξατομίκευσης τυποποιεί την ενεργοποίηση του συστήματος σε σχέση με την εξειδίκευση της ανάγκης των ενδιαφερομένων να ενταχθούν σε προγράμματα προστασίας. Η εφαρμογή της συμβάλλει ουσιαστικά στην τυποποίηση της κοινωνικής και οικονομικής ανάγκης, ύστερα από τη στάθμιση των επιθυμιών του ενδιαφερόμενου αναφορικά με τη μορφή και την έκταση της κοινωνικής κάλυψης.

Από νομική άποψη, η κύρια συνέπεια της αρχής της εξατομίκευσης είναι ότι τα όργανα της προνοιακής διοίκησης δεσμεύονται να αιτιολογούν τις αποφάσεις τους, όταν καθορίζουν την ανάγκη, τη μορφή και την έκταση κοινωνικής προστασίας. Κατά τη διάρκεια μιας παρόμοιας διαδικασίας υποχρεώνονται μάλιστα να λαμβάνουν υπόψη τους ακόλουθους παράγοντες, οι οποίοι θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικοί για την ορθολογική προσαρμογή των προνοιακών μέτρων στις ιδιαίτερες περιστάσεις των εκάστοτε δικαιούχων:

- την οικογενειακή, επαγγελματική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση του ατόμου,
- τα αίτια που έχουν οδηγήσει στην εμφάνιση ή παράταση της συγκεκριμένης ανάγκης,
- τη δυνατότητα του ατόμου να καλύψει την αντίστοιχη ανάγκη,
- την αποτελεσματική υποστήριξη του ατόμου, με τρόπο που θα αμβλύνει τις πιθανότητες κοινωνικού στιγματισμού στο ευρύτερο περιβάλλον του.

γ) Η συνέργεια μεταξύ των πολιτικών ελάχιστου εισοδήματος και των πολιτικών απασχόλησης αποτελεί αρχή που συνδέεται με την οικονομική ένταξη των ληπτών, όπως αυτή έχει μετασχηματισθεί σε οργανωτικό επίπεδο μέσω της πρόβλεψης ενεργητικών μέτρων στα παραδοσιακά μοντέλα ελάχιστου εισοδήματος. Αρκετά εθνικά συστήματα προωθούν ιδίως κατά τη διάρκεια μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων την ολοκληρωμένη υποστήριξη των προνοιακών ληπτών μέσω προγραμμάτων εξατομικευμένης προσέγγισης, συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, διαβίου μάθησης και επιδοτούμενης απασχόλησης,²⁵ παρέχοντας κίνητρα για τη βελτίωση των δυνατοτήτων ένταξής τους στην αγορά εργασίας.

δ) Η ενεργοποίηση των αποκλεισμένων ατόμων είναι μία γενική αρχή που απορρέει από την ανάγκη ενσωμάτωσής τους (integration) στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό.²⁶ Συνήθως, εξειδικεύεται μέσω διαφορετικών προσεγγίσεων που εμφανίζουν το κοινό χαρακτηριστικό της ενθάρρυνσης των δικαιούχων να εμπλακούν με δικές τους πρωτοβουλίες στις διαδικασίες απασχόλησης και κοινωνικής συμμετοχής. Όμως, την περίοδο αυτή αποκτά όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον η τυ-

²⁵ Για μια συγκριτική επισκόπηση των πλέον αντιπροσωπευτικών σχετικών εθνικών στρατηγικών βλ. N. Gilbert / R. Van Voorhis (eds.), *Activating the unemployed – A comparative analysis of work-oriented policies*, 2001 και R. Van Berkel / I. Hornemman (eds.), *Active Social Policies in the EU – Inclusion through Participation?*, 2002.

²⁶ Για το θεωρητικό υπόβαθρο της αρχής της ενεργοποίησης βλ. I. Bohrer / I. Wallimann, *Armut – Eingliederung als neue Herausforderung für die Sozialhilfe*, 1999, J. F. Handler, “Social citizenship and workfare in the US and Western Europe: from status to contract”, *Journal of European Social Policy*, 13, 3, 2003, σ. 229 και U. Klammer / S. Leiber, “Activierung und Eigenverantwortung in europäischvergleichender Perspektive”, *WSI – Mitteilungen*, 9, σ. 514, 2004.

ποποίηση των προϋποθέσεων εφαρμογής παρόμοιων τεχνικών.²⁷ Η σχετική συζήτηση αναδεικνύει, μάλιστα, ιδιαίτερα σημαντικές διαστάσεις που απασχολούν τους σχεδιαστές μέτρων ενεργοποίησης των αποκλεισμένων ατόμων: α) το πλαίσιο λειτουργίας των τεχνικών (οι τεχνικές ενεργοποίησης μπορούν είτε να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο επίπεδο διαρθρωτικών πολιτικών για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, είτε να αποτελέσουν απλώς μηχανισμούς για τη διαχείριση των φαινομένων αυτών και την άμβλυνση των συνεπειών τους), β) οι στρατηγικές προτεραιότητες των τεχνικών (οι τεχνικές αυτές εμπνέονται συνήθως από την ανάγκη προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας των δικαιούχων· υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου η εισαγωγή τους απορρέει από αντιλήψεις περί κοινωνικού ελέγχου των προνοιακών δικαιούχων, οι οποίες επικεντρώνονται στην αναγκαιότητα αποτροπής ενδεχομένων καταχρήσεων των δημοσίων συστημάτων πρόνοιας από άτομα που δεν δικαιούνται να υπαχθούν στο προστατευτικό τους πλαίσιο), γ) η διάρκεια εφαρμογής των τεχνικών (εδώ, το κύριο ζήτημα εντοπίζεται στους προσανατολισμούς των μέτρων σε σχέση με την εξασφάλιση της ολοκληρωμένης ενσωμάτωσης των δικαιούχων ή απλώς την παροχή κινήτρων και ευκαιριών για συγκεκριμένη χρονική περίοδο), δ) η φύση των τεχνικών (υποχρεωτική ή ελεύθερη επιλογή τους από τους λήπτες και τους ενδιαφερόμενους να ενταχθούν στο πεδίο εφαρμογής ενός προνοιακού συστήματος), ε) οι συνέπειες εφαρμογής των τεχνικών (οι συνέπειες μπορούν να περιλαμβάνουν την εξασφάλιση νέων ευκαιριών και κινήτρων για εργασιακή και κοινωνική ένταξη, την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση αδυναμίας τήρησης των προβλεπόμενων προϋποθέσεων ή τη συνδυαστική εφαρμογή των δύο μοντέλων) και στ) τα εργαλεία εφαρμογής των τεχνικών.

5.2. Το περιεχόμενο του συστήματος

Το περιεχόμενο του συστήματος υιοθετεί τις γενικές αρχές των ενεργητικών προνοιακών πολιτικών, εξασφαλίζοντας –παράλληλα με την εισοδηματική στήριξη– την διασύνδεση των δικαιούχων και των μελών των οικογενειών τους με τις πολιτικές υγείας, προώθησης στην απασχόληση, εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, αποσκοπώντας στην ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του συστήματος μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- απευθύνεται σε πρόσωπα ηλικίας από δεκαοκτώ (18) έως εξήντα πέντε (65) ετών ή σε ανήλικους με εξαρτώμενα μέλη,
- καλύπτει πρόσωπα ικανά προς εργασία ή πρόσωπα που για ιδιαίτερους λόγους δεν μπορούν να απασχοληθούν (άτομα με αναπηρία, άτομα που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες κ.λπ.),
- η υπαγωγή των ενδιαφερομένων στο πεδίο εφαρμογής του προϋποθέτει την πλήρωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων (κατάσταση απασχόλησης, συνθήκες διαβίωσης, περιουσιακά στοιχεία δικαιούχου κ.λπ.),

²⁷ Βλ. ιδίως A. Pascual (ed.), *Are Activation Policies Converging in Europe?*, ETUI, Brussels, 2004 και R. Van Berkel and B. Valkenburg (eds.), *Making it personal – Individualizing Activation Services in the EU*, 2007.

- οι χρηματικές παροχές του δεν είναι ανταποδοτικού χαρακτήρα και καταβάλλονται σε μηνιαία βάση για την αντιμετώπιση των τρεχουσών αναγκών των δικαιούχων,
- η χορήγηση των παροχών δεν είναι απεριόριστη αλλά εξαρτάται από την εκτίμηση της θέσης και του προφίλ των ενδιαφερομένων (απασχόληση του δικαιούχου, μεταβολή του οικογενειακού εισοδήματος του δικαιούχου κ.λπ.),
- λειτουργεί συμπληρωματικά με πολιτικές φροντίδας, ενεργοποίησης, κοινωνικής και επαγγελματικής (επαν)ένταξης.

5.3. Οι ομάδες στόχου του συστήματος

Το σύστημα απευθύνεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων ή νοικοκυριών, το εισόδημα των οποίων δεν επαρκεί για την κάλυψη βασικών αναγκών επιβίωσης και κυμαίνεται κάτω από το **καθορισμένο όριο της φτώχειας (60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος σε εθνική βάση)**. Προσανατολίζεται, επομένως, να καλύψει επικουρικά κατηγορίες του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν αυξημένους κινδύνους και ανάγκες.

Δικαιούχοι να ενταχθούν στο Πρόγραμμα είναι οι Έλληνες πολίτες, πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και αναγνωρισμένοι πρόσφυγες που κατοικούν μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα, εφόσον πληρούν τα ακόλουθα κριτήρια:

- Το ετήσιο εισόδημα του ενδιαφερόμενου κυμαίνεται κάτω από το ελάχιστο όριο συντήρησης (το ποσό αυτό επαυξάνεται κατά 70%-100% για κάθε ενήλικο και κατά 50% για κάθε ανήλικο προστατευόμενο μέλος).
- Διαθεσιμότητα του ενδιαφερομένου για συμμετοχή του σε προγράμματα επαγγελματικής αποκατάστασης και κατάρτισης (εξαιρούνται πρόσωπα που δεν μπορούν να εργασθούν για αντικειμενικούς λόγους).
- Ο ενδιαφερόμενος έχει εξαντλήσει όλες τις δυνατότητες χορήγησης άλλου ισοδύναμου επιδόματος από φορείς κοινωνικής προστασίας.
- Ο ενδιαφερόμενος παρέχει όλα τα νόμιμα αποδεικτικά που κρίνονται απαραίτητα για την εκτίμηση της ατομικής και οικογενειακής του οικονομικής κατάστασης, ενώ ενημερώνει την αρμόδια υπηρεσία για μεταβολή του ατομικού ή οικογενειακού του εισοδήματος.
- Ο ενδιαφερόμενος είναι ηλικίας 18 έως 65 ετών.
- Ο ενδιαφερόμενος, εφόσον είναι σε θέση να εργασθεί, αποδέχεται την κάλυψη οποιασδήποτε κενής θέσης εργασίας που θα του υποδείξει ο ΟΑΕΔ.

5.4. Η αρχιτεκτονική του συστήματος

Το σύστημα προβλέπει τη χορήγηση εισοδηματικών παροχών και υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας, που συνδυάζονται με υπηρεσίες ενεργοποίησης των δικαιούχων, ώστε να εμπλακούν με δικές τους πρωτοβουλίες στις διαδικασίες απασχόλησης και κοινωνικής συμμετοχής.

Α. Οι εισοδηματικές παροχές

Το ύψος της παροχής του ελάχιστου εισοδήματος ισούται με τη διαφορά μεταξύ του ποσού του *εγγυημένου ορίου συντήρησης* και του *συνόλου των εισοδημάτων του δικαιούχου και της οικογένειάς του*. Συνεπώς το ποσό της παροχής διαφοροποιείται ανάλογα με *τη διαφορά μεταξύ του εγγυημένου ορίου* για κάθε τύπο νοικοκυριού και του *εισοδήματος αναφοράς του νοικοκυριού*. Ως εισόδημα αναφοράς θεωρείται το «καθαρό» οικογενειακό εισόδημα, το οποίο διαμορφώνεται μετά την αφαίρεση των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, ενώ για την τεκμηρίωσή του απαιτείται η υποβολή φορολογικής δήλωσης του προηγούμενου έτους.

Η παροχή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος χορηγείται 12 φορές το χρόνο. Η καταβολή του αρχίζει την πρώτη ημέρα του μήνα μετά το μήνα ένταξης του δικαιούχου στο Πρόγραμμα και τερματίζεται την τελευταία ημέρα του μήνα εντός του οποίου ο δικαιούχος απεντάσσεται από το Πρόγραμμα. Δεδομένου ότι οι δικαιούχοι της εισοδηματικής ενίσχυσης ή / και τα μέλη της οικογένειάς τους οφείλουν να συμμετάσχουν σε ενέργειες που στοχεύουν στη βελτίωση των δεξιοτήτων / ικανοτήτων τους για την (επαν)ένταξή τους στην αγορά εργασίας, η χορήγηση της παροχής αναστέλλεται για το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο δικαιούχος ή κάποιο μέλος της οικογένειάς του αδικαιολόγητα δεν συμμετέχει στις ενέργειες που στοχεύουν στη βελτίωση των ικανοτήτων του ή δεν δέχεται να απασχοληθεί σε συγκεκριμένη θέση εργασίας που θα του προτείνει ο ΟΑΕΔ.

Β. Οι υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας

Προτεραιότητα του συστήματος δεν αποτελεί μόνο η εισοδηματική ενίσχυση των δικαιούχων αλλά και η ολοκληρωμένη κοινωνική τους προστασία. Στο πλαίσιο αυτό, η σύνδεση της χορήγησης χρηματικών παροχών με ολοκληρωμένα μέτρα αντιμετώπισης κοινωνικών προβλημάτων συμβάλλει στην πρόληψη / άμβλυνση του κινδύνου κοινωνικού αποκλεισμού των ενδιαφερομένων.

Οι υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας περιλαμβάνουν την ατομική συμβουλευτική υποστήριξη των δικαιούχων της εισοδηματικής ενίσχυσης ή / και των μελών της οικογένειάς τους και στη συνέχεια την αναζήτηση της βέλτιστης δυνατής λύσης για το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν, η οποία κατά κανόνα μπορεί να προσφερθεί από τις δομές που δραστηριοποιούνται στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης, της κατάρτισης κ.λπ. Με βάση τις νέες απαιτήσεις, καλύπτουν και τις περιπτώσεις **υπερχρεωμένων νοικοκυριών** που αδυνατούν, σε μακροχρόνια βάση, να εξοφλήσουν το σύνολο των χρεών τους,²⁸ παρέχοντας πρόσβαση σε ειδική ενημέρωση συμβουλευτικής χρέους και νομική συνδρομή.²⁹

Γ. Οι υπηρεσίες ενεργοποίησης

Η συγκεκριμένη παρέμβαση αφορά τους δυνητικούς δικαιούχους των χρηματικών παροχών που είναι

²⁸ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Towards a common operational European definition of overindebtedness*, Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών, Βρυξέλλες, 2008.

²⁹ Βλ. Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, *Πίστωση και κοινωνικός αποκλεισμός στην κοινωνία της αφθονίας*, Γνωμοδότηση, Βρυξέλλες, 25 Οκτωβρίου 2007.

σε θέση να εργασθούν και επικεντρώνεται στην ενίσχυση του εργασιακού τους ήθους, την τακτική επαλήθευση και παρακολούθηση της συμμετοχής τους στο σύστημα καθώς και την χορήγηση εξατομικευμένων υπηρεσιών ενημέρωσης, συμβουλευτικής υποστήριξης κ.λπ. Υπό το πρίσμα αυτό, οι δικαιούχοι παραπέμπονται σε μέτρα ενεργητικής στήριξης που περιλαμβάνουν:

- κάλυψη προτεινόμενης θέσης εργασίας
- συμμετοχή σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης
- επιστροφή στο εκπαιδευτικό σύστημα
- συμμετοχή σε προγράμματα απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας
- συμμετοχή σε προγράμματα ανάπτυξης της κοινωνικής αυτονομίας.

5.5. Η χρηματοδότηση του συστήματος

Η χρηματοδότηση του συστήματος καλύπτει το σύνολο των δαπανών για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων αποτελεσματικής εκπλήρωσης των στόχων του. Ως βασικές δαπάνες προσδιορίζονται το κόστος του νέου επιδόματος, το κόστος νέων προσλήψεων για την αναβάθμιση των ανθρώπινων πόρων σε επίπεδο της κεντρικής διοίκησης και των φορέων εφαρμογής, οι δαπάνες λειτουργίας και συντήρησης νέων συστημάτων πληροφορικής και εξοπλισμού κ.λπ. Κατά την διάρκεια ανάπτυξης, όμως, των σχετικών προγραμμάτων, οι σχεδιαστές πολιτικής και τα όργανα υλοποίησής της πρέπει να επιδιώξουν να καλύψουν σημαντικό τμήμα των δαπανών με τις ακόλουθες διαδικασίες:

α) Εξασφάλιση οικονομιών κλίμακας στην επιδοματική κάλυψη των φτωχών ατόμων και νοικοκυριών, οι οποίες αναμένεται να προκύψουν ιδίως από:

- τη βελτίωση της ποιότητας των νομοθετικών / κανονιστικών ρυθμίσεων περί προστασίας των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού,
- την κατάργηση των κατηγοριακών προγραμμάτων εισοδηματικής στήριξης,
- την εξοικονόμηση πόρων από τα παραδοσιακά προγράμματα επιδοματικής ενίσχυσης λόγω της εισαγωγής ολοκληρωμένων διαδικασιών εργασιακής ένταξης των ανέργων,
- την ενίσχυση του εργασιακού ήθους των ανέργων,
- την ενίσχυση της απόδοσης συστημάτων και διαδικασιών ελέγχου των προϋποθέσεων ένταξης στο σύστημα (ως αποτέλεσμα της υιοθέτησης νέων μεθόδων διοίκησης και διαχείρισης των πολιτικών επιδότησης),
- την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας για τη χορήγηση και παρακολούθηση των επιδομάτων,
- την αύξηση της παραγωγικότητας των στελεχών της κεντρικής διοίκησης και των φορέων εφαρμογής.

β) Αξιοποίηση υπερεθνικών πηγών χρηματοδότησης για την κάλυψη των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας και ενεργοποίησης, οι οποίες αναμένεται να προκύψουν ιδίως από:

- πόρους των **Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων** (ΕΣΠΑ 2007-2013, Ε' Προγραμματική Περίοδος 2014-2020) στο πλαίσιο των κοινωνικών στόχων της Στρατηγικής ΕΕ 2020³⁰
- πόρους από **Προγράμματα Διεθνών Οργανισμών** (ΟΗΕ, Παγκόσμια Τράπεζα, Συμβούλιο της Ευρώπης).

Βασική πηγή χρηματοδότησης του νέου συστήματος θα είναι ο κρατικός προϋπολογισμός (καλύπτοντας αποκλειστικά τις δαπάνες των χρηματικών παροχών) με συμπλήρωση πόρων από τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης³¹ και αξιοποίηση εσόδων από τις ακόλουθες πηγές:

- την **ειδική εισφορά αλληλεγγύης** υπέρ των ανέργων,
- τους πόρους του **Ειδικού Ταμείου Κοινωνικής Αλληλεγγύης** (Ν. 3522/2007),
- **δράσεις Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης** από ελληνικές και πολυεθνικές επιχειρήσεις που ενδιαφέρονται να διαθέσουν πόρους για την δημιουργία θέσεων εργασίας υπέρ ειδικών κατηγοριών ανέργων,
- τη δημιουργία **επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας**³² από επιδοτούμενους ανέργους,
- την **αξιοποίηση ΜΚΟ και εθελοντικών φορέων** για την συστηματική παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής και υποστήριξης.

6. Αντί επιλόγου

Η επισκόπηση των βασικών προκλήσεων του Ελληνικού συστήματος κοινωνικής πρόνοιας οδηγεί στην ανάδειξη ενός πλέγματος προτεραιοτήτων για την ενδυνάμωση της επάρκειας και την κατοχύρωση της βιωσιμότητας των δημόσιων πολιτικών κάλυψης και ένταξης των φτωχών ατόμων και νοικοκυριών. **Βέβαια, η ενίσχυση των παρεμβάσεων του δημόσιου τομέα για την αναβάθμιση των παροχών και υπηρεσιών προς τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού σε μία περίοδο έντονης οικονομικής ύφεσης** ενδέχεται να αντιμετωπισθεί κριτικά από τους υποστηρικτές αντιλήψεων για τον περιορισμό των κοινωνικών δαπανών ή την επικέντρωσή τους αποκλειστικά και μόνο σε άτομα / οικογένειες που διαβιούν

³¹ Βλ. σχετικά Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση «ΕΥΡΩΠΗ 2020 – Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη», COM (2010)2020/3.3.2010.

³¹ Στη Γαλλία για παράδειγμα οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, που είναι αρμόδιες για την εφαρμογή του συστήματος σε περιφερειακό επίπεδο, συμμετέχουν στην ετήσια δαπάνη εφαρμογής του προγράμματος σε ποσοστό 20%, ενώ το υπόλοιπό 80% χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό. Στη Γερμανία και στην Αυστρία, το σύστημα χρηματοδοτείται από τους Δήμους σε ποσοστό 75% και από τα Ομοσπονδιακά Κρατίδια σε ποσοστό 25%, ενώ στην Ολλανδία οι Δήμοι συμμετέχουν στη χρηματοδότηση σε ποσοστό που μπορεί να φθάσει έως το 20% του κόστους του προγράμματος.

³² Πρόκειται για φορείς που προάγουν την κοινωνική ωφέλεια, την κοινωνική προσφορά και την αλληλεγγύη, με καταστατικό σκοπό την παροχή αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικού και συλλογικού σκοπού. Οι τοπικές επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας (Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση) μπορούν να αναπτύξουν δράσεις «Κοινωνικής Φροντίδας» δηλαδή παροχή αγαθών και υπηρεσιών υγείας – πρόνοιας για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού. Το κεφάλαιο της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης αποτελούν οι εισφορές των μελών της και διαιρείται σε ισάξια μερίδια, ενώ το ποσό της εισφοράς, ο αριθμός των μεριδίων και η αξία τους καθορίζονται στο καταστατικό της επιχείρησης.

υπό καθεστώς απόλυτης φτώχειας. Αντίθετα, οι υποστηρικτές αντιλήψεων για την ενίσχυση των κοινωνικών δικαιωμάτων (και την αύξηση των δαπανών που συνεπάγεται η αποτελεσματική προστασία τους ακριβώς **σε περιόδους οικονομικής ύφεσης που πλήττουν ενδεχομένως για πρώτη φορά τα μεσαία αστικά στρώματα**), αναμένεται να υπογραμμίσουν την ανάγκη επιχειρησιακού εξορθολογισμού των προγραμμάτων προνοιακής κάλυψης και την προώθηση ευέλικτων διαδικασιών εργασιακής και κοινωνικής ένταξης των δικαιούχων.³³

Σε κάθε περίπτωση, όλες οι τομεακές παρεμβάσεις του δημόσιου τομέα δεν πρέπει να εγκλωβισθούν στο περιοριστικό πλαίσιο των δύο Μνημονίων για την μακροοικονομική αναδιάρθρωση του Ελληνικού μοντέλου κοινωνικής προστασίας αλλά πρέπει να ενταχθούν σταδιακά στο ευρύτερο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου εθνικού κοινωνικού σχεδιασμού, που θα αντιμετωπίζει, εκτός των άλλων, τις αυξημένες ανισότητες στην κατανομή του εισοδήματος, τις στρεβλώσεις του φορολογικού και του ασφαλιστικού συστήματος, την αναδιάρθρωση της αγοράς εργασίας, την αδήλωτη απασχόληση των μεταναστών και ιδίως τις διακρίσεις (στιγματισμός) σε βάρος των πλέον ευάλωτων ομάδων,³⁴ ώστε να μετασχηματισθεί σταδιακά σε μία οριζόντια **Εθνική Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης**,³⁵ η οποία θα συγκεντρώσει μεσοπρόθεσμα τη συναίνεση του πολιτικού κόσμου, των κοινωνικών εταίρων και της ίδιας της κοινωνίας των πολιτών, αξιοποιώντας αποτελεσματικά τις θεσμικές, επιχειρησιακές και χρηματοδοτικές παρεμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.³⁶ Υπό το πρίσμα αυτό, καθίσταται άμεσα αναγκαία η κατασκευή και προώθηση ενός νέου «**πολιτικού υποδείγματος**» για την ενδυνάμωση του διακυβεμματος της κοινωνικής αλληλεγγύης, υπό το πρίσμα των νέων δεδομένων που προκαλούνται από την οικονομική ύφεση, τη δημογραφική γήρανση, την αύξηση των μεταναστευτικών ροών και την εμφάνιση διαρθρωτικών πλέον φαινομένων φτώχειας και αποκλεισμού στην Ελληνική κοινωνία.

³³ Βλ. ενδεικτικά Δ. Παπαδοπούλου (επ.), *Από την κοινωνική ευπάθεια στον Κοινωνικό Αποκλεισμό*, 2002 και Γ. Αμίτσης και συν., *Οι στοχευμένες πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας στο Ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας – Προς ένα νέο μοντέλο κοινωνικής δικαιοσύνης*, 2008.

³⁴ Οι πολιτικές εισοδηματικής ενίσχυσης χρειάζεται να συμπληρωθούν με αποτελεσματικές **πολιτικές καταπολέμησης των διακρίσεων**, αφού, για πολλές πληθυσμιακές ομάδες και μεμονωμένα άτομα οι ρίζες της φτώχειας πολύ συχνά πρέπει να αναζητηθούν σε ένα σύνθετο πλέγμα περιορισμών πολιτικής υφής που στερούν ευκαιρίες και δικαιώματα διαθέσιμα σε άλλες πληθυσμιακές ομάδες.

³⁵ Επισημαίνεται ότι σε αντίθεση με τις τεχνικές κοινωνικής ασφάλισης και τις παραδοσιακές πολιτικές απασχόλησης, εκπαίδευσης, υγείας και στέγασης που συνθέτουν τους βασικούς άξονες του συστήματος κοινωνικής προστασίας, **δεν έχει κατοχυρωθεί ακόμα θεσμικά ένας ενιαίος οριζόντιος ορισμός περί κοινωνικής ένταξης στην Ελλάδα**.

³⁶ Βλ. European Commission, *Europe 2020 - A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Communication COM(2010), 2010, European Commission, *The European Platform Against Poverty and Social Exclusion - A European Framework for Social and Territorial Cohesion*, Communication (COM/2010/758), 2010, C. Crepaldi et al., *EU Cooperation in the Field of Social Inclusion*, 2010, M. Daly, "Assessing the EU Approach to Combating Poverty and Social Exclusion in the Last Decade", σε E. Marlier and D. Natali, (eds.), *Europe 2020 - Towards a More Social EU?*, 2010 και P. Graziano, S. Jacquot and B. Palier (eds.), *The EU and the Domestic Policies of Welfare State Reforms*, 2011.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αμίτσης Γ. (2001): *Η θεσμική κατοχύρωση των ελαχίστων ορίων διαβίωσης στην Ελληνική και διεθνή έννομη τάξη*, Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας.
- Αμίτσης Γ. (2001): *Αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του Ελληνικού συστήματος κοινωνικής πρόνοιας*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Αμίτσης Γ. (2006): *Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης – Το Θεσμικό Οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Αμίτσης Γ. (2011): «Υπερεθνικές επιδράσεις στην ανάπτυξη του Ελληνικού Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλειας», σε *Τιμητικός Τόμος Π. Αγαλλοπούλου*, Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας, σελ. 19-56.
- Αμίτσης Γ., Βουλγαράκη Α., Μαρίνη Φ. (2005): *Εγχειρίδιο ορισμού και πιστοποίησης των ομάδων στόχου του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα, Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας.
- Αμίτσης Γ., Απίστουλας Δ., Βουλγαράκη Α., Μαρίνη Φ. (2008): *Οι στοχευμένες πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας στο Ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας – Προς ένα νέο μοντέλο κοινωνικής δικαιοσύνης*, Αθήνα, Υπουργείο Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης.
- Αμίτσης Γ. και Μαρίνη Φ. (2008): *Οι Δημόσιες Υπηρεσίες Απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια – Καλές Πρακτικές και Διδάγματα Πολιτικής*, Λευκωσία, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.
- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (2010): *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010*, Αθήνα.
- Ματσαγγάνης Μ. (2004): *Η κοινωνική αλληλεγγύη και οι αντιφάσεις της – Ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική*, Αθήνα, Κριτική.
- Ματσαγγάνης Μ. (2011): *Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς*, Αθήνα, Κριτική.
- Μπαλφούσιας Αθ., Κώτσης Κ. (2007): *Ελάχιστο Εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, Εκθέσεις 50, Αθήνα, ΚΕΠΕ.
- Παπαδοπούλου Δ. (επ.) (2002): *Από την κοινωνική ευπάθεια στον Κοινωνικό Αποκλεισμό*, Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Σακέλλης Ι. (επ.) (2007): *Πρόταση υλοποίησης ενός Ολοκληρωμένου Προγράμματος Κοινωνικής Υποστήριξης και Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος*, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής – Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Andersen J. and Jensen P. (eds.) (2002): *Changing labour markets, welfare policies and citizenship perspective*, Bristol: Policy Press.
- Crepaldi, C., Barbieri, D., Boccagni, P., Naaf, S. and Pesce, F. (2010): *EU Cooperation in the Field of Social Inclusion*, Final Report, Brussels: European Parliament.
- Daly, M. (2010): "Assessing the EU Approach to Combating Poverty and Social Exclusion in the Last Decade", in Marlier, E. and Natali, D. (eds.), *Europe 2020 Towards a More Social EU?*, Brussels: PIE Peter Lang, pp. 143-162.
- Dwyer, P. (2000): *Welfare Rights and Responsibilities*, Bristol: Policy Press.
- Eardley T., Bradshaw J., Ditch J., Gough I. and Whiteford P. (1996): *Social Assistance in O.E.C.D. Countries-Country Reports*, Department of Social Security, Research Report No. 47, London: H.M.S.O.
- Eardley T., Bradshaw J., Ditch J., Gough I. and Whiteford P. (1996): *Social Assistance in O.E.C.D. Countries-Synthesis Report*, London: H.M.S.O.
- Ellison, M. (ed.) (2011): *Reinventing social solidarity across Europe*, Bristol: Policy Press.
- European Anti Poverty Network (2006): *Setting minimum social standards across Europe*, Brussels.
- European Commission (2010): *Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Communication COM(2010), Brussels.
- European Commission (2010): *The European Platform Against Poverty and Social Exclusion – A European Framework for Social and Territorial Cohesion*, Communication (COM/2010/758), Brussels.
- Gilbert, N. (ed.) (2001): *Targeting Social Benefits – International Perspectives and Trends*, London: Transaction Publishers.
- Gilbert, N. and Van Voorhis, R. (eds.) (2001): *Activating the unemployed – A comparative analysis of work-oriented policies*, London: Transaction Publishers.
- Graziano, P., Jacquot, S. and Palier, B. (eds.) (2011): *The EU and the domestic politics of welfare state reforms*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Guibentif, P. and Bouget, D. (1997): *Minimum Income Policies in the European Union*, Lisbon.
- Hanesch, W. and Baltzer, N. (2001): *The role of social assistance as means of social inclusion and activation*, Helsinki: STAKES.
- Handler, J. F. (2004): *Social Citizenship and Workfare in the United States and Western Europe – The Paradox of Inclusion*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Henman, P. and Fenger, M. (2006): *Administering welfare reform – International transformations in welfare governance*, Bristol: Policy Press.
- Lodemel, I. and Trickey, H. (eds.) (2000): *An offer you can't refuse – Workfare in international perspective*, Bristol: Policy Press.
- Moreira, A. (2008): *The Activation Dilemma – Reconciling the fairness and effectiveness of minimum income schemes in Europe*, Bristol: Policy Press.

Nicaise, I. and Groenez, S. (2004): *The big holes in the net – Structural gaps in social protection and guaranteed minimum income systems in 13 EU countries*, Leuven: HIVA.

Platform of European Social NGO's (2007): *Achieving effective Minimum Income and Active Inclusion policies in the EU: What the European Union can contribute*, Brussels.

Rys, V. (2010): *Reinventing Social Security Worldwide*, Bristol: Policy Press.

Saraceno, C. (ed.) (2001): *Social Assistance Dynamics in Europe*, Bristol: Policy Press.

Schuck, P. and Zeckhauser, R. (2006): *Targeting Social Programs – Avoiding Bad Bets, Removing Bad Apples*, Washington D.C.: Brookings Institution Press.

Spicker, P. (1993): *Poverty and Social Security – Concepts and Principles*, London: Routledge.

Standing, G. (ed.) (2003): *Minimum income schemes in Europe*, Geneva: International Labour Office.

Van Berkel, R. and Moller I. (eds.) (2002): *Active Social Policies in the EU – Inclusion through Participation?*, Bristol: Policy Press.

Van Berkel, R. and Valkenburg B. (eds.) (2007): *Making it personal – Individualizing Activation Services in the EU*, Bristol: Policy Press.

Veit-Wilson, J. (1998): *Setting adequacy standards – How governments define minimum incomes*, Bristol: Policy Press.

Walker, C. (1993): *Managing poverty – The limits of social assistance*, London: Routledge.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διονύσης Μπαλούρδος

Διευθυντής Ερευνών

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε)

Μαρία Πετράκη

Υποψήφια Διδάκτωρ

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

1. Κρίση, ομάδες που πλήττονται, χαρακτηριστικά φτώχειας

Ο βασικός προβληματισμός ο οποίος αφορά την καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος περιπλέκεται έντονα με το ερώτημα: «Πώς μπορούμε να διαμορφώσουμε ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης με κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη;».

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Amartya Sen στο βιβλίο του “Development as Freedom” υποστηρίζει πως η πραγματική ανάπτυξη μιας κοινωνίας ταυτίζεται με τη διαδικασία αύξησης των ελευθεριών και ευκαιριών που απολαμβάνουν τα άτομα μέσα σε αυτήν. Επομένως η ανάπτυξη ταυτίζεται με τη σταδιακή κατάργηση των αιτιών της έλλειψης ελευθεριών και ευκαιριών, όπως, παραδείγματος χάριν: φτώχεια, διαφθορά, έλλειψη δικαιοσύνης, κακή διακυβέρνηση, ελλιπής εκπαίδευση, έλλειψη ενημέρωσης, έλλειψη υποδομών, κ.λπ.

Στόχος πρέπει να είναι μία δίκαιη και στοχευμένη κοινωνική πολιτική, για μία κοινωνία χωρίς αποκλεισμούς και διακρίσεις, ως μία διάσταση της ανάπτυξης. Βασικό είναι το ακόλουθο ερώτημα, «ανάπτυξη από ποιον και για ποιον;».

Είναι βέβαιο ότι στη χώρα μας τα μέτρα λιτότητας, όπως οι αλλαγές στην άμεση φορολογία και στις κοινωνικές εισφορές, οι αλλαγές που προέρχονται από τη γενικότερη οικονομική ύφεση, η μείωση στους μισθούς, η αύξηση της ανεργίας κ.λπ., έχουν επηρεάσει σημαντικά τη διανομή του εισοδήματος, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα φτωχά νοικοκυριά, τα οποία διαθέτουν περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης, ενδεχομένως να βιώσουν βαθύτερη, πιο ακραία και απόλυτη φτώχεια. Βραχυχρόνια, ωστόσο, πλήττονται και όσοι βρίσκονται «κοντά στη φτώχεια», ενώ επηρεάζονται και νέες ομάδες που διαφορετικά δεν θα είχαν επηρεαστεί. Τα σκληρά μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής και η αναδιάρθρωση της αγοράς εργασίας επηρεάζουν πολλά άτομα της «μεσαίας τάξης», τα οποία θα οδηγηθούν σε έναν φαύλο κύκλο φτώχειας ή σε μία νέα τάξη εργαζόμενων φτωχών ή ανέργων. Θα νιώσουν απομόνωση, απόγνωση, έλλειψη αξιόπιστης πληροφόρησης και εγκατάλειψη από τις υπηρεσίες του κοινωνικού κράτους.

Με την κρίση οι διαθέσιμοι πόροι για κοινωνική πολιτική περιορίζονται, όταν από την άλλη οι απαι-

τήσεις για κοινωνικό κράτος αυξάνονται. Η αποτελεσματικότητα του κοινωνικού κράτους αμφισβητείται ριζικά, ενώ περιορίζονται οι πολιτικές για την οικογένεια, όταν η στήριξή της είναι αναγκαία περισσότερο από ποτέ.

Καθώς η ανεργία και ο πληθωρισμός εκτινάσσονται, πλήττεται κάθε οικογένεια. Οι μικροεπιχειρήσεις καταγράφουν συνεχώς μικρότερο τζίρο με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε κλείσιμο. Έκτακτοι φόροι στις κατοικίες, περικοπή συντάξεων, μεγάλες περικοπές στο εφάπαξ, συνεχείς περικοπές μισθών στο δημόσιο, μείωση του αφορολόγητου ορίου και αντιμετώπιση των παιδιών ως «καταναλωτικά αγαθά» περιορίζουν τις δυνατότητες της οικογένειας και των άτυπων δικτύων στήριξης να λειτουργήσουν συνεκτικά.

Η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 κρατών-μελών, όπου ο κίνδυνος φτώχειας καταγράφεται ιδιαίτερα υψηλός. Αν και ο δείκτης φτώχειας υπολογίζεται με τα εισοδήματα του προηγούμενου έτους, και δεν έχουμε στοιχεία σε πραγματικό χρόνο, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα έχουμε ραγδαία επιδείνωση μέχρι το 2014. Σύμφωνα με προβλέψεις, οι οποίες και επιβεβαιώθηκαν, το μέγεθος και η σύνθεση της φτώχειας έχουν επηρεαστεί δραστικά. Από στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής προκύπτει ότι το 2011 ο κίνδυνος φτώχειας ανέρχεται σε 21,4% που αντιστοιχεί σε 901.194 νοικοκυριά με συνολικό αριθμό μελών 2.341.400 άτομα (έναντι του 20,1% το 2010 που αντιστοιχεί σε 868.597 νοικοκυριά ή 2.204.800 άτομα).

Πέραν της αύξησης του κινδύνου φτώχειας, εμφανές είναι ότι η κρίση τονίζει έντονα τον *πολυδιάστατο χαρακτήρα του φαινομένου*. Τα άτομα με εισοδήματα κάτω από το συμβατικό όριο φτώχειας, βιώνουν ταυτόχρονα σημαντικές στερήσεις, όπως στην εκπαίδευση, την απασχόληση, κ.ο.κ. Ταυτόχρονα, οι εν λόγω πολλαπλές στερήσεις φαίνεται να οδηγούν στην αναπαραγωγή κλασικών φτωχογόνων παραγόντων, με αποτέλεσμα ο φαύλος κύκλος της σωρευτικής αιτιότητας της φτώχειας να παρασύρει σε ακραίες καταστάσεις ανέχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνεται στα εξής:

- Συγκρίνοντας τα διαθέσιμα δεδομένα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι περισσότεροι άνθρωποι αντιμετωπίζουν φτώχεια σε μεγαλύτερη χρονική περίοδο. Το 2010, ποσοστό 17,6% ήταν μακροχρόνια φτωχοί που αντιστοιχεί στο 88% της ετήσιας φτώχειας. Εννέα στα δέκα παιδιά είναι μακροχρόνια φτωχά, ενώ όλες οι γυναίκες άνω των 65 ετών που είναι φτωχές είναι ταυτόχρονα και μακροχρόνια φτωχές. Εκτός αυτού, η τάση μακροχρόνιας φτώχειας στο διάστημα 2008-2010 είναι ξεκάθαρα ανοδική: 13%, 16,1% και 17,6%.
- Αντίστοιχα ανοδική είναι η τάση του δείκτη φτώχειας με το όριο του έτους 2005. Ο δείκτης αυτός καταγράφει τη φτώχεια σε απόλυτους παρά σε σχετικούς όρους.¹ Το 2010, ποσοστό 16,3% του φτωχού πληθυσμού θα ήταν φτωχό ακόμη και αν επικρατούσαν οι συνθήκες του 2005,² ενώ το 2011 η τιμή του δείκτη ανήλθε σε 22,9% (αύξηση κατά 6,6 ποσοστιαίες μονάδες).

¹ Το κατώφλι της φτώχειας παραμένει διαχρονικά σταθερό, σε όρους πραγματικής αγοραστικής δύναμης: Το ποσοστό φτώχειας για το έτος 2010 υπολογιζόμενο με το κατώφλι φτώχειας του έτους 2005 (60% του διάμεσου εισοδήματος του 2005 εκφρασμένου σε τιμές του 2010 με βάση τον εναρμονισμένο δείκτη τιμών καταναλωτή).

² Μάλιστα, εκτιμήσεις του δείκτη με βάση την τιμή του ορίου στο 2009, έδειχναν θεαματική άνοδο της φτώχειας για το 2010 (25,83%).

- Είναι πλέον ολοφάνερο ότι για τον προσδιορισμό της φτώχειας δεν είναι επαρκής η εξέταση του ύψους του εισοδήματος ενός ατόμου (ή ενός νοικοκυριού), αλλά είναι αναγκαίο να εξεταστεί συγχρόνως το κατά πόσο το συγκεκριμένο άτομο (ή νοικοκυριό) στερείται μία σειρά από αγαθά ή υπηρεσίες. Σύμφωνα με στοιχεία από την ΕΛ.ΣΤΑΤ το 2011:
 - Το ποσοστό του φτωχού πληθυσμού που διαβιεί σε κατοικία με στενότητα χώρου ανέρχεται σε 35,8% (έναντι 23,2% για το μη φτωχό πληθυσμό).
 - Τα φτωχά νοικοκυριά που επιβαρύνονται από το κόστος στέγασης ανέρχονται σε 79% (έναντι 9,4% για το μη φτωχό πληθυσμό).
 - Ποσοστό 42,7% του φτωχού πληθυσμού δηλώνει ότι στερείται διατροφής που περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας (έναντι 0,3% του μη φτωχού πληθυσμού).
 - Ποσοστό 69,5% του φτωχού πληθυσμού και 24,9% του μη φτωχού πληθυσμού έχει οικονομική δυσκολία να αντιμετωπίσει έκτακτες, αλλά αναγκαίες δαπάνες αξίας, περίπου, 600 €.
- Φαίνεται να επηρεάζεται καταλυτικά ο σύνθετος δείκτης φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (δηλαδή φτωχοί που επιπρόσθετα διαβιούν σε νοικοκυριά με υλικές στερήσεις και έχουν χαμηλή ένταση εργασίας: Από 27,7% το 2010 ανέρχεται σε 31% το 2011). Περαιτέρω, πιθανά λόγω της εφαρμογής των μέτρων των μνημονίων, ο πληθυσμός που διαβιεί σε νοικοκυριά που δεν εργάζεται κανένα μέλος ή εργάζεται κάποιο μέλος λιγότερο από τρεις μήνες συνολικά μέσα στο έτος ανέρχεται το 2011 σε 837.300 άτομα, ενώ στο προηγούμενο έτος (2010) ανερχόταν σε 544.800 άτομα.
- Με βάση το δείκτη φτώχειας και το όριο φτώχειας στο 40% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος, φαίνεται ότι το 2011, περισσότερα άτομα πέρασαν το κατώφλι της ακραίας φτώχειας (8,2%) σε σύγκριση με το 2010 (7,3%) ή το 2009 (6,6%). Επίσης το όριο στο 70% φανερώνει ότι περισσότεροι μη φτωχοί ήλθαν κοντά στη φτώχεια σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη (6,8% το 2008, 5,7% το 2009, 7,1% το 2010 και 7,2% το 2011). Το 2010, στον «πάτο» της κρίσης έχουμε το 4,8% του πληθυσμού της χώρας που είναι μακροχρόνια φτωχό και ταυτόχρονα με εισόδημα κάτω από το 40% της διαχωριστικής γραμμής (4.785€/ετησίως).
- Επίσης διαπιστώνεται ότι οι παραδοσιακές ομάδες -διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας που είναι ιδιαίτερα υψηλός. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας στην Ελλάδα το 2010 είναι κυρίως οι άνεργες γυναίκες, οι μονογονεϊκές οικογένειες και οι οικογένειες με πολλά παιδιά, τα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, τα νοικοκυριά σε αραιοκατοικημένες περιοχές και τα νοικοκυριά με παιδιά χωρίς κανέναν εργαζόμενο. Το 2011, οι φτωχοί είναι κυρίως οι αλλοδαποί³ (ποσοστό φτώχειας 46,3%), οι άνεργοι⁴ (ποσοστό φτώχειας 44,0% στο σύνολο και κυρίως οι άνδρες με ποσοστό φτώχειας 48,4%) και τα μονογονεϊκά νοικοκυριά (43,2%). Το ίδιο έτος,

³ Με υπηκοότητα από χώρα που δεν είναι μέλος της ΕΕ 27. Κυρίως πρόκειται για «Υπηκόους Τρίτων Χωρών».

⁴ Το 2010 η φτώχεια για τους άνεργους προσεγγίζει το 38,6%.

εξαιρετικά δυσμενής είναι η κατάσταση για τα νοικοκυριά με έναν ενήλικα ηλικίας 65 ετών και άνω (29,7%), τους μη οικονομικά ενεργούς, εκτός των συνταξιούχων (30%)⁵, τις γυναίκες (συνήθως ηλικιωμένες) που ζουν μόνες (25,8%) και τα νοικοκυριά που διαμένουν σε ενοικιαζόμενη κατοικία (25,9%).

- Το 2010 η φτώχεια των εργαζόμενων φτωχών ανέρχεται σε 13,8%, των απασχολούμενων εκτός των μισθωτών (25,4%) και των εργαζόμενων με μερική απασχόληση (29,4%). Καθώς περισσότερα άτομα περνούν το κατώφλι της ανεργίας, η τάση αυτή φαίνεται να ανατρέπεται το 2011: Οι εργαζόμενοι φτωχοί συνολικά καταγράφουν ποσοστό 11,9% με τους άνδρες να πλήττονται περισσότερο και να καταγράφουν κίνδυνο φτώχειας 13,2%.
- Πλήττονται και τα νοικοκυριά με παιδιά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας (από 49,6% το 2010 το ποσοστό ανέρχεται σε 74,2% το 2011), ενώ ομάδα υψηλού κινδύνου συνιστούν τα παιδιά 0-17 ετών (23% το 2010 και 23,7% το 2011).
- Η μετατόπιση της φτώχειας από την ομάδα των ηλικιωμένων και των γυναικών προς την ομάδα των ζευγαριών με τρία ή περισσότερα παιδιά (αλλά και προς τους εργαζομένους)⁶ φαίνεται να συγκρατείται το 2011:
 - Ο κίνδυνος φτώχειας των ηλικιωμένων από 21,3% το 2010 ανέρχεται σε 23,6% το 2011.
 - Ο κίνδυνος φτώχειας δύο ενηλίκων με τρία ή περισσότερα παιδιά από 26,7% το 2010 μειώνεται σε 20,8% το 2011.
 - Ο κίνδυνος φτώχειας των γυναικών από 20,9% το 2010 ανέρχεται σε 21,9% το 2011.
- Το 2010 και το 2011 φαίνεται να πλήττεται ο σκληρός πυρήνας των νοικοκυριών δύο ενηλίκων με δύο παιδιά: Από 20,3% το 2010 σημειώνεται αύξηση σε 24,2% το 2011.

Σε γενικές γραμμές, φαίνεται ότι ένας στους δύο νέους είναι άνεργος ή και φτωχός, ενώ πολλά παιδιά ηλικίας μέχρι 17 ετών μεγαλώνουν στην ανέχεια με δυσμενέστερη την κατάσταση των παιδιών με έναν γονέα ή με κανέναν εργαζόμενο στο σπίτι.

Η Ελλάδα, έχει ένα κοινωνικό κράτος στο οποίο η κοινωνική πολιτική είναι οριακή, με τις συντάξεις να απορροφούν το μεγαλύτερο ποσοστό των κοινωνικών δαπανών. Κυρίαρχο είναι το μοντέλο του άνδρα εργαζόμενου με τη γυναίκα να συνεισφέρει οριακά σε μισθό και να φροντίζει κυρίως το σπίτι. Επιπλέον, στη χώρα μας φαίνεται να υπάρχουν ισχυρά δίκτυα αλληλεγγύης, τα οποία όμως δεν είναι καταγεγραμμένα, αλλά έχουν λειτουργήσει αποτελεσματικά πριν και κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης.

Η ανεργία αυξάνεται θεαματικά, τα ονομαστικά και κυρίως τα πραγματικά εισοδήματα συρρικνώνονται, το κοινωνικό κράτος πλήττεται εξαιτίας των δημοσιονομικών προσαρμογών, ενώ οι κοινωνικοί δείκτες της ανισότητας και της φτώχειας επιδεινώνονται. Πλήττονται σχεδόν όλες οι ομάδες των νοικοκυριών, όμως περισσότερο πλήττονται εργαζόμενοι με χαμηλή συσσώρευση ανθρώπινου κεφα-

⁵ Νοικοκυρές κ.λπ.

⁶ Που περιγράψαμε πριν.

λαίου. Με δεδομένους τους δημοσιονομικούς περιορισμούς, οι προσπάθειες πρέπει να επικεντρωθούν περισσότερο στις συνολικές ανάγκες του νοικοκυριού και λιγότερο στις ανάγκες κάθε μέλους χωριστά.

Μια ομάδα που πλήττεται ιδιαίτερα από την κρίση είναι οι νέοι, οι οποίοι σε μεγαλύτερη συχνότητα εγκαταλείπουν τη γονική στέγη πολύ αργά, δηλαδή οι άνδρες στην ηλικία των 30 και οι γυναίκες στην ηλικία των 28 ετών. Η ανεργία ασκεί αναμφίβολα σημαντική επίδραση σε αυτήν την πρακτική, σε συνδυασμό όμως με άλλους παράγοντες, όπως είναι οι ισχυροί δεσμοί με την οικογένεια και η τακτική υλική και συναισθηματική υποστήριξη που παρέχεται από τους γονείς, καθώς και η παράταση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Οι ελληνικές οικογένειες αποτελούν μια σημαντική πηγή στήριξης και προστασίας για τους νέους, σε αντίθεση με την ελλειμματική υποστήριξη που έχουν από δημόσιες δομές ή φορείς. Στο πλαίσιο αυτό, της χαμηλής χειραφέτησης και ενηλικίωσης, φαίνεται φυσιολογικό ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων Ελλήνων δεν διαθέτει ένα σημαντικό κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο, ενώ η συμμετοχή της «φωνής» τους στη δημόσια και την πολιτική ζωή είναι περιορισμένη.

Η κοινωνική εξάρτηση των νέων από τους πόρους της οικογένειας και η προβληματική ένταξη στην αγορά εργασίας επιτείνεται περαιτέρω από την ύπαρξη ενός Ελλειμματικού Κράτους Πρόνοιας.

Παράλληλα, κατά την τελευταία δεκαετία η εμπιστοσύνη στην ελληνική κοινωνία και τους θεσμούς έχει καταρρακωθεί, συνοδευόμενη από μια πρωτοφανή δυσaréσκεια για τον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας. Συγχρόνως αναγνωρίζεται μια απογοητευτικά κυνική σχέση των πολιτών με το πολιτικό σύστημα. Η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται πλέον ως μια κοινωνία φοβική, χωρίς περιθώρια αλληλεγγύης, μια κοινωνία που παράγει διακρίσεις απέναντι στο διαφορετικό και την ετερότητα.

Καθώς το σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης είναι διάτρητο και με σημαντικές διαρροές, η οικογένεια φαίνεται να αποτελεί την επικρατούσα μορφή κοινωνικής υποστήριξης σε χώρες όπως η Ισπανία, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα, ενώ το κράτος και η τοπική αυτοδιοίκηση προσφέρουν περιορισμένες μόνο υπηρεσίες και βοήθεια στους νέους, τους ηλικιωμένους και σε άλλες κοινωνικές ομάδες που πλήττονται από την οικονομική κρίση.

2. Χαρακτηριστικά του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος

Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας χαρακτηρίζεται από διαρθρωτικά μειονεκτήματα και ελλείψεις, με κυριότερη την απουσία κατοχύρωσης ενός γενικού προγράμματος ελάχιστου εισοδήματος, που θα καλύπτει κάθε άτομο σε κατάσταση ανάγκης μέσω δράσεων εισοδηματικής ενίσχυσης, κοινωνικής φροντίδας και ενεργοποίησης. Η σκοπιμότητα αναμόρφωσης του υφιστάμενου υπολειμματικού προνοιακού μοντέλου είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση δύο βασικών προκλήσεων: τη στόχευση των περιορισμένων πλέον δημόσιων πόρων σε ομάδες του πληθυσμού με αντικειμενικά προβλήματα συμμετοχής στον οικονομικό ιστό και τη θέσπιση ενός καθολικού μέτρου που θα αποβλέπει στην εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και θα διασφαλίζει για όλους ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα χωρίς ανταποδοτική βάση.

Η επιτυχημένη εφαρμογή του προγράμματος απαιτεί τη συνεργασία διαφορετικών τμημάτων του κρατικού μηχανισμού αλλά και την εμπλοκή της αυτοδιοίκησης, της κοινωνίας των πολιτών και των εθελοντικών οργανώσεων. Οι μελέτες για τη χώρα μας έχουν καταρρίψει το μύθο του υψηλού κόστους. Βεβαίως, η εφαρμογή και η διαχείριση ενός ελάχιστου «εγγυημένου» εισοδήματος έχει να αντιμετωπίσει προβλήματα κυρίως στον εντοπισμό των πραγματικά δικαιούχων. Η σταδιακή και αρχικά πιλοτική εφαρμογή του θεωρείται πλέον επιβεβλημένη για την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας, έστω και αν υπάρχουν περιορισμοί και εμπόδια⁷ τα οποία πρέπει να ξεπεραστούν.

Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα είναι μια *στοχευμένη κοινωνική παροχή*, ανοικτή σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, που χορηγείται με *εισοδηματικά κριτήρια*. Συμπληρώνει το εισόδημα των δικαιούχων, ώστε αυτό να μην υπολείπεται του εγγυημένου ποσού (το κατώτατο όριο διαβίωσης που ορίζει η πολιτεία, το οποίο αυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των μελών του νοικοκυριού).

Σε γενικές γραμμές από τη συζήτηση και τα άρθρα που προηγήθηκαν διαπιστώνονται και επισημαίνονται τα εξής:

- Η φιλοσοφία του μοντέλου κατευθύνεται στην επικέντρωση των αναδιανεμητικών πολιτικών στα πλέον ευπαθή από τα φτωχά τμήματα του πληθυσμού (ακραία φτώχεια), που δεν έχουν πρόσβαση σε βασικά κοινωνικά αγαθά, επιδιώκοντας αφ' ενός την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, αφ' ετέρου την κοινωνική και οικονομική επανένταξη των ασθενέστερων μελών της ελληνικής κοινωνίας.
- Απευθύνεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων ή νοικοκυριών που είναι Έλληνες πολίτες, πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και αναγνωρισμένοι πρόσφυγες που κατοικούν μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα, με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας (60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος σε εθνική βάση).
- Καλύπτει πρόσωπα ικανά προς εργασία ή πρόσωπα που για ιδιαίτερους λόγους δεν μπορούν να απασχοληθούν (άτομα με αναπηρία, άτομα που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες, κ.λπ.).
- Η υπαγωγή των ενδιαφερομένων στο πεδίο εφαρμογής του προϋποθέτει την πλήρωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων (κατάσταση απασχόλησης, συνθήκες διαβίωσης, περιουσιακά στοιχεία δικαιούχου κ.λπ.).
- Οι χρηματικές παροχές του δεν είναι ανταποδοτικού χαρακτήρα και καταβάλλονται σε μηνιαία βάση για την αντιμετώπιση των τρεχουσών αναγκών των δικαιούχων.
- Η χορήγηση των παροχών δεν είναι απεριόριστη αλλά εξαρτάται από την εκτίμηση της θέσης και του προφίλ των ενδιαφερομένων (απασχόληση του δικαιούχου, μεταβολή του οικογενειακού εισοδήματος του δικαιούχου, κ.λπ.).
- Λειτουργεί συμπληρωματικά με πολιτικές φροντίδας, ενεργοποίησης, κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης.

⁷ Χορήγηση κοινωνικών παροχών από φορείς που δεν διαθέτουν την απαραίτητη τεχνογνωσία, με τεράστιο διοικητικό κόστος, κόστος χρηματοδότησης, κ.λπ.

Θα πρέπει να είναι καθολικό, μη ανταποδοτικό, ενώ θα πρέπει να έχει θεσμική κατοχύρωση.

- Η πιλοτική εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος είναι ένα αναγκαίο και σκόπιμο βήμα για να διερευνηθούν οι πτυχές (διοικητικές, δημοσιονομικές, πολιτικές) από τις οποίες θα εξαρτηθεί σε δεύτερη φάση η εφαρμογή ή όχι του προγράμματος σε εθνική κλίμακα.
- Η εφαρμογή του προϋποθέτει την πλαίσιωσή του από ένα σύνολο κοινωνικών υπηρεσιών, η ύπαρξη των οποίων θα συντελέσει στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού μηχανισμού κοινωνικής υποστήριξης.
- Προϋποθέτει έλεγχο των πόρων των νοικοκυριών για τη θεμελίωση του δικαιώματος ένταξης στο πρόγραμμα.
- Σημαντική η συμβολή των ΟΤΑ τουλάχιστον σε ότι αφορά τον εντοπισμό των δικαιούχων.
- Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα του νοικοκυριού μπορεί να οριστεί σε συνάρτηση με το όριο της φτώχειας: να μην ξεπερνάει το 1/3 (ή το 40%, ή το 50%) του εκάστοτε ορίου κινδύνου φτώχειας, όπως αυτό ορίζεται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή και την EUROSTAT.
- Πρέπει να συνδυάζει την εισοδηματική ενίσχυση με ενεργητικές πολιτικές επανένταξης (ενεργητικό επίδομα στη βάση της οικογένειας). Να αποτελείται από τον άξονα κοινωνικής στήριξης και ενσωμάτωσης μέσω της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και από δέσμευση των δικαιούχων σε προσωπικά σχέδια επανένταξης και τον άξονα εισοδηματικής στήριξης – ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.
- Ο άξονας κοινωνικής στήριξης αποβλέπει στην ανάπτυξη και ενίσχυση των τοπικών κοινωνικών υπηρεσιών (δομές ή προγράμματα) και στην ενίσχυση της δυνατότητας πρόσβασης των ωφελούμενων σ' αυτές στο πλαίσιο των δράσεων κοινωνικής ενεργοποίησης.
- Ο άξονας Εισοδηματικής Στήριξης – Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος περιλαμβάνει δύο στάδια:

- **A. Παθητικό** – επιδοματικό στάδιο οικονομικής ενίσχυσης με καταβολή ενός ποσοστού του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος που θα απευθύνεται σε όλους όσοι πληρούν προκαθορισμένα αντικειμενικά κριτήρια.
- **B. Ενεργητικό** – στάδιο δραστηριοποίησης με περαιτέρω οικονομική ενίσχυση του νοικοκυριού με δράσεις ενεργοποίησης, δηλαδή με τη συμμετοχή των μελών του σε εξατομικευμένες δράσεις κοινωνικής επανένταξης.

Μια ενδιαφέρουσα επιλογή μπορεί να είναι η τοποθέτηση κάποιων δικαιούχων σε προγράμματα κοινωνικής εργασίας, που υλοποιούνται από δημόσιους φορείς ή και πιστοποιημένες εθελοντικές οργανώσεις.

Μία άλλη διάσταση της ενεργοποίησης είναι η στόχευση και η εξασφάλιση ότι οι δικαιούχοι που δεν είναι ικανοί προς εργασία εξαιτίας ηλικίας, αναπηρίας ή οικογενειακών ευθυνών θα έχουν πρόσβαση στις βασικές κοινωνικές υπηρεσίες.

- Συνιστά «ύστατο δίχτυ ασφαλείας» και δικαιολογείται μόνο σε περίπτωση όπου το άτομο αδυνατεί να καλύψει την ανάγκη του από άλλη μορφή κοινωνικής προστασίας (ιδίως από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης) και από προσωπικούς ή οικογενειακούς πόρους (προσωπική εργασία, εισόδημα από περιουσία, κ.λπ.).
- Θα προσαρμόζεται ειδικά στην ιδιαιτερότητα της ανάγκης κάθε εξυπηρετούμενου λαμβάνοντας υπ' όψιν την οικογενειακή, επαγγελματική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση του ατόμου, τα αίτια που έχουν οδηγήσει στην εμφάνιση ή παράταση της συγκεκριμένης ανάγκης, τη δυνατότητα του ατόμου να καλύψει την αντίστοιχη ανάγκη, την υποστήριξη του ατόμου, με τρόπο που θα αμβλύνει τις πιθανότητες κοινωνικού στιγματισμού στο ευρύτερο περιβάλλον του.
- Θα πρέπει να υπάρχει συνέργεια μεταξύ των πολιτικών ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και των πολιτικών απασχόλησης.
- Παράγοντα επιτυχίας συνιστά η ενθάρρυνση και ενεργοποίηση των δικαιούχων / ληπτών / ο συνδυασμός με υπηρεσίες ενεργοποίησης των δικαιούχων, ώστε να εμπλακούν με δικές τους πρωτοβουλίες στις διαδικασίες απασχόλησης και κοινωνικής συμμετοχής.
- Το ύψος της παροχής του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ισούται με τη διαφορά μεταξύ του εγγυημένου ορίου για κάθε τύπο νοικοκυριού και του *καθαρού* οικογενειακού εισοδήματος. Η χορήγηση θα είναι σε μηνιαία βάση, δώδεκα φορές το χρόνο.
- Πρέπει να υπάρχει σύνδεση της χορήγησης χρηματικών παροχών με ολοκληρωμένα μέτρα αντιμετώπισης κοινωνικών προβλημάτων (εξατομικευμένη παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας): ατομική συμβουλευτική υποστήριξη των δικαιούχων ακόμη και πρόσβαση σε ειδική ενημέρωση συμβουλευτικής χρέους και νομική συνδρομή.
- Χρειάζεται πρόβλεψη βασικών δαπανών: κόστος του νέου επιδόματος, κόστος νέων προσλήψεων για την αναβάθμιση των ανθρώπινων πόρων σε επίπεδο κεντρικής διοίκησης και φορέων εφαρμογής, δαπάνες λειτουργίας και συντήρησης νέων συστημάτων πληροφορικής και εξοπλισμού, κ.λπ.
- Βασική πηγή χρηματοδότησης του νέου συστήματος θα είναι ο κρατικός προϋπολογισμός (καλύπτοντας αποκλειστικά τις δαπάνες των χρηματικών παροχών) με συμπλήρωση πόρων από άλλες πιθανές πηγές όπως το ΕΣΠΑ, τη δημιουργία επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας από επιδοτούμενους ανέργους, την αξιοποίηση ΜΚΟ και εθελοντικών φορέων για τη συστηματική παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής και υποστήριξης, κ.λπ.
- Ούτως ή άλλως χρειάζεται καλύτερος συντονισμός μεταξύ του φορέα υλοποίησης του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και των κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και η κατά προτεραιότητα ένταξη των δικαιούχων ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στα προγράμματα.

Επίσης έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην ανάπτυξη μιας αξιόπιστης διαδικασίας εξακρίβωσης του εισοδήματος, καθώς υπάρχουν πολλά προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν (το δηλωθέν εισόδημα μπορεί να εμφανίζεται χαμηλό λόγω φοροδιαφυγής, η φορολογική δήλωση παρέχει πληροφορίες για το

προηγούμενο έτος και όχι για τη στιγμή της αίτησης για ενίσχυση, συνυπολογισμός τεκμαρτών εισοδημάτων, τεκμηρίων διαβίωσης, κ.λπ.).

Η Ελλάδα είναι από τις ελάχιστες χώρες που δεν έχει εφαρμόσει το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα, μία πολιτική που μπορεί να αντιμετωπίσει την ακραία φτώχεια. Όμως για να αποδώσει πρέπει να βασίζεται σε ένα «ενεργό κοινωνικό κράτος», με την παροχή εξατομικευμένων προσεγγίσεων προώθησης στην απασχόληση, εξασφαλίζοντας για εκείνους που δεν μπορούν να εργαστούν, τη δυνατότητα να ζήσουν αξιοπρεπώς με στήριξη του εισοδήματος και καλύτερη πρόσβαση στις υπηρεσίες. Στη σημερινή περίοδο της κρίσης χρειάζεται ανασχεδιασμός και νέες πολιτικές. Η ανάπτυξη που θα ακολουθήσει πρέπει να έχει έναν άξονα κοινωνικής πολιτικής, σε νέες βάσεις και νέες προοπτικές.

Για το σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η θεσμοθέτηση ενός Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, το οποίο αρχικά θα μπορούσε να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί πιλοτικά, σε τουλάχιστον δύο περιοχές με διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά.

Θεωρούμε ότι αν ενισχυθούν και στοχοθετηθούν καλύτερα οι πολιτικές ένταξης των ασθενέστερων με σημείο αναφοράς την εφαρμογή ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, η κοινωνική πολιτική στη χώρα μας θα μπορούσε να περάσει σε ένα άλλο επίπεδο.

ΜΕΡΟΣ 2^ο

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ο κ. Αντωνακόπουλος έχει τον λόγο, Βουλευτής ΠΑ.ΣΟ.Κ., «Οικονομική κρίση και παραβίαση των δικαιωμάτων του παιδιού».

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (Βουλευτής ΠΑ.ΣΟ.Κ.): Καλημέρα σας.

Είμαι Βουλευτής του ΠΑ.ΣΟ.Κ., γιατρός και Πρόεδρος της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του ελληνικού Κοινοβουλίου.

Ήδη έχουμε αφιερώσει μία ειδική συνεδρίαση της επιτροπής μας γι' αυτό το θέμα, το οποίο αναδεικνύεται κάθε μέρα στην πραγματική του διάσταση. Είναι από τα προβλήματα που θα πρέπει να τα δούμε κατάματα και να τα αντιμετωπίσουμε. Είμαι σίγουρος ότι η επιβαλλόμενη πολιτική στη χώρα μας, γιατί κάπως έτσι είναι τα πράγματα, παραβιάζει τα δικαιώματα του παιδιού, τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, έτσι όπως έχει ψηφιστεί από τη Συνέλευση του ΟΗΕ το 1989 και έγινε νόμος της ελληνικής πολιτείας το 1992, καθώς και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Παιδιού που έχει να κάνει με το κανονιστικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη συνεδρίαση της επιτροπής μας, που είχε προσκληθεί και προσήλθε ο κ. Μόσχος, ο Συνήγορος του Παιδιού, κατατέθηκαν συγκεκριμένα στοιχεία, τα οποία και το Υπουργείο Παιδείας είχε καταθέσει επίσημα. Τουλάχιστον δυόμισι χιλιάδες παιδιά στην Αθήνα, παιδιά που βρίσκονται στη βασική εκπαίδευση, υποσιτίζονται και έχουμε δυστυχώς ένα τέτοιο πρόβλημα στην ελληνική κοινωνία.

Το Υπουργείο Παιδείας, μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει ένα πρόγραμμα στήριξης και σίτισης αυτών των παιδιών. Ο Δήμος Αθηναίων επίσης στηρίζει άλλα εξακόσια παιδιά τουλάχιστον και ο Δήμος Θεσσαλονίκης στηρίζει άλλα πεντακόσια παιδιά.

Νομίζω ότι, όταν φτάνουμε σ' αυτό το επίπεδο πλέον, δηλαδή να έχουμε προβλήματα στη σίτιση των παιδιών, πρέπει να υπάρξει άμεση αντίδραση και η αντίδραση αυτή να έχει ως αποτέλεσμα τη μέριμνα για το παιδί και όχι γενικώς αντίδραση για την αντίδραση.

Εμείς ήδη έχουμε επικοινωνία με τον εκπρόσωπο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Αθήνα, όπου καταθέσαμε αυτές τις διαπιστώσεις, καθώς και με τη UNICEF.

Ποιος είναι ο στόχος; Η τρόικα και γενικώς το σύστημα το οποίο είναι οι δανειστές, να καταλάβουν ότι δεν μπορούμε να νομοθετούμε παραβιάζοντας διεθνείς συνθήκες. Και επίσης να καταλάβουν ότι υπάρχουν όρια αντοχής στην κοινωνία. Παράλληλα, στο εσωτερικό της χώρας οι δυνάμεις της αυτοδιοίκησης, τα κοινωνικά κινήματα, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις ήδη δραστηριοποιούνται προς αυτήν την κατεύθυνση. Επίσης, ομάδες Βουλευτών έχουν πάρει πρωτοβουλίες, ώστε να υπάρξουν άμεσα μέτρα τις επόμενες μέρες. Πρέπει να ψηφίσουμε στη Βουλή νόμους οι οποίοι θα στηρίζουν αυτές τις οικογένειες. Πρέπει να αντιμετωπίσουμε με αξιοπρέπεια το θέμα, επειδή πραγματικά θέλει ιδιαίτερη με-

ταχείριση ένα παιδί, το οποίο βιώνει αυτήν την κατάσταση και ο τρόπος που θα το βοηθήσεις. Δηλαδή πρέπει να αποφύγουμε και το «στιγματισμό» κατά κάποιο τρόπο αυτού του παιδιού ή τον ψυχικό του τραυματισμό.

Δεν ξέρω αν έχω άλλο χρόνο, κύριε Πρόεδρε. Νομίζω ότι εδώ μπορούν να αθροιστούν βεβαίως οι παρατηρήσεις, αλλά ζούμε σε μια συγκυρία όπου δεν υπάρχει πολύς χρόνος για πολλές συζητήσεις. Οι διαπιστώσεις είναι δεδομένες. Εκείνο που πρέπει να μας προβληματίζει είναι ποιες είναι οι άμεσες και χειροπιαστές αντιδράσεις που θα έχουν αποτέλεσμα και όχι πώς αυτά τα βιώματα, που αντιμετωπίζουν τα παιδιά, θα αποτελέσουν πολιτικό αντικείμενο, με την έννοια της εκμετάλλευσης αυτού του προβλήματος ως επένδυση σε πολιτικά ή κομματικά οφέλη.

Αυτός ο δρόμος τούτη την ώρα δεν οδηγεί πουθενά. Πρέπει να υπάρξει κινητοποίηση όλων των κοινωνικών δυνάμεων στη λογική μιας κοινωνίας συνοχής και αλληλεγγύης και παράλληλα να αξιοποιηθεί οποιοδήποτε κανονιστικό πλαίσιο υπάρχει ή ευρωπαϊκό πρόγραμμα προς αυτήν την κατεύθυνση.

Δυστυχώς το Πρόγραμμα Επισιτισμού, που έχει εδώ και πολλά χρόνια θεσπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση, από 500 εκατομμύρια ευρώ που ήταν πέρσι, φέτος υποχώρησε στα 100 εκατομμύρια ευρώ. Αντιλαμβάνεστε, λοιπόν, ότι η κυριαρχούμενη από νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μόνο διακηρύξεις περί αλληλεγγύης και αυτό, βεβαίως, είναι ένα άλλο ζήτημα, το οποίο δεν μπορούμε εμείς να επηρεάσουμε. Διαπιστώνουμε όμως ότι το περιεχόμενο αυτής της πολιτικής δεν βοηθάει χώρες, όπως η Ελλάδα, που βρίσκονται σε ένα τέτοιο πρόγραμμα, το οποίο ουσιαστικά μάς το επιβάλλουν. Ο καθένας, βεβαίως, έχει τις διαφωνίες του γι' αυτό το πρόγραμμα και τα αίτια της κρίσης, αλλά όλοι θα κριθούμε από το τι κάνουμε σήμερα και όχι γενικώς για το τι υποσχόμαστε για το αύριο.

Ευχαριστώ, κύριε Πρόεδρε.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ, κ. Αντωνακόπουλε.

Τον λόγο έχει η κα Τσουμάνη-Σπέντζα από τη Νέα Δημοκρατία, με θέμα «Ενισχύοντας το δίκτυο κοινωνικής προστασίας την εποχή της ύφεσης».

ΕΥΓΕΝΙΑ ΤΣΟΥΜΑΝΗ-ΣΠΕΝΤΖΑ (Βουλευτής Ν.Δ.): Ευχαριστώ πολύ, κύριε Πρόεδρε.

Κυρίες και κύριοι, αγαπητοί συνάδελφοι, συζητάμε σήμερα ένα ιδιαίτερα σημαντικό αλλά και δραματικά επίκαιρο θέμα και θέλω με την ευκαιρία αυτή να ευχαριστήσω και να συγχαρώ το συνάδελφο και φίλο Παναγιώτη Κουρουμπλή για την πρωτοβουλία που είχε και βεβαίως την επιτροπή μας, την Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων, που ανέλαβε τη διεκπεραίωση μιας τόσο σημαντικής συζήτησης.

Κυρίες και κύριοι, ο κίνδυνος της φτώχειας στη χώρα μας και του κοινωνικού αποκλεισμού ήταν εμφανής πριν η οικονομία καν εισέλθει σε βαθιά και παρατεταμένη ύφεση. Τα νούμερα τα γνωρίζετε, έχουν λεχθεί από τους ειδικούς. Ωστόσο στην τρέχουσα οικονομική και κοινωνική συγκυρία η φτώχεια έχει αποκτήσει ιδιαίτερα όσο και ανησυχητικά χαρακτηριστικά.

Οι επιπτώσεις στις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού οξύνονται και η κοινωνική συνοχή τίθεται σε δοκιμασία. Στην παρούσα συγκυρία, μάλιστα, η πτώση του βιοτικού επιπέδου, που ζούμε καθημερινά, η αύξηση της ανεργίας και η μείωση των κοινωνικών παροχών αναμένεται να εκτοξεύσουν, δυστυχώς, τα ποσοστά των συμπολιτών μας που ζουν τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Για όσο δε μακρύτερο χρονικό διάστημα ζει κάποιος με ιδιαίτερα χαμηλό εισόδημα ή με καθόλου εισόδημα, αν θέλετε, τόσο περισσότερο κινδυνεύει να περιέλθει σε μόνιμη εξαθλίωση.

Επομένως είναι σαφές με αυτά τα πολύ απλά λόγια ότι η δημιουργία ενός δικτύου κοινωνικής προστασίας πρέπει να αποτελέσει πολιτική προτεραιότητα, παράλληλα όμως και με τις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις για την επανεκκίνηση της οικονομίας, όσο και αυτό να ακούγεται αυτήν τη στιγμή λίγο μακρινό.

Η πολιτική προτεραιότητα, επομένως, είναι προαπαιτούμενο. Με δεδομένο αυτό, η σοβαρότερη πρόκληση, κατά την άποψή μου, στο εγχείρημα αυτό είναι η χρηματοδότηση των πολιτικών κοινωνικής προστασίας αλλά και η αποτελεσματικότητά τους, η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών. Είναι γνωστό ίσως ότι οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας, ως ποσοστό του ΑΕΠ, ενώ δεν υπολείπονται σημαντικά από το μέσο όρο της Ευρώπης, η αποδοτικότητά τους είναι από τις χαμηλότερες μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μάλιστα οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας έχουν φτάσει να καλύπτουν, όπως θα ξέρετε, δυστυχώς, μεσαία στρώματα, καμιά φορά και υψηλά κλίμακα, δηλαδή αυτούς που δεν έχουν πραγματική ανάγκη. Μάλιστα, σύμφωνα με έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, το 2008, το φτωχότερο 10% του πληθυσμού λαμβάνει το 6,6% των κοινωνικών επιδομάτων έναντι του 7,4% που λαμβάνει το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού.

Αυτά είναι νούμερα δραματικά. Πάντα ήταν δραματικά. Όταν τα ακούμε σήμερα νομίζω ότι μας εξοργίζουν.

Πρόκειται, λοιπόν για μια πλευρά του ζητήματος αναδιανεμητική και νέας οργάνωσης που απαιτείται και αυτό πρέπει να αποτελέσει, κατά την άποψή μας, πολιτική προτεραιότητα.

Είχε δημιουργηθεί προ ετών ένας σημαντικός μηχανισμός με την ίδρυση του Εθνικού Ταμείου Κοινωνικής Συνοχής, που εκτιμώ ότι θα μπορούσε να έχει συμβάλει ακριβώς σ' αυτήν την ορθολογικότερη κατανομή των κοινωνικών δαπανών και την καλύτερη απόδοσή τους. Ωστόσο, η προηγούμενη κυβέρνηση, η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ., είχε σπεύσει να το καταργήσει.

Παρεμβάσεις, λοιπόν, που απαιτούνται αυτήν τη στιγμή, αφορούν κυρίως και πρέπει να αφορούν οριζόντιες πολιτικές, όπως είναι οι πολιτικές πρόσβασης και παραμονής στην απασχόληση ατόμων που βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας, η εξασφάλιση προσιτών υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής φροντίδας, επαρκών συντάξεων -αυτά δεν πρέπει να πάψουμε να τα λέμε παρ' ότι ζούμε ανατροπές- την επένδυση στη σχολική εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση. Ακόμα, πολιτικές καταπολέμησης των διακρίσεων, διακρίσεων κυρίως σε βάρος των γυναικών, όπου οι γυναίκες, όπως γνωρίζουμε, αποτελούν το 70% των φτωχών παγκοσμίως αλλά και των ατόμων με αναπηρία και των μονογονεϊκών οικογενειών.

Αυτήν, λοιπόν, την οριζόντια διάσταση των παρεμβάσεων οφείλουν να λαμβάνουν υπ' όψιν τους οι εθνικές πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας και του αποκλεισμού.

Απαιτούνται, λοιπόν, ενεργητικές πολιτικές για την απασχόληση, κυρίως με στροφή και επισήμανση στους νέους και τις γυναίκες, καθώς και τη διασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης για κατηγορίες του πληθυσμού, όπως είναι παιδιά, ηλικιωμένοι, άτομα με αναπηρία. Και, βεβαίως, είναι ίσως απαραίτητο να εκσυγχρονιστεί και η νομοθεσία για την ένταξη στην αγορά ειδικών κατηγοριών συμπολιτών μας, που θα πρέπει να απασχολούνται και με εναλλακτικές μορφές απασχόλησης.

Επίσης, όσον αφορά το θέμα του δικτύου κοινωνικής προστασίας, θεωρώ ότι στο επίκεντρο των πολιτικών πρέπει να ενταχθεί και το θέμα της οικογένειας.

Κύριε Πρόεδρε, θα μου δώσετε ένα λεπτό παρακαλώ. Είχα ενημέρωση για επτά λεπτά και παρακαλώ πολύ να μου το επιτρέψετε.

Λοιπόν, πολιτικές που θα αυξήσουν τους πόρους ή θα στηρίζουν την οικογένεια, για να μην το πω περισσότερο αναλυτικά. Αλλά η οικογένεια θεωρώ ότι είναι ένας θεσμός που πρέπει να στηριχθεί εν όψει της ανάγκης αντιμετώπισης αυτού του κοινωνικού ζητήματος.

Τέλος, θέλω να αναφέρω ότι πολιτικές που στηρίζουν εργαζόμενες μητέρες αλλά και αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών κυρίως ή οικογενειών που χάνουν την εργασία τους είναι επίσης αναγκαίες.

Και για να μιλήσουμε και πιο πρακτικά, αν θέλετε και πιο επίκαιρα, κατά την άποψή μου πρέπει η πολιτεία να ενισχύσει τον εθελοντισμό, πρέπει να βρει τρόπους συνεργασίας με την κοινωνία των πολιτών και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις. Υπάρχουν οργανώσεις τέτοιες, που δρουν αποτελεσματικά. Ωστόσο χρειάζονται και τη στήριξη της πολιτείας, αν θέλετε και το συντονισμό της πολιτείας με την κοινωνία των πολιτών, προκειμένου να έχουμε αποτελεσματικότητα σ' αυτές τις πρωτοβουλίες. Και, βεβαίως, καλό είναι να ενισχυθεί και να υπάρξει συνεργασία και με το χώρο των επιχειρήσεων που έχουν δράσεις κοινωνικής ευθύνης. Και πιστεύω ότι και τα κόμματα τα ίδια ως κοινωνικές οντότητες οφείλουν να αναλάβουν ευθύνες και δράσεις στο κομμάτι αυτό.

Και όσον αφορά τον εαυτό μου, μιας και από χθες έχω την τιμή να είμαι επικεφαλής γραμματείας του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας για την κοινωνική αλληλεγγύη και την κοινωνική συνοχή, η σημερινή εκδήλωση είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για μένα και υπόσχομαι να αναλάβουμε τέτοιες δράσεις σύντομα.

Σας ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ, κα Τσουμάνη.

Ο κ. Παπακωνσταντίνου εκ μέρους του Κ.Κ.Ε. θα εισηγηθεί το θέμα: «Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός σε περίοδο κρίσης».

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (Βουλευτής Κ.Κ.Ε.): Συνυπολογίζω τους περιορισμούς του χρόνου και απ' αυτήν την άποψη θέλω να πω ότι θα μιλήσω συμπυκνωμένα.

Το πρώτο είναι ότι είναι αδήριτη εθνική ανάγκη να πτωχεύσουμε ως λαός για να διασωθεί διαχρονικά η Ελλάδα. Έτσι θέτει το ζήτημα η Γενική Συνέλευση του Συνδέσμου Βιομηχάνων στις 24 Μαΐου

2011. Το λέω επειδή αποδεικνύεται και αναδεικνύεται ότι είναι μια ισχυρή κοινωνική δύναμη, που λόγω του ζωτικού τους συμφέροντος, για να διασωθούν ως τάξη στην οικονομική κρίση, επιλέγουν και χρησιμοποιούν το παρακάτω: «αναδεχθήκαμε» την αδήριτη εθνική αναγκαιότητα να πτωχεύσουμε ως λαός.

Είναι 24 Μαΐου 2011. Ποιοι είναι αυτοί οι κύριοι; Δεν είναι κάποιοι περαστικοί. Είναι μια ειδική κατηγορία πολιτών. Είναι το καμάρι του έθνους. Είναι οι θεοί του Ολύμπου. Εκφράζουν το δαιμόνιο της φυλής. Είναι οι προκομμένοι και δημιουργικοί Έλληνες. Απλώς έχουν τη ζωτική ανάγκη, το επαναλαμβάνω, τη ζωτική ανάγκη, επί ποινή θανάτου γι' αυτούς, για φθηνό έως και πάμφθηνο, κυρίως όμως γονατιστό, λαϊκό και εργατικό προσωπικό.

Δεύτερον. Το Κ.Κ.Ε. στις αρχές του 2011 πήρε τη νομοθετική πρωτοβουλία και κατέθεσε σχέδιο νόμου για την προστασία των ανέργων, των φτωχών, των αναπήρων, των ξεκληριζόμενων φτωχών αγροτών και των επαγγελματιοβιοτεχνών με πρακτικά μέτρα προστασίας των οικογενειών τους. Η πρόταση αυτή καταψηφίστηκε από την πλειοψηφία της Βουλής.

Τρίτο ζήτημα. Οι έννοιες του αστέγου, του φτωχού, του άνεργου και του πεινασμένου, του εξαθλιωμένου και του ζητιάνου, οι χαρακτηρισμοί όλοι αυτοί, δεν είναι τεχνολογικοί και βιολογικοί, δεν είναι γονιδιακοί, δεν είναι ψυχολογικοί ούτε στατιστικοί προσδιορισμοί. Κανείς δεν είναι άστεγος, φτωχός και εξαθλιωμένος έξω από την κοινωνία. Φτωχός γίνεσαι μέσα στην κοινωνία και εξαιτίας της κοινωνίας. Με μεγαλύτερη ακρίβεια, εξαιτίας των κυρίαρχων κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων. Ακριβέστερα, είναι ο καθρέπτης των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και βεβαίως της κυρίαρχης κυβερνητικά ασκούμενης οικονομικής πολιτικής.

Κατά την εκτίμησή μας, ο φτωχός και ο πάμφτωχος υβρίζεται, χλευάζεται, διασύρεται και διαπομπεύεται, στιγματίζεται από τις συμπεριφορές του οίκτου, της φιλευσπλαχνίας, της φιλανθρωπίας, του κοινωνικού κομπορμισμού, του κοινοβουλευτικού καθωσπρεπισμού και των διαφόρων μοντέλων, «ευρωενωσιακά» εμπνεόμενων μοντέλων διαχείρισης της φτώχειας.

Κατά την άποψή μας η συμπάθεια, η συμπόνια και η συγκατάβαση είναι η κομψή συνευθύνη των βαθύπλουτων. Το παράδειγμα εξάλλου του Γουόρεν Μπάφετ, του Τζορτζ Σόρος και του Μπιλ Γκέιτς είναι εκκωφαντικό. Πρόσφεραν, μετά από συνάντησή τους, σε καφετέρια στο Μανχάταν 100 εκατομμύρια δολάρια ο καθένας για τα συσσίτια σε μια χώρα όπου το 43% των Αμερικανών πολιτών ζουν με τα δέματα τροφίμων που διακινούν τα διάφορα φιλανθρωπικά, επιτρέψτε μου τη λέξη, funds.

Πρέπει να δούμε την πραγματικότητα κατάματα και θέλει και διανοητική τόλμη. Υπάρχει μια ζωτική κοινωνική δύναμη, αυτοί που κρατάνε τα κλειδιά της οικονομίας, που έχουν ανάγκη τη φτώχεια των άλλων. Είναι οι εκπρόσωποι μεγαλομέτοχοι των δύο χιλιάδων σαράντα πέντε πολύ μεγάλων επιχειρήσεων –όχι απλά μεγάλων– πολύ μεγάλων επιχειρήσεων στη χώρα μας, που δεν ενδιαφέρονται για την εσωτερική αγορά. Αντίθετα, έχουν ζωτική ανάγκη να μειωθεί η λαϊκή κατανάλωση για να έχουν ανταγωνιστικά προϊόντα στην εξαγωγική τους προσπάθεια. Ή αυτοί ή η πραγματική Ελλάδα.

Σας ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ, κ. Παπακωνσταντίνου.

Η κα Παπανδρέου-Παπαδάκη, εκ μέρους του ΛΑ.Ο.Σ., «Παιδική φτώχεια: ένα σύγχρονο άλυτο και διαχρονικό κοινωνικό πρόβλημα».

ΟΥΡΑΝΙΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ (Βουλευτής ΛΑ.Ο.Σ.): Ευχαριστώ, κύριε Πρόεδρε.

Χαιρετίζω και εγώ με τη σειρά μου την πρωτοβουλία από τον αγαπητό Παναγιώτη Κουρουμπλή και τον Πρόεδρο βέβαια της Επιτροπής, τον κ. Κρεμαστινό, για τη σημερινή συζήτηση, που αφορά τη νέα φτώχεια στην κατοχική περίοδο που βιώνει η χώρα μας. Και θα μου επιτρέψετε να επικεντρωθώ στη φτώχεια και το παιδί, γιατί θεωρώ πολύ μεγάλη ευλογία ως παιδίατρος-παιδονευρολόγος να υπηρετώ το παιδί, το παιδί με ειδικές ανάγκες και με ειδικά προβλήματα, για πάνω από τριάντα χρόνια.

Κυρίες και κύριοι, θα ήταν βέβαια σκόπιμο να αναφέρουμε και τους ορισμούς του τι είναι φτώχεια, δηλαδή αν η φτώχεια είναι απόλυτη ή αν είναι σχετική. Δεν θα σταματήσω όμως στους ορισμούς, γιατί τα παιδιά ανήκουν στην κατηγορία του πληθυσμού που, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, που θα μπορούσε κάποιος να τις θεωρήσει, στο πλαίσιο του νομίμου, αποκτούν το όποιο εισόδημα, παράνομα. Όσα παιδιά δουλεύουν, δουλεύουν παράνομα και δεν έχουν βεβαίως δικό τους εισόδημα.

Θα μου πείτε, είναι πολλά αυτά τα παιδιά στη χώρα μας; Αν τα στοιχεία είναι ακριβή, πάνω από εκατό χιλιάδες παιδιά εργάζονται παράνομα. Έχω στη διάθεσή μου τα στοιχεία αυτά και βεβαίως είναι προς συζήτηση. Αναφέρομαι σε αριθμούς, επειδή είναι χρήσιμο μέσα στο μυαλό μας, εκτός από εικόνες, να έχουμε και νούμερα, τα θλιβερά νούμερα της σημερινής πραγματικότητας. Πάνω από εκατό χιλιάδες παιδιά στη χώρα μας δουλεύουν, και η εργασία τονίσαμε ότι δεν επιτρέπεται για το παιδί. Το παιδί έχει ανάγκη από παιχνίδι και στοργή και όχι από εργασία, που οδηγεί σε εκμετάλλευση σε αυτήν την τρυφερή ηλικία. Μόνο τα τριάντα χιλιάδες απ' αυτά τα παιδιά είναι ηλικίας δεκαπέντε με δεκαοκτώ χρονών, χρονική περίοδος της ζωής τους, που μπορεί να δηλωθεί η εργασία και να θεωρηθεί ως νόμιμη.

Ο προσδιορισμός, επομένως, της παιδικής φτώχειας, κυρίες και κύριοι, γίνεται κατά προσέγγιση και μόνο υπό το πρίσμα του οικογενειακού εισοδήματος των γονέων που, όπως ακούσαμε και σήμερα, μειώνεται επικίνδυνα και δυστυχώς η ελληνική οικογένεια, που είναι ο πυλώνας της κοινωνίας μας, βάλλεται και ο κοινωνικός ιστός έχει διαρραγεί. Το ξέρουμε, το βιώνουμε όλοι. Σύμφωνα με κάποια στατιστικά, που μπορεί να μην είναι και τα εγκυρότερα, τρία εκατομμύρια Έλληνες ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας και αυτό το νούμερο, που με έχει συγκλονίσει και το έχω ψάξει και μακάρι να είναι το χαμηλότερο, το 30% των παιδιών μας μέχρι την ηλικία των δεκαεπτά χρονών ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Αυτό είναι το θλιβερό νούμερο, κύριε Πρόεδρε.

Εγώ, λοιπόν, σε αυτό το σημείο θα ήθελα να κάνω την πρότασή μου και θα τελειώσω. Ο χρόνος μας είναι περιορισμένος και βέβαια είμαι απόλυτα σύμφωνη να κουβεντιάσουμε, να προτείνουμε και όχι να μονολογούμε.

Θεωρώ, λοιπόν, ότι την παιδική φτώχεια πρέπει να την ορίσουμε σαν την κατάσταση εκείνη που αποστερεί τα παιδιά, πρώτον, από τα βασικά αγαθά διατροφής και θρέψης. Ακούμε τι γίνεται. Τα παιδιά

μας λιποθυμούν στα σχολεία, επειδή δεν έχουν πάρει το πρωινό τους. Μια φίλη μου είπε χθες: «βάζω στο παιδί δυο-τρία σάντουιτς παραπάνω, γιατί του έβαζα ένα, αλλά κάποια άλλα παιδιά, που πεινούσαν, του το έκλεβαν». Θα μάθουν, δηλαδή, τα παιδιά μας στο σχολείο και αυτό το σπορ!

Και η δεύτερη περίπτωση είναι να στερούνται τα παιδιά τα δικαιώματά τους στη μόρφωση και τη γνώση. Έχουμε πολύ μεγάλο αριθμό διαρροών από τα σχολεία. Τα παιδιά εγκαταλείπουν το σχολείο και οι φοιτητές δεν πηγαίνουν να σπουδάσουν, επειδή έχουν γονείς οι οποίοι είναι άνεργοι. Βρέθηκα προχθές στην απονομή επαίνων εισαγωγής φοιτητών στα πανεπιστήμια στην περιοχή μου, την Εύβοια και μία φοιτήτρια μου είπε: «εγώ αυτό το βραβείο δεν το παίρνω, δεν μπορώ να το χρησιμοποιήσω, δύο χρόνια οι γονείς μου είναι άνεργοι και επομένως εγώ δεν μπορώ να σπουδάσω λογοθεραπεύτρια».

Πολλά τα παραδείγματα. Θα τα πούμε και στην κουβέντα μας. Μία πρόταση, κύριε Πρόεδρε, και τελειώνω.

Προτείνω, επειδή είπε και ο αγαπητός Πρόεδρος της Βουλής ότι σήμερα θέλει προτάσεις, προτείνω, λοιπόν, στη Βουλή των Ελλήνων, κύριε Πρόεδρε της Επιτροπής, και θέλω να το μεταφέρετε, να δημιουργηθεί ένα ταμείο φτώχειας για τα παιδιά, ηλικίας μέχρι δεκαοκτώ χρονών, ανέργων γονέων. Θα θυμάστε ότι τότε που δημιουργήθηκε το ταμείο σωτηρίας της πατρίδος, πρωτίστως προσέφεραν το χαρτζιλίκι τους οι αγνές παιδικές ψυχές, που έσπασαν τον κουμπαρά και ήθελαν να παραδώσουν στη Βουλή των Ελλήνων το υστέρημά τους, για να βοηθήσουν την πατρίδα.

Απαιτώ, λοιπόν, η Βουλή των Ελλήνων, σήμερα, τώρα, να αναλάβει ενεργό ρόλο. Ξέρω ότι όταν ο ασθενής είναι σε κόμα, δεν θα πω τι θα κάνω μετά αλλά τι κάνω τώρα. Βάζω τον ασθενή στην εντατική και προσπαθώ να τον σώσω.

Προτείνω, λοιπόν, ένα ταμείο για την παιδική φτώχεια με πρωτοβουλία του Προέδρου της Βουλής και να είμαστε όλα τα κόμματα αρωγοί σ' αυτό το ταμείο, για να μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τώρα, αυτήν τη στιγμή, αυτές τις νοσηρές καταστάσεις.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ, κα Παπανδρέου-Παπαδάκη.

Ο κ. Κριτσωτάκης έχει τον λόγο εκ μέρους του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., «η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, πηγή νέας φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού»

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΡΙΤΣΩΤΑΚΗΣ (Βουλευτής ΣΥ.ΡΙΖ.Α.): Ευχαριστούμε το συνάδελφο κ. Κουρουμπλή για την πρωτοβουλία του και τον Πρόεδρο της Επιτροπής για τη διοργάνωση και την πρόσκληση στη σημερινή ειδική συνεδρίαση, με αντικείμενο συζήτησης το πιο «καυτό», ίσως, πρόβλημα της σύγχρονης Ελλάδας, το πρόβλημα της συνεχώς αυξανόμενης φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού μεγάλων, σε αριθμό και όγκο, ομάδων του πληθυσμού της χώρας, που οδηγούνται στην απόλυτη εξαθλίωση.

Η κρίση είναι παγκόσμια, η κρίση είναι γενική. Δεν είναι μόνο στην Ελλάδα, στην Ευρώπη. Είναι σε όλο τον κόσμο. Θα επισημάνω όμως ότι τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κρίσης προέρχονται από τις πράξεις μας και τις παραλείψεις μας.

Θέλω, όμως, παράλληλα να επισημάνω και μια πραγματική αντίφαση στη συμπεριφορά των πολιτικών δυνάμεων που στηρίζουν την πολιτική των τελευταίων κυβερνήσεων, συμπεριλαμβανομένης και της σημερινής: Απ' τη μια πλευρά εκφράζουν την πικρία και τη λύπη τους για τη διεύρυνση της φτώχειας και της εξαθλίωσης και τη συμπαράστασή τους στους φτωχούς και κοινωνικά αποκλεισμένους και απ' την άλλη ψηφίζουν και παίρνουν μέτρα, τα οποία οδηγούν ευθέως στην αύξηση της φτώχειας, της εξαθλίωσης και του κοινωνικού αποκλεισμού και, παρά τη διόγκωση αυτών των φαινομένων, συνεχίζουν και παίρνουν κι άλλα χειρότερα, όπως αυτά του νέου μνημονίου, που ψηφίστηκε μόλις πριν τρεις μέρες.

Ειλικρινά, κύριοι συνάδελφοι, μου είναι δύσκολο να κατανοήσω το φαινόμενο.

Δεν θα σταθώ σε πολλά νούμερα και αριθμούς αλλά στα λίγα απαραίτητα και αδιαμφισβήτητα, αυτά της ΕΛΣΤΑΤ και της EUROSTAT, παρά τις εμφανείς και γνωστές σε όλους αδυναμίες (επιστημονικές, πολιτικές, ταξικές) των μεθοδολογιών αυτών των οργανισμών.

- 20,1% του πληθυσμού της χώρας ζει με εισόδημα μικρότερο του 60% του μέσου εισοδήματος,
- 11,6% του πληθυσμού της χώρας έχει αδυναμία πρόσβασης σε βασικά υλικά αγαθά και υπηρεσίες,
- 7,5% του πληθυσμού της χώρας ζει σε νοικοκυριό, όπου κανένα μέλος του δεν εργάζεται.
- Το 27,7% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, δηλαδή περισσότεροι από τρία εκατομμύρια έλληνες πολίτες, εμπίπτει σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες, δηλαδή ζει στη φτώχεια και την ανέχεια.
- Στις ηλικίες μέχρι δεκαεπτά ετών η φτώχεια φτάνει στο 28,7%,
- Στις ηλικίες δεκαοκτώ έως εξήντα τεσσάρων ετών στο 27,7% και:
- Στις ηλικίες από εξήντα πέντε ετών και πάνω στο 26,7%.

Και λίγα νούμερα για την ανεργία.

Από 10,6% το Νοέμβριο 2009 στο 13,9% το 2010 και στο 20,9% το 2011, πάνω από ένα εκατομμύριο άνεργοι (με την επίσημη καταγραφή). Μέσα σε δύο (2) χρόνια διπλασιάστηκε η ανεργία στην Ελλάδα. Ανεργία νέων δεκαπέντε έως είκοσι τεσσάρων ετών: 27,8%, 35,6%, 48,0% αντίστοιχα. Τετραπλασιάστηκε η ανεργία των ηλικιωμένων, εξήντα πέντε έως εβδομήντα τεσσάρων ετών, από 1,5% το Νοέμβριο του 2009, 1,9% το 2010 και 6,1% το Νοέμβριο του 2011. Σε λίγο ορίζονται οι άνεργοι ως ευπαθής ομάδα. Αλλά όταν η πραγματική ανεργία είναι τώρα στο 23% και όταν αυξάνεται, καταλαβαίνετε ότι μιλάμε όχι για ευπαθή κοινωνική ομάδα αλλά για ευπαθή κοινωνία. Αν παρατηρήσουμε, κι έχει μεγάλο πολιτικό ενδιαφέρον, τις αυξήσεις από Νοέμβριο σε Νοέμβριο, θα δούμε το τεράστιο άλμα στα παραπάνω ποσοστά του Νοεμβρίου των ετών 2010 και 2011. Τυχαίο; Δεν νομίζω.

Είναι η περίοδος εφαρμογής του μνημονίου.

Είναι η περίοδος της βίαιης επέμβασης στην αγορά εργασίας.

Η πρώτη μνημονιακή κυβέρνηση ΠΑ.ΣΟ.Κ., όπως και η δεύτερη ΠΑ.ΣΟ.Κ. – Ν.Δ. – ΛΑ.Ο.Σ. και η τρίτη ΠΑ.ΣΟ.Κ. – Ν.Δ. έφεραν σειρά νόμων και νομοθετικών ρυθμίσεων, με τα οποία επεχείρησαν

και πετυχαίνουν, απ' ότι φαίνεται, την πλήρη απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, μέσα από τη δημιουργία ενός συστήματος ευέλικτων εργασιακών σχέσεων, που να επιτρέπει και να ενισχύει την εκμετάλλευση των εργαζομένων, την μεγαλύτερη και απρόσκοπτη κερδοφορία του κεφαλαίου και φυσικά την κατάτμηση, τον «αφοπλισμό» και τη διάλυση του συνδικαλιστικού κινήματος των εργαζομένων.

Και οπωσδήποτε, αυτήν την πεντακάθαρη ταξική επιλογή, υπέρ των δυνάμεων του κεφαλαίου και της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, έρχονται οι κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ. – Ν.Δ. – ΛΑ.Ο.Σ. να την ονομάσουν «εθνική αναγκαιότητα!», η οποία έχει οδηγήσει σε έκρηξη της ανεργίας και σε ανεξέλεγκτη φτώχεια και εξαθλίωση εκατομμυρίων συνανθρώπων μας.

Βέβαια, είχε προηγηθεί όλη την προηγούμενη εικοσαετία η προετοιμασία του εδάφους από την πολιτική και τους νόμους που είχαν ψηφίσει οι κυβερνήσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της Νέας Δημοκρατίας.

Νομίζω ότι όλοι εδώ μέσα τους θυμόμαστε:

- Ν.Δ. – ν.1892/90 – πλαίσιο λειτουργίας μερικής απασχόλησης και διευθέτησης του χρόνου εργασίας σε τρίμηνη βάση.
- ΠΑ.ΣΟ.Κ. – ν.2639/98 – επέκταση μερικής απασχόλησης στο δημόσιο τομέα, διευθέτηση χρόνου εργασίας σε εξαμηνιαία και ετήσια βάση, ίδρυση Ιδιωτικών Γραφείων Εργασίας.
- ΠΑ.ΣΟ.Κ. – ν.2874/2000 – διεύρυνση διευθέτησης του χρόνου εργασίας.
- ΠΑ.ΣΟ.Κ. – ν.2956/01 – δημιουργία εταιρειών ενοικίασης εργαζομένων, δυνατότητα σε εταιρείες προσωρινής απασχόλησης να προσλαμβάνουν εργαζόμενους μόνο με συμβάσεις ορισμένου χρόνου.
- Ν.Δ. – ν.3385/05 – επαναφορά πεντάωρης ανά εβδομάδα υπερεργασίας, ακραία διευθυντική ευελιξία στη διευθέτηση του χρόνου εργασίας.
- Ν.Δ. – ν.3429/05 – διεύρυνση αποδιάρθρωσης των εργασιακών σχέσεων στο δημόσιο και στις ΔΕΚΟ.

Μια πολιτική ενταγμένη στη γενικότερη πορεία, που ακολουθεί τη συστηματική και επίμονη προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διεθνών οργανισμών όπως ΔΝΤ, ΟΟΣΑ, να προωθήσουν και να επιβάλουν την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και την πλήρη αποδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων.

Όμως η επιχειρηματολογία των εμπνευστών και εκτελεστών αυτής της πολιτικής, πολιτικής απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, την οποία ακούμε και σήμερα, ότι δηλαδή θα αυξηθεί η απασχόληση και θα μειωθεί η ανεργία, ότι θα βελτιωθεί η κατάσταση των εργαζομένων και θα καταπολεμηθεί η φτώχεια, ότι θα βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και θα υπάρξει ανάπτυξη και θα ...σωθεί η πατρίδα, αποδεικνύεται ψεύτικη, παραπλανητική, σαθρή, έωλη και δημιουργεί εύλογα ερωτήματα:

- Γιατί η επέλαση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και η συρρίκνωση των εργασιακών και κοι-

νωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν την οικονομική ύφεση;

- Γιατί οι θυσίες των εργαζομένων δεν είχαν ως αποτέλεσμα της ενίσχυση της ανάπτυξης και της ευημερίας για όλους, αλλά αντίθετα είχαν ως αποτέλεσμα τη φτώχεια και την εξαθλίωση;
- Γιατί παρά τη μείωση του άμεσου και έμμεσου μισθολογικού κόστους, οι εθνικές οικονομίες βρίσκονται σε δεινή κατάσταση;
- Γιατί, λοιπόν, να παγιδευτούν οι εργαζόμενοι στο δίλημμα «ευελιξία ή ανεργία» και πολύ περισσότερο να αποδεχθούν ξανά μέτρα λιτότητας και εργασιακής ανασφάλειας για να ξεπεραστεί δήθεν η οικονομική κρίση;

Και πιο συγκεκριμένα:

- Γιατί η μείωση του μισθού για τους νέους κάτω των είκοσι πέντε ετών, που πρωτοπιάνουν δουλειά, στο 80% του βασικού, που ισχύει τον τελευταίο χρόνο, δεν μείωσε την ανεργία αλλά την έστειλε στα «ουράνια», στο 48%;
- Και γιατί τώρα, με τη γενικευμένη μείωση του βασικού μισθού, θα έχουμε αύξηση της απασχόλησης;

Μέχρι τώρα αυτή η πολιτική των μνημονίων έχει οδηγήσει σε άκρως αρνητική κατάσταση: το Νοέμβριο του 2011 οι απασχολούμενοι (3.901.269) είναι λιγότεροι από τους μη απασχολούμενους (4.423.657).

Και προσέξτε: μόνο το χρόνο από το Νοέμβριο του 2010 έως το Νοέμβριο του 2011, περίοδος ανάπτυξης του μνημονίου, είχαμε μείωση των απασχολούμενων κατά 405.785 άτομα. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι οδηγούνται στη μείωση του βιοτικού τους επιπέδου, οδηγούνται βίαια στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό.

- Η κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας
- Οι απολύσεις εργαζομένων στο δημόσιο
- Το πάγωμα της ωρίμανσης μέχρι η ανεργία να πέσει κάτω από 10% (εκπληκτική, φοβερή σκέψη!)
- Το πετσόκομμα των συντάξεων που συνεχίζεται αμείλικτα
- Ο ανάληγτος περιορισμός και μείωση των πάσης φύσεως επιδομάτων, προνοιακών και μη
- Η πλήρης διάλυση του δημόσιου ασφαλιστικού συστήματος
- Η διάλυση του ΕΣΥ και η ιδιωτικοποίηση της υγείας
- Η ιδιωτικοποίηση της παιδείας
- Το κλείσιμο μιας σειράς δημοσίων οργανισμών και φορέων με κοινωνική διάσταση και προσφορά (ΟΕΚ, ΟΕΕ...)
- Η απονεύρωση των ελεγκτικών και διαιτητικών μηχανισμών

Δεν οδηγούν στη βίαιη φτωχοποίηση του συνόλου των εργαζομένων της χώρας; Δεν θα συνεχισθεί η απόλυτη εξαθλίωση μεγάλου ποσοστού εργαζομένων με βίαιο τρόπο, ως αποτέλεσμα της πλήρους αποδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας και της πλήρους απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων; Δεν δημιουργούν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού για μεγάλες ομάδες πληθυσμού;

Η κατάσταση είναι οριακή και με την ακολουθούμενη από τη μνημονιακή κυβέρνηση Παπαδήμου πολιτική συνεχώς θα επιδεινώνεται. Δεν πάει άλλο. Δεν πρέπει να πάει άλλο. Αυτή η πολιτική πρέπει να ανατραπεί, αυτή η κυβέρνηση πρέπει να φύγει, είναι ζωτική ανάγκη για τους πολίτες αυτής της χώρας και για την ίδια τη χώρα. Είναι απόλυτη ανάγκη για τους εργαζόμενους και για τη χώρα μια άλλη πολιτική, μια άλλη κυβέρνηση, μια κυβέρνηση πολιτικού και κοινωνικού συνασπισμού με πυρήνα την Αριστερά. Είναι απόλυτη ανάγκη για την εφαρμογή μιας εναλλακτικής πρότασης για την ικανοποίηση των αναγκών των εργαζομένων, μιας πρότασης που θέτει η Αριστερά ενώπιον των πολιτών.

Εν πάση περιπτώσει, έχω μια σειρά προτάσεων που θα τις δώσω και θα φροντίσω να φτάσουν σε σας. Ενδεικτικά αναφέρω:

- Αύξηση και χρονική επιμήκυνση της χορήγησης των επιδομάτων ανεργίας. Το επίδομα ανεργίας να είναι το 80% του τελευταίου μισθού πριν την απόλυση, όπως αυτός καθορίζεται από την οικεία και ισχύουσα συλλογική σύμβαση και να χορηγείται για όλο το διάστημα της ανεργίας.
- Πλήρη ασφάλιση των ανέργων για σύνταξη και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη για όλο το διάστημα της ανεργίας τους.
- Θέσπιση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος αξιοπρεπούς διαβίωσης, που αφορά όχι μόνο τους ανέργους αλλά και τους φτωχούς, τους αστέγους και τους πολίτες με αναπηρίες.
- Χορήγηση ειδικού βοηθήματος ανεργίας στο ύψος της σύνταξης του ΟΓΑ στους νέους ανέργους που δεν βρίσκουν εργασία ανάλογη με τα προσόντα τους εντός διμήνου από την εγγραφή τους στις λίστες ανέργων του ΟΑΕΔ.
- Προώθηση ειδικών μέτρων στήριξης των μακροχρόνια ανέργων και των ανέργων ηλικίας άνω των πενήντα ετών.
- Διασφάλιση της δυνατότητας εγγραφής, χωρίς τις ισχύουσες απαγορευτικές γραφειοκρατικές διαδικασίες, στα μητρώα ανέργων του ΟΑΕΔ και χορήγησης του επιδόματος ανεργίας στους μετανάστες.
- Δυνατότητα εγγραφής στα μητρώα ανέργων του ΟΑΕΔ και χορήγησης επιδόματος ανεργίας, ίσου με το 80% του κατώτερου εγγυημένου βασικού μισθού στους αυτοαπασχολούμενους, που λόγω οικονομικών δυσκολιών αναγκάστηκαν να σταματήσουν την επαγγελματική δραστηριότητά τους, από τη στιγμή της διακοπής της με δήλωση στην αρμόδια ΔΟΥ και για όσο διάστημα διαρκεί η ανεργία τους.
- Κατάργηση των ιδιωτικών γραφείων εύρεσης εργασίας.
- Χορήγηση στους ανέργους κάρτας απεριόριστων διαδρομών στα δημόσια μέσα μαζικής μεταφοράς καθώς και εκπαιδευτικής πολιτιστικής κάρτας για την ψυχαγωγία τους.
- Αναστολή καθ' όλη τη διάρκεια της ανεργίας της πληρωμής δόσεων στεγαστικών και άλλων δα-

νείων, που έχει συνάψει ο άνεργος, καθώς και απαλλαγή τους, με τη συνδρομή του κράτους, του 50% των λογαριασμών τους για υπηρεσίες κοινής ωφέλειας και όλων των φορολογικών χαρατσιών που επιβλήθηκαν πρόσφατα.

- Απαγόρευση πλειστηριασμού και κατάσχεσης για την πρώτη κατοικία, που ανήκει κατά κυριότητα στον άνεργο, καθ' όλη τη διάρκεια της ανεργίας.
- Απαγόρευση διακοπής του νερού, του σταθερού τηλεφώνου και του ηλεκτρικού στους ανέργους που αδυνατούν να πληρώσουν τους λογαριασμούς του νερού, του τηλεφώνου και του ηλεκτρικού ρεύματος.
- Απαλλαγή των ανέργων από τα δημοτικά τέλη.
- Επιδότηση από τον κρατικό προϋπολογισμό του 100% του ενοικίου, που καταβάλλουν οι άνεργοι για την κύρια κατοικία τους, καθ' όλη τη διάρκεια της ανεργίας τους.
- Ουσιαστική αύξηση των δημοσίων δαπανών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και για την προστασία των ανέργων από έσοδα και πόρους, που θα προέλθουν από τη διαγραφή του μεγαλύτερου μέρους του χρέους, από μία δίκαιη φορολογική μεταρρύθμιση.

Θα παρακαλούσα, πέραν της συζήτησης που θα γίνει, αν είναι δυνατό να μας πείτε και επί των προτάσεων απόψεις, διότι το πρόβλημα δεν το γνωρίζουν οι ειδικοί και οι τεχνοκράτες αλλά περισσότερο απ' όλους οι βιώνοντες.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ο κ. Τσούκαλης έχει τον λόγο, εκ μέρους της Δημοκρατικής Αριστεράς, «η ανάγκη ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε περίοδο κρίσης».

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ (Βουλευτής ΔΗΜ.ΑΡ.): Ευχαριστώ για την πρόσκληση.

Έχουμε καθήκον ως πολιτικό σύστημα, ως πολιτικοί πλέον να σταματήσουμε να κάνουμε διαπιστώσεις –είναι κοινές σε όλους– και να προχωρήσουμε σε υλοποίηση κάποιων μέτρων εδώ και τώρα.

Στις 5 Αυγούστου, την τελευταία μέρα συνεδρίασης του Κοινοβουλίου της προηγούμενης συνόδου υπήρξε μια γενικευμένη συζήτηση σε επίκαιρη επερώτηση που κατέθεσε η Δημοκρατική Αριστερά σε σχέση με το κοινωνικό κράτος.

Εκεί, λοιπόν, έγινε μια ολοκληρωμένη συζήτηση. Έχουν κατατεθεί πλουσιότερες προτάσεις. Καμμία από τις προτάσεις αυτές δεν υλοποιήθηκε. Σε αυτήν τη συζήτηση είχα την ευκαιρία να τοποθετηθώ για δύο κορυφαία θεσμικά ζητήματα, τα οποία θεωρούμε εμείς ως Δημοκρατική Αριστερά ότι έπρεπε να υπάρχουν εδώ και χρόνια.

Το πρώτο είναι το ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ένα θεσμικό εργαλείο το οποίο διαθέτουν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες, αλλά δεν το διαθέτει η χώρα μας, ενώ αυτήν την πρόταση την είχε καταθέσει η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή ήδη από το 2007.

Πρώτη πρόταση λοιπόν. Το προτείναμε τότε, δεν έγινε.

Με πρωτοβουλία της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και κάτω από την αιγίδα της Διαρκούς Επιτροπής, να καταρτιστεί αυτό το σχέδιο. Ήδη η ΟΚΕ είναι έτοιμη, έχει διαβεβαιώσει ότι είναι έτοιμη να το εκπονήσει. Δεν το έχει εκπονήσει, γιατί δεν υπήρξε πρωτοβουλία εκ μέρους της Κυβέρνησης.

Δεύτερη πρόταση ήταν η θέσπιση, όπως το ονόμασα, όχι ακριβώς ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος αλλά ελάχιστου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης. Δηλαδή ότι πρέπει σε αυτό το πλαίσιο να συνυπολογιστούν και οι κοινωνικές μεταβάσεις, με στοχοποιημένες δράσεις, με αναδιάρθρωση του κοινωνικού κράτους και του κοινωνικού συστήματος που επικρατεί στην Ελλάδα, το οποίο, όπως έχει διαπιστωθεί απ' όλους, είναι άκρως αναποτελεσματικό, με την έννοια ότι πολλές μεταβιβάσεις κατευθύνονται σε συμπατριώτες μας οι οποίοι δεν έχουν αυτήν την ανάγκη.

Αυτή, λοιπόν, ήταν η πρόταση όσον αφορά το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα.

Πολλοί Βουλευτές απ' όλα τα κόμματα, σχεδόν από το 1997 μέχρι σήμερα, έχουν πάρει πρωτοβουλίες προκειμένου να εφαρμοστεί αυτός ο θεσμός και στην Ελλάδα. Δυστυχώς καμμία κυβέρνηση δεν έκανε αποδεκτές αυτές τις πρωτοβουλίες και πάντα τις απέρριπταν μετ' επαίνων. Ήταν χαρακτηριστική η τοποθέτηση του Μάνου του Ματσαγγάνη στον προηγούμενο κύκλο.

Πιστεύουμε ότι σήμερα, υπό τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί, η θέσπιση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ή αξιοπρεπούς διαβίωσης έχει καταστεί περισσότερο από επιτακτική. Ακόμα και οι μέχρι σήμερα πολέμιοι αυτού του θεσμού έχουν πλέον σιωπήσει. Εξάλλου πρόκειται για μέτρο που ισχύει σ' όλη την υπόλοιπη Ευρώπη και έχουν και το παράδειγμα χωρών που συναποτελούν με μας την προβληματική ομάδα της Ευρώπης. Στη μεν Πορτογαλία ισχύει από το 1977, στην Ιρλανδία από το 1993, στη δε Ιταλία με τη μορφή τη διαφορετική, από το 1999.

Εμείς ως ιστορικό πολιτικό ρεύμα, ως Αριστερά επί δεκαετίες και ως Δημοκρατική Αριστερά σήμερα έχουμε ζητήσει και τη συνταγματική κατοχύρωση. Αυτό δεν έχει γίνει. Θυμίζω δε ότι διεθνή κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου, που η χώρα μας έχει επικυρώσει, όπως τον Κοινωνικό Χάρτη και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνουν διατάξεις για ένα δίκτυο κοινωνικής προστασίας.

Επίσης, σύμφωνα με τη σύσταση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 1992, η επιτροπή καλεί τα κράτη-μέλη, στο πλαίσιο της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, να θεσπίσουν την πρόσβαση σε ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης, ως ένα θεμελιώδες δικαίωμα και να προσαρμόσουν αντίστοιχα τα κοινωνικά τους συστήματα. Από το 1992. Τίποτα δεν έχει γίνει επ' αυτού. Πρόκειται δε για μέτρο με αφ' ενός τεράστιο κοινωνικό κέρδος αλλά ταυτόχρονα δυσανάλογα μικρό κόστος.

Και εδώ έρχομαι να απαντήσω στην ερώτηση του κυρίου Προέδρου και στην απορία πολλών ως προς το κατά πόσο μέσα σ' αυτήν την περίοδο της κρίσης μπορεί κάτι τέτοιο να είναι ρεαλιστικό. Απολύτως ρεαλιστικό. Και ουαί και αλίμονο αν δεν μπορούσε να είναι ρεαλιστικό τώρα.

Σε σχέση με τα 28 δισεκατομμύρια τότε, που δίδονταν στις τράπεζες, το κόστος ενός τέτοιου

οριζόντιου μέτρου είχε υπολογιστεί από το 2008 σε μόλις το 0,4 του ΑΕΠ. Είπε ο Μάνος ο Ματσαγγάνης περίπου 300 εκατομμύρια. Ας είναι 600 εκατομμύρια ευρώ. Ας είναι 1 δισεκατομμύριο ευρώ, προκειμένου να υλοποιηθεί αυτό το θεσμικό μέτρο.

Ο υπολογισμός του κόστους αυτού που σας ανέφερα έχει γίνει από τον ίδιο τον κ. Βενιζέλο ως αντιπολίτευση το 2008. Με τις σημερινές συνθήκες, όπως διαμορφώθηκαν, το κόστος προσδιορίζεται περίπου, κατά την εκτίμησή μας, στο 1 δισεκατομμύριο ευρώ. Αυτός ο μηχανισμός μπορεί να οργανωθεί μέσω των δήμων σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ για τους ανέργους και τα οικεία ταμεία για τους συνταξιούχους. Όλα αυτά τα ποσά ενισχύουν τελικά το διαθέσιμο εισόδημα, άρα τη ζήτηση και συνεπώς και την οικονομία τελικά.

Σε μια περίοδο που η ρευστότητα στην αγορά, η ανάπτυξη και η διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής είναι το ζητούμενο, θεωρούμε ότι πρέπει να επανέλθει το ζήτημα του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Να κατοχυρωθεί θεσμικά, ώστε και να ανακουφίσει –τελειώνω, κύριε Πρόεδρε– χιλιάδες νοικοκυριά αλλά και να συμβάλει στην αύξηση της ρευστότητας της αγοράς.

Στο σημείο αυτό κάνω μία πρόταση: Οι ίδιοι οι Βουλευτές, που είχαν την πρωτοβουλία να συγκαλέσουν αυτήν τη σύσκεψη, την πολύ ενδιαφέρουσα συνεδρίαση, να αναλάβουμε την πρωτοβουλία και να καταθέσουμε άμεσα, εδώ και τώρα, πρόταση νόμου για τη θέσπιση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ή του ελάχιστου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης.

Ευχαριστώ πάρα πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ.

Από τη Δημοκρατική Συμμαχία ο κ. Κοντογιάννης, «Ο ρόλος της Πολιτείας στην αντιμετώπιση της φτώχειας».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ (Βουλευτής Δημοκρατικής Συμμαχίας, πρώην Υφυπουργός Απασχόλησης): Θα ήθελα κατ' αρχάς να συγχαρώ τον κ. Κουρουμπλή για την πρωτοβουλία διοργάνωσης της ειδικής αυτής συνεδρίας, η οποία αγγίζει ένα πολύ ευαίσθητο ζήτημα, που αφορά την καρδιά της κοινωνίας μας, σε μια περίοδο που το κοινωνικό κράτος έχει δεχθεί πολύ σημαντικά πλήγματα.

Ποτέ άλλοτε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο ελληνικός λαός δεν έβλεπε την απειλή της φτώχειας να είναι τόσο κοντά.

Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από ένα βαθύ δείκτη φτώχειας (7^η στην Ευρώπη) και έναν από τους υψηλότερους δείκτες ανισότητας στην Ευρώπη των είκοσι επτά κρατών-μελών, γεγονός που διευρύνει την κοινωνική απόσταση και εντείνει την αποξένωση μεταξύ των πολιτών.

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα κατά της Φτώχειας (16 Οκτωβρίου) το 1/3 των Ελλήνων ζει με λιγότερα από 470 ευρώ μηνιαίως, ενώ ένα στα πέντε παιδιά ζει επίσης κάτω από τα όρια της φτώχειας.

Μιλάμε πλέον για την κοινωνία των 2/3!

Ούτε αυτοί όμως αισθάνονται ασφαλείς, αφού το 60% δηλώνει ότι ζει με το φόβο ότι μία ημέρα μπορεί να ξυπνήσει φτωχό, «εφιάλτης» που συνδέεται άμεσα με το ότι το 50% πιστεύει ότι φτωχός μπορεί κανείς να «καταντήσει» από κάποιο τυχαίο γεγονός, παραδείγματος χάριν, αρρώστια, απόλυση σε προχωρημένη ηλικία κ.λπ.

Αυτή τη στιγμή στην ελληνική κοινωνία διεξάγεται ένας «πόλεμος φθοράς» ή «χαρακωμάτων» μεταξύ των πολυάριθμων κοινωνικών στρωμάτων και επαγγελματικών ομάδων, με σκοπό την προάσπιση των στενών συμφερόντων τους.

Η ελληνική κοινωνία εμφανίζεται κατακερματισμένη και το ελάχιστο «κοινωνικό κεφάλαιο» δεν επαρκεί για να ενισχύσει τη συνεργασία ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες, οι οποίες, υπό τις παρούσες συνθήκες, αδιαφορούν για την υιοθέτηση κοινών στόχων.

Η προβληματική κοινωνική συνοχή έχει και μία ιδιαίτερα σημαντική πολιτική-οικονομική διάσταση, καθώς **η απουσία της δυσχεραίνει την εφαρμογή των απαιτούμενων μεταρρυθμίσεων.**

Σε περιβάλλον κοινωνικής διάλυσης οι περισσότεροι πολίτες εμφανίζονται καχύποπτοι και απρόθυμοι να επωμιστούν το μερίδιο των βαρών που τους αναλογεί.

Επομένως δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, υπό την έννοια ότι η φτώχεια οδηγεί σε έλλειψη κοινωνικής συνοχής και η έλλειψη κοινωνικής συνοχής δεν βοηθάει στη λήψη μεταρρυθμιστικών μέτρων που θα οδηγήσουν αργότερα στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου.

Ως πολιτεία, λοιπόν, έχουμε δύο ζητήματα να αντιμετωπίσουμε:

Πρώτον, τη φτώχεια ως αντικειμενικό πρόβλημα. Δεν είναι δυνατόν να επιτρέπουμε αυτήν τη στιγμή να υπάρχει κόσμος που δεν μπορεί να εξασφαλίσει ούτε τα αναγκαία για την επιβίωσή του και:

Δεύτερον, τη φτώχεια ως παράγοντα που διαλύει την κοινωνική συνοχή.

Εμείς ως Δημοκρατική Συμμαχία θεωρούμε ότι στην παρούσα δυσμενή συγκυρία είναι ταυτόχρονα ευκαιρία και αναγκαιότητα να τεθούν οι βάσεις μιας κοινωνίας, στο επίκεντρο της οποίας βρίσκεται **ένα λειτουργικό και δίκαιο σύστημα κοινωνικής μέριμνας**, που προστατεύει τους ασθενέστερους και αποζημιώνει δίκαια τους «χαμένους» των μεγάλων αλλαγών.

Έχουμε προτείνει σειρά μέτρων που είναι ρεαλιστικά, υπό την έννοια ότι συμβαδίζουν με την οικονομική κατάσταση της χώρας και ταυτόχρονα ενισχύουν σημαντικά οικονομικά κοινωνικές ομάδες που, είτε διαμορφώνουν με τη δράση τους το οικονομικό κλίμα είτε είναι ευάλωτες στις αλλαγές που συντελούνται.

Οι προτάσεις μας είναι οι εξής:

- 1. Να στηριχθούν οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που προσφέρουν τις περισσότερες από τις θέσεις εργασίας της αγοράς.** Να απελευθερωθούν χρήματα που προορίζονται για το δανεισμό των μικρών επιχειρήσεων και έχουν διατεθεί από το «JEREMIE» και το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανταγωνιστικότητας (640 εκατομμύρια ευρώ), καθώς με τη μετατροπή μέρους των χρημάτων σε εγγυήσεις για το δανεισμό μικρών επιχειρήσεων μπορεί να τους δοθεί ρευστότητα άνω των 2 δισεκατομμυρίων ευρώ.

2. Το κράτος να πληρώσει τα χρέη του στους ιδιώτες, στους οποίους χρωστά είτε από προμήθειες είτε από επιστροφή ΦΠΑ περί τα 7 δισεκατομμύρια ευρώ. Η πραγμάτωση αυτής της πρότασης θα μπορούσε να επιφέρει ένα θετικό σοκ ρευστότητας στην αγορά.
3. Να ενισχυθούν αυτοί που το έχουν πραγματικά ανάγκη. **Κοινωνική ενίσχυση 400 ευρώ το μήνα σε πεντακόσιες χιλιάδες νοικοκυριά, τα οποία βρίσκονται κάτω από τα όρια της φτώχειας** και το κύριο εισόδημα του νοικοκυριού προέρχεται από μέλος που είναι κάτω των εξήντα ετών. Η πρότασή μας βασίζεται στην εξής λογική: Η «κοινωνική ενίσχυση» θα είναι τριετής. Θα έχει χαρακτήρα δανείου, με επιτόκιο επιδοτούμενο 100% από το κράτος και με εγγύηση του 60% του ποσού. Το δάνειο θα έχει δωδεκαετή διάρκεια αποπληρωμής, με μηνιαία δόση 100 ευρώ και πενταετή περίοδο χάριτος. Η πρότασή μας απευθύνεται σε νοικοκυριά που δεν έχουν κανένα εισόδημα, που έχουν άνεργο αρχηγό, μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με βαριά ασθενείς και νοικοκυριά που δεν έχουν περιουσιακά στοιχεία ή έχουν ως μόνο περιουσιακό στοιχείο την πρώτη τους κατοικία.
4. Να μειωθούν τα στεγαστικά δάνεια με επιδότηση του επιτοκίου 2,5 μονάδων για μια πενταετία. Με την πρόταση αυτή ένας δανειολήπτης με υπόλοιπο δανείου 100.000 ευρώ και χρόνο αποπληρωμής δεκαπέντε έτη, θα δει τη δόση του να μειώνεται από τα 760 στα 460 ευρώ, κερδίζοντας περίπου 10.000 ευρώ. Στο εν λόγω πρόγραμμα θα μπορούν να συμμετάσχουν όσοι έχουν εισόδημα κάτω των 30.000 ευρώ, η ακίνητη περιουσία τους είναι κάτω των 200.000 ευρώ και τα δάνειά τους αφορούν αποκλειστικά την πρώτη κατοικία, με επιδοτούμενο υπόλοιπο μέχρι το πολύ 150.000 ευρώ για τα πρώτα εκατό τετραγωνικά μέτρα του ακινήτου.
5. Προτείνουμε λιγότερους φόρους και να τους πληρώνουν όλοι. Να γίνει άμεσα μείωση και σταθεροποίηση του φορολογικού συντελεστή επιχειρήσεων στο 20% (με ταυτόχρονη εξάντληση στην πηγή του φόρου επί των μερισμάτων) και στη συνέχεια να γίνουν αντίστοιχα χαμηλοί οι συντελεστές στο εισόδημα από εργασία.
6. Βασικό εργαλείο στην προσπάθεια μείωσης των ελλειμμάτων να είναι η μείωση των δαπανών του σπάταλου κράτους –και όχι η αύξηση της φορολογίας, για να επιταχυνθεί η ανάπτυξη και να δημιουργηθούν ταχύτατα νέες θέσεις εργασίας. Να μειωθεί το κράτος με εστίαση στις μεγάλες πηγές κακοδιαχείρισης και όχι οριζόντια και αδιακρίτως.
7. Να μειωθούν όλες οι μη επενδυτικές καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου. Προτεραιότητα στη μείωση να έχουν –και για λόγους συμβολικούς– οι κάθε είδους κομματικές και πολιτικές δαπάνες (μείωση της χρηματοδότησης κόμματος και της Βουλής των Ελλήνων κατά 40%, κ.λπ.).
8. Αντί να μειώνονται οι συντάξεις των 500 ευρώ, να μειωθούν οι μεγάλες συντάξεις (άνω των 2.000 ευρώ), ιδιαίτερα όταν δεν έχουν καταβληθεί αντίστοιχες ασφαλιστικές εισφορές (πραγματικές ή νοητές), που να τις δικαιολογούν. Στις μειώσεις να περιλαμβάνονται και οι συντάξεις πολιτικών και διορισμένων με πολιτικά κριτήρια κρατικών λειτουργών.
9. Να μειωθεί ο ΦΠΑ σε βασικά είδη διαβίωσης, όπως επίσης και σε αγαθά και υπηρεσίες που συ-

νιστούν τους πυλώνες της στρατηγικής ανάπτυξης της χώρας (λόγου χάριν, τουρισμός και αγροτικά προϊόντα μεσογειακής διατροφής και υψηλής προστιθέμενης αξίας).

10. Να καταργηθούν οι μη ανταποδοτικοί πόροι υπέρ τρίτων, ώστε να φθηνύνουν προϊόντα και υπηρεσίες. Όπου υπάρχει ανάγκη χρηματοδότησης υπαρκτών αναγκών να καλύπτεται από χρηματοδότηση του κρατικού προϋπολογισμού.
11. Να επιδοτείται η εργασία και όχι η ανεργία, με μείωση των υψηλών ασφαλιστικών εισφορών κατά 10% και κατά 50% τα πρώτα τρία χρόνια για νέες επιχειρήσεις και για επιχειρήσεις που δημιουργούν νέοι ηλικίας κάτω των τριάντα ετών.
12. Να υπάρξει συνταγματική κατοχύρωση της –πλήρους και χωρίς όρους– ελευθερίας ασκήσεως κάθε επαγγέλματος από τους έχοντες πιστοποιημένη επάρκεια των απαραίτητων προσόντων.
13. Να υπάρξει επιδότηση μη ελκυστικών θέσεων εργασίας που καλύπτονται από «μαύρη» εργασία (κυρίως λαθρομετανάστες) και συμβάσεις ορισμένου χρόνου με μειωμένες αποδοχές και ασφαλιστικές εισφορές για νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας και μακροχρόνια άνεργους. Πιο αυστηρή νομοθεσία για τη «μαύρη» και ανασφάλιστη εργασία.
14. Να απλουστευτούν οι διαδικασίες για τη χορήγηση Βιβλιαρίου Υγείας Απόρου. Είναι παράλογο πολίτες, που βρίσκονται σε άθλια οικονομική κατάσταση, να μπλέκουν στα γρανάζια της γραφειοκρατίας και να τους ζητείται μέχρι και εκκαθαριστικό της εφορίας για κάτι που έπρεπε να διαθέτουν, ούτως ή άλλως, όλοι οι Έλληνες πολίτες!

Ωστόσο δεν είναι μόνο οι νεόπτωχοι που συνεχώς καθημερινά αυξάνονται. Είναι και οι άνεργοι – άστεγοι που αποτελούν μια πληγή, κυρίως στις αστικές κοινωνίες.

Την ώρα που δεκάδες δημόσια κτήρια ή κτήρια της Εκκλησίας παραμένουν κλειστά, αναξιοποίητα, η πολιτεία θα έπρεπε να εξετάσει τη μετατροπή τους σε υποτυπώδεις ξενώνες, που θα προσφέρουν στέγη σε εκατοντάδες αστέγους.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα θα αναφέρω το παλιό κτήριο που στεγαζόταν το Υπουργείο Παιδείας στην οδό Μητροπόλεως. Το κτήριο αυτό μέρα με τη μέρα η φθορά του χρόνου το μεταβάλλει σε ερείπιο. Αν μετατρεπόταν όμως σε ξενώνα, με την επίβλεψη της Πολιτείας ή της Εκκλησίας, θα ανακούφιζε πολλούς συμπολίτες μας.

Επίσης, θα μου επιτρέψετε να καταθέσω μια ρηξικέλευθη πρόταση για τους Έλληνες ανέργους – αστέγους η οποία, όμως, για να εφαρμοστεί απαιτεί τη στενή συνεργασία κεντρικού κράτους και τοπικής αυτοδιοίκησης.

Στη μεθόριο υπάρχει μεγάλη ιδιωτική περιουσία εγκαταλελειμμένη. Η τοπική αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να την καταγράψει και να έλθει σε επαφή με τους ιδιοκτήτες. Με επιδότηση της πολιτείας να προχωρήσει σε μακροχρόνια μίσθωση των περιουσιών αυτών και να τις αποδώσει σε ανέργους, με την υποχρέωση όχι απλώς να παραμείνουν εκεί για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα αλλά και να καλλιεργούν τη γη ή να εκτρέφουν ζώα, την αγορά των οποίων θα επιδοτήσει η πολιτεία.

Στόχος πρέπει να είναι να δοθεί διέξοδος στους ανέργους, οι οποίοι δεν θέλουν ελεημοσύνη αλλά στήριξη, ώστε με αξιοπρέπεια να ξεπεράσουν την τραγωδία που βιώνουν.

Είναι βέβαιο ότι μετά από μερικά χρόνια όλοι αυτοί οι νέοι, άτυποι συνοριοφύλακες, θα θελήσουν να αγοράσουν τη γη που θα δουλεύουν, ενώ η ερημωμένη σήμερα ύπαιθρος θα ζωντανέψει και πάλι.

Τέλος, ένα πρόβλημα που η πολιτεία πρέπει να αντιμετωπίσει σε συνεργασία με τις τράπεζες, οι οποίες μέσω της νέας δανειοδότησης θα λάβουν περί τα 40 δισεκατομμύρια ευρώ, είναι το πρόβλημα των πιστωτικών καρτών. Δεν είναι δυνατόν την ώρα που η κοινωνία στενάζει και όλοι μετέχουν στις θυσίες οι τράπεζες να μένουν απ' έξω και να εξακολουθούν να έχουν επιτόκια της τάξεως του 17% στις πιστωτικές κάρτες. Αργά ή γρήγορα οι χρήστες των καρτών θα οδηγηθούν σε χρεοκοπία, με όλα τα δραματικά επακόλουθα.

Κλείνοντας θα ήθελα να επισημάνω για άλλη μια φορά τη μεγάλη ευθύνη που έχουμε ως πολιτεία στον αγώνα για την αντιμετώπιση της φτώχειας και της δημιουργίας μιας υγιούς κοινωνίας, που θα βασίζεται σε ένα ισχυρό κοινωνικό κράτος.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού, υπό τις παρούσες ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες, είναι αναγκαία η συνεργασία όλων των πολιτικών φορέων, μακριά από οποιοδήποτε κομματικό συμφέρον, με μόνο στόχο το καλό του τόπου και των πολιτών.

Μπορούμε να αγκαλιάσουμε όλους αυτούς που σήμερα έχουν ανάγκη και να τους δείξουμε αγάπη και αλληλεγγύη, σκεπτόμενοι ότι οι δραματικές αλλαγές που βιώνουμε μπορεί σε κάποια φάση τους να παρασύρουν κι εμάς με τέτοιο τρόπο που, ίσως, αύριο είμαστε κι εμείς ανάμεσα σε εκείνους που θα έχουν ανάγκη τη στήριξη της πολιτείας.

Σας ευχαριστώ.

ΜΕΡΟΣ 3^ο

ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΣΕΒΡΕΝΗΣ (Ιδρυμα Μαραγκοπούλου): Η πραγματικότητα που βιώνει σήμερα η σύγχρονη νεωτερική κοινωνία, λόγω της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, είναι ενδεικτική αφ' ενός για το πόσο ευάλωτο είναι το νεοφιλελεύθερο μοντέλο διακυβέρνησης που εφαρμόζεται έως σήμερα και αφ' ετέρου για το πόσο ανίσχυρα αποδεικνύονται τα εθνικά κράτη στην προσπάθεια αντιμετώπισης και ανασχεσίς της.

Το γεγονός ότι η δημοσιονομική κρίση υφίσταται και ως κρίση στο πεδίο των δικαιωμάτων, των αξιώσεων και των ευκαιριών μοιάζει εύλογο. Με βάση αυτήν την παραδοχή θα αποτελούσε, ίσως, κοινοτοπία η παρατήρηση ότι ο συσχετισμός των δυνάμεων εξουσίας σε διεθνές και σε εθνικό επίπεδο δημιουργεί –υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες– αδρανοποίηση ή ακόμη και απαξίωση των κοινωνικών δικαιωμάτων και εμβάθυνση των ανισοτήτων κάθε είδους. Το ότι η οικονομική κρίση συνεπάγεται και κρίση των θεσμών ή ακριβέστερα το ότι η δημοσιονομική κρίση επιφέρει άρση δικαιωμάτων και συρρίκνωση ευκαιριών, αποτελεί μια φαινομενικά αυτονόητη θέση που δεν απαιτεί θεμελίωση και αξιοποιείται συχνά ως πειστικό επιχείρημα για την επιβολή νέων μέτρων και κοινωνικών συσχετισμών.

Η ίδια άλλωστε η ανατομία της κρίσης αποκαλύπτει πολιτικές ηγεσίες, οι οποίες εγκλωβισμένες σε νεοφιλελεύθερες πολιτικές παρακολουθούν αμήχανες τα αδίστακτα κερδοσκοπικά συμφέροντα των αγορών να περισφίγγουν σαν ιστός αράχνης τα εθνικά κράτη, επιχειρώντας να επιβάλουν την ανατροπή πολιτικών και κοινωνικών κατακτήσεων των τελευταίων δύο αιώνων. Κάτω από τέτοιες συνθήκες ο σεβασμός και το κανονιστικό περιεχόμενο των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων διαφοροποιείται πλήρως, ενώ και ο συνταγματικός και πολιτικός πολιτισμός αλλοιώνεται, υφιστάμενος τις ισχυρότερες από ποτέ πιέσεις μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Θα νόμιζε κάποιος ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της γης –και ιδίως των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου που βρίσκονται στη δίνη της κρίσης– ξύπνησε ξαφνικά σε έναν νέο κόσμο. Σε έναν κόσμο εντεινόμενης κοινωνικής ανασφάλειας και κοινωνικών συγκρούσεων, κατάρρευσης θεμελιωδών εργασιακών εγγυήσεων και κοινωνικής προστασίας, αρνητικής οικονομικής ανάπτυξης και κυρίως διάλυσης του αξιακού συστήματος και των αντιλήψεων για το ευ ζην.

Στην περίπτωση της χώρας μας ειδικότερα, η οποία έστω και χωρίς τη θέλησή της αποτέλεσε τον καταλύτη για τις παραπάνω εξελίξεις, η βιαιότητα της προσαρμογής στις επιχειρούμενες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις συνοδεύθηκε και από ένα διογκούμενο έλλειμμα κοινωνικής νομιμοποίησης. Έτσι, στο όνομα του δημοσιονομικού εξορθολογισμού –την αναγκαιότητα του οποίου κανείς κατ' αρχάς δεν αμφισβητεί– οι πολίτες γίνονται αποδέκτες μιας ραγδαίας εκθεμελίωσης σημαντικών προγεφυρωμάτων κοινωνικής και ατομικής ελευθερίας, ενώ η παράλληλη εφαρμογή επώδυνων πολιτικών λιτότητας και μείωσης των δημοσίων δαπανών κατανέμει ανορθόδοξα το κόστος της κρίσης κυρίως εις βάρος του ευ-

άλωτου οικονομικά πληθυσμού μεσαίων και χαμηλών στρωμάτων. Παράπλευρες απώλειες των δυσάρεστων αυτών εξελίξεων αποτελούν οι στρατιές των ανέργων, των κοινωνικά αποκλεισμένων και όσων βιώνουν εφιαλτικά την ανασφάλεια της μείωσης του οικογενειακού εισοδήματος και την επισφάλεια της εργασιακής τους θέσης. Τα λουκέτα, οι απολύσεις, η αγωνία στα μάτια όλων, κάνουν τον πανικό των απλών ανθρώπων του μόχθου να κορυφώνεται, αποκαλύπτοντας τα σημάδια μιας δύσκολης προσαρμογής σε μορφές στέρησης που παρέμειναν ξεχασμένες εδώ και χρόνια.

Η ανασφάλεια, όμως, αυτή δεν καταφέρνει πάντοτε να μετουσιωθεί σε συλλογικότητα, αλλά αντίθετα μετατρέπεται σε εσωστρέφεια, καχυποψία και έναν ιδιότυπο συντηρητισμό εστιασμένο στην ατομική αποκλειστική επιβίωση, με αποτέλεσμα πολλές φορές οι συλλογικές διεκδικήσεις να εκφυλίζονται σε βίαιες μαζικές κινητοποιήσεις, οι οποίες καθίστανται εν όψει των συγκυριών ακόμη και επιζήμιες για σημαντικό μέρος της κοινωνίας, διαβρώνοντας έτσι την εσωτερική αλληλεγγύη των πολιτών.

Χωρίς αμφιβολία ζούμε, πράγματι, το τέλος μιας εποχής και την αρχή μιας άλλης, όπου από τη μια πλευρά διακυβεύονται η κοινωνική συνοχή και ο κοινωνικός ιστός και από την άλλη διευρύνεται η φτώχεια, η ανεργία, ο αποκλεισμός και η διάκριση.

Υπό το φως αυτών των εξελίξεων, τα ίδια τα προβλήματα του σύγχρονου κράτους, αντικατοπτρίζοντας ανάγλυφα και την αμφισβητούμενη ποιότητα των αποφάσεών του σε κάθε επίπεδο, νομοθετικό, διοικητικό, δικαστικό, μας αναγκάζουν να εμμείνουμε στη διατύπωση δύο καίριων ερωτημάτων: πόσο αυτόνομος μπορεί να είναι ο αγώνας για τα κοινωνικά δικαιώματα σε συνθήκες κρίσης και κατά πόσο τα κάθε είδους σύγχρονα νομοθετήματα και διαρθρωτικά μέτρα για τον εξορθολογισμό της δημόσιας οικονομίας είναι συμβατά με τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα κοινωνικά δικαιώματα και το κοινωνικό κράτος δικαίου. Με λίγα λόγια, δηλαδή, αναγκαζόμαστε να θεωρήσουμε σήμερα ως ζητούμενο κάτι που έως χθες ήταν αυτονόητο... την από το κράτος εγγύηση της διαφύλαξης ενός «ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης» στο πλαίσιο ενός αξιοπρεπούς βίου.

Απαντώντας στο πρώτο ερώτημα θα ξεκινήσουμε κατ' αρχάς με μια βασική παραδοχή: ο αγώνας για τα δικαιώματα γενικώς και τα κοινωνικά δικαιώματα ειδικότερα –τα οποία εκ των πραγμάτων έχουν ρευστό περιεχόμενο –δεν είναι δυνατόν υπό συνθήκες κρίσης να διεξάγεται ανεξάρτητα από την έκβαση των κοινωνικών ανταγωνισμών που τον περιβάλλουν. Η οικονομική κρίση σαφώς δημιουργεί προϋποθέσεις υψηλής επικινδυνότητας στην πραγμάτωση και την αποτελεσματική άσκησή τους, με πρώτη και καλύτερη αυτήν της εργασίας και της αξιοπρεπούς διαβίωσης. Το γεγονός, όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι σε περιόδους κρίσεων ο αγώνας των δικαιωμάτων χάνει την αυτονομία του. Έτσι, ενώ από τη μια πλευρά δεν μπορεί να είναι αδιάφορος στις επιχειρούμενες δραστικές κοινωνικές ανακατατάξεις, από την άλλη δεν μπορεί να έχει και λόγο για όλες αυτές τις ανακατατάξεις σαν να ήταν συνδικάτο, δεδομένου ότι όλες οι κοινωνικές κατακτήσεις δεν μπορούν να «μετουσιωθούν» σε δικαιώματα και ο ίδιος ο χώρος των δικαιωμάτων δεν μπορεί να συμπεριλάβει περισσότερη κοινωνική ύλη από όση μπορεί πράγματι να αντέξει η ατζέντα του. Εξάλλου, αν όλα τα κοινωνικά κεκτημένα περιβληθούν το μανδύα του δικαιώματος, τότε όχι μόνο η ίδια η έννοια του δικαιώματος θα υποβαθμισθεί στο περιεχόμενο μιας οποιασ-

δήποτε συνδικαλιστικής διεκδίκησης αλλά ταυτόχρονα θα καταστεί και αλυσιτελής, εφόσον η απόλαυσή του θα εξαρτηθεί άμεσα από οικονομικά μεγέθη, τα οποία δεν επαρκούν.

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω, το βασικό μας ερώτημα διαμορφώνεται ως εξής: Πώς εν τέλει μπορεί να καθορισθεί το όριο πέρα από το οποίο η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους μπορεί να επηρεάζει καταλυτικά την ατζέντα των δικαιωμάτων, ατομικών και κοινωνικών; Διότι ας μην ξεχνάμε ότι η συνεχής υποβάθμιση των κοινωνικών δικαιωμάτων οδηγεί αναπόδραστα και στη συρρίκνωση των ατομικών, η προστασία των οποίων διαφυλάσσεται, ανεξάρτητα αν το κράτος έχει ή δεν έχει να πληρώσει.

Στο πλαίσιο, επομένως, αυτού του προβληματισμού, ο οποίος εξειδικεύει το δίλημμα έναντι του προβλήματος των περιορισμένων πόρων του κράτους από τη μια και της αδήριτης ανάγκης για αποτελεσματική «παροχική διοίκηση» από την άλλη, είμαστε υποχρεωμένοι να προσφύγουμε στην αφηρημένη έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ως εννοιακού, μονοσήμαντου και απαρέγκλιτου νομοθετικού στόχου. Η ιδέα, δηλαδή, της αξιοπρέπειας επιβάλλεται εδώ να αποκτήσει ουσία ως «κινούν αίτιο της πολιτικής δράσης» για το νομοθέτη και τη διοίκηση, αποβαίνοντας η κρισιμότερη παράμετρος για την ύπαρξη ενός ελάχιστου περιεχομένου κοινωνικής προστασίας. Στην εποχή, δηλαδή, της κρίσης θεωρούμε ότι υπάρχει ένα όριο ατομικής αυτονομίας και αξιοπρέπειας που δεν μπορεί με τίποτε να αρθεί. Αποτέλεσμα αυτού είναι στο πεδίο προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων καμμία χρήση της πολιτικής εξουσίας να μη θεωρείται νόμιμη, εάν δεν είναι σύμφωνη με ένα βασικό πυρήνα ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Για παράδειγμα: ο χώρος των δικαιωμάτων θεωρείται κατ' αρχάς αναρμόδιος υπό τις σημερινές, τουλάχιστον, συγκυρίες να υποδείξει αυτοτελώς στη διοίκηση ποιο είναι το κατώτατο ανεκτό όριο μισθού ή σύνταξης. Αν, όμως, στο πλαίσιο των αναγκαίων περικοπών η κυβέρνηση περικόψει οριζοντίως από όλους τους μισθούς και τις συντάξεις ένα τέτοιο ποσό, το οποίο θα ευτελίσει εντελώς την αξία τους ως αποδοχών, εξαναγκάζοντας έτσι τους χαμηλόμισθους και χαμηλοσυνταξιούχους να στερηθούν αυτό το μίνιμουμ που θα μπορούσε έστω να τους εξασφαλίσει το «κατώφλι αναγνώρισης» της ατομικής τους αυτονομίας και της αξίας τους ως ανθρώπων, τότε ναι, το οπλοστάσιο των δικαιωμάτων ενεργοποιείται άμεσα και επιβάλλεται να παρέμβει δραστικά.

Αναφορικά με το δεύτερο ερώτημα, κατά πόσον δηλαδή οι διάφορες κυβερνητικές επιλογές για τον εξορθολογισμό της δημόσιας οικονομίας κρίνονται από τους εφαρμοστές του δικαίου συμβατές με τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα κοινωνικά δικαιώματα και το κοινωνικό κράτος δικαίου, η διαχρονική μελέτη της νομολογίας μάς επιτρέπει να κάνουμε τις εξής επισημάνσεις: Παρ' όλο που σε όλες σχεδόν τις έννομες τάξεις η νομολογία δεν φαίνεται να αμφισβητεί εύκολα τις κεντρικές επιλογές της εκάστοτε κυβερνητικής πολιτικής αναφορικά με το εύρος του «κοινωνικού κράτους» που παρέχει, η αντίληψη περί «παντοδυναμίας» του νομοθέτη εμφανίζεται σταδιακά να φθίνει. Έτσι, στις έννομες τάξεις των δημοκρατικών χωρών, η πολιτική αργά και σταθερά αρχίζει να υποχωρεί έναντι του δικαίου, με την έννοια πρωτίστως της εμβάθυνσης του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, δηλαδή με την έννοια ελέγχου του νομοθέτη ακόμη και *extra legem intra juris*, γεγονός που βεβαίως συνεπάγεται αναβάθμιση του ρόλου του δικαστή.

Απολύτως ενδεικτική ως προς την άποψη αυτή είναι η σχετικώς πρόσφατη απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, το Φεβρουάριο του 2010, η οποία έκρινε αντισυνταγματικές τις νομοθετικές ρυθμίσεις για τη μείωση επιδομάτων κοινωνικής πρόνοιας, καθιστώντας σαφές ότι το συγκεκριμένο δικαστήριο, ακόμη και σε περιόδους οικονομικής κρίσης, δεν προτίθεται να υποχωρήσει ούτε βήμα από τη θέση του περί «διασφάλισης του πυρήνα του κοινωνικού κράτους», δηλαδή από την εγγύηση ενός «existence minimum» στο πλαίσιο ενός αξιοπρεπούς βίου». Για μας, βέβαια, η παραπάνω ετυμηγορία του κορυφαίου αυτού γερμανικού δικαστηρίου συνιστά μια τεράστια αντίφαση, εφόσον σήμερα είναι άλλα αυτά που πιστεύει η Γερμανία ότι πρέπει να δικαιούνται οι Γερμανοί πολίτες για μια αξιοπρεπή ζωή και άλλα οι Έλληνες. Ίσως γιατί πιστεύει, όπως έχει γραφεί παλαιότερα στη βιβλιογραφία, ότι «οι φτωχοί λαοί μετά βίας υπάρχουν και ως εκ τούτου μπορούν να απαιτούν μόνο «φτωχά» δικαιώματα».

Με την ίδια συλλογιστική και το Συνταγματικό Δικαστήριο της Λετονίας, το Δεκέμβριο του 2009, είχε κρίνει αντισυνταγματικές τις προβλέψεις οι οποίες υλοποιούσαν το μνημόνιο συνεργασίας που υπέγραψε η λετονική κυβέρνηση με τους διεθνείς δανειστές της, με το σκεπτικό ότι παραβιάζεται το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 109), η αρχή της ισότητας (άρθρο 91), αλλά και η δημοκρατική αρχή και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας (άρθρο 1) του λετονικού Συντάγματος. Μολονότι, λοιπόν, έγινε δεκτό ότι σε περιόδους σοβαρής οικονομικής κρίσης ο νομοθέτης πρέπει να έχει ευρεία διακριτική ευχέρεια, το δικαστήριο τόνισε ότι η ανάγκη κάλυψης του δημοσιονομικού ελλείμματος δεν μπορεί να λειτουργήσει ως γενική κατάσταση ανάγκης, η οποία αναιρεί την προστασία των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο εθνικό Σύνταγμα και στις διεθνείς συνθήκες. Ως εκ τούτου, με πλήρη συνείδηση των δημοσιονομικών συνεπειών της απόφασής του, το δικαστήριο δεν δίστασε να κρίνει ανίσχυρες τις επίμαχες ρυθμίσεις και να επιβάλει την επιστροφή προς τους ενδιαφερομένους των ποσών που αντιστοιχούσαν στην περικοπή των συντάξεών τους.

Το ίδιο έτος επίσης και το Συνταγματικό Δικαστήριο της Κολομβίας έκρινε αντισυνταγματικό το νόμο που προέβλεπε άνοδο των ορίων ηλικίας από τα εξήντα στα εξήντα δύο έτη από το έτος 2014, ως αντίθετο στη συνταγματική προστασία των ώριμων ασφαλιστικών δικαιωμάτων. Με βάση την παραπάνω απόφαση αποφασίσθηκε εκ των υστέρων το νέο συνταξιοδοτικό σύστημα να εφαρμοστεί με μεταβατική περίοδο είκοσι ετών, αντί της αναδρομικής εφαρμογής του από τη δεκαετία του 1990.

Αλλά και στην Αργεντινή, ήδη από το 2003, το Συνταγματικό Δικαστήριο είχε κρίνει ως αντισυνταγματικό το νόμο που προέβλεπε την –έστω και μικρή σχετικά– περικοπή των συντάξεων κατά 13%, έχοντας ως αποτέλεσμα την τροποποίηση του προγράμματος προσαρμογής και την κάλυψη της όποιας αντισυνταγματικότητας.

Είναι προφανές ότι η παράθεση των παραπάνω αποφάσεων γίνεται απολύτως ενδεικτικά. Ο σκοπός της είναι ωστόσο να καταδείξει ότι η έννοια της αξιοπρέπειας προσλαμβάνει πλέον και έναν ιδιαίτερο ρόλο, ενδεχομένως διαφορετικό από εκείνον που την είχαμε συνηθίσει να εμφανίζουν οι έως τώρα φιλοσοφικές, θρησκευτικές και πολιτικές περί αυτής αναζητήσεις. Ο ρόλος της αποβαίνει πλέον και θε-

σμικός και στοχεύει στην αιτιολόγηση της τρέχουσας αλλά και μελλοντικής της θέσης στο πεδίο της νομολογίας.

Αποδεικνύεται, δηλαδή, περίτρανα ότι η ιδέα της αξιοπρέπειας επιβάλλει στο χώρο των δικαιωμάτων ένα στοιχειώδες επίπεδο εγγυήσεων, που δεν μπορεί να αρθεί ακόμη και σε περιβάλλον εξαιρετικών συνθηκών. Οι εγγυήσεις αυτές συνιστούν εξάλλου και τον ελάχιστο βασικό πυρήνα της, ο οποίος –ιδίως σε περιόδους κρίσεων– πρέπει να διέπει κάθε νομοθέτημα ή διαρθρωτικό μέτρο, θεμελιούμενος στις εξής διαχρονικά ανθρωποκεντρικές παραδοχές: (α) κάθε άνθρωπο ον διαθέτει εγγενή αξία, η οποία οφείλει να γίνεται από όλους σεβαστή, (β) ορισμένες μορφές συμπεριφοράς, εκπορευόμενες είτε από το κράτος είτε από υπερεθνικές οντότητες, είναι ασυμβίβαστες με το σεβασμό αυτής της εγγενούς αξίας και (γ) το κράτος υπάρχει πρωτίστως για τον άνθρωπο και όχι το αντίστροφο.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΧΡΥΣΑΚΗΣ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών): Θα ήθελα, κύριε Πρόεδρε, να προσπαθήσω να δώσω μία απάντηση στο ερώτημά σας σχετικά με το τι θα μπορούσε να προταθεί στην παρούσα φάση.

Όταν υπήρχαν τα λεφτά και υπήρχαν και οι πολιτικές κατά την προηγούμενη περίοδο, την οποία πολύ εύστοχα χαρακτηρίσατε ως περίοδο των «παχέων αγελάδων», δεν έφταναν οι εν λόγω πολιτικές σε αυτούς που είχαν και τη μεγαλύτερη ανάγκη. Έτσι σήμερα, που πλέον δεν υπάρχουν τα χρήματα, έχουμε το ανάστροφο πρόβλημα, το οποίο είναι γνωστό ως πρόβλημα της παγίδας της φτώχειας. Ειδικότερα, τόσο το μνημόνιο 1 όσο και το μνημόνιο 2, αλλά και γενικότερα η ακολουθούμενη οικονομική πολιτική ενέχουν σε όλες τους τις εκφάνσεις παγίδες φτώχειας καθώς αφορούν στη συντριπτική τους πλειοψηφία την εφαρμογή οριζόντιων μέτρων αυστηρής λιτότητας, τα οποία πλήττουν αδιάκριτα έχοντες και μη έχοντες, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να πέφτουν κάτω από το όριο της εισοδηματικής φτώχειας, ενώ αντιμετωπίζουν όλο και περισσότερο υψηλό κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι προφανές ότι στο πλαίσιο της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής δεν έχει ληφθεί καμμία πρόνοια για να αντιμετωπιστούν οι εν λόγω παγίδες φτώχειας.

Η πρόταση η δική μου είναι, σε σχέση και με αυτά που είπε προηγουμένως και ο κ. Αμίτσης, για την ανάγκη υιοθέτησης οριζόντιας στρατηγικής για το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα σε όλες τις εφαρμοζόμενες πολιτικές, κάτι αντίστοιχο και ενδεχομένως πιο απλό, μια οριζόντια στρατηγική θέσπισης κατάλληλα σχεδιασμένων ρητρών για την αντιμετώπιση των όποιων παγίδων φτώχειας. Έτσι, ακόμη και αν σε αυτήν τη φάση ξέφυγαν πράγματα στο επίπεδο των πολιτικών, υπάρχουν περιθώρια, καθώς δεν έχουν ακόμη οριστικοποιηθεί οι αντίστοιχοι εφαρμοστικοί νόμοι, να ληφθεί πρόνοια, για τη θέσπιση κατάλληλων κατά περίπτωση ρητρών για την αντιμετώπιση των παγίδων της φτώχειας που νομοτελειακά συνεπάγεται η εφαρμογή των προαναγγελλθέντων πολιτικών, ενδεχομένως προτείνοντας και τα ανάλογα δημοσιονομικά ισοδύναμα.

Σε αυτήν την περίπτωση, αντίθετα με αυτό που συμβαίνει μέχρι σήμερα, όπου κάτω από την πίεση που υπάρχει από τα μεσαία στρώματα, απ' αυτούς που είναι καλύτερα δικτυωμένοι, που αποτελούν τα

λόμπυ ας πούμε της εξουσίας, είτε αυτά είναι συντεχνίες είτε είναι πιο κοντά στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, στους πολιτικούς, τους Βουλευτές κ.λπ., θα πρέπει οι ίδιοι οι πολιτικοί, οι ίδιοι οι Βουλευτές να πάρουν γενναίες πολιτικές αποφάσεις, να κρατήσουν τη γενναία πολιτική στάση, αντί να είναι η κοινωνική πολιτική μία πολιτική διακύβευση, να αποτελέσει ένα εργαλείο καλά σχεδιασμένο, ένα εργαλείο πραγματικής πολιτικής αντιμετώπισης της παγίδας της φτώχειας σε όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, ειδικότερα σε ό,τι πρόκειται να εφαρμοστεί από εδώ και πέρα εν όψει του μνημονίου 2 και των αντίστοιχων δημοσιονομικών και άλλων περιορισμών που αυτό συνεπάγεται.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΟΣ (Παιδικά χωριά SOS): Κατ' αρχάς να πω ότι εκπροσωπώ τα Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας. Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για την τιμή που μας κάνατε να μας καλέσετε σήμερα εδώ. Παρακολουθήσαμε περισσότερο από μία ώρα θεωρητικές τοποθετήσεις και καταγραφές πολιτικών και κομματικών τακτικών, που νομίζω ότι ενδιαφέρουν ελάχιστους. Διαπιστώνω, λοιπόν, ότι και σήμερα χάθηκε μία ευκαιρία να γίνει ένας γόνιμος διάλογος, που θα κατέληγε σε ένα συγκεκριμένο συμπέρασμα.

Είναι σημαντικό ότι πάρα πολλοί από τους Βουλευτές που συμμετείχαν, μίλησαν και έφυγαν. Δεν κάθισαν να ακούσουν καν το τι λέμε εμείς. Άρα δεν νομίζω ότι υπάρχει πραγματικό ενδιαφέρον για το τι γίνεται εκεί έξω.

Λοιπόν, γόνιμος διάλογος δεν έγινε, διότι δεν προέκυψε κανένα ιδιαίτερο συμπέρασμα. Για να είχαμε ένα συγκεκριμένο συμπέρασμα, θα έπρεπε να έχουμε στοχευμένες, σταθμισμένες, μετρημένες προτάσεις, που δεν υπάρχουν. Άρα κάνουμε μια γενική συζήτηση που δεν έχει κανένα νόημα.

Δεύτερον. Όταν μιλάμε για εγγυημένο εισόδημα, τι ακριβώς εννοούμε; Μήπως εννοούμε αυτό που μας έφερε σήμερα εδώ; Το εγγυημένο δεν μας έφερε εδώ; Το εγγυημένο δεν μας νάρκωσε ως λαό; Το εγγυημένο και το εξασφαλισμένο δεν μας έκανε να μη βελτιώνουμε τις διαδικασίες μας και τις ειδικές μας ικανότητες; Μήπως έτσι δεν γαλουχήθηκε μια ολόκληρη κοινωνία; Με το εγγυημένο να βρει δουλειά στο δημόσιο, με το εγγυημένο να πάει σε μια ιδιωτική δουλειά που πιθανώς να είχε σχέση με το δημόσιο και να πάρει σύνταξη από εκεί; Δεν το ξέρετε ότι έχουμε έξι φορές μικρότερη επαγγελματική κινητικότητα σε σχέση με το μέσο όρο της Ευρώπης;

Ποιά είναι η φιλοσοφία του εγγυημένου; Να φτιάξουμε έναν άνθρωπο, να διαμορφώσουμε μέσα από ένα κακό σχολείο έναν νέο που θα πάει σε ένα άθλιο πανεπιστήμιο, να πάει να πιάσει μια δουλειά και από εκεί να πάρει σύνταξη. Και μέσα από τις ωριμάνσεις και τις τριετίες να αυξάνεται το εισόδημά του χωρίς να βελτιώνεται. Αυτό θέλουμε; Ή θέλουμε κάποιο στοχευμένο μέτρο που θα δραστηριοποιήσει την κοινωνία, τον εργαζόμενο και θα είναι ανταποδοτικό;

Τρίτον. Εάν μιλάμε για εγγυημένο, υπάρχει κάποιο καταγεγραμμένο μητρώο αξιοποιήσιμο σήμερα των δικαιούχων; Ή θα γίνει πάλι κάτι όπως έγινε και με τους πυρόπληκτους της Πελοποννήσου; Δεν ξέρουμε αυτήν τη στιγμή –και ο κύριος Πρόεδρος που ήταν Υπουργός Υγείας και ο κ. Κουρουμπλής που ήταν Γενικός Γραμματέας στο ίδιο Υπουργείο– ότι υπάρχουν πάνω από ενάμισι εκατομμύριο ανα-

πληρικές συντάξεις και αυτοί οι «ανάπηροι» που τις παίρνουν είναι καλύτερα στην υγεία τους και από μένα; Κάτι τέτοιο θέλουμε;

Λοιπόν, κάτι άλλο. Ξέρουμε ότι εγγυημένο εισόδημα δεν υπήρχε την εποχή που η οικονομία της Ελλάδας ήταν ισχυρή. Άρα όλοι ξέρουμε ότι δεν θα συμβεί και τώρα. Δεν υπάρχει περίπτωση να θεσμοθετηθεί κάτι τέτοιο σήμερα. Είναι πάρα πολύ δύσκολο. Συνεχίζω και λέω, θέλετε κάτι συγκεκριμένο; Θέλετε κάτι που μπορεί να λειτουργήσει αύριο, που θα έχει μηδενικό κόστος; Ενεργοποιήστε τη δύναμη των εθελοντών. Ο Έλληνας είναι φιλότιμος, έχει διάθεση να προσφέρει, είτε σε οικονομικό επίπεδο είτε στον ελεύθερό του χρόνο. Έχει τη διάθεση να προσφέρει. Ενεργοποιήστε τους. Υπάρχει βάση δεδομένων των εθελοντών του 2004. Δεν ενεργοποιήθηκε ποτέ. Μπορεί να ενεργοποιηθεί τώρα, είτε με προσφορά σε είδος είτε με οικονομική προσφορά είτε με εθελοντική εργασία. Είναι σημαντικό.

Επίσης, δώστε κίνητρα στους δωρητές –αυτά τα άλλαξε δυστυχώς ο τελευταίος φορολογικός νόμος– να απαλλάσσονται οι δωρεές από το φόρο. Υπάρχουν άνθρωποι που μπορούν να δώσουν λεφτά. Θέλουν ένα κίνητρο. Γιατί να φοροαπαλλάσσονται μόνο για τα πολιτιστικά; Πρέπει να απαλλάσσονται για όλα τα ιδρύματα. Πρέπει να δοθούν κίνητρα να γίνονται δωρεές. Είναι πολύ σημαντικό.

Τέλος, για να μη μιλάμε μόνο για τους άλλους και να κάνουμε και την αυτοκριτική μας. Να γίνει ένα μητρώο, έτσι ώστε εμείς, τα μη κυβερνητικά σωματεία, όλοι οι ιδιωτικοί οργανισμοί που έχουμε κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές ευαισθησίες, να αξιολογηθούμε, ώστε κανένας να μην μπορεί να έρθει να μας πει ότι είμαστε απατεώνες, διότι υπάρχουν και τέτοιοι φορείς, αλλά εμείς πρέπει αυτά να τα ξεκαθαρίσουμε.

Σας ευχαριστώ πολύ.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΟΥΤΟΥ (Ελληνικό Δίκτυο για την Καταπολέμηση της Φτώχειας): Ως εκπρόσωπος των κοινωνικών οργανώσεων της χώρας, που συναντώνται κάτω από το Ελληνικό Δίκτυο για την Καταπολέμηση της Φτώχειας, βρίσκομαι σε εξαιρετική αμηχανία σχετικά με το αν πρέπει να ευχαριστήσω για την πρόσκληση συμμετοχής μας στην παρούσα συζήτηση. Το κίνητρο της παρουσίας μας όμως –οφείλω να πω– ήταν πάρα πολύ ισχυρό: η συμμετοχή μας με άλλα λόγια σε μια συζήτηση για το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (ΕΕΕ). Σε μία μάλιστα συμβολική κίνηση, η συζήτηση φιλοξενείται στο Ελληνικό Κοινοβούλιο μετά από πρωτοβουλία των αιρετών εκπροσώπων του λαού.

Τόσο για το Ελληνικό όσο και για το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Καταπολέμησης της Φτώχειας, το αίτημα για τη θέσπιση ενός Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος έχει αποτελέσει βασικό αίτημα στο σχεδιασμό κοινωνικής πολιτικής και στρατηγικών πολιτικών και προγραμμάτων καταπολέμησης της φτώχειας. Παράλληλα, έχει αποτελέσει κεντρικό ζήτημα στις εκστρατείες ενημέρωσης και συνεργασίας με την πολιτεία και τα κέντρα λήψης αποφάσεων στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Ως εκ τούτου, γίνεται εύκολα αντιληπτό το κίνητρο και η προσδοκία της συμμετοχής μας σε τούτη εδώ τη συζήτηση.

Γνωρίζετε ότι η Ελλάδα είχε την ευκαιρία θέσπισης Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος αρκετές φορές καθώς και τους λόγους για να πράξει κάτι τέτοιο. Η χώρα για μια δεκαετία, από την ένταξή της στην (τότε) ΕΟΚ, υλοποίησε δύο πενταετή προγράμματα για την καταπολέμηση της φτώχειας (POVERTY 1 και 2). Ωστόσο τόσο τα προγράμματα αυτά, όσο και οι δράσεις που χρηματοδοτήθηκαν από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης που ακολούθησαν, απέτυχαν να αντιμετωπίσουν τη φτώχεια, με αποτέλεσμα το ποσοστό της να κυμαίνεται τις δεκαετίες αυτές κατά μέσο όρο στο 20%. Η αποτυχία αυτή συνοδεύτηκε από την απουσία πολιτικής βούλησης για υλοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και την οργάνωση ενός ισχυρού και αποτελεσματικού κοινωνικού κράτους.

Είναι αλήθεια ότι αν κοιτάξουμε πιο προσεκτικά, θα δούμε ότι διαχρονικά στην Ελλάδα, για μεγάλο μέρος του πληθυσμού, η επιταγή να «σφίξουμε το ζωνάρι» για την επίτευξη εθνικών στόχων, ακόμα και σε περιόδους που η οικονομία ήταν ευημερούσα, είναι διαρκής. Το 1/5 του ελληνικού λαού, για πολλά χρόνια –όπως μαρτυρούν τα ερευνητικά δεδομένα– ζει στη φτώχεια. Σε αντιπαράθεση αλλά και σύμφωνα με την ιατρική προσέγγιση που ακούγεται στην αίθουσα –καθώς πολλοί βουλευτές έχουν ασκήσει ή ασκούν την ιατρική επιστήμη– οι κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες οι οποίες αναφέρονται επίσης σε «συμπτώματα», κοινωνικά και πολιτικά, που παράγει αυτή η πραγματικότητα, αναζητώντας και προτείνοντας κλασικές ή εναλλακτικές κατευθύνσεις για «θεραπεία». Θεραπείες που θέλουν να αντιμετωπίσουν τα αίτια της φτώχειας, της ανισότητας, του αποκλεισμού και της διάκρισης, με γνώση ότι η επιλογή αυτή δικαιολογεί συχνά –για την προστασία του «ασθενούς» και προκειμένου να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά η μείωση της βλάβης– θεραπείες σταδιακής υποχώρησης των συμπτωμάτων. Με λίγα λόγια το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα, ή όπως αλλιώς επιλέγεται να αναφέρεται, δεν θεωρούμε ότι αποτελεί την δραστική ουσία, ούτε την τελική θεραπευτική αγωγή αντιμετώπισης της φτώχειας αλλά ένα σημαντικό εργαλείο δέσμευσης και αποδοχής για την εγγύηση βασικής αξιοπρεπούς διαβίωσης των συμπολιτών μας που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας.

Καθώς η συζήτηση αυτή πραγματοποιείται τρεις μόλις μέρες μετά την υπογραφή του Μνημονίου για τη σωτηρία της χώρας, φαίνεται ότι δεν αξιοποιήσαμε ούτε τα κεφάλαια –ανθρώπινα, κοινωνικά και επιστημονικά– αλλά ούτε θέσαμε την πολιτική προτεραιότητα: μαζί με την χώρα να σώσουμε και τους πολίτες που την κατοικούν. Την πολιτική προτεραιότητα για την υπεράσπιση της κοινωνικής δικαιοσύνης, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της ισότητας των πολιτών μέσα από την εγγύηση ότι η αναδιανομή του πλούτου θα κατανεμηθεί με τέτοιου τύπου επιλογές και αποφάσεις όπου οι «Ιφιγένειες» του 20% φτωχών πολιτών δεν θα χρειαστεί να διευρυνθούν στο όνομα της ικανοποίησης των συμφερόντων των λίγων αλλά στις ανάγκες της κοινωνίας συνολικά. Είμαστε λοιπόν μία πολιτεία και κοινωνία η οποία δεν διαθέτει το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό; Δεν διαθέτουμε τους αναγκαίους πόρους φυσικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς για την αντιμετώπιση της κρίσης; Δεν διαθέτουμε τεκμηρίωση; Δεν υπάρχουν επιχειρήματα, αιτήματα και προτάσεις; Είναι αυτή η εικόνα που μας αντιστοιχεί; Εκτίμηση μας είναι ότι ο πλούτος αυτός υποτιμήθηκε, ενάντια στο συμφέρον της χώρας αλλά και στα συμφέροντα των πολιτών της.

Η Ελλάδα –μέσω της πολιτικής της εκπροσώπησης– πριν και μετά το Μνημόνιο φαίνεται να παραμένει στην ίδια συντεταγμένη σε επίπεδο πολιτικών προθέσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα δύο τελευταία χρόνια που η κρίση χτυπά και την Ελλάδα, απουσιάζουν οι πρωτοβουλίες ενεργοποίησης των θεσμικών εργαλείων και διαδικασιών ώστε το πλαίσιο διαπραγμάτευσης να είναι αποτέλεσμα εθνικού κοινωνικού διαλόγου και συμμετοχής.

Δύο εργαλεία: η Εθνική Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας, ως ο νομοθετημένος θεσμός συντονισμού, σχεδιασμού και σχολιασμού των εθνικών πολιτικών κοινωνικής προστασίας, και η απουσία εφαρμογής της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού, ως θεσμοθετημένο εργαλείο συμμετοχής και αντιπροσώπευσης των κοινωνικών δυνάμεων αποκλείστηκαν από την κατάρτιση του πλαισίου αξιολόγησης της κατάστασης, διαμόρφωσης του πλαισίου διαπραγμάτευσης και τελικά από τον ορισμό αυτών των «κόκκινων γραμμών» που αποτελούν, εκ των άλλων, βασικές συνιστώσες της Ευρωπαϊκής Πολιτικής.

Το Εθνικό Μεταρρυθμιστικό Σχέδιο, το οποίο ελπίζουμε ότι έχει τύχει της ανάγνωσης όλων των συμμετεχόντων στη συζήτηση αυτή, θέτει τους εθνικούς στόχους για τη μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα το 2020: 400.000 χιλιάδες λιγότεροι φτωχοί, 100.000 εκ των οποίων είναι παιδιά. Σε συνδρομή των τοποθετήσεων και εισηγήσεων που προηγήθηκαν, οι στόχοι αυτοί δεν συνοδεύονται με τη στρατηγική και τα μέτρα που θα φέρουν το αποτέλεσμα αυτό και το πιο σημαντικό θέτουν το πλαίσιο –με την επικινδυνότητα ενός αισιόδοξου/θετικού λόγου– της δημιουργίας όλων των προϋποθέσεων για την ανεξέλεγκτη παραγωγή φτώχειας στην Ελλάδα. Σαφώς η ιδέα του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος απουσιάζει, όπως επίσης η επένδυση στη δημιουργία δικτύων κοινωνικής προστασίας, ενώ η σαφής αναφορά στη δημιουργία θετικού επενδυτικού κλίματος και στη μείωση του κόστους εργασίας δεν αφήνει περιθώρια αισιοδοξίας, καθώς η επιλογή αυτή επηρεάζει θεμελιακά το χώρο της εργασίας, της ασφάλισης, της φορολογίας αλλά και των δικαιωμάτων. Αποτέλεσμα αυτού του περιβάλλοντος είναι η μείωση της φτώχειας και της ανισότητας, καθώς και οι αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης να έχουν υπονομευτεί σοβαρά, η δε εικόνα αυτής της πραγματικότητας θα γίνει σύντομα ορατή.

Με συντροφιά την αμφιθυμία για το νόημα αυτής της παρέμβασης, αλλά και στα πλαίσια μιας διαδραστικής συζήτησης, θα μας επιτρέψετε να ολοκληρώσουμε με τρεις παρατηρήσεις:

Με αφορμή την τοποθέτηση που αφορά στη λειτουργία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα βρίσκεται σε μια κρίσιμη στιγμή προσανατολισμού και αποφάσεων για το μέλλον της και την ταυτότητά της. Σε αυτή την διαδικασία όπου πολλές από τις κατακτήσεις κυρίως στο επίπεδο της Κοινωνικής Ευρώπης ή της Ευρώπης των Δικαιωμάτων αμφισβητούνται και απειλούνται, εν τούτοις εξακολουθούν να υπάρχουν πολλές άλλες να αποτελούν σημαντικά παραδείγματα και καλές πρακτικές που μπορούν να αξιοποιηθούν σε εθνικό επίπεδο. Ένα από αυτά είναι ο τρόπος της συμμετοχής και της θεσμοθέτησης του κοινωνικού διαλόγου. Η ενίσχυση –απόδοση θεσμικού ρόλου, οικονομικά– της Κοινωνίας των Πολιτών και η σχέση της με τα Ευρωπαϊκά Όργανα μέσα από την σύσταση και τη λειτουργία Δικτύων οργανώσεων είναι μια πραγματικότητα (μεταξύ άλλων το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Καταπολέμηση της Φτώχειας, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για τους

Αστέγους και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Παιδική Προστασία). Η πρακτική αυτή είναι ένα παράδειγμα για το Ελληνικό Κοινοβούλιο, προκειμένου να έχει την αναγκαία τροφοδότηση σε πληροφόρηση, τεκμηρίωση, προτάσεις για να είναι σε θέση να λαμβάνουν τα μέλη του αποφάσεις. Σε ότι αφορά το θέμα της σημερινής συνάντησης πόσο ακόμα μπορεί η προοπτική θέσπισης Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος να περιοριστεί σε ένα στενό κύκλο πολιτικών και ερευνητών, που αποφεύγουν την εφαρμογή του, μεταξύ άλλων, από το φόβο μην γίνει χρήση ή κατάχρηση του μέτρου από λάθος δικαιούχους; Η συμμετοχή του κοινωνικού τομέα –δημόσιου, ευρύτερα δημόσιου και αυτού που εκφράζεται μέσα από τις κοινωνικές ΜΚΟ– είναι ικανή κατά τη γνώμη μας να μειώσει τα ατοπήματα σε όφελος του κοινωνικού συμφέροντος.

Με αφορμή, το εκ παραδρομής μάλλον λάθος, ότι η Ελλάδα σήμερα έχει ανάγκη από μια «ανταγωνιστική κοινωνία», από τη θέση που βρισκόμαστε, επιθυμούμε να κάνουμε καθαρό ότι παλεύουμε και θα παλέψουμε στο μέλλον για μια κοινωνία «αγωνιστική». Να αναδείξουμε ως πρώτο στόχο το δικαίωμα της διεκδίκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων και των δημόσιων αγαθών. Το δικαίωμα πρόσβασης σε μια ζωή Εγγυημένης Αξιοπρέπειας. Για μια κοινωνία αρχών, αξιών και ενεργών πολιτών.

Τέλος, στην παρατήρηση ότι πολλές φορές «ο ακρωτηριασμός είναι η μόνη επιλογή που υπάρχει για να σώσεις μια ζωή ή να μειώσεις το πόνο», θα μας επιτρέψετε να επαναλάβουμε ότι ο κοινωνικός τομέας στη χώρα μας και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες βρίσκονται από την ελληνική πολιτεία «ακρωτηριασμένες», χωρίς τη συγκατάθεσή τους, και στο περιθώριο της δυναμικής των πολιτικών διεργασιών και αποφάσεων, χρειάζεται κάποτε να αντιμετωπίζονται ως φορείς που πολλαπλασιάζουν τις επιλογές με αξιοπρέπεια και δημιουργούν αναχώματα στους μονόδρομους: να επιλέγουν οι άνθρωποι τις υπηρεσίες των ιατρικών πόνου, ή ακόμα τις υπηρεσίες των δομών παρηγορητικής φροντίδας, ή ακόμα ένα αξιοπρεπές τέλος.

Η επιλογή της φιλανθρωπίας είναι αντίθετη της αντίληψής μας για το σχεδιασμό και το περιεχόμενο της Κοινωνικής Πολιτικής. Δουλεύουμε καθημερινά με όσες δυνάμεις διαθέτουμε, για την ενδυνάμωση των πολιτών που βρίσκονται σε φτώχεια, αποκλεισμό και περιθωριοποίηση. Με τα ελάχιστα μέσα και εργαλεία που διαθέτει σήμερα η Κοινωνική Πολιτική, υποχρέωσή μας γίνεται η αντίδραση και ο σχολιασμός των πολιτικών επιχειρημάτων και συμπεριφορών που αντί να δίνουν δυνατότητες και επιλογές καταπολέμησης της φτώχειας, την τροφοδοτούν και τη διευρύνουν διαρκώς.

Ελπίζουμε και ευχόμαστε μετά από αυτή τη συνάντηση, με σύμμαχο τα κοινά σημεία και τις συμφωνίες που ανάδειξε η συζήτηση, να συνταχθείτε ως εκπρόσωποι του λαού σε ομάδες δράσης, διεκδίκησης και εγγύησης των ανθρώπινων και κοινωνικών δικαιωμάτων, της ελεύθερης πρόσβασης των πολιτών σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες.

Ελπίζουμε και ευχόμαστε η συζήτηση αυτή να αποφύγει να χαρακτηριστεί ως ο επικήδειος λόγος για την θέσπιση του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος και μεγάλου μέρους της Κοινωνικής Πολιτικής στην Ελλάδα, και βάση του ρόλου και της εντολής που έχετε, αλλά και των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτά, να υπερασπιστείτε, ενάντια στη ρητορεία, με θέση και έργα την Αξιο-

πρέπεια του πολίτη, την Αλληλεγγύη στις πολιτικές, τα προγράμματα και τις υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας, ως την ουσία της Δημοκρατίας.

Ευχαριστούμε για το χρόνο και την προσοχή σας.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Επειδή αναφέρατε εμένα, δεν είπα εγώ αυτό. Είπα ότι ο πόνος είναι πόνος, είπα, ότι όταν πονάμε η θεραπεία πολλές φορές είναι σκληρή.

Και αφού θέλετε να το αναλύσω, όταν ένας πονάει στο πόδι του γιατί έχει προσβληθεί από καρκίνο και του δώσετε παυσίπονα, το βέβαιο είναι ότι με τα παυσίπονα δεν θα πονάει αλλά θα χάσει τη ζωή του. Ενώ αν του κόψετε το πόδι του, τότε μπορεί να ζήσει εκατό χρόνια.

Ποια είναι η διαφορά; Εγώ υποστήριζα και υποστηρίζω ότι το πιο ουσιαστικό μέτρο κατά της φτώχειας, και θα σας το αποδείξω με αριθμούς από ένα βιβλίο του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, είναι η ανάπτυξη, η πίτα. Για να δώσεις στον πεινασμένο πίτα, πρέπει να έχεις πίτα. Εάν δεν έχεις πίτα, με τα λόγια, ωραία είναι, τον παρηγορείς, αλλά δεν τον χορταίνεις.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ο κ. Σιώμος έχει τον λόγο.

ΒΛΑΣΗΣ ΣΙΩΜΟΣ (ΚΕΔΕ): Κύριε Πρόεδρε, να σας συγχαρούμε και εμείς ως Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδος και εσάς και τον κ. Παναγιώτη Κουρουμπλή για τη θαυμάσια πρωτοβουλία της επίκαιρης αυτής ειδικής συνεδρίας.

Κυρίες και κύριοι, στην παρούσα δύσκολη οικονομική συγκυρία πρέπει όλοι να αναλάβουμε πρωτοβουλίες, απ' όποια θέση και αν υπηρετούμε, στο κοινωνικό σύνολο. Δεν θα σας κουράσω με στατιστικά στοιχεία, που ελέγχθησαν από προηγούμενους έγκριτους ομιλητές.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση Α' Βαθμού έχει αναπτύξει, ιδιαίτερα μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης αλλά και μέσω ιδίων πόρων, ένα εκτεταμένο δίκτυο χιλιάδων κοινωνικών δομών στο σύνολο της χώρας, που αποτελούν καθοριστικό παράγοντα εδαφικής και κοινωνικής συνοχής των τοπικών κοινωνιών.

Ενδεικτικά θα αναφέρουμε βρεφικούς, παιδικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης παιδιών, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης παιδιών με αναπηρία. Σας αναφέρω ότι ο συνολικός αριθμός των παιδιών που εξυπηρετείται αγγίζει τις ογδόντα χιλιάδες.

Επίσης με το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» για ηλικιωμένους και άτομα με ειδικές ανάγκες εξυπηρετούνται περίπου εκατό χιλιάδες άτομα.

Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων.

Κέντρα Πρόληψης, Εξάρτησης και Ψυχοκοινωνικής Υγείας.

Κέντρα Στήριξης Ρομά.

Παράλληλα, οι ΟΤΑ έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες και έχουν αναπτύξει σειρά δράσεων κοινωνικού χαρακτήρα, όπως:

- Λειτουργία Κοινωνικών Παντοπωλείων.
- Προγράμματα αστέγων.
- Προγράμματα για την αγωγή υγείας και την προαγωγή της υγείας, τα δημοτικά ιατρεία.
- Δημιουργία συμβουλευτικών κέντρων για τη στήριξη ευπαθών ομάδων.

Επίσης, λειτουργούμε προγράμματα στήριξης και ενίσχυσης απασχόλησης. Επίκαιρη είναι η επιχορήγηση των δημοτικών επιχειρήσεων για πρόσληψη ανέργων, της κοινωφελούς εργασίας και αυτεπιστασίας σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ, ανάπτυξη δικτύου εθελοντισμού. Να μην τα αναφέρω και σας ταλαιπωρώ.

Στην παρούσα, λοιπόν, αυτή δύσκολη οικονομική συγκυρία, με τη ραγδαία αύξηση του ποσοστού ανεργίας άνω του 23% αλλά και του ποσοστού της φτώχειας, πλησιάζει, απ' ότι λένε οι πιο έγκριτοι, το 25% του πληθυσμού της χώρας, εμείς κρίνουμε αναγκαίο:

- α) Τη διασφάλιση της βιωσιμότητας όλων των επιτυχημένων κοινωνικών, υποστηρικτικών και συμβουλευτικών προνοιακών δομών της αυτοδιοίκησης, με αντίστοιχη διασφάλιση του προσωπικού.
- β) Την παράλληλη αποκέντρωση αρμοδιοτήτων και πόρων για τη διάθεση του αναγκαίου προσωπικού.
- γ) Την αξιοποίηση των πόρων του ΕΣΠΑ για την περαιτέρω ανάπτυξη κοινωνικών δράσεων και παροχής υπηρεσιών κοινωνικής αλληλεγγύης στους πολίτες, με έμφαση στις ευπαθείς ομάδες.
- δ) Την ενδυνάμωση του ρόλου των ΟΤΑ στα θέματα απασχόλησης.
- ε) Την άμεση αναδιάρθρωση του ΟΑΕΔ και τη μετατροπή του σε κεντρικό επιτελικό οργανισμό.
- στ) Τη λειτουργία αποκεντρωμένων υπηρεσιών απασχόλησης σε κάθε δήμο με εξασφάλιση χρηματοδότησης.
- ζ) Την εκπόνηση ειδικού προγράμματος για τη χρηματοδότηση και εφαρμογή των ειδικών δράσεων για την αυτοδιοίκηση.

Επίσης, εδώ θα μου επιτρέψετε να παρατηρήσω ότι ο κ. Κοντογιάννης, πρώην Υπουργός, παρακολουθεί από κοντά τις προτάσεις της αυτοδιοίκησης.

Άρα, λοιπόν, σας λέω αυτή την πρόταση που έχει η αυτοδιοίκηση, να δίνει τη δυνατότητα στους δήμους να αξιοποιούν παλιά κτήρια για να χρησιμοποιηθούν ως κοινωνικά κέντρα, στέγες αστέγων και κοινωνικές κατοικίες.

Να δοθεί η δυνατότητα στις υπηρεσίες πρωτοβάθμιας υγείας και προαγωγής υγείας των δήμων, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, όπως και στους ιατρούς αυτών να συμβάλλονται με τον ΕΟΠΥΥ.

Στην παρούσα δύσκολη οικονομική συγκυρία που διέρχεται η χώρα, πολλοί δήμοι, όπως ξέρετε, προσφέρουν συσσίτια σε άπορους πολίτες αλλά και ευπαθείς ομάδες.

Η πρότασή μας είναι η μετατροπή των μαγειρείων των βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών σε δημοτικά μαγειρεία, έτσι ώστε να καλύπτεται, όσο το δυνατόν, μεγαλύτερος αριθμός πολιτών.

Τέλος, για να μην καταχραστώ άλλο το χρόνο σας, κύριε Πρόεδρε, σας καταθέτουμε τις προτάσεις εγγράφως και σας ευχαριστούμε για την πρόσκληση.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Λοιπόν προχωρούμε. Ο κ. Γαργάλης έχει τον λόγο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΑΡΓΑΛΗΣ (Πρόεδρος Ομοσπονδίας Κωφών Ελλάδας): Κύριε Πρόεδρε της Επιτροπής, αγαπητέ κύριε Κουρουμπλή, αγαπητοί Βουλευτές, κυρίες και κύριοι, έχω ένα ερώτημα να απευθύνω σε όλους και δύο προτάσεις.

Το ερώτημά μου είναι το εξής: Η Ελλάδα ανέλαβε κάποιες δεσμεύσεις με την ψήφιση των δύο μνημονίων. Το πολιτικό σύστημα μπορεί όμως με την ψήφιση αυτών των μνημονίων να ανταποκριθεί, να θεσμοθετήσει το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα; Και ακόμα περισσότερο, μπορούν αυτά να εφαρμοστούν; Οι τροϊκανοί θα το επιτρέψουν; Αμφιβάλλω γι' αυτό.

Το δεύτερο που θα ήθελα να πω είναι το εξής: Οι πιο πολλές στατιστικές, που υπάρχουν στην Ελλάδα, όπως βλέπουμε και διαβάζουμε, ποτέ δεν λαμβάνουν υπ' όψιν τα άτομα με αναπηρία. Μέσα σ' αυτές τις στατιστικές, που και σήμερα εδώ παρουσιάστηκαν από πολλούς ομιλητές, δεν υπάρχουν τα άτομα με αναπηρία. Είναι μια μεγάλη ομάδα του ελληνικού πληθυσμού, είναι ένα μεγάλο ποσοστό η κατηγορία των ατόμων με αναπηρία. Έχετε σκεφτεί αυτή την κατηγορία των αναπήρων; Για σκεφτείτε να είναι κάποιος και ανάπηρος και άνεργος και, απορώ, με ποια εισοδηματικά κριτήρια θα γίνουν οι περικοπές; Ποιος γνωρίζει και μπορεί να μου πει εμένα ποιο ποσοστό αναπηρίας έχω; Κανένας. Δεν μπορεί κανένας λογιστής – τροϊκανός, που έρχεται εδώ στην Ελλάδα να κάνει προσθαφαιρέσεις, να αποφασίσει για κάτι τέτοιο, για το δικό μου ποσοστό αναπηρίας. Δεν γίνεται αυτό. Δεν μπορεί να το κάνει.

Πρέπει πρώτα να γίνουν μελέτες, να γίνει έρευνα, που θα καταγράψει επιστημονικά το κόστος διαβίωσης για κάθε αναπηρία χωριστά και μετά να αποφασίσουμε. Εγώ, μπορώ να σας πω μόνο – επειδή είμαι και ο ίδιος κωφός – για το πόσο είναι το κόστος για ένα κωφό άτομο. Ένας κωφός φοιτητής, για παράδειγμα, που πηγαίνει κάθε μέρα στο πανεπιστήμιο, πρέπει να πληρώνει με την ώρα το διερμηνέα του. Για να πάει στη δημόσια υπηρεσία, επίσης, πρέπει να καλύψει τα έξοδα του διερμηνέα. Αν αρρωστήσει και πρέπει να πάει στο γιατρό, στο νοσοκομείο για περίθαλψη, για μια νομική πράξη στο δικαστήριο, στην αστυνομία, σε οποιαδήποτε υπηρεσία πρέπει να έχει μαζί του το διερμηνέα.

Αυτό είναι το βασικό πρόβλημα των κωφών. Θα μπορούσε κάλλιστα να λυθεί με έναν πολύ εύκολο τρόπο. Να χρηματοδοτείται επαρκώς το πρόγραμμα διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα που υλοποιεί η Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος και για το οποίο είναι εγγεγραμμένος σχετικός κωδικός στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Υγείας. Δυστυχώς, το κονδύλι που δίνεται στην Ομοσπονδία Κωφών, έχει υποστεί τεράστιες περικοπές κ δεν επαρκεί να καλύψει τις ανάγκες των κωφών.

Εάν, λοιπόν το πρόγραμμα διερμηνείας χρηματοδοτείται επαρκώς και το οποίο στοιχίζει 1.000.000 ευρώ το χρόνο, για τουλάχιστον είκοσι χιλιάδες κωφά άτομα σε όλη την Ελλάδα θεωρείται το ποσό αυτό υπερβολικό σε σύγκριση με τον αριθμό εξυπηρετούμενων αλλά κυρίως με το τεράστιο κοινωνικό όφελος;

Θέλω να δείτε αυτό το θέμα ειδικά. Το πρόβλημα ενός κωφού είναι βασικά πρόβλημα επικοινωνίας και οι διερμηνείς νοηματικής είναι γέφυρα επικοινωνίας μεταξύ κωφών-ακουόντων και μόνο μέσω αυτών επιτυγχάνεται αμφίδρομη και αποτελεσματική επικοινωνία. Παράδειγμα, εγώ αν δεν είχα διερμηνέα σήμερα εδώ, πώς θα συμμετείχα σ' αυτήν τη συζήτηση που με προσκάλεσαν; Και θα αποκλειόμουν παράλληλα και από κάθε έκφανση της κοινωνικής ζωής. Δεν θα μπορούσα να συμμετάσχω πουθενά.

Η πρότασή μου τώρα: Πρέπει να υπολογίσετε το κόστος αναπηρίας. Δεν πρέπει να γίνουν ορίζοντιες περικοπές. Τα άτομα με αναπηρία έχουν κάποιο επιπλέον κόστος διαβίωσης. Πρέπει να εξαιρεθούν απ' αυτές τις περικοπές, μισθολογικές, συνταξιοδοτικές, κ.λπ.

Και μιας και μιλάμε για την τρόικα πρέπει η Βουλή, λοιπόν, ομόφωνα, σύσσωμα να προσπαθήσει και να διεκδικήσει τις γερμανικές αποζημιώσεις. Για ποιο λόγο η Βουλή μέχρι τώρα δεν το έχει κάνει;

Ευχαριστώ πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ. Ο κ. Γώγος έχει τον λόγο.

ΧΡΙΣΤΟΣ ΓΩΓΟΣ (Διαδημοτικό Δίκτυο Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης ΟΤΑ): Ονομάζομαι Χρίστος Γώγος. Είμαι νευροχειρουργός και διατελώ Αντιδήμαρχος Πρόνοιας στο Δήμο Βύρωνα και Γενικός Γραμματέας του Εθνικού Διαδημοτικού Δικτύου Υγείας με Πρόεδρο τον Γ. Πατούλη.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον κ. Κουρουμπλή κι εσάς, κύριε Πρόεδρε, για την πρόσκληση να συμμετάσχουμε και να εκθέσουμε τις απόψεις μας, τις οποίες έχω καταθέσει ήδη γραπτώς. Σήμερα επιθυμώ να επισημάνω μόνο δύο πράγματα. Κατά πρώτον, εσείς, πού είστε στην Εθνική Αντιπροσωπεία, οφείλετε να απελευθερώσετε τους πόρους προς την τοπική αυτοδιοίκηση. Η επισήμανση αυτή αναφέρθηκε άλλες δύο φορές. Οφείλετε να απελευθερώσετε τους πόρους, ώστε ο δήμος μας να λάβει το 100% των επιχορηγήσεων που του είχαν εγκριθεί από το κράτος και όχι 1/4 που τελικώς έλαβε. Πώς μπορούμε (οι δήμοι) να ασκήσουμε κοινωνική πολιτική, από τη στιγμή που ήδη γνωρίζετε ότι οι τοπικές κοινωνίες γνωρίζουν ποιοι έχουν ανάγκη κοινωνικής αρωγής. Το γνωρίζουν, λοιπόν, καλά οι δήμοι που μόνο μέσα από αυτούς μπορούν να δοθούν λύσεις στα προβλήματα.

Και, δεύτερον, το Εθνικό Διαδημοτικό Δίκτυο Υγείων Πόλεων, που είναι πιστοποιημένο από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας και λειτουργούσε παλαιότερα αλλά και τώρα με τη μορφή εκατόν σαράντα δύο καλλικρατικών δήμων, προσφέρει στον τομέα που λέγεται πρόληψη. Το πλούσιο έργο του είναι το καλύτερο διαβατήριό του στον τομέα αυτόν. Σας παρακαλούμε πολύ να το χρησιμοποιήσετε, ώστε να γίνει ένα υγιές εργαλείο για την παροχή της δικής σας βοήθειας και προς την κατεύθυνση όλων των άλλων πολιτών.

Τέλος, επιτρέψτε μου να σας πω ότι κοινωνική πολιτική δεν παράχθηκε όλα αυτά τα χρόνια από τις χορηγίες αναπηρικών επιδομάτων, ελέω πολιτικών εκπροσώπων, στο εκκολαπτήριο του πελατειακού κράτους. Αυτό σας το λέει ένας άνθρωπος που διετέλεσε μέλος μιας τέτοιας επιτροπής επί τέσσερα περίπου έτη και που αναγκάστηκε να παραιτηθεί γιατί δεν πήγαινε άλλο.

Αρα λοιπόν, φτάσαμε σε αυτό το σημείο επειδή ουσιαστικά υπάρχουν προβλήματα γενικότερα, που πρέπει όμως κάποια στιγμή να αντιμετωπιστούν και να επιλυθούν.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ. Κυρία Τριανταφύλλου, έχετε τον λόγο.

ΤΖΟΥΝΤΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ (ΜΚΟ «50+ ΕΛΛΑΣ»): Κύριε Πρόεδρε, κυρίες και κύριοι:

Εκ μέρους της ΜΚΟ «50 + Ελλάς» σας ευχαριστούμε για τη δυνατότητα που μας δίνετε να συμμετέχουμε στην ειδική συνεδρία με θέμα: «Νέα Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός» και να αναφερθούμε στα προβλήματα των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, που πλήττονται όλο και περισσότερο από τη φτώχεια.

Για άτομα άνω των εξήντα πέντε ετών, οι Έλληνες έχουν κίνδυνο φτώχειας 26,7%, σε σύγκριση με τους άλλους Ευρωπαίους με μέσο όρο 19,8% (EUROSTAT, Φεβρουάριος 2012). Ο ρυθμός αυξάνει μετά τη διακοπή του ΕΚΑΣ, τα ποσοστά αυξάνουν για ηλικιωμένους σε προχωρημένη ηλικία, καθώς επίσης και για γυναίκες και άτομα με χαμηλή εκπαίδευση.

Ομάδες όπως συνταξιούχοι με μικρή σύνταξη, μακροχρόνια άνεργοι, εργαζόμενοι με χαμηλό μισθό ηλικίας άνω των πενήντα ετών, άτομα προχωρημένης ηλικίας με χρόνια προβλήματα υγείας καθώς και οι οικογένειές τους, υποφέρουν ιδιαίτερα από τα καινούργια μέτρα λιτότητας και χρειάζονται ιδιαίτερη αντιμετώπιση, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης πολιτικής για την τρίτη και για την τέταρτη ηλικία.

Η άμεση σχέση μεταξύ φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού σημαίνει ότι τα μέτρα για την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης των ηλικιωμένων ελαττώνουν τις αρνητικές συνέπειες της φτώχειας, μειώνουν τις ηλικιακές διακρίσεις και είναι ιδιαίτερα σημαντική στις μέρες μας για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Επομένως θεωρούμε αναγκαία την προώθηση της ενεργού και υγιούς γήρανσης, με τη δυνατότητα αξιοποίησης αυτού του ηλικιωμένου πληθυσμού της χώρας μας, ενός αρκετά σημαντικού πληθυσμού, που παραμένει παραγωγικός και με τεράστια προσφορά στην κοινωνία, μέσα στο πλαίσιο της διαγενεακής αλληλεγγύης.

Η ενεργοποίηση των ηλικιωμένων τονίζεται φέτος στο Ευρωπαϊκό Έτος 2012 που είναι αφιερωμένο στην ενεργό γήρανση και αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών. Το έτος αυτό αποτελεί έναν από τους κύριους στόχους του «50 + Ελλάς» και πραγματοποιείται μέσα από προγράμματα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού όπως «SEELERNETZ», «WeDo», «οι Εθελοντές της Γνώσης» / «The Knowledge Volunteers», «FORAGE», «LEAGE» και άλλα.

Άλλες δραστηριότητες του «50 + Ελλάς» αφορούν στην προστασία και φροντίδα των εξαρτημένων ατόμων, κυρίως ηλικιωμένων, με χρόνια προβλήματα υγείας που χρειάζονται φροντίδα (Ευρωπαϊκή έρευνα INTERLINKS 2009-2011). Μέσα στις δράσεις, σημαντικός επίσης στόχος είναι η υποστήριξη των μελών της οικογένειας που προσφέρουν, σε καθημερινή βάση, φροντίδα σε ηλικιωμένους συγγενείς τους (Ευρωπαϊκή έρευνα EUROFAMCARE 2003-2006).

Κύρια ευρήματα από αυτές τις ελληνικές έρευνες δείχνουν ότι:

- Οι υπηρεσίες και τα προγράμματα για τη μακροχρόνια φροντίδα ηλικιωμένων (υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής φροντίδας, παραδείγματος χάριν, ΠΦΥ, ΜΦΗ, «Βοήθεια στο Σπίτι» και άλλα) είναι υπερφορτωμένα, διάσπαρτα, δίχως να συμπεριλαμβάνονται σε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα για τη μακροχρόνια φροντίδα ηλικιωμένων (INTERLINKS 2009-2011). Παρόλο που η δημιουργία του ΕΟΠΥΥ έπρεπε να μειώνει σημαντικά τις ανισότητες στην υγεία, ουσιαστικό «αποκλεισμό» από τις υπηρεσίες ΠΦΥ και φαρμακευτική θεραπεία αντιμετωπίζουν πολλοί ηλικιωμένοι, λόγω προβλημάτων με την λειτουργία του ΕΟΠΥΥ και την ανάγκη να πληρώνουν όλο το κόστος των φαρμάκων τους.
- Τα μέλη της οικογένειας που έχουν αναλάβει τη φροντίδα ηλικιωμένων συγγενών τους («οικογενειακοί φροντιστές» – 80,9% γυναίκες)
 - Είναι φτωχότερα λόγω της παροχής φροντίδας (χαμηλότερο εισόδημα, επιπλέον κόστος για τη φροντίδα, πληρωμές για φροντίδα υγείας και για οικιακή φροντίδα).
 - Είναι περισσότερο αποκλεισμένα από το γενικό σύνολο της κοινωνίας.
 - Έχουν περισσότερα προβλήματα υγείας, ειδικά κατάθλιψη, άγχος και
 - Λόγω του αποκλεισμού τους από την αγορά εργασίας, έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα για φτώχεια στο μέλλον.
- Παρ' όλα αυτά, οι ίδιες έρευνες δείχνουν ότι η συνεργασία μεταξύ κράτους και οικογένειας, στη φροντίδα ηλικιωμένων μπορεί να μειώσει αυτές τις αρνητικές συνέπειες της φροντίδας και να αυξήσει, τόσο την ποιότητα της φροντίδας όσο και την ποιότητα της ζωής των συγγενών και των ηλικιωμένων (EUROFAMCARE 2003-2006).

Με την ευκαιρία του Ευρωπαϊκού Έτους 2012, που είναι αφιερωμένο στην Ενεργό Γήρανση και στην Αλληλεγγύη μεταξύ των Γενεών και αξιοποιώντας τα στοιχεία και την εμπειρία που έχουμε αποκτήσει στο συγκεκριμένο χώρο, προτείνουμε μια συζήτηση μαζί σας για το σχεδιασμό ενός ολοκληρωμένου «Ελληνικού Σχεδίου Δράσης για τους Ηλικιωμένους», με κοινό στόχο την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού και τη βελτιστοποίηση της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων συμπολιτών μας, ειδικά σ' αυτήν τη δύσκολη οικονομικά περίοδο που διανύει η χώρα μας.

ΜΑΙΡΗ ΚΑΡΑΜΠΕΤΣΟΥ (Σύλλογος Ελλήνων Εργοθεραπευτών): Αξιότιμοι κύριοι σύνεδροι.

Ονομάζομαι Μαίρη Καραμπέτσου και είμαι Γενική Γραμματέας του Συλλόγου Ελλήνων Εργοθεραπευτών (ΣΕΕ) καθώς και Επιστημονική Υπεύθυνη του Κέντρου Εργοθεραπείας του Δήμου Ηρακλείου Αττικής. Προς ενημέρωσή σας, το Κέντρο Εργοθεραπείας είναι μια πρωτοπόρα και μοναδική δομή στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα και παρέχει δωρεάν υπηρεσίες σε παιδιά, ενήλικες και ηλικιωμένους που αντιμετωπίζουν λειτουργικές δυσκολίες στην καθημερινή τους διαβίωση, στην κοινότητα.

Η δική μου παρέμβαση, αφορά στον κοινωνικό αποκλεισμό που καλούμαστε να βιώσουμε όλοι οι Έλληνες και ιδιαίτερα τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας καθώς και οι οικογένειές τους.

Κατ' αρχάς θέλω να θέσω κάποιους προβληματισμούς προς όλους μέσα σ' αυτήν την αίθουσα:

- Πώς είναι δυνατό να συζητάμε για καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, όταν συνεχώς ψηφίζονται νέοι νόμοι, με αναδρομική ισχύ, που οδηγούν μεγάλες ομάδες πληθυσμού της χώρας μας στον κοινωνικό αποκλεισμό;
- Μπορεί να δοθεί εγγύηση, τουλάχιστον για στέγη, φαγητό και θέρμανση (τα τρία βασικά στοιχεία της ανθρώπινης επιβίωσης) στους Έλληνες πολίτες, ειδικά σε εκείνους που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες;

Καθημερινά διαπιστώνουμε τη δεινή κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η χώρα μας . Πιο συγκεκριμένα:

- Χωρίς δυνατότητα αντίδρασης και προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα, επιβάλλονται περικοπές στους μισθούς, στα ταμεία, στα φάρμακα, στα επιδόματα, ενώ συγχρόνως επιβάλλονται δυσβάσταχτοι φόροι και «χαράτσια», που έχουν ως συνέπεια την απόγνωση , τη δημιουργία ψυχικών διαταραχών (π.χ. κατάθλιψη), τη φτώχεια (30% ζουν κάτω από το όριο).
- Παρατηρείται κατάργηση της ατομικότητας, ύφεση, υποτίμηση της εργασίας, ανεργία (21% στον γενικό πληθυσμό, 50% στους νέους), αβέβαιο μέλλον. Όλα αυτά οδηγούν στην κοινωνική μετανάστευση επιστημόνων και επαγγελματιών, που έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της χώρας, σε άλλα κράτη..
- Δομές καταργούνται ή συγχωνεύονται χωρίς σχεδιασμό (νοσοκομεία, προγράμματα Πρόληψης / πρώιμης παρέμβασης, κοινοτικές Δομές) με αποτέλεσμα τη μείωση της ποιότητας των υπηρεσιών, την αύξηση της επανεισόδου ατόμων με ψυχικά νοσήματα στις Κλειστές Μονάδες (50% στο ΨΝΑ-Δαφνί), την αύξηση των εισαγγελικών (ακούσια νοσηλεία 45-50% στην Ελλάδα, όταν στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες το ποσοστό κυμαίνεται στο 10%), την εγκατάλειψη ατόμων με ψυχιατρικά προβλήματα στα ψυχιατρεία, λόγω αδυναμίας των συγγενών τους να τους συντηρήσουν (φαινόμενο που είχε παρατηρηθεί στο τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου).

Και τόσα άλλα προβλήματα που καθημερινά αντιμετωπίζουμε όλοι μας.

Σύμφωνα με τα στατιστικά των τελευταίων ερευνών (Σκαπινάκης, Μαυρέας, 2011) τα προβλήματα ψυχικής υγείας ολοένα και αυξάνονται. Σε συνδυασμό με την αδυναμία πολλών κατοίκων της Ελλάδας να αντεπεξέλθουν οικονομικά, ώστε να τους παρέχονται ιδιωτικές υπηρεσίες ψυχικής υγείας, θεωρούμε σημαντική τη συνέχιση των δημόσια παρεχόμενων υπηρεσιών ψυχικής υγείας, καθώς η υγεία αποτελεί δημόσιο αγαθό και η πρόσβαση στις υπηρεσίες αναφαίρετο δικαίωμα των πολιτών μιας ευνομούμενης κοινωνίας.

Πολύ σύντομα, θα σας παραθέσω κάποιες προτάσεις για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την αντιμετώπιση της φτώχειας:

- Σεβασμός των ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων μέσα από τη νομοθεσία, η οποία όμως να διασυνδέεται με την ελληνική πραγματικότητα της καθημερινής ζωής των ελλήνων πολιτών.

- Θέσπιση νόμων με επίκεντρο τον άνθρωπο και με μια σταθερή χρονική διάρκεια (όχι κάθε δύο-τρία χρόνια αλλαγή).
- Σεβασμός της ήδη κατακτημένης τεχνογνωσίας, πρόβλεψη και καλύτερος σχεδιασμός των μελλοντικών δράσεων της χώρας μας.
- Υποστήριξη και βελτίωση του συστήματος κοινοτικής υποστήριξης (παραδείγματος χάριν, η ύπαρξη κοινωνικών συνεταιρισμών / επιχειρήσεων, δίνει τη δυνατότητα απασχόλησης σε άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, ώστε να μειωθεί το ενδεχόμενο να έρχονται αντιμετώπι με φτώχεια και έλλειψη στέγης).
- Υποστήριξη, μέσα από την τοπική αυτοδιοίκηση, των δράσεων του εθελοντισμού με σωστά σχεδιασμένους στόχους (για παράδειγμα μία δράση θα μπορούσε να ήταν: «Προσέχω το γείτονα μου», δηλαδή ευαισθητοποιημένοι πολίτες ενημερώνουν τις τοπικές αρχές κατά πόσο ο γείτονας τους έχει τη δυνατότητα να τραφεί κ.λπ. και παράλληλα κινητοποίηση και των τοπικών ΚΑΠΗ, παραδείγματος χάριν, συνταξιούχοι δάσκαλοι προσφέρουν δωρεάν μαθήματα κ.λπ.).

Φυσικά οι παραπάνω προτάσεις αποτελούν ένα μικρό δείγμα αυτών που θα μπορούσαν να κατατεθούν.

Ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ο κ. Σακέλλης έχει τον λόγο.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΗΣ (Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη): Ευχαριστούμε πολύ για την πρόσκληση, κύριε Πρόεδρε.

Ονομάζομαι Σακέλλης Γιάννης. Είμαι βοηθός Συνήγορος του Πολίτη, υπεύθυνος για την κοινωνική προστασία και την υγεία και την κοινωνική αλληλεγγύη.

Θέλω να σταθώ σε δύο θέματα. Το πρώτο είναι το ζήτημα της κακοδιοίκησης. Και θα έλεγα ότι πριν από την εφαρμογή και την εισαγωγή οποιουδήποτε νέου θεσμικού πλαισίου για τη στήριξη των χαμηλών εισοδημάτων, θα πρέπει να κοιτάξουμε να καταπολεμήσουμε το ζήτημα της κακοδιοίκησης, δηλαδή της μη εφαρμογής των νόμων, της κακής ερμηνείας του θεσμικού πλαισίου, ιδιαίτερος μέσα από εγκυκλίους και μέσα από αποφάσεις που πολλές φορές αποκλίνουν από το νόμο, παραβιάζοντας έτσι τα κοινωνικά δικαιώματα.

Το δεύτερο θέμα, που θα ήθελα να θίξω, είναι το ζήτημα της αναδιανομής και το ζήτημα της παρέμβασης σε ειδικές προνομιακές καταστάσεις, οι οποίες σ' αυτήν τη φάση της κρίσης θα πρέπει να καταπολεμηθούν, ούτως ώστε να εξοικονομηθούν χρήματα για να στηρίξουν περαιτέρω τις κοινωνικές παροχές.

Σας ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ο κ. Ξηρομερίτης έχει τον λόγο.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΞΗΡΟΜΕΡΙΤΗΣ (Πανελλήνιος Σύλλογος Οικογενειών για τη Ψυχική Υγεία): Κύριε Πρόεδρε. Λέγομαι Βασίλης Ξηρομερίτης, είμαι παιδί της Κατοχής των Γερμανών. Σπούδασα ξυπόλητος και πεινασμένος από θαυμάσιους δασκάλους και καθηγητές και έτσι μορφώθηκα. Έχω τελειώσει τη Σχολή Ευελπίδων, έχω φτάσει στο βαθμό του Στρατηγού και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Αυτά τα λίγα.

Είχα την ατυχία ο μοναχογιός μου στην εφηβεία του να ασθενήσει με την ψυχική λεγόμενη νόσο, την εγκεφαλική που τη λένε όλοι οι Ευρωπαίοι, εδώ οι Έλληνες συνεχίζουμε να τη λέμε σχιζοφρένεια. Απαράδεκτο.

Είμαι τώρα στο Σύλλογο οικογενειών για τη ψυχική υγεία. Ο Σύλλογός μας έχει 1.000 οικογένειες. Και θα σας πω μερικές προτάσεις απλές, που οι αξιότιμοι κ. Βουλευτές που μας ακούν αλλά και ο κ. Κουρουμπλής που μας έχει βοηθήσει κατ' επανάληψη, μπορούν να βοηθήσουν χωρίς να απαιτούνται χρήματα.

Πρώτον, το επίδομα που η Ευρωπαϊκή Ένωση φωνάζει και λέει να εξισωθεί το δικό μας, με το ευρωπαϊκό γιατί δίνουμε μεγαλύτερο ποσό, να αξιώσουμε κι εμείς, να λαμβάνουμε επιδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την πρόνοια και να δίδεται το χρηματικό ποσό που ισχύει και στις άλλες χώρες. Δηλαδή, ενώ στην Αγγλία ο ψυχικά ασθενής λαμβάνει επίδομα 950 ευρώ το μήνα, εμείς εδώ κατορθώσαμε με τόσους αγώνες να λαμβάνει 300 ευρώ το μήνα. Να εξισωθούν. Βέβαια, όπως είπε και κάποιος άλλος ομιλητής, να υπάρχει και εδώ αξιόλογος έλεγχος, έλεγχος των επιδομάτων.

Δεύτερον. Ο αξιότιμος κ. Κουρουμπλής πριν από τέσσερα χρόνια βοήθησε ώστε να πάρουν τα παιδιά μας επίδομα ή ένα μέρος της σύνταξης. Συγκεκριμένα, έπρεπε να αποδείξουν ότι αρρωστήσανε σε ηλικία μικρότερη των 18 ετών. Τελικά τροποποιήθηκε στο 25^ο έτος της ηλικίας τους. Γιατί 25; Δηλαδή μπορεί να ξέρει ο άνθρωπος πότε θα αρρωστήσει; Δηλαδή ένας τώρα που είναι 26 ετών και αντιμετωπίζει πρόβλημα ψυχικής υγείας, είναι άρρωστος, δεν δικαιούται τίποτα; Φταίει σε τίποτα που αρρώστησε;

Επίσης, γνωρίζουμε όλοι ότι η ψυχική ασθένεια είναι, δυστυχώς, ισόβια. Δεν θεραπεύεται.

Άρα, γιατί κάθε δυο ή τρία χρόνια πηγαίνουν όλες αυτές οι χιλιάδες οικογένειες για να πάρουν πιστοποιητικά από γιατρό; Άρα, πρέπει να μη γίνονται επανεξετάσεις. Είναι ισόβια ασθένεια, ισόβια.

Μετά είχαμε τα κοινόβια της Λέρου και της Σπιναλόγκα σε άλλες ασθένειες. Τώρα γιατί πάμε να τα ξανασυνεχίσουμε; Πριν από δύο-τρία χρόνια υπήρχαν οι ξενώνες. Δηλαδή όχι τα άσυλα των μαζικών νοσοκομείων της Λέρου, θεραπεία με ηλεκτροσόκ. Είχαν καταργηθεί. Τώρα κόβονται οι επιδοτήσεις στους ξενώνες και στους νοσηλευτές ιδίως. Δεν υπάρχουν νοσηλευτές τώρα. Δεν πληρώνονται.

Ένα άλλο θέμα που πρέπει να παρακαλέσω να το εξετάσετε.

Κύριε Πρόεδρε, υπάρχει ο νόμος 2617/99 και η τροποποίηση του 2000 που η ψυχική υγεία και οι αρμοδιότητες που αφορούν τα ΑμεΑ έχουν ανατεθεί στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Γιατί δεν εφαρμό-

ζεται αυτός ο νόμος; Τώρα με τον Καλλικράτη, που δεν υπάρχουν 160 Νομαρχίες, αλλά 13 Περιφέρειες, δεν μπορούν να αναλάβουν αυτά τα θέματα οι 13 Περιφέρειες; Γιατί δεν εφαρμόζεται ο Νόμος;

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Κύριε Ξηρομερίτη, είπατε πολλά πράγματα σωστά και δίκαια, αλλά πρέπει να ξέρετε ένα πράγμα, ότι τα ευρωπαϊκά επιδόματα δεν χορηγούνται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Χορηγούνται από τους προϋπολογισμούς των κρατών-μελών. Δηλαδή η Αγγλία π.χ., που αναφέρατε, πληρώνει η ίδια τα επιδόματά της.

Εμείς κάποτε, ο κ. Κουρουμπλής το ξέρει, πετύχαμε κάτι πολύ σημαντικό. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση που εξαιρέθηκε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το '94 και ως εξαιρεθείσα η Ευρωπαϊκή Ένωση πλήρωνε τα νοσοκομεία που κάναμε και τα προνοιακά ιδρύματα, με τον κ. Κουρουμπλή. Τα ξέρει.

Εν πάση περιπτώσει, αυτό το μεγάλο πράγμα που έγινε, να εξαιρεθούμε ως χώρα από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, έγινε το '94-'95. Μας πληρώνουν τα νοσοκομεία και τα προνοιακά ιδρύματα μέχρι σήμερα αλλά δεν μας πληρώνουν τις συντάξεις. Για παράδειγμα, αυτές είναι πια αποκλειστικά έργο του προϋπολογισμού. Και είτε θέλουμε είτε όχι, πρέπει να θυμόμαστε και το Δημοσθένη που έλεγε «δει δη χρημάτων και άνευ τούτων ουδέν εστί γενέσθαι των δεόντων».

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΟΥΜΠΛΗΣ (Παρεμβαίνει εκτός μικροφώνου)

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Δεν θέλω να τα λέω εγώ. Εν τω μεταξύ εκείνο το οποίο έχει σημασία δεν είναι τι θα λέει ο καθένας για τον εαυτό του. Σημασία είναι το τι γίνεται για τη χώρα.

Εκείνο, λοιπόν, που γίνεται για τη χώρα σήμερα είναι ότι πρέπει να αυξήσουμε την πίτα για να δικαιούμεθα κοινωνική δικαιοσύνη. Κοινωνική δικαιοσύνη χωρίς πίτα είναι δύσκολο. Βλέπετε ότι και κράτη, που είχαν καθαρά σοσιαλιστική ως το πούμε ιδεολογία, επειδή δεν μπορούσαν να αυξήσουν την πίτα, δεινοπάθησαν. Η πίτα είναι το παν και μετά η κοινωνική δικαιοσύνη μαζί με την πίτα. Χωρίς την πίτα κοινωνική δικαιοσύνη δεν γίνεται, δεν υπάρχει.

Η κα Ανδριτσοπούλου έχει τον λόγο.

ΣΙΣΣΥ ΑΝΔΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ (ΜΚΟ «ΝΟΣΤΟΣ»): Καλημέρα σας.

Ονομάζομαι Ανδριτσοπούλου. Εκπροσωπώ το «ΝΟΣΤΟ». Ο «ΝΟΣΤΟΣ» είναι η κοινωνική υπηρέσια που δημιούργησαν τα ποντιακά σωματεία το 1994. Σας ευχαριστούμε που μας καλέσατε. Ευχαριστούμε επίσης γι' αυτή σας την πρωτοβουλία. Έχουμε την εντύπωση ότι σήμερα εδώ συναντώνται μαζί: η επιστήμη, η οποία τεκμηριώνει, εμείς, οι οποίοι δουλεύουμε στην πράξη, στο πεδίο δράσης και οι Βουλευτές, οι οποίοι νομοθετούν και που στην πραγματικότητα παίρνουν τις αποφάσεις.

Επειδή, όμως, πιστεύουμε ότι αυτές οι τρεις πλευρές πρέπει να «παντρεύονται» μεταξύ τους, θα ήθελα να μου επιτρέψετε να πω ότι ως πολίτης τρώμαξα με τις ιδέες που άκουσα εδώ, όπως, για παράδειγμα, να παρακαμφθεί το Ελεγκτικό Συνέδριο για να μπορούμε να προχωρήσουμε πιο γρήγορα στο πώς θα χρησιμοποιήσουμε τα χρήματα για τις κοινωνικές ανάγκες, ότι ο καθένας διεκδικεί για το δικό του πόνο τους πόρους, μόνο για τα ΑμεΑ να είναι το ΕΣΠΑ, όχι, να μην είναι μόνο για τα ΑμεΑ, να είναι μόνο για τους άνεργους, να είναι μόνο για τα παιδιά. Αυτό το «μόνο» νομίζω ότι θέτει ζητήματα για τους επιστήμονες που μίλησαν στην αρχή.

Θα ήθελα, λοιπόν, να πω ότι τα σχόλια αυτά έρχονται σε αντίθεση με τις τοποθετήσεις των επισημώνων που προηγήθηκαν, όπως για παράδειγμα του κ. Ματσαγγάνη, ο οποίος αναφέρθηκε ειδικά στο γεγονός ότι οι πόροι είναι υπαρκτοί, πρώτον και, δεύτερον, ότι η κατανομή τους πρέπει να γίνεται όχι με βάση την πίεση και την πελατειακή σχέση, αλλά με κριτήρια ορθολογικά.

Επίσης θα θέλαμε να τονίσουμε το ρόλο και τη σημασία των μη κυβερνητικών οργανώσεων, με αφορμή την τοποθέτηση του κ. Αμίτση, για το ρόλο των μη κυβερνητικών οργανώσεων σε σχέση με την καθιέρωση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Είμαστε πάρα πολλοί εδώ σήμερα που, όπως είπε η κα Πούτου πριν, παρευρισκόμαστε χωρίς να πληρωνόμαστε γι' αυτό, επειδή δεν είναι η δουλειά μας αλλά είναι το ενδιαφέρον μας. Θα θέλαμε, λοιπόν, να δούμε στο σημερινό πεδίο πώς σκέφτονται οι επιστήμονες και πώς σκέφτονται οι Βουλευτές. Και, μέχρι στιγμής ακούσαμε πώς σκέφτονται τουλάχιστον οι επιστήμονες υπό τις παρούσες συνθήκες.

Ευχαριστώ πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ.

Ο κ. Καραγιάννης έχει τον λόγο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ (Σύλλογος Τεχνικών και Υγειονομικών Επιθεωρητών Εργασίας): Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Κουρουμπλή για την πρόσκληση που μου έκανε να παρευρεθώ εδώ και να είμαι μαζί σας, καθώς και εσάς κ. Πρόεδρε που αποδεχθήκατε αυτή την πρόσκληση.

Εκπροσωπώ το σύνολο των τεχνικών και υγειονομικών επιθεωρητών εργασίας της χώρας, ως Πρόεδρος του Συλλόγου, και εκμεταλλευόμενος αυτής της ευκαιρίας θα ήθελα να αναφερθώ σε ορισμένα ζητήματα.

Στην αρχή της συνεδρίας, αναφέρθηκε ότι οι εργασιακές σχέσεις μετατρέπονται σε συνθήκες εργασιακής γαλέρας. Θέλω να σας διαβεβαιώσω, γιατί είμαι ένας απ' αυτούς που καθημερινά βρισκόμαστε στους χώρους εργασίας, ότι ήδη έχουν μετατραπεί σε συνθήκες εργασιακής γαλέρας.

Οι δείκτες αξιοπρέπειας, που συναντάμε καθημερινά, μετά βεβαιότητας διαπιστώνουμε ότι είναι αδύνατον πλέον να αντιμετωπίσουν τον κατακερματισμό της ελληνικής κοινωνίας.

Η συνεχώς διογκούμενη και με μαθηματική ακρίβεια κοινωνική αποσταθεροποίηση οδηγεί στην

οικονομική εξαθλίωση και την καταστρατήγηση των πάντων.

Θεωρώ και πιστεύω ότι πρέπει να σταθείτε και να σταθούμε όλοι στο ύψος των περιστάσεων. Οι εργαζόμενοι έδειξαν και δείχνουν ότι έχουν τη δύναμη και από το υστέρημα του υστερήματός τους μπορούν να στρατευθούν και να βοηθήσουν. Καλό θα είναι εσείς, οι 300 της Βουλής, να αναλάβετε τις ουσιαστικές, τις σημαντικές ευθύνες που σας αναλογούν και να πάρετε πρωτοβουλίες, όπως:

Σε εθνικό επίπεδο να σταματήσετε πλέον να ζητάτε οριζόντιες περικοπές στα χαμηλά και μεσαία εισοδήματα.

Να αξιώσετε με κάθε έννομο τρόπο, και υπάρχουν πολλοί νόμοι, ούτως ώστε πλέον να συνεισφέρουν οι έχοντες και κατέχοντες.

Και σε ευρωπαϊκό επίπεδο καλό θα είναι να σηκώσουμε σαν Ελλάδα λίγο το ανάστημα. Δεν είναι οι προθέσεις, είναι οι πράξεις. Ας ζητήσετε και οι 300 την καταβολή των 172 δις από τη Γερμανία και θεωρώ ότι ένα μεγάλο μέρος του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδας θα λυθεί.

Ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ πολύ. Ο κ. Μακρινός έχει τον λόγο.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΚΡΙΝΟΣ (Δίκτυο Υγιών Πόλεων και Προαγωγής Υγείας): Κύριε Πρόεδρε, ευχαριστώ για την πρόσκληση και συγχαρητήρια στους είκοσι έξι Βουλευτές και στον κ. Κουρουμπλή για την πρωτοβουλία.

Ονομάζομαι Μακρινός Γιώργος, είμαι υγιεινολόγος, επόπτης Δημόσιας Υγείας. Είμαι αντιπρόεδρος στο Δίκτυο Υγιών Πόλεων και Προαγωγής Υγείας και μέλος της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής της ΚΕΔΕ.

Θα ήθελα να κάνω ένα σχόλιο στην αρχή και να αναφερθώ σε αυτά που είπατε, κύριε Πρόεδρε, στην εισήγησή σας, γιατί αυτό είναι η μια πλευρά της κρίσης, και αναφέρομαι στη συζήτηση που γίνεται σήμερα και η οποία στρέφεται γύρω από το θέμα του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Εγώ πρέπει να αναφέρω –και ως λειτουργός της αυτοδιοίκησης και ως λειτουργός δημόσιας υγείας– την επίπτωση της κρίσης και της νέας φτώχειας στην υγεία. Μη χάσουμε αυτήν την παρενέργεια, αυτήν την επίπτωση, αυτήν τη συνέπεια από τον πυρήνα της σκέψης μας.

Όσοι είμαστε στο χώρο της δημόσιας υγείας και την υπηρετούμε ξέρουμε πολύ καλά ότι η πρώτη αιτία θνησιμότητας είναι η φτώχεια. Συνεπώς η νέα φτώχεια είναι και ο κρισιμότερος παράγοντας που οδηγεί σ' αυτό το θλιβερό αποτέλεσμα. Εξάλλου σε όλα αυτά αναφέρονται και οι μελέτες και οι έρευνες και τα συνέδρια.

Κάνω την αναφορά αυτή και θέλω να τη συνδέσω με την πρόταση του κ. Αμίτση, που αναφέρθηκε στις προτεραιότητες της εθνικής στρατηγικής για τη δημιουργία δικτύων πρωτοβάθμιας κοινωνικής φροντίδας σε επίπεδο ΟΤΑ και στους κυρίους Βουλευτές, που αναφέρθηκαν στις εισηγήσεις τους ή παρεμβάσεις τους στην κρισιμότητα του θεσμού των ΟΤΑ, ειδικά σ' αυτήν τη συγκυρία.

Πραγματικά, σήμερα μέσα από τη συζήτηση –και αυτό είναι ένα θετικό συμπέρασμα– προκύπτει ότι η τοπική αυτοδιοίκηση δεν στέκεται μόνο επικουρικά σε σχέση με την κεντρική διοίκηση, αλλά είναι και πιο κοντά στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, σχετικά με τις επιπτώσεις της κρίσης.

Θα ήθελα να κάνω δύο προτάσεις, να συμβάλω και εγώ με την παρουσία μου εδώ, επειδή ακούστηκαν πολλά σε σχέση με την αντιμετώπιση.

Πρώτον, πώς θα σας φαινόταν η υλοποίηση ενός προγράμματος για την κοινωνική προστασία και την υλοποίηση ή την εφαρμογή του πολυσυζητημένου δικτύου κοινωνικής προστασίας, που είναι και στην ατζέντα των καθημερινών συζητήσεων όχι μόνο της κεντρικής πολιτικής αλλά και όλων των φορέων και των ανθρώπων που συμμετέχουν στα κοινά; Και απευθύνομαι σε σας, τους κοινοβουλευτικούς, που βρίσκεστε σε όλο το φάσμα των πολιτικών δυνάμεων. Η εφαρμογή από τους δήμους, από τους ΟΤΑ (της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης), ενός προγράμματος με τίτλο «Βοήθεια στην Κρίση», αντίστοιχου του γνωστού, του πολυσυζητημένου και ταλαιπωρημένου προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι».

Ένα ίδιο πρόγραμμα «Βοήθεια στην Κρίση για τη Φτώχεια», που θα μπορούσαμε να το εφαρμόσουμε χρηματοδοτούμενοι από το Ταμείο Κοινωνικής Συνοχής ή από εθνικούς πόρους ή με κάποιους άλλους τρόπους ως αυτοδιοίκηση, πάντα κοντά στις τοπικές κοινωνίες.

Και ένα δεύτερο. Διαβάζουμε καθημερινά και ακούμε για τον προνοιακό πόρο, ως κοινωνική και προνοιακή πολιτική, πράγμα για το οποίο υπάρχει βέβαια και η διεθνής εμπειρία, όχι μόνο στην περίοδο της κρίσης αλλά και στην προηγούμενη περίοδο. Ειπώθηκε εδώ να ανοίξει ένα ταμείο για τα παιδιά της φτώχειας, ειπώθηκε κάπου αλλού για τις γυναίκες της φτώχειας και κατά τη γνώμη μου αυτό επιμερίζει και κατακερματίζει αυτήν την ιδέα.

Πώς σας φαίνεται, λοιπόν, η δημιουργία ενός μηχανισμού –αυτή είναι μια τεχνική, έτσι– προνοιακού πόρου, που να απευθύνεται στη φτώχεια και στους ΟΤΑ; Αυτό θα έχει να κάνει με την υλικοτεχνική ενίσχυση και τους ανθρώπινους πόρους στην τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία θα τους κατανέμει, ανάλογα με τις ανάγκες που θα προκύπτουν, στις ευπαθείς ομάδες, τις οποίες η ίδια η τοπική αυτοδιοίκηση θα έχει αξιολογήσει.

Αυτό μπορεί να γίνει, όσον αφορά τη χρηματοδότηση, με πολλούς τρόπους. Δεν θα έλεγα το ίδιο και όσον αφορά το Ταμείο Εθνικής Σωτηρίας. Κάπου άκουσα ότι κάποιοι Βουλευτές θέλουν να συμβάλουν κατά έναν τρόπο.

Επειδή θέλετε προτάσεις, νομίζω ότι ως προς τη φτώχεια θα πρέπει να απαντήσουμε, δεν θα έλεγα με αντιμνημόνιο –για να μη διχάσω–, αλλά με ένα μνημόνιο κοινωνικής προστασίας. Νομίζω σ' αυτή τη δέσμη μέτρων θα μπορούσε να απαντήσει σήμερα σύμπασα η Βουλή και να ενώσει τις δυνάμεις της με το άλλο βάθρο της δημοκρατίας, το οποίο είναι η Αυτοδιοίκηση, ειδικά για τα θέματα της κοινωνικής προστασίας.

Ευχαριστώ.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΠΑΝΟΣ (“Eurocharity”): Αρχικά θα θέλαμε να σας ευχαριστήσουμε για την ευκαιρία που μας δώσατε να συμμετάσχουμε στην ειδική συνεδρία.

Σήμερα το πολυδιάστατο φαινόμενο της φτώχειας αποτελεί το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα μας. Για την αντιμετώπισή του χρειάζεται η κινητοποίηση όλων των φορέων αλλά και η διαμόρφωση πολιτικών και ο συντονισμός δράσεων σε διάφορα επίπεδα.

Η ελληνική πολιτεία θα πρέπει να εξετάσει τη σύμπραξη του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα μέσω ολοκληρωμένων στρατηγικών προγραμμάτων εταιρικής υπευθυνότητας, τα οποία υιοθετεί ένας ολοένα και αυξανόμενος αριθμός επιχειρήσεων στη χώρα μας, παρά τη δύσκολη περίοδο που διανύουμε.

Η πολιτεία διαμορφώνοντας το κατάλληλο ρυθμιστικό πλαίσιο θα μπορούσε να απελευθερώσει και να συντονίσει υγιείς δυνάμεις της επιχειρηματικής αγοράς, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο σημαντική βοήθεια στην προσπάθεια άμβλυνσης του φαινομένου της φτώχειας.

Ειδικά τα τελευταία χρόνια, εταιρείες που δραστηριοποιούνται στη χώρα μας (τόσο ελληνικές όσο και πολυεθνικές) παρατηρώντας τη ραγδαία αύξηση των ποσοστών φτώχειας, στρέφουν το ενδιαφέρον τους στην ανακούφιση ομάδων πληθυσμού στις τοπικές κοινωνίες που δραστηριοποιούνται, προσφέροντας, εκτός από χρήματα, πολλά είδη σίτισης, ένδυσης, υπόδησης, στέγασης, καθώς και ανεκτίμητη εθελοντική εργασία μέσω των εργαζομένων τους.

Έχοντας ως σκοπό την επίτευξη μεγαλύτερων αποτελεσμάτων, την προσέλκυση περισσότερων φορέων στην προσπάθειά τους αυτή αλλά και την αναγνώριση του κοινωνικού έργου που επιτελούν οι επιχειρήσεις στη χώρα μας, η πολιτεία θα μπορούσε να αποτελέσει τον καταλυτικό παράγοντα στην προσπάθεια αυτή, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες αλλά και κίνητρα για να επιτευχθούν συνέργειες δράσεων του επιχειρηματικού κόσμου.

Ωστόσο αυτό απαιτεί καλή οργάνωση, ευελιξία και αποτελεσματική λειτουργία ενός τέτοιου μηχανισμού, ο οποίος θα διασφαλίζει την ισότιμη πρόσβαση, την αδιαμφισβήτητη διαφάνεια και τη διαρκή ενημέρωση (reporting) όλων των ενδιαφερόμενων μερών σε όλα τα επίπεδα.

Πιστεύουμε ότι μέσα από μια τέτοια πρωτοβουλία δίνεται μια σημαντική ευκαιρία συσπείρωσης δυνάμεων του επιχειρηματικού τομέα και της κοινωνίας των πολιτών, μέσω της αστείρευτης βοήθειας των μη κυβερνητικών οργανώσεων αλλά και της αξιοποίησης των μηχανισμών και δομών της ελληνικής πολιτείας, ως προς την καταπολέμηση του φαινομένου της φτώχειας στη χώρα μας.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΣ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών): Θέλω, κατ’ αρχάς, να σας προκαταβάλω και να πω το εξής: Η ανάπτυξη από μόνη της δεν επαρκεί, ως προς την τοποθέτηση που κάνατε, αν δεν συνοδεύεται από κατάλληλη κοινωνική πολιτική. Πάρτε για παράδειγμα τη Σουηδία, που διαθέτει ένα πλούσιο και γενναίο κοινωνικό κράτος, όπου η φτώχεια έχει φτάσει νομίζω 12%.

Επίσης, θεωρώ ότι στην κρίση που έχουμε τώρα, το γνωστό νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο πρόνοιας, στο οποίο εντάσσεται και η χώρα μας, αρχίζει να καταρρέει. Είπαν οι συνάδελφοι προηγουμένως ότι έχουμε νοικοκυριά ανέργων, νοικοκυριά τα οποία είναι στο δρόμο κ.λπ.

Και, επιπλέον, θέλω να απαντήσω πάλι σε σας και να σας πω ότι στη χώρα μας οι κοινωνικές δαπάνες καταγράφονται σχεδόν ανελαστικές. Είπε ο κ. Ματσαγγάνης ότι πλησιάζουμε κιόλας τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Άρα αυτό το οποίο προτείνουμε είναι ένας εξορθολογισμός των κοινωνικών δαπανών, μία ιεράρχησή τους, κατάργησή τους, αν θέλετε, με την εφαρμογή ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Όμως αυτό πιστεύω ότι πρέπει να συνδυαστεί με το κεντρικό κράτος, με τις τοπικές κοινωνίες, με τις ΜΚΟ και τα άτυπα δίκτυα στήριξης, τα οποία και αυτά πρέπει να ενεργοποιηθούν, ώστε να έχουν και αυτά ένα ρόλο.

Και για να γίνουν όλα αυτά –και για να απαντήσω σε όλους όσους τοποθετήθηκαν– πιστεύω ότι όλες αυτές οι προτάσεις πρέπει να ενταχθούν σε ένα επιχειρησιακό σχέδιο, το οποίο να είναι οδηγός, όχι μόνο για τη Βουλή, αλλά και για όλους τους ασκούντες κοινωνική πολιτική.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Κρεμαστινός): Ευχαριστώ κι εγώ.

Θα ήθελα, κλείνοντας, να πω ότι όλοι έχουμε φιλοσοφικές και πολιτικές απόψεις και ο καθένας μας πιστεύει ότι εάν εφαρμοστούν οι δικές του απόψεις, θα λυθεί το πρόβλημα, ενώ αν εφαρμοστούν του άλλου οι απόψεις, δεν θα λυθεί το πρόβλημα. Άλλωστε αυτό είναι η δημοκρατία.

Όμως, αυτό που θα σας διαβάσω προέρχεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, βρίσκεται σε όλα τα πανεπιστημιακά συγγράμματα και λέει το εξής: «Το προσδόκιμο επιβίωσης βελτιώνεται ραγδαία όταν το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξηθεί στα 5.000 δολάρια το χρόνο». Δηλαδή, δέκα φορές πιο πάνω από τα 450 δολάρια, που είναι το όριο της φτώχειας, όπως παραδέχεται. Και, πράγματι, όταν δείτε τον πίνακα που υπάρχει εδώ, θα διαπιστώσετε αυτήν τη δραματική αύξηση, την εντυπωσιακή αύξηση που έχει το προσδόκιμο επιβίωσης. Διότι η φτώχεια σημαίνει και μεγάλη θνησιμότητα. Και μιλάμε για πραγματική φτώχεια και όχι απλά για έλλειψη καλής ζωής, που ασφαλώς κι αυτό είναι σπουδαίο. Και στον πίνακα εδώ παρουσιάζεται –όσον αφορά την ανάπτυξη το λέω αυτό– ότι η Κίνα είναι η μόνη χώρα η οποία δεν χειροτέρεψε τα τελευταία δέκα χρόνια. Δηλαδή η Κίνα είχε το '90 εννιακόσια δεκαέξι εκατομμύρια φτωχούς και αργότερα (το '99 έγινε η καταμέτρηση), είχε εννιακόσια τριάντα έξι εκατομμύρια, ενώ τώρα έχει λιγότερα από τα αρχικά του '90. Ενώ, παραδείγματος χάριν, εκεί που χειροτέρεψε πολύ η κατάσταση είναι στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, όπου το '90 είχαν διακόσια σαράντα δύο εκατομμύρια φτωχούς και τώρα έχουν τριακόσια εκατομμύρια.

Τελικά, η ανάπτυξη είναι το καλύτερο φάρμακο. Δηλαδή εγώ το υποστηρίζω και συμφωνώ με αυτό που λέτε ότι αλίμονο αν υπάρχει ανάπτυξη χωρίς να υπάρχει κοινωνική πολιτική. Κάτι τέτοιο δεν έχει νόημα, είναι εκμετάλλευση. Εάν, για παράδειγμα, υπήρχε περίπτωση εμείς σήμερα να πάρουμε ένα σχέδιο Marshall και να κάνουμε επενδύσεις στην αιολική ενέργεια, στην ηλιακή ενέργεια, στον ορυκτό πλούτο και στον τουρισμό –και κυρίως στον τουρισμό– επενδύσεις ουσιαστικές και όχι με θαλασσοδάνεια, αυτό θα είναι το καλύτερο φάρμακο για την ανάπτυξη, για την καταπολέμηση της φτώχειας, για

όλα. Γιατί ανάπτυξη χωρίς κοινωνική πολιτική δεν έχει, ασφαλώς, νόημα.

Θεωρούμε, λοιπόν, ως βασική προϋπόθεση την κοινωνική πολιτική, αλλά μόνη της η κοινωνική πολιτική είναι ένα αδύναμο φάρμακο.

Έχω τη βεβαιότητα ότι θα λάβουμε σοβαρά υπ' όψιν τα συμπεράσματά σας και τις υποδείξεις σας. Πιστεύω ότι έγινε μια καλή ημερίδα σήμερα.

Ευχαριστώ όλους τους συμμετέχοντες.

ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ & ΕΚΤΥΠΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ